

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

HOTĂRÎREA PLENAREI COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI
COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA ANIVERSAREA A 2050 DE ANI
DE LA CREAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT

NOILE IMPERATIVE ALE ACTIVITĂȚII IDEOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFIA
ROMÂNEASCĂ ÎN ANUL CENTENARULUI INDEPENDENȚEI

DOMINAȚIA HABSBUGICĂ ÎN TRANSILVANIA LUPȚA MASELOR
POPULARE PENTRU ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ
(1690-1847)

ULTIMI ANI DE VIAȚĂ ȘI ACTIVITATE A LUI NICOLAE BĂLCESCU
(125 DE ANI DE LA MOARTE)

DOCUMENTAR

PLENARELE COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST
ROMÂN (1948-1977)

VIATA ȘTIINȚIFICĂ
REGENZII

REVISTA REVISTELOR
INSEMNAȚII

TOMUL 30

1977

NOIEMBRIE

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM-Departamentul export-import presă. P. O. Box 136—137 telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie, nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1.
București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 30, NR. 11
noiembrie 1977

SUMAR

Hotărîrea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent 1935

★

Noile imperative ale activității ideologice și istoriografia românească în anul centenarului independenței 1939

★

JÁNOS FAZEKAS, Dominația habsburgică în Transilvania. Lupta maselor populare pentru eliberare socială și națională (1690—1847) 1953

★

DAN BERINDEI, Ultimii ani de viață și activitate ai lui Nicolae Bălcescu (125 de ani de la moarte) 1993

VASILE NETEA, Al. Papiu Ilarian la 150 de ani de la naștere 2009

★

MIHAI RUSENESCU, Problema constituțională și monarhia (1922—1927) 2025

VENERA TEODORESCU, Consecințe ale crizei dinastice. Regența (1927—1930) 2043

★

DOCUMENTAR

GHEORGHE ȚUȚUI, GHEORGHE TUDOR, Plenarele Comitetului Central al Partidului Comunist Român (1948—1977) 2061

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiune științifică la Sibiu (*Adolf Armbruster*); Primul Congres internațional de istorie economică și socială a Turciei (*Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru*); „Pentru respectarea adevărului”. Dar care-i adevărul? (*Nicolae Stoicescu*) 2081

RECENZII

- * * * *Independența României. Documente*, vol. I, *Documente și presă internă*, București, Edit. Academiei R.S.R., LII + 420 p., 32 foto (*Tratan Ionescu*) 2091
- PAUL CERNOVODEANU, ION STANCIU, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859*, București, Edit. Academiei R. S. R., 1977, 176 p. (*Nicolae Dascălu*) 2093
- JACQUES DE LAUNAY, *Titulescu et l'Europe*, Byblos, Suisse, 1976, 196 p. (*Ion C. Grecescu*) 2096
- DANIEL REICHEL, *Davout et l'art de la guerre*, Centre d'histoire et de prospective militaires, Delachaux & Niestlé S. A., Neuchâtel, (Suisse), Paris, 1975, 438 p. (*Sergiu Iosipescu*) 2098

REVISTA REVISTELOR

- * * * *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”*, t. XII (1975) 418 p. ; t. XIII (1976), 479 p. (*Ștefan S. Gorovei*) 2105

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI : * * * *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*, vol. X (1351—1355), București, Edit. Academiei R. S.R., 1977, 461 p. (*S. Goldenberg*); ANA TOȘA TURDEANU, *Oltenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII*, Craiova, Scrisul românesc, 1975, 210 p. + 79 fig. (*Paul Cernovodeanu*); * * * *Cercetări arheologice*, II, Muzeul de istorie al R. S. România, Biblioteca muzeologică, 4, București, 1976, (*Nora Oancea*); ISTORIA UNIVERSALĂ: ALEXANDĂR BURMOV, *Hristo Botev i negovalta ceta* (Hristo Botev și ceata sa) Sofia, Edit. Nauka i izkustvo, 1974, 785 p. (*Constantin N. Velicht*); MUSSO GIAN CIACOMO, *Genovesi e Portogallo nell'età delle scoperte (Nuove ricerche d'archivio)*, Introduzione di Gaetano Ferro, antologia documentaria di Rossana Urbani, Genova, Colombiano, 1976, 95 p. (Civico Istituto Colombiano. Studi e testi, Serie Geografica, I), (*Șerban Papacostea*); GUY RACHET, *Universul arheologiei*, București, Edit. Meridiane, 1977, vol. I, 454 p., vol. II, 446 p. Traducere de Radu Florescu și Gloria Ceacalopol. Prefața și note, Radu Florescu (*Gheorghe Ceaușescu*) 2111
- Constantin C. Giurescu (1901—1977) 2119

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, N° 11
novembre 1977

SOMMAIRE

La décision du plénum du Comité Central du Parti Communiste Roumain concernant le 2050e anniversaire de la création du premier Etat dace centralisé et indépendant 1935

★

Les nouveaux impératifs de l'activité idéologique et l'historiographie roumaine pendant l'année de la célébration du centenaire 1939

★

JÁNOS FAZEKAS, Le domination des Habsbourg en Transylvanie. La lutte des masses populaires pour la libération sociale et nationale (1690—1847) 1953

★

DAN BERINDEI, Les dernières années de vie et d'activité de Nicolae Bălcescu (125 ans depuis sa mort) 1993

VASILE NETEA, Lors du 150-e anniversaire de Al. Papiu Ilarian 2009

★

MIHAI RUSENESCU, La question constitutionnelle et la monarchie (1922—1927) 2025

VENERA TEODORESCU, Conséquences de la crise dynastique. La régence (1927—1930) 2043

★

DOCUMENTAIRE

GHEORGHE ȚUȚUI, GHEORGHE TUDOR, Les sessions plénières du Comité Central du Parti Communiste Roumain (1948—1977) 2061

LA VIE SCIENTIFIQUE

Session scientifique à Sibiu (*Adolf Armbruster*); Le premier Congrès international d'histoire économique et sociale de la Turquie (*Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru*); „Pour le respect de la vérité”. Mais quelle est la vérité? (*Nicolae Stoicescu*) 2081

COMPTE RENDUS

* * * *Independența României. Documente. vol. I, Documente și presa internă* (L'indépendance de la Roumanie. Documents. Documents et presse interne), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, LII + 420 p., 32 photos (*Traian Ionescu*) 2091

- PAUL CERNOVODEANU, ION STANCIU, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859* (L'image du monde nouveau dans les pays roumains et leurs premiers rapports avec les Etats-Unis d'Amérique jusqu'en 1859) Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, 1977, 176 p. (*Nicolae Dascălu*) 2093
- JACQUES DE LAUNAY, *Titulescu et l'Europe*, Byblos, Suisse, 1976, 196 p. (*Ion C. Grecescu*) 2096
- DANIEL REICHEL, *Davout et l'art de la guerre*, Centre d'histoire et de prospective militaires, Delachaux & Niestlé S. A., Neuchâtel (Suisse), Paris, 1975, 438 p. (*Sergiu Iosipescu*) 2098

REVUE DES REVUES

- * * * *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”* (L'Annuaire de l'Institut d'histoire et d'archéologie „A. D. Xenopol”) t. XII (1975) 418 p.; t. XIII (1976), 479 p. (*Ștefan S. Gorovei*) 2105

NOTES

- HISTOIRE DE LA ROUMANIE:** * * * *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*, vol. X (1351—1355), Bucarest, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, 1977, 461 p. (*S. Goldenberg*); ANA TOȘA TURDEANU, *Olténia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII* (L'Olténie. Géographie historique dans les cartes du XVIII-e siècle), Craiova, Editions Scrisul Românesc, 1975, 210 p. + 79 fig. (*Paul Cernovodeanu*); * * * *Cercetări arheologice* (Recherches archéologiques), II, Le Musée d'histoire de la R. S. de Roumanie. Bibliothèque muséologique, 4, Bucarest, 1976 (*Nora Oancea*); **HISTOIRE UNIVERSELLE:** ALEXANDĂR BURMOV, *Hristo Botev i negovata ceta* (Hristo Botev et son groupe), Sofia, Editions Nauka i izkustvo, 1974, 785 p. (*Constantin N. Velichi*); MUSSO GIAN GIACOMO, *Genovesi e Portogallo nell'età delle scoperte* (*Nuove ricerche d'archivio*), Introduzione di Gaetano Ferro, antologia documentaria di Rossana Urbani, Genova, Colombiano, 1976, 95 p. (Civico Istituto Colombiano. Studi e testi, Serie Geografica, I), (*Șerban Papacostea*); GUY RACHET, *Universul arheologiei* (L'Univers de l'archéologie), Bucarest, Editions Meridiane, 1977, vol. I, 454 p., vol. II, 446 p. Traductions de Radu Florescu et Gloria Ceacalopol. Préface et notes — Radu Florescu (*Gheorghe Ceaușescu*) 2111
-
- Constantin C. Giurescu (1901—1977) 2119

HOTĂRÎREA PLENAREI COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PRIVIRE LA ANIVERSAREA A 2050 DE ANI DE LA CREAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT

În anul 1980 se împlinesc 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista — moment de cea mai mare însemnătate în istoria poporului român.

Constituirea statului centralizat de sub conducerea lui Burebista, în jurul anului 70 î. e. n., a fost rezultatul dezvoltării vieții materiale și spirituale pe teritoriile locuite de geto-daci, care făceau parte din numeroasa populație a tracilor, cu adânci rădăcini în întreg spațiul carpato-danubian-pontic. Statul dac a cunoscut o puternică înflorire economico-socială în secolul I e.n., sub conducerea lui Decebal (84—106 e.n.).

Ca urmare a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma, între statul dac și imperiul roman au apărut conflicte, au izbucnit războaie. După cucerirea Daciei de către romani — care ca orice cucerire a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strânse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași, poporul român avea să îplinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltându-se continuu și afirmându-se cu putere în rîndul popoarelor și națiunilor lumii.

Timp de secole, poporul român a trebuit să ducă o luptă îndârjită și necurmată pentru a-și păstra ființa, graiul și glia strămoșească. Muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației, poporul român a rezistat valului popoarelor migratoare, iar mai târziu, cotropitorilor și agresorilor de tot felul, dominației străine. Lupta necurmată pentru dezvoltare de sine stătătoare, pentru afirmarea ființei sale naționale constituie o trăsătură caracteristică a întregii istorii a poporului român.

Această luptă s-a îmbinat strîns cu bătăliile de clasă purtate de masele populare pentru dreptate socială și națională, împotriva exploatării și asupririi feudale și capitaliste. Marile mișcări sociale ce jalonează ca un fir roșu întreaga istorie a patriei au constituit o expresie a cerințelor obiective ale evoluției societății românești, a necesității realizării unor schimbări care să deschidă drum liber dezvoltării forțelor de producție, progresului general economico-social al țării, să asigure condiții de viață mai bune pentru masele largi populare.

În aceste bătălii, alături de români s-au aflat maghiari, secui, germani, sirbi și alte populații, așezate în decursul ultimului mileniu, pe teritoriul țării noastre. În munca și lupta comună s-au făurit legăturile de frăție și solidaritate dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Animat de conștiința originii comune și a unității de neam, poporul român a purtat de-a lungul veacurilor lupte grele, pline de sacrificii, pentru unitate națională și neatîrnare, pentru a fi liber și stăpîn în propria-i țară. Unirea Moldovei și Munteniei, cucerirea Independenței de stat a României și făurirea în 1918 a statului național unitar român au exercitat o profundă înrîurire asupra evoluției țării pe drumul progresului social, au permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare.

Idealurile de unitate națională și dreptate socială ale înaintașilor au găsit în clasa noastră muncitoare, în partidul ei politic, creat în urmă cu peste opt decenii, cel mai demn, consecvent și lucid apărător și promotor al progresului. Preluînd și ducînd mai departe cele mai bune tradiții ale poporului român, Partidul Comunist Român a organizat și condus lupta maselor largi populare pentru înlăturarea exploatării și asupririi sociale, împotriva fascismului și războiului. Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, act energic de voință al întregii națiuni române, realizat sub conducerea partidului comunist, a deschis calea unei dezvoltări noi, democratice și progresiste a societății românești, precum și a lichidării definitive a oricărei dependențe a poporului nostru față de monopoliurile străine, de cercurile imperialiste internaționale.

În cele peste trei decenii care au trecut de la eliberarea țării, poporul nostru a parcurs mai multe etape ale dezvoltării sale istorice. A fost instaurată puterea revoluționar-democratică a muncitorimii și țărănimii și înlăturate clasele exploătătoare; a triumfat revoluția socialistă, s-a trecut la construirea cu succes a orînduirii socialiste; în prezent ne aflăm într-o etapă istorică nouă — etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Politica partidului de dezvoltare a forțelor de producție a dus la sporirea potențialului economic al țării, a asigurat consolidarea tot mai puternică a independenței și suveranității României. O puternică înflorire au cunoscut învățămîntul, știința, cultura, s-au obținut progrese de seamă în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor.

Au avut loc profunde schimbări în structura socială a țării. Societatea noastră este astăzi alcătuită din clase și categorii sociale prietene, stăpîne pe mijloacele de producție și pe munca lor, care produc valorile materiale și spirituale și care asigură înaintarea accelerată a patriei spre culmi tot mai înalte de progres și bunăstare. Societatea socialistă asigură înflorirea multilaterală a personalității umane, afirmarea plenară a tuturor energiilor și capacităților creatoare ale întregului popor.

Bucurîndu-se de independență și suveranitate deplină, România se afirmă ca o prezență tot mai activă în viața internațională. Partidul și statul nostru acționează consecvent pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării cu toate țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, indiferent de orînduirea socială, participă activ la rezolvarea marilor probleme ale contemporaneității, militează cu fermitate pentru afirmarea principiilor noi de relații între state, pentru edificarea unei noi ordini economice și politice internaționale.

În vederea aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român hotărăște organizarea unor ample acțiuni și manifestări consacrate evenimentului.*

Organizate în strînsă legătură cu vasta activitate creatoare desfășurată pe întreg cuprinsul patriei, aceste manifestări și acțiuni vor trebui să contribuie la o mai puternică mobilizare a tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — la îndeplinirea hotărîrilor istorice ale Congresului al XI-lea și la dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale și înfăptuirea revoluției tehnico-științifice, la creșterea continuă a bogăției naționale și a venitului național, la ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Totodată, aceste acțiuni trebuie să ducă la întărirea hotărîrii maselor largi populare din țara noastră de a înfăptui neabătut politica externă promovată de partidul și statul nostru pentru dezvoltarea colaborării internaționale, asigurarea securității și păcii în lume, pentru aplicarea neabătută în raporturile dintre state a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu folosirea forței.

Sărbătorirea împlinirii a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va fi un nou prilej de subliniere, în lumina materialismului dialectic și istoric, a rolului determinant al maselor în făurirea istoriei și civilizației materiale și spirituale a popoarelor, în transformarea revoluționară a societății omenești. Vor fi puse în lumină influența tot mai puternică pe care o exercită masele largi populare asupra evoluției lumii contemporane, rolul lor hotărîtor în lupta împotriva vechii politici imperialiste de dominație, inechitate, forță și dictat, pentru instaurarea în viața internațională a unei politici noi de egalitate, colaborare și pace.

Pornind de la învățămintele pe care le oferă atât istoria poporului nostru, cît și întreaga istorie universală, va fi relevat rolul de însemnătate istorică al formării națiunii și a statului național pentru progresul general al societății. Se va arăta că națiunea, statul național vor continua să joace, o lungă perioadă de timp, un rol de mare importanță în societate, în lupta împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, că întărirea națiunii și a statelor naționale independente constituie o necesitate legică, obiectivă, un factor primordial al făuririi cu succes a socialismului și comunismului.

Academiile de științe vor organiza sesiuni, simpozioane, dezbateri științifice pe probleme fundamentale ale istoriei patriei; vor fi elaborate Tratatul de istorie a României și alte lucrări științifice care, în lumina orientărilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu privire la valorificarea trecutului istoric, vor pune în evidență coordonatele fundamentale ale istoriei patriei, continuitatea poporului român pe teritoriul unde s-a plămădit, factorii care au accelerat evoluția societății românești, ca și cei care au constituit o piedică în calea progresului.

Vor fi înfățișate succesele de însemnătate istorică obținute în opera de edificare socialistă a țării, munca plină de abnegație pe care întregul

nostru popor o desfășoară sub conducerea partidului, a secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru înflorirea continuă a patriei, pentru afirmarea ei tot mai puternică în viața economică și politică a lumii. Vor fi continuate cercetările arheologice și etnografice în vederea obținerii de noi mărturii cu privire la geneza, evoluția, organizarea și dezvoltarea primului stat centralizat dac; unitatea culturii materiale și spirituale a locuitorilor pe întreg teritoriul patriei; formarea poporului român și continuitatea sa neîntreruptă pe aceste meleaguri.

Uniunile de creație se vor preocupa de realizarea unor opere literare, muzicale, spectacole, filme, lucrări de artă plastică, inspirate din lupta poporului român împotriva cotropitorilor străini, pentru păstrarea ființei naționale, pentru independență și unitate națională, din mișcarea muncitorească, revoluționară, din lupta Partidului Comunist Român pentru răsturnarea vechii orînduiri și edificarea noii societăți socialiste, din munca și viața constructorilor socialismului.

Vor fi organizate acțiuni cultural-educative în scopul cunoașterii de către tînăra generație de către toți cetățenii patriei, a trecutului glorios de luptă al înaintașilor, a realizărilor epocale, obținute de poporul nostru în toate domeniile construcției socialismului.

Întreaga activitate cultural artistică consacrată omagierii împlinirii a 2050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat și independent se va integra în Festivalul național al educației și culturii socialiste „Cîntarea României” — cadrul cel mai larg de participare a maselor populare la dezvoltarea valorilor spirituale ale patriei, de afirmare a talentului, sensibilității și geniului creator al poporului nostru.

Presa, radioteleviziunea vor publica și transmite materiale și programe despre semnificația evenimentului, vor înfățișa pe larg istoricele realizări obținute de oamenii muncii în procesul edificării noii orînduiri, militînd consecvent pentru unirea eforturilor maselor largi populare, în vederea înlăturării programului de dezvoltare economico-socială a patriei.

Aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va constitui un nou prilej de intensificare a educației patriotice, revoluționare a tineretului, a tuturor cetățenilor. Cînstînd marile evenimente ale istoriei neamului nostru, pe marii noștri înaintași și faptele lor de glorie, oamenii muncii din întreaga țară, fără deosebire de naționalitate, strîns uniți în jurul partidului, al secretatului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vor acționa cu toată energia și capacitatea lor de creație pentru a face din România o țară puternică și înfloritoare, pentru făurirea noii istorii a patriei, a istoriei sale socialiste și comuniste.

NOILE IMPERATIVE ALE ACTIVITĂȚII IDEOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ÎN ANUL CENTENARULUI INDEPENDENȚEI

Intrate în tradiția activității conducerii de partid și de stat consfăturile de lucru din diferite domenii de activitate au un rol deosebit în promovarea unor noi metode și modalități de rezolvare a problemelor ridicate de viață, de practica construcției socialiste, în impulsivitatea și perfecționarea muncii. O importanță majoră prezintă pentru lucrătorii frontului ideologic, pentru cei ce slujesc știința istoriei, consfăturile de lucru ce au avut loc la Comitetul Central al Partidului Comunist Român, prima cu activiștii și cadrele ce lucrează în domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, cealaltă consacrată dezbaterii problemelor organizării și conducerii activității de partid, a tuturor domeniilor vieții economico-sociale.

Organizate din inițiativa secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cele două consfătuiri au menirea de a contribui la îmbunătățirea și perfecționarea continuă a activității partidului și statului nostru în toate domeniile vieții politice, sociale și economice, pentru îndeplinirea în bune condiții a hotărârilor Congresului al XI-lea al partidului.

Cuvântările rostite de secretarul general al partidului, președintele Republicii, prin înalta lor ținută ideologică-politică, prin profunzimea și exigența partinică a analizei, ca și prin bogăția, claritatea orientărilor și recomandărilor pe care le cuprind, se înscriu în patrimoniul ideologic și științific al partidului, ca documente de inestimabilă valoare teoretică și practică, îndreptare de cea mai mare importanță pentru activiștii pe tărîmul muncii politico-ideologice și cultural-educative, pentru toți factorii educativi ai societății românești, pentru lucrătorii din domeniul științelor sociale.

S-a evidențiat și cu această ocazie rolul imens, contribuția de neprețuit a secretarului general al partidului la elaborarea obiectivelor fundamentale și direcțiilor de acțiune în domeniul ideologic ca și în celelalte domenii ale construcției socialiste.

Partidul nostru acordă o importanță deosebită activității politico-ideologice și cultural-educative pentru creșterea conștiinței socialiste a tuturor oamenilor muncii, pentru transformarea revoluționară a societății, pentru edificarea noii orînduiri sociale. Preocuparea constantă pentru orientările și indicațiile date sectorului ideologic, mai cu seamă în analizele făcute în cadrul Congreselor al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale partidului, la Congresul educației politice și al culturii socialiste, la plenaryle C.C. al P.C.R., în documentele programatice și ansamblul măsurilor adoptate în ultimii ani, a fost de un real folos lucrătorilor pe tărîmul științelor sociale, istoriografiei românești.

Aceste măsuri, intensificarea muncii politico-educative au contribuit la înriurirea conștiințelor, la mobilizarea energiilor, au influențat pozitiv asupra tuturor laturilor vieții economico-sociale, au dus la accelerarea ritmului de dezvoltare a țării în acești ultimi ani, la succese remarcabile în toate domeniile construcției socialiste.

Consfățuirea de lucru consacrată problemelor organizatorice a avut la ordinea de zi aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea al partidului în toate domeniile și activitatea organizatorică de conducere, stilul și metodele de muncă ale organelor și organizațiilor de partid, înfăptuirea politicii de pregătire și promovare a cadrelor de partid și de stat, activitatea organizațiilor de masă și obștești și conducerea acestora de către partid, unele probleme ale pregătirii alegerilor pentru consiliile populare, orașenești și comunale. În cadrul consfătuirii desfășurate în plen și pe secțiuni de lucru, participanții au arătat că congresele pe țară desfășurate în ultima perioadă, Congresul consiliilor populare, Congresul agriculturii, Congresul educației și culturii, Congresul Consiliilor oamenilor muncii au reunit reprezentanții celor mai largi categorii de oameni ai muncii, afirmându-se ca adevărate forumuri democratice de dezbateri și schimb de experiență, definind în mod original, prin aplicarea creatoare a principiilor socialismului științific la condițiile țării noastre, obiectivele înaintării României pe calea edificării socialismului multilateral dezvoltat.

În cuvântările rostite de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la aceste consfătuiri, arătându-se succesele deosebite obținute în industrie, agricultură, în domeniul creșterii conștiinței socialiste a maselor s-a subliniat cu pregnanță că în activitatea educativă ca și în oricare alt sector al construcției socialiste nu se poate admite să-și facă loc automulțumirea, să nu fie scoase la iveală pentru îndreptarea lor lipsurile și greșelile care s-au semnalat în activitatea noastră.

De aceea se impune îmbunătățirea și perfecționarea pe mai departe, mai profund și mai hotărât, într-un spirit de înaltă exigență, a muncii politico-educative. De multe ori se acordă o mare atenție enunțării de adevăruri abstracte, aspectelor de ordin general, prezentării câteodată festive a unor succese, neglijându-se problemele concrete ale activității politice-educative, legarea ei strinsă de sarcinile de zi cu zi din diferite sectoare ale construcției socialiste. Activitatea educativă, de propagandă trebuie să explice politica generală a partidului, dar ea nu trebuie să se oprească aici. Așa cum sublinia secretarul general al partidului: „Activitatea ideologică, propaganda de partid trebuie să acționeze pentru a studia — și pe această bază — pentru a ajuta la înțelegerea justă a fenomenelor sociale care au loc în societatea noastră ca rezultat al dezvoltării forțelor de producție, al perfecționării relațiilor sociale și de producție, să contribuie la elaborarea căilor pentru a stimula această activitate, pentru asigurarea unei concordanțe cât mai depline între caracterul forțelor de producție și relațiile de producție, pentru a asigura astfel mersul ferm înainte, al întregii noastre societăți”¹. Menirea muncii politico-edu-

¹ Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Consfățul de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, în „Scnteia” anul XLVII, nr. 10 904 din 10 septembrie 1977.

cative, a propagandei de partid nu este numai de a explica politica internă și externă a partidului, ci de a mobiliza la acțiunea practică, la unirea eforturilor pentru înfăptuirea în viață a politicii partidului, la transformarea fiecărui om al muncii într-un militant activ pentru cauza socialismului și comunismului.

Eficiența activității educative o dă modul cum sînt îndeplinite sarcinile stabilite de partid, obiectivele economice, rezultatele obținute în industrie, în agricultură, în investiții, în toate sectoarele, o dă modul cum fiecare om al muncii își îndeplinește obligațiile de plan, sarcinile de serviciu, modul cum sînt respectate legile țării, ordinea și disciplina socialistă. A asigura îndeplinirea întocmai a hotărîrilor Congresului al XI-lea, a obiectivelor dezvoltării economico-sociale a țării, a sarcinilor de plan pe acest an — înlăturînd urmările seismului din martie, — pe întregul cincinal, aceasta trebuie să constituie conținutul și scopul întregii activități de educație socialistă. „Explicînd politica partidului, se arată în cuvîntare, măsurile generale — care desigur sînt mai ușor de înțeles — activitatea educativă și de propagandă trebuie să acționeze pentru a determina întregul partid, întregul popor să participe efectiv la înfăptuirea în viață a acestei politici, de către fiecare în sectorul său de activitate”².

Se impune adoptarea unor atitudini ferme, hotărîte împotriva unor stări de autoliniștire și automulțumire care găsește încă loc în unele sectoare de activitate prin faptul că dacă avem, consideră unii, hotărîri bune, lucrurile se rezolvă de la sine. Pentru impulsivitatea muncii educative un rol însemnat îl are întărirea legăturii cu viața, cu practica curentă, rezolvarea problemelor majore pe care ea le ridică. Activitatea de propagandă să nu se limiteze doar la simple referiri, la fapte întîmplătoare, la chestiuni minore, ci să atace, în primul rînd, în mod aprofundat cele mai importante probleme ale construcției socialiste, să se ocupe în mod permanent de problemele fundamentale ale dezvoltării economico-sociale într-un mod ferm și deschis pe baza unor analize temeinice și să ofere concomitent soluții corespunzătoare.

Congresele partidului, plenarele sale au stabilit o serie de orientări privind politica economică de dezvoltare într-un ritm înalt a întregii economii naționale. Dar deși s-au scris unele articole pe această problemă nu avem încă studii temeinice care să fundamenteze justetea acestei politici de larg interes intern și extern, inclusiv a modului de folosire a venitului național, împărțirea acestuia între fondul de dezvoltare și fondul de consum.

„Desigur — se arată în cuvîntare — că tot practica, viața au demonstrat și demonstrează că aceste orientări și hotărîri sînt pe deplin juste, pentru că numai pe această bază am putut realiza un progres rapid al economiei naționale, asigura dezvoltarea tuturor zonelor țării, ridica gradul de civilizație al întregii noastre țări. Pe această bază am obținut creșterea impetuoasă a forțelor de producție, cu implicațiile corespunzătoare în ce privește relațiile de producție și sociale, în întreaga structură socială a țării noastre. Tocmai pe această bază au apărut și posibilitățile de a propune ca, într-o perioadă relativ scurtă, să ne apropiem din punct de

² *Ibidem.*

vedere al dezvoltării economice, de țările dezvoltate, să asigurăm o creștere substanțială a nivelului de trai al întregului nostru popor”³.

Referindu-se și la alte probleme stringente ale vieții economice și sociale tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază, în Cuvîntarea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei, necesitatea de a se ataca cu curaj problemele modului de repar-tizare a venitului național, căile de sporire a eficienței economice, de mărire a productivității muncii sau reducerii cheltuielilor materiale, aplicarea principiilor eticii și echității, abordarea de către științele sociale, a tematicii largi și bogate a modalităților de perfecționare a conducerii societății, de adîncire a democrației socialiste, de educare a cadrelor de conducere sau de probleme umanitare.

Dacă ne-am opri numai la tema productivității muncii, atît de complexă și cu multiple valențe, în care mai avem încă multe de realizat am constata justetea tezelor subliniate în cuvîntare „Nu să vorbim în general despre productivitatea muncii — pentru că despre aceasta se vorbește și se scrie suficient — dar să indicăm căile și mijloacele corespunzătoare, să facem ca oamenii muncii, cadrele de partid și de stat să înțeleagă cum să acționeze în practică în scopul creșterii productivității pe calea unei mai bune organizări a producției și a muncii, a mecanizării, a automatizării proceselor de producție și de conducere a diferitelor sectoare de activitate”⁴.

Esențial în abordarea tuturor problemelor importante este ca propaganda de partid, munca politico-ideologică educativă să urmărească nu numai simple explicații la modul general, ci combaterea concepțiilor și mentalităților greșite, înapoiate și sădirea unor idei și convingeri înaintate, participarea activă la înlăptuirea politicii partidului. În chip asemănător se pun și problemele referitoare la principiile și normele eticii și echității socialiste. În munca de educație politică nu este suficientă simpla lor enunțare, proclamarea și popularizarea lor prin explicarea virtuților pe care le întruchipează, ci este necesar să luptăm pentru înrădăcinarea lor în viață, pentru modelarea corespunzătoare a profilului moral al membrilor partidului nostru, a celorlalți oameni ai muncii.

În aceeași măsură se impune ca activitatea ideologică să-și aducă o contribuție sporită la educarea cadrelor de conducere în spiritul creșterii continue a răspunderii față de partid și popor, a atitudinii de modestie, la combaterea manifestărilor spiritului boieresc, mic-burghez care constituie un pericol ce nu trebuie tolerat în viața de partid și de stat, în societatea noastră.

Problemele umanismului revoluționar, ale patriotismului socialist, ale dragostei față de partid și față de patrie, ale educării oamenilor muncii în spiritul cultului muncii, ale educării tinerei generații, analizate cu profunzime de secretarul general al partidului, sînt de un real folos istoricilor din România chemați ca prin operele lor să contribuie la educația maselor populare. Sarcini deosebite revin muncii politico-ideologice în general și frontului istoric în special referitor la evidențierea realizărilor obținute în rezolvarea problemei naționale, în întărirea unității și forței

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

tuturor oamenilor muncii, români, maghiari, germani și de alte naționalități în munca și lupta pentru înflorirea și progresul patriei comune.

Se impune ca în propaganda noastră, în lucrările care apar în domeniul științelor sociale să adoptăm o poziție mai fermă față de concepțiile retrograde, față de ideologia burgheză. Este necesar ca în lumina concepției materialismului dialectic și istoric să depunem o activitate politică și ideologică mai susținută pentru explicarea și înțelegerea științifică a dezvoltării societății. „Nici un moment, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, nu trebuie să se confunde politica de coexistență pașnică, relațiile dintre state cu orînduiri sociale diferite cu poziția noastră fermă față de orînduirea capitalistă, față de orice formă de asuprire socială și națională, cu politica noastră consecventă pentru lichidarea asupririi de orice fel, pentru a asigura omenirii o viață liberă, pentru ca popoarele să fie stăpîne pe destinele lor, ca oamenii muncii să lichideze asuprirea de clasă! Aceasta este o problemă fundamentală — și propaganda noastră trebuie să o explice permanent, să ajute ca ea să fie bine înțeleasă de toți oamenii muncii, de întregul nostru partid”⁵.

Îndrumări prețioase au fost date cu aceste prilejuri modului cum trebuie organizat învățămîntul de partid, conținutul și modul de însușire și îndeosebi de aplicare a tezilor dezbătute, succesul înregistrat în activitatea cultural-artistică de prima ediție a Festivalului național „Cîntarea României”, obiectivele pe care le au de îndeplinit în lumina unei analize exigente presa și radioteleviziunea și rolul lor în educarea revoluționară a maselor populare, a tineretului în special. Desigur o operă de asemenea amploare și responsabilitate care are în vedere dezvoltarea conștiinței socialiste și formarea omului nou, generalizarea trăsăturilor moral-politice înaintate la scara întregii societăți nu poate fi realizată numai de cadrele care lucrează în acest domeniu. Ea trebuie să fie opera întregului partid, ea trebuie să preocupe în cel mai înalt grad pe toți activiștii, cadrele de bază ale partidului din toate domeniile, fiecare activist de partid, fiecare membru al partidului trebuie să desfășoare muncă politico-ideologică.

Concomitent se impune ca cei care elaborează problemele teoretice să nu fie rupți de activitatea practică concretă, de rezolvarea și înfăptuirea politicii generale a partidului. „Pornind de la toate acestea — se relevă în cuvîntare — aș atrage atenția asupra necesității ca activiștii și cadrele care lucrează în domeniul ideologic, al științelor sociale, al propagandei în general să fie antrenate mai mult pentru a participa mai activ și nemijlocit la întreaga activitate a partidului nostru”⁶. Acest lucru le va da posibilitatea să cunoască mai bine realitățile vieții sociale, preocupările și cerințele oamenilor muncii. Numai participînd activ la întreaga viață de partid vor ști să abordeze mai bine problemele teoretice, își vor putea îndeplini în condiții mai bune sarcinile ce le revin ca lectori și propagandiști.

O atenție deosebită trebuie acordată explicării politicii externe a partidului și statului nostru, mobilizării întregului popor la realizarea lor în viața, activității de a face cunoscute orientările politicii de prietenie,

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

colaborare și cooperare cu celelalte popoare, ale solidarității și conlucrării active cu toate țările socialiste, cu popoarele care și-au dobândit independența, cu forțele înaintate, antiimperialiste și progresiste de pretutindeni, cu toți cei care militează pentru o lume a păcii și colaborării.

Succesul întregii activități politico-ideologice și cultural-educative îl constituie desigur întărirea rolului conducător al organelor și organizațiilor de partid. De aceea se impune ridicarea la un nivel superior a muncii politico-educative, îmbunătățirea conducerii de către organele de partid a întregii activități de educație. Printre obiectivele majore în domeniul propagandei se numără sporirea exigenței față de calitatea muncii educative, a intransigenței față de tot ceea ce ar putea dăuna educației socialiste a tineretului, a maselor largi.

În cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la consfătuirea de lucru consacrată dezbaterii problemelor organizării și conducerii activității de partid, a tuturor domeniilor vieții economico-sociale s-a subliniat că partidul cuprinzînd peste 2.700.000 de membri a devenit un partid de masă care își îndeplinește rolul de forță politică organizatoare și conducătoare a întregii activități economico-sociale. Redînd cîteva cifre semnificative privind compoziția sa — muncitori peste 51 la sută, țărani aproape 19 la sută, intelectuali și funcționari peste 22 la sută, alte categorii circa 8 la sută — faptul că aproape 25 la sută dintre muncitori sînt comuniști, faptul că ponderea femeilor în partid a crescut ajungînd la 26 la sută, că avem aproape 59.000 de organizații de partid, că în organele de partid activează circa 268.000 de comuniști și peste 300.000 de membri în birourile organizațiilor de bază, ne putem da seama de forța de organizare și mobilizare a partidului nostru.

În cadrul acestei Consfătuiri vorbitorii au relevat că vizitele efectuate în fiecare an în județele țării de secretarul general în vederea soluționării problemelor complexe pe care le ridică dezvoltarea în ritm susținut a tuturor zonelor patriei au constituit un ajutor de neprețuit, direct și eficient. Cu același prilej s-a remarcat să stilul și metodele de muncă ale organelor și organizațiilor de partid au înregistrat progrese însemnate, schimbări calitative esențiale care au condus la afirmarea tot mai puternică a rolului conducător al partidului în toate compartimentele societății românești.

S-a făcut cu această ocazie un larg schimb de experiență, înfățișîndu-se marea varietate și bogăție de forme și metode de muncă valoroase ce se aplică în activitatea concretă a organelor și organizațiilor de partid, prezentîndu-se eficiența lor practică.

În cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu un loc aparte l-au ocupat problemele legate de selecționarea, formarea și promovarea cadrelor, de pregătirea lor politico-ideologică și profesională în spiritul criticii și autocriticii exigente, a unei înalte responsabilități partinice. S-au menționat tot aici, neajunsurile și greșelile care s-au manifestat de către unele organe și organizații de partid față de problemele selecționării, promovării și educării cadrelor, arătîndu-se modalitățile de înlăturare a acestor lipsuri, exprimîndu-se hotărîrea de a face totul pentru aplicarea politicii partidului nostru în acest domeniu.

S-au făcut ample referiri la modul cum se aplică hotărîrile și indicațiile conducerii partidului în scopul îmbunătățirii și perfecționării

îndrumării și conducerii organizațiilor de masă și obștești, care trebuie să mobilizeze cele mai largi categorii de oameni ai muncii la îndeplinirea sarcinilor programului partidului pentru dezvoltarea rapidă a țării pe calea progresului și civilizației. S-a subliniat necesitatea ridicării pe noi trepte a îndrumării de către partid a sindicatelor, U.T.C.-ului, a organizațiilor de femei, cât și cea a concentrării eforturilor pentru îndeplinirea obiectivelor cincinalului, pentru educarea tuturor membrilor acestor organizații în spiritul umanismului revoluționar, al colectivismului, împotriva mentalităților retrograde. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Trebuie să pornim de la faptul că umanismul revoluționar este străin egoismului, individualismului, concepției mic-burgheze după care pe individ îl interesează numai persoana sa, chiar dacă colectivul, societatea suferă”⁷.

Secretarul general al partidului a făcut un călduros apel la efortul de reflecție și gândire în adoptarea diferitelor măsuri și hotărâri de care depinde situația țării, a oamenilor muncii, îndeplinirea sarcinilor noastre curente : „Am ajuns, se arată în cuvîntare, într-o asemenea etapă de dezvoltare economică socială încît numai efortul fizic nu este suficient. Trebuie să înțelegem că, acum, pentru a îndeplini sarcinile complexe din toate domeniile de activitate, se cere un efort mult mai mare, acela al gândirii. Să gîndim, să judecăm temeinic lucrurile și să organizăm pe baze științifice întreaga activitate de îndeplinire a hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului”⁸.

Totodată s-a arătat că prezintă o importanță politică deosebită alegerile generale de deputați pentru consiliile populare municipale, orașenești și comunale, formă a democrației socialiste, a participării cetățenilor de la orașe și sate la rezolvarea problemelor dezvoltării localităților patriei noastre, a întregii țări. S-au dat îndrumări prețioase privind modul cum trebuie acționat pentru desfășurarea acestei ample acțiuni politice, în vederea transformării campaniei electorale într-o unanimă expresie a voinței și hotărîrii oamenilor muncii, de a transpune în viață obiectivele majore înscrise în Programul partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

În lumina dezbaterilor care au avut loc în cadrul celor două Consfătuiri, a cuvîntărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, toate sectoarele de activitate, instituțiile ideologice, inclusiv frontul istoriografiei românești au fost chemate să-și analizeze cu seriozitate propria lor activitate, să sublinieze ceea ce a fost pozitiv, ce s-a realizat în ultima perioadă în domeniul lor de muncă și, în spiritul unei înalte exigențe, să arate ce mai este de făcut, trăgînd toate concluziile practice, directe care se impun.

Întregul front al istoricilor se află în perioada cînd, evaluînd cu competență și discernămint tot ce au realizat în anul aniversării a 70 de ani de la marea răscoală a țărănilor din 1907 și mai cu seamă al sărbătoririi a 100 de ani de la dobîndirea independenței de stat, pregătește tematica de cercetare pe anul viitor.

⁷ Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R., în „Scnteia”, anul XLVII, nr. 10 916 din 24 septembrie 1977.

⁸ *Ibidem*.

Anul centenarului cuceririi independenței de stat a României a produs, așa cum era și firesc, o efervescentă creatoare în rindurile întregii istoriografii românești actuale. Cercetători, cadre didactice, arhiviști, muzeografi, istorici militari au contribuit fiecare după puterile sale pentru a aduce la lumină noi mărturii, alte izvoare și documente care să ne rememoreze după un veac marea epopee a cuceririi neatîrnării naționale, eroismul ostașilor noștri de la Grivița, Plevna, Rahova, sacrificiile făcute acum un secol pentru consfințirea independenței depline a României.

Sărbătorirea acestui eveniment de covârșitoare însemnătate pentru istoria patriei a prilejuit publicarea a numeroase lucrări de istorie politică, diplomatică, socială și militară în care autorii, valorificând critic operele întocmite în trecut, folosind noi informații culese în arhivele din țară și de peste hotare și interpretînd în mod științific, în lumina materialismului istoric substanța faptică a acestui moment hotărîtor, au reușit să redea o imagine mai cuprinzătoare, explicînd mai profund premisele, desfășurarea și consecințele acestui act istoric, care stă la baza statului român independent⁹. Referindu-ne doar la cele mai importante dintre aceste apariții, constatăm viziunea largă în care a fost tratat subiectul, cît și intrarea în detalii mai puțin cunoscute, explicarea conceptului de independență ca trăsătură fundamentală a întregii istorii a poporului român, ca ideea forță care a constituit liantul întregii noastre deveniri în decursul celor două milenii de istorie, ca idealul care a însuflețit pe luptătorii lui Decebal, pe oștenii lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul în bătăliile neatîrnării, pe dorobanții de la Plevna, pe comuniștii din august 1944 și care animă politica externă a României de afirmare a principiilor suveranității și independenței naționale ca norme de bază ale relațiilor internaționale contemporane.

Pentru prima dată au apărut Culegeri de studii ale unor cercetări mai largi, care pun cititorul de astăzi în curent cu vastul ecou pe care l-a

---

* * * *Independența României*, Comitetul de redacție: acad. Ștefan Pascu, redactor responsabil, acad. C. C. Giurescu, prof. dr. Ion Ceterchi, prof. dr. Ștefan Ștefănescu, membrii corespondenței ai Academiei R.S.R., general-maior Constantin Olteanu, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, 526 p.; * * * *Artă și literatură în slujba independenței naționale*, coordonator Ion Frunzetti și George Muntean, Edit. Academiei, București, 1977, 238 p.; General-maior dr. Constantin Olteanu, colonel dr. Ilie Ceaușescu, colonel dr. Vasile Mocanu, colonel dr. Florian Tucă, colonel Gheorghe Stoean, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență, 1877—1878*, Edit. militară, București, 1977, XXVI + 437 p.; * * * *Independența României. Documente și presa internă*, coordonator Ionel Gal, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, 420 p.; * * * *Independența României. Documente și presa străină*, coordonator Ionel Gal, Edit. Academiei, București, 1977, 340 p.; Constantin Corbu, *1877—1878 Războiul național și popular al românilor pentru independență deplină*, Edit. politică, București, 1977, 211 p.; Leonid Boicu, Dan Berindei, Gheorghe Platon, *Independența — lupta milenară a poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1977, 186 p.; * * * *Diplomația română în slujba independenței*, Edit. politică, București, 1977, 272 p.; Liviu Maior, *Transilvania și războiul pentru independență (1877—1878)*, Edit. Dacia, Cluj, 1977, 204 p.; I. M. Ștefan, *De la Podul Mogoșoaiei la Călea Victoriei*, Edit. Facla, Timișoara, 1977, 248 p.; Dan Berindei, Csucsuja Istvan, *Războiul de independență și Transilvania (în limba maghiară)*, Edit. politică, București, 1977, 144 p.; C. Ucrain, *1877. Așa cum a fost*, Edit. Junimea, Iași, 1977, 176 p. * * * *Familia. Corespondența de la Plevna*, Texte selectate, note și comentarii de Stelian Vasilescu, Edit. Facla, Timișoara, 1977, 250 p.; * * * *Războiul pentru independență în viziune populară*, Antologie, note și comentarii de Aurelian I. Popescu, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1977; Teodor Virgolic, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, Edit. Eminescu, București, 1977, 301 p.

avut în cultura românească — literatura, teatru, publicistică, arte plastice și cinematografie — evenimentul de largă amplitudine de la 1877. Au văzut lumina tiparului instrumente de lucru de o deosebită utilitate pentru oricine vrea să se orienteze și să se informeze rapid asupra desfășurării războiului propriu-zis, volume de documente care aduc în circuitul științific noi date și fapte care întregesc cunoștințele noastre. Volumele apărute amplifică informația din cele nouă tomuri apărute în trecut, referitoare la războiul pentru independență, dar mai ales adănesc unele aspecte ale luptei pentru neatarnare, permit corelări de fapte și evenimente dintr-o perspectivă mai largă, duc la cunoașterea în profunzime a caracterului popular și național al luptei pentru independență. Materialul valorificat contribuie la o cunoaștere mai bună a măsurilor pe care guvernul țării le-a luat pentru adaptarea economiei naționale la condițiile de război, participarea masivă a maselor populare la dotarea și înzestrarea armatei cu echipament și alimente, iar aspectele militare ale efortului românesc în cadrul războiului sînt de asemenea mai amplu relevate.

Monografiile ample semnate de cunoscuți specialiști au evidențiat rolul maselor populare și aportul lor la cucerirea independenței, lupta diplomației românești pentru recunoașterea actului de la 9 mai 1877. Alte lucrări vorbesc despre ecolul războiului de independență în Transilvania, ajutorul material și participarea românilor din Transilvania și alte provincii românești la război, volume de memorialistică, antologii, numeroase lucrări care tratează aspecte regionale sau locale ale mărețului eveniment.

În aceeași măsură „Revista de istorie” a acordat o pondere deosebită, ca niciodată pînă acum, reflectării acestui moment de referință, publicînd în numere succesive, studii, comunicări, note și documente care, în lumina unor noi cercetări din arhive și biblioteci din țară și de peste hotare, au introdus în circuitul științific noi materiale, teze și idei care contribuie la reconstituirea, redimensionarea și întregirea actului de covîrșitoare importanță în istoria națională a românilor. Începînd cu doi ani în urmă, publicația noastră a tratat despre războiul pentru independență reflectat în istoriografia românească din secolul al XIX-lea, pentru ca anul trecut la rubrica „În întîmpinarea Centenarului independenței de stat a României” să ne ocupăm de alte laturi ale momentului respectiv ca de exemplu : măsurile luate de comandamentul român pentru acoperirea Dunării în aprilie — august 1877, aportul femeilor la sprijinirea războiului sau sprijinul acordat de românii din Transilvania luptei pentru neatarnare.

În anul jubiliar al Centenarului am publicat în primele trei numere ale revistei rubrici conținînd studii și comunicări referitoare la abolirea jurisdicției consulare ca parte integrantă a luptei pentru independența națională, la ajutorul bănesc și material al transilvănenilor în sprijinul războiului, la solidarizarea românilor bănățeni cu războiul pentru independență, materiale privind întărirea capacității de apărare a țării în anii 1876—1877 cit și experiența războiului de independență și dezvoltarea puterii armate a României pînă la primul război mondial.

Numărul patru, dedicat în întregime sărbătoririi centenarului a cuprins studii de analizare a unor aspecte mai puțin tratate sau de sinteză care arată că obținerea independenței naționale a fost o încununare

a aspirațiilor seculare de libertate a poporului român; s-au prezentat operațiunile militare în prima parte a războiului și atitudinea mișcării socialiste față de problemele independenței, suveranității și unității naționale. Material faptic inedit a fost folosit în studiul ce tratează despre reflectarea războiului de independență în opinia publică progresistă maghiară a epocii. Alte studii și comunicări științifice se referă la poziția puterilor europene față de proclamarea independenței sau la unele opinii străine despre armata română în acest război, la consecințele economice și sociale ale independenței. Ultimele materiale abordează problemele consolidării independenței ca factor de bază al dezvoltării României și conceptul de independență națională în politica externă a României socialiste.

În următoarele trei numere au mai apărut materiale privitoare la independența României oglindită în unele rapoarte consulare inedite, în memorialistica și presa americană, în presa și documentele sirbești.

Tot sub semnul aniversării Centenarului cuceririi independenței „Revista de istorie” a publicat rubrici speciale dedicate sărbătoririi a 450 de ani de la urcarea pe tron a lui Petru Rareș, împlinirea a 70 de ani de la răscoala țaranilor din 1907 și sărbătoririi a 60 de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz care se înscriu pe aceeași traiectorie a consolidării independenței, a eliberării sociale și întregirii statului românesc.

În felul acesta a înțeles și înțelege Comitetul de redacție, colectiv redacțional, ca mobilizînd un colectiv larg de cercetători, cadre didactice, istorici militari, colaboratori apropiați să contureze tematic rubrici și numere speciale care să celebreze Centenarul Independenței depline a României și alte aniversări din 1977 sub semnul aceluiași eveniment de cotitură.

Prin monografiile publicate, studiile și materialele valorificate în revistele de specialitate, articole în presa cotidiană, săptămînală și lunară, participări la radio și televiziune, prin conferințe de popularizare, prin comunicările ținute în cadrul sesiunilor științifice în capitală și provincie cu participare internă sau internațională, întregul front al istoriografiei românești contemporane a ținut să contribuie la popularizarea acestui eveniment, la cunoașterea mai profundă a lui în rîndul celor mai largi categorii sociale. Istoricii au înțeles să contribuie la educația politico-ideologică a maselor populare, a tineretului, astfel încît prin reamintirea faptelor de vitejie și eroism de acum un secol, lecții de patriotism autentic, generațiile actuale să-și sporească eforturile în opera de construire a socialismului multilateral dezvoltat și înaintare a României spre comunism.

Pe deplin conștienți de realizările obținute, dar și de lipsurile care mai dăinuie, de faptul că este loc pentru mai bine, fără să se lase antrenați într-un climat de automulțumire creat de rezultatele obținute în anul jubiliar al Centenarului, istoricii se străduiesc să elaboreze noi studii și lucrări în spiritul documentelor de partid pentru a întâmpina alte momente remarcabile în istoria neamului românesc și să pregătească Congresul mondial din 1980 care se va desfășura în capitala patriei noastre.

Conform Hotărîrii Comitetului Politic Executiv¹⁰ și Congresului educației politice și al culturii socialiste, unde tovarășul Nicolae Ceaușescu

¹⁰ „Scnteia”, anul XLIV, nr. 10 163 din 24 aprilie 1975.

sublinia că : „va trebui să trecem la elaborarea Istoriei României, cuprinzând toate etapele formării și dezvoltării poporului nostru, luptele sale milenare pentru libertate, dreptate și neamținare, în lumina celor mai noi descoperiri arheologice, a izvoarelor și mărturiilor naționale și universale, interpretate în spiritul principiilor științifice ale materialismului dialectic și istoric, ale adevărului obiectiv”¹¹ — cele mai capabile forțe din domeniul nostru de activitate sint antrenate la pregătirea și alcătuirea acestei opere fundamentale. Concomitent se lucrează și la scrierea istoriei universale care va oferi publicului larg cititor și specialiștilor din țară și de peste hotare propria noastră viziune asupra desfășurării progresului istoric mondial de la începuturi pînă în zilele noastre. Vor trebui așadar abordate și adîncite cu mai multă insistență cercetările de istorie universală atît sub aspectul istoriei economice, politice, sociale, militare și diplomatice cît și sub cel al istoriei mișcării muncitorești și revoluționare.

În acest sens „Revista de istorie”, ca publicație reprezentativă de specialitate din țară, va oferi permanent coloanele sale dezbaterei problemelor care se vor ridica în perioada pregătirii și elaborării celor două mari lucrări de sinteză dedicate celui de-al XV-lea Congres mondial al istoricilor din 1980 care va avea loc la București.

Mobilizați în definitivarea lucrărilor din planurile de cercetare pe 1977, cercetătorii, cadrele didactice depun eforturi pentru elaborarea temelor pe anul viitor. Căutînd ca prin munca lor din trecut ca și prin cea viitoare să sprijine activitatea de elaborare a celor două mari tratate, istoricii se vor ocupa în continuare de problemele fundamentale ale istoriei României, vor aprofunda aspecte mai puțin cunoscute, vor depista noi izvoare pentru marile corpusuri de documente, vor edita noi instrumente de lucru privind istoria poporului român.

Vor fi tratate cu precădere teme de larg interes științific ca romanizarea Daciei, unitatea și continuitatea culturii geto-dace pe teritoriul țării noastre și relațiile geto-dacilor cu cele mai avansate civilizații ale antichității în vremea lui Burebista și Decebal. Se va acorda o importanță deosebită aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent în conformitate cu hotărîrile plenarei C.C. al P.C.R. din 26—27 octombrie¹². Se vor face cercetări privitoare la apariția cnezatelor și voievodatelor îndeosebi pe teritoriul Transilvaniei, se intensifică investigațiile cu privire la așezările sătești din sec. XII — XIV, mai ales în teritoriile extracarpătice ale țării, și la procesul de constituire a statelor feudale românești.

În cadrul investigațiilor de istorie medievală se va pune accent pe geneza și trăsăturile specifice și evoluția feudalismului românesc prin cercetarea monografică a principalelor domenii sau momente din istoria medie, pe analiza raporturilor dintre populația autohtonă și neamurile în migrație, pe relațiile dintre cele trei țări române cît și pe studiul sistemului dominației otomane și regimului fanariot. Noi studii și lucrări privind rolul țărănimii în lupta pentru apărarea independenței și a ființei sale în evul mediu, privind răscoala lui Horia, privind structura socială a

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *Cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, Edit. politică, București, 1976, p. 67.

¹² „Scnteia”, anul XLVII, nr. 10 945 din 28 octombrie 1977.

satului în sec. XVI — XIX, referitoare la relațiile celor trei țări române cu vecinii, și la politica lor externă vor fi definitivitate și oferite tiparului.

În ce privește istoria modernă se va aborda cu prioritate problema afirmării autonomiei Principatelor Române încă de la revoluția lui Tudor Vladimirescu și rolul maselor populare în făurirea Unirii din 1859, desăvârșirea acesteia pe plan administrativ și legislativ, dezvoltarea agriculturii de la 1864 la 1877. O pondere deosebită va căpăta cercetarea istoriei Dobrogei, problemele făuririi statului național unitar român ca rezultat al luptei maselor populare din țara noastră cît și ecourile internaționale ale formării statului național unitar din 1918. Alte teme se referă la frământările și mișcările orășenești din România între 1879—1900, la afirmarea intelectualității românești în epoca modernă, la învățămîntul comercial și normal între 1864 și 1900.

În cadrul problematicii largi privind crearea P.C.R. și lupta clasei muncitoare din România pentru libertate socială, pentru progres și democrație, pentru apărarea independenței și suveranității naționale în perioada interbelică se vor aborda teme privind lupta forțelor înaintate pentru dezvoltarea social-economică și politică a României întregite, activitatea ideologică a P.C.R. între cele două războaie mondiale, relațiile României cu Franța și Germania.

Numeroase teme au drept subiect problema dezvoltării culturale atît în perioada medie și modernă cît și în cea contemporană, relațiile țărilor române cu vecinii, cu alte popoare din Europa, teme din istoria naționalităților conlocuitoare, menționînd totodată apariția unor volume, culegeri de studii privind momente din istoria naționalităților maghiare și germane din România. Noi cercetări de istorie generală, fie de istorie a sud-estului european concretizate în editarea de noi izvoare sau lucrări de interpretare, fie de istorie a imperiului otoman, a politicii habsburgice și a Austro-Ungariei, de participare a României la conferințele economice europene sau la relații comerciale ale țării noastre cu statele Micii Întelegeri aduc noi elemente în înțelegerea mai profundă a unor momente de istorie universală de un real folos în elaborarea tratatelor. Un rol deosebit vor avea lucrările referitoare la mișcările de rezistență din Africa de Nord și Asia în timpul celui de-al doilea război mondial, cele ce privesc istoria țărilor socialiste din Asia și America latină, cele care se referă la contribuția României la promovarea concepțiilor suveranității și independenței naționale sau lucrările privind mișcarea muncitorească internațională.

Epoca contemporană mai nouă de după înlăturarea claselor dominante, instaurarea puterii revoluționar-democratice, trecerea la înfăptuirea revoluției socialiste și edificarea noii orînduiri sociale în țara noastră va trebui să stea mai mult în atenția forurilor superioare de cercetare și în cadrul procesului instructiv-educativ, avînd în vedere aprecierea făcută de secretarul general al partidului la Consfătuirea cu primii secretari și secretarii cu problemele organizatorice: „Trebuie să acordăm o mai mare atenție momentelor luptei revoluționare, din perioada construcției socialiste, să facem să se afirme cu mai multă putere felul în care comuniștii revoluționari au știut și știu să lupte pentru înfringerea diferitelor greutăți. Și aici sînt unele lipsuri de care trebuie să ținem seamă. Este necesar să punem în evidență momentele din istoria noastră, din lupta din trecut, dar aceasta nu trebuie să ducă la neglijaarea sau subaprecierea

momentelor importante din lupta revoluționară, din lupta pentru construcția socialismului în țara noastră”¹³.

Abordarea, îndeosebi a perioadei 1944—1947 și primii ani de după proclamarea Republicii nu este suficientă, urmînd să tratăm cu mai multă îndrăzneală etapa ultimelor trei Congrese ale partidului nostru.

În spiritul unei exigențe sporite față de cuvîntul tipărit, valorificînd ceea ce este cercetare autentică, aducînd un plus de cunoaștere sau sintetizînd problemele deja tratate într-o manieră originală, punctînd ceea ce este esențial și subliniînd noi direcții de cercetare coloanele „Revistei de istorie” se vor înscrie pe linia documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R., a programului partidului de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și trecere la comunism, a hotărîrilor și Rezoluției Congresului educației politice și al culturii socialiste, a cuvîntărilor rostite de secretarul general al partidului la cele două Consfătuiri. Planul tematic al revistei conține în afara unor probleme fundamentale din istoria veche, medie, modernă și contemporană a României și universale, agenda aniversărilor unor momente cardinale în istoria patriei și a unor personalități proeminente și un portofoliu al dezbaterilor manualelor și cursurilor universitare de istoria patriei și istorie generală care au apărut și vor apare. Ne gîndim să publicăm unele consultații care să prezinte curente din gîndirea social-politică care au avut o largă circulație în istoria modernă și contemporană a patriei, să tratăm noi probleme de filozofie a istoriei, de teorie și metodologie.

Ne vom ocupa în continuare de rolul și importanța statului geto-dac în perioada lui Burebista și Decebal, de continuitatea poporului român în timpul datelor arheologice din ultimii ani privind secolele VII — XIII. În lumina Programului P.C.R., a Congresului culturii și educației, a Congresului agriculturii care arătau că în întreg evul mediu un rol deosebit în viața țărilor românești l-a avut țărănimea, atît ca forță socială principală a dezvoltării economico-sociale cît și ca factor militar hotărîtor, „Revista de istorie” va acorda un spațiu corespunzător tratării diferitelor aspecte ale muncii și luptei țărănimii ca producătoare de bunuri și ca apărătoare a libertății poporului nostru. Mai multe studii vor aborda laturi majore ale relațiilor interromânești pe plan economic, social, politic și cultural, sau ideea originii latine și a continuității poporului român în operele cronicarilor sau în gîndirea reprezentanților Școlii ardelenne.

Pentru perioada modernă vom valorifica materiale care tratează formele dominației otomane și ale protecționismului țarist și consecințele acestora în prima jumătate a secolului al XIX-lea, articole care înfățișează statutul internațional al Principatelor Române în aceeași perioadă. Ne vom opri de asemenea la ecoul internațional al revoluției române de la 1848 cît și la sprijinul acordat înfăptuirii unirii principatelor române de personalități ale vieții culturale și științifice din țările Europei occidentale sau la unele momente ale reorientării politicii externe a României după recunoașterea independenței statale.

În anul viitor ne vom opri pentru etapa de după 1918 la locul României în sistemul tratatelor de la Versailles, la probleme ale securității colective

¹³ *Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R., în „Scnteia”, anul XLVII, nr. 10 916 din 24 septembrie 1977.*

și revizuirii tratatelor de după 1933, la contribuția diplomației românești la Liga Națiunilor pentru triumful principiilor de egalitate între națiuni.

Vom avea în permanență în vedere în valorificarea unor studii sau în comenzile pe care le vom face, prețioasele indicații date cercetării istorice de secretarul general al partidului la Consfătuirea cu primii secretari și secretarii cu problemele organizatorice în care sublinia : „Relevînd paginile glorioase ale trecutului, nu trebuie să punem în evidență numai eroii individuali, ci, în spiritul materialismului dialectic și istoric, să subliniem cu putere rolul hotărîtor jucat de mase, de popor în lupta pentru libertate și dreptate socială, pentru neatîrnare, pentru progres și o viață mai bună, contribuția diferitelor forțe sociale progresiste la transformarea societății, la realizarea aspirațiilor vitale ale celor ce muncesc”¹⁴.

În acest mod concepem orientarea materialelor din fasciculele revistei, reliefind aportul maselor populare la făurirea propriei lor istorii, gîndim alcătuirea unor numere, rubrici sau studii speciale consacrate unor evenimente memorabile în istoria patriei : 60 de ani de la formarea statului național unitar român, împlinirea a șase decenii de la manifestația muncitorilor din Piața Teatrului Național, 70 de ani de la răscoala țărănilor din 1888, aniversarea a 30 de ani de la făurirea partidului unic revoluționar al clasei muncitoare din România, ca și de la naționalizare, împlinirea a 130 de ani de la revoluția română de la 1848, a 100 de ani de la reunirea Dobrogei cu România. Aceste evenimente cu ample rezonanțe în istoria neamului, în care rolul de primă importanță l-au avut masele populare, și care evidențiază contribuția celor mai largi păături ale populației la împlinirea idealurilor lor, confirmă încă odată teza materialismului istoric privind aportul diferitelor forțe sociale progresiste la transformarea socială, la realizarea aspirațiilor vitale ale celor ce muncesc. Prin studii de sinteză sau de analiză științifică ne vom ocupa de diverse aspecte sau laturi ale momentelor la care ne-am referit, subliniind rolul decisiv pe care l-a avut poporul în lupta pentru libertate și dreptate socială.

Aceleași principii le vom urmări în valorificarea unor materiale privind epoca construcției socialiste, căreia îi vom acorda o importanță mai mare în coloanele revistei. Vom evidenția aceste teze în studii referitoare la procesul istoric al formării și dezvoltării națiunii socialiste, la evoluția istorică a clasei muncitoare din România în epoca construcției socialiste sau în oglindirea activității femeilor în diferite organizații democratice din țara noastră. Pentru epoca mai nouă ne vom opri asupra politicii României de diversificare a relațiilor economice externe sau asupra contribuției țării noastre la dezvoltarea raporturilor politico-economice interbalcanice.

Întîmpinînd Conferința Națională a partidului cu noi succese în muncă, urmărind să ne perfecționăm activitatea în continuare, ne străduim să facem totul pentru a pune la dispoziția specialiștilor, a publicului larg cititor studii și lucrări de înaltă ținută științifică și ideologică menite să contribuie la educația patriotică a poporului nostru, oferind cititorilor exemple din trecutul zbuciumat și glorios al istoriei naționale, demne de urmat în procesul amplu și complex de edificare a socialismului multilateral dezvoltat și înaintare a țării spre comunism.

¹⁴ *Ibidem*.

DOMINAȚIA HABSBUGICĂ ÎN TRANSILVANIA. LUPTA MASELOR POPULARE PENTRU ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ (1690—1847)

DE

JÁNOS FAZEKAS

I

Înainte de revoluția burghezo-democratică din 1848—49, timp de un secol și jumătate, Transilvania a fost încorporată în imperiul habsburgic. Faptul însemna în primul rând ocupație străină, influențând decisiv evoluția istorică a destinelor Transilvaniei. Asuprirea străină lovea deopotrivă masele populare frustrate de putere, fără deosebire de naționalitate. În ce privește populația românească majoritară, exclusă din cadrul vieții constituționale, românii fiind considerați doar o „națiune tolerată”, opresiunea habsburgică era dublată de o exploatare feudală internă, mai apăsătoare și mai gravă pentru ea. Aceasta nu înseamnă căsuși de puțin că iobăgimea maghiară nu ar fi suferit de pe urma exploataării feudale în egală măsură. Ce-i drept, în decursul acestui veac și jumătate, puterea habsburgică își modifică din când în când metodele, însă menținea neschimbată străduința inițială de a integra Transilvania în imperiu — după modelul provinciilor sale ereditare — în așa fel încît pe parcurs să dispară specificul național și tradițiile naționalităților care trăiau aici, iar limba lor maternă să fie înlocuită prin cea germană.

Opresiunea străină a permanentizat lupta dusă împotriva ei, lupta maselor populare pentru emanciparea de sub grelele poveri sociale, pentru înlăturarea obstacolelor din calea dezvoltării naționale libere și pentru păstrarea comorii scumpe: limba maternă.

Habsburgii doreau de multă vreme Transilvania și făcuseră mari eforturi pentru a o acapara, încă din secolul al XVI-lea. Totuși, încercările efectuate prin felurite metode n-au reușit decît la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd lua naștere *marea putere* habsburgică: doar atunci a putut dinastia să pună stăpînire pe Transilvania.

Casa domnitoare de Habsburg a pornit spre cuceririle sale din cetatea Habichtsburg, aflată în cantonul Aargau al Elveției de azi; în 1278 stăpînea deja Austria, Stiria, Kraina și Karinthia, iar în secolul XIV Tirolul. Prosperitatea sa se baza în bună parte pe o politică de căsătorii guvernată de interes. Nu întîmplător se cita ades, cu invidie, prin curțile europene, deviza „*Bella gerant alii, tu felix Austria nube!*” (Războaie să poarte alții, tu, fericită Austrie, căsătorește-te!) Strălucirea exterioară a imperiului tot mai puternic sporea și prin faptul că monarhii săi au dobîn-

dit, începînd din secolul XV, și titlul de împărați ai sfîntului imperiu romano-german, iar după ce regele Ludovic II al Ungariei a căzut în bătălia de la Mohács, familia de Habsburg a acaparat și tronul maghiar, datorită reginei văduve Maria — sporindu-și posesiunile, în afară de aceasta, cu Boemia și Silezia. Pe vremea împăratului Carol al V-lea, imperiul Habsburgilor s-a înălțat nu numai în rîndul puterilor europene, ci în a celor mondiale¹.

Așa-numitele „războaie de eliberare” purtate împotriva turcilor le-au adus noi succese. Pacea de la Karlovitz (1699) îi asigură dinastiei Ungaria și Transilvania, iar cea de la Passarovitz (1718) Banatul. Pe vremea lui Leopold I, deci la începutul secolului XVIII, imperiul dinastiei de Habsburg era alcătuit din trei grupe de provincii austriece, precum și din țările coroanei boeme și ale celei ungare: Austria de jos și de sus, Stiria, Karinthia, Kraina, Görz, Tirol și Vorarlberg, Boemia, Moravia și Silezia, Ungaria, Croația și Transilvania, în parte cu guvernămînt separat, cu teritoriu vamal propriu și, în toate cazurile, cu organizare proprie pe stări².

Între 1718—1739, Oltenia, nordul Serbiei și Bosnia deveniseră de asemenea posesiuni austriece, exprimînd parcă visul Habsburgilor de a-și extinde puterea pînă la Marea Neagră. Noua cucerire sublinia însă și noua orientare a „Casei de Austria”, devenită și mai evidentă după încheierea războiului pentru succesiunea ramurii spaniole a Habsburgilor (1714) cînd năzuințele de dominație asupra Spaniei și implicit de obținerea rolului conducător în Europa s-au spulberat pentru totdeauna. Ce-i drept, pe lângă posesiunile de pînă atunci, se mai concentra în mîna Habsburgilor regatul Neapolului și Sardinia (pierdute în 1735), Milano, teritoriile toscane și renane, Mantua și Belgia; totuși în loc de posesiunile disperse din sudul și vestul Europei, centrul de greutate al puterii dinastiei le revenea teritoriilor compacte din Europa centrală. Pe la mijlocul secolului XVIII Austria a pierdut Silezia, însă în ultimul pătrar al aceluiași veac s-a îmbogățit cu noi teritorii. Împărțirea Poloniei i-a adus Galiția și Lodomeria, precum și Lombardia și apoi Bucovina, iar pe vremea războaielor Franței revoluționare, dobîndise bogata Veneție. Astfel, la sfîrșitul secolului XVIII, imperiul habsburgic însuma aproximativ 576 000 km², ocupînd, în Europa, locul al doilea ca mărime, după Rusia.

Conformația geografică a imperiului austriac oferea posibilități deosebit de favorabile: Antwerpenul din Belgia, Triestul, Fiume și Ragusa de pe coasta Adriaticei îi puteau asigura integrarea în circuitul comercial mondial, iar imperiul dispunea de importante surse de materii prime, chiar după pierderea Sileziei.

Datele demografice atestă de asemenea puterea imperiului. În 1786, cu populația sa de circa 20 milioane de locuitori, se situa pe locul al treilea din Europa. Încropit dintr-o mulțime de provincii, imperiul prezenta un aspect foarte pestriț pe planul etnic. În imperiul austriac multinațional, pe lângă germani, maghiari, italieni și români, trăia o nume-

¹ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 629—630.

² *Manual de istorie universală modernă*, vol. I, București, 1970, part. 1, p. 114—123; cf. K. Vörös: *La Hongrie a la fin du XVIII-e siècle*, în „Annales historiques de la Révolution française”, CCXII (1973), nr. aprilie—iunie, 165—166.

roasă populație slavă: cehi, slovaci, polonezi, ucrainieni subcarpatici, sârbi, croați, sloveni. De la Leopold I încoace, cu toții erau deopotrivă loviți de absolutismul centralizat, iar mai apoi de forma sa luminată și, în urmă, de cea birocratică. Opresiunea a căpătat un caracter mai complex și mai apăsător prin faptul că în unele țări și provincii, „națiunile” dominante în organizarea lor pe stări (clase dominante) asupra, fiecare în parte, celelalte popoare și grupuri etnice³. Este cazul Transilvaniei, unde „națiunile” dominante, respectiv nobilimea maghiară și patriciatul săsesc, deținând puterea politică pe plan local intern, nu numai că au exclus populația românească majoritară de la viața politică, ci au exercitat o exploatare de tip feudal caracteristică regimului habsburgic. Românii au fost defavorizați în comparație cu celelalte trei „națiuni”, prin ponderea covârșitoare pe care o aveau în masa iobăgiei, suportarea celor mai mari sarcini, privați de avantaje și de dotare materială cît și de posibilități egale de afirmare culturală.

Opiniile nutrite în privința centralizării de către domnitorii habsburgici care se succedau la tron aveau un rol de seamă în structura aparatului de stat. În felul acesta, guvernarea se modifica în funcție de noile cerințe. După cum enunța legea adusă în Ungaria, în anul 1772, pentru reconfirmarea Pragmaticei Sancțiuni, „țările imperiului trebuie guvernate indivizibil și inseparabil” (*indivisibiliter et inseparabiliter*) deci ca un tot omogen. Începînd cu domnia lui Leopold I, organul de conducere politic-administrativ este cancelaria curții (*Hofkanzlei*), instituție care coordona și guverna treburile diferitelor țări și provincii, deci cancelariile: austriacă, ungară, cehă, transilvană și celelalte. Mai tîrziu, pe vremea despotismului luminat (formă de stat autocratică avînd tendința de a menține domnia Habsburgilor și sistemul feudal neschimbate, scutite de transformările revoluționare, prin inovații și reforme introduse sub influența luminismului european), cancelaria curții a fost înlocuită cu cancelaria de stat (*Staatskanzlei*) și consiliul de stat (*Staatsrat*) mai adecvate concepției modernizate a absolutismului luminat. Din esența sistemului absolutist și centralizat rezulta — mai ales cu începere din 1735, cînd Kaunitz devine cancelar — situația în care conducerea unitară nu recunoștea autonomia și interesele specifice ale părților ce compuneau imperiul, deși la Viena, capitală a imperiului, continuau să funcționeze cancelariile: spaniolă și italiană, germană și cehă, maghiară, transilvăneană și ilirică, belgiană și dalmatină-albaneză. Odată cu reducerea rolului guvernămîntului separat, își pierdea importanța și decădea și cel al dietelor, adunări ale stărilor, corporații legislative ale țărilor sau provinciilor din imperiu.

Treburile financiare se administrau central pentru întregul imperiu: camera aulică din Viena (*Hofkammer*) înghițea toate veniturile, în calitatea ei de organ financiar central, respectiv această instituție era chemată să finanțeze, din încasări, enormele cheltuieli militare. Pe lîngă impozite, camera aulică mînuia veniturile provenite din mine, vămi, domenii ale statului și beneficii regale⁴.

Atribuită prințului Eugeniu de Savoia, declarația că pentru Austria „o sută de mii de baionete valorează mai mult decît un milion de jură-

³ Din istoria Transilvaniei, vol. I, ed. II, București, 1961, p. 228.

⁴ *Ibidem*, p. 226—227; *Istoria României*, București, 1964, III, p. 487—490.

mente ale domnitorilor europeni” devenise un veritabil dicton, cunoscut pe tot continentul. Într-adevăr, spre a-și menține situația de mare putere, guvernământul austriac menținea o *armată permanentă* bine înzestrată, avînd drept unități de elită regimentele de linie (*Linien regimente*) și ca auxiliare, regimentele grănicerești (*Grenz regimente*). Pentru apărarea granițelor imperiului, se construiau puternice fortărețe, ba chiar sisteme de fortificații. Problemele militare au fost cu totul scoase de sub controlul stărilor. În materie de utilizare a forței armate, cuvîntul decisiv îi revenea domnitorului. Treburile armatei permanente — cu un efectiv de circa 200 000 oameni — erau administrate la cel mai înalt nivel de către consiliul de război al curții (*Hofkriegsrat*) avînd în subordine directă comandamentele supreme teritoriale (*Generalkommando*)⁵.

Din interese privind siguranța statului (și mai ales pentru a ține sub observație forțele revoluționare interne și pe străinii suspecți) Iosif al II-lea înființă poliția permanentă, caracterizată de asemenea printr-un pronunțat centralism. Pe vremea absolutismului birocratic a lui Francisc I, a luat naștere — la 1801, sub semnul lărgirii atribuțiilor instituției — *Polizei Zensur-Hofstelle*, iar cu aceasta, controlul oricărui produs al vieții intelectuale intră sub controlul ministrului poliției; era un fel de definire a noii rațiuni de stat. Poliția secretă organizează un vast aparat de denunțatori, urmărind cu deosebită atenție mișcările naționale și sociale progresiste, lovind pretutindeni unde surprindea așa ceva.

Paralel cu formarea mării puteri habsburgice a luat naștere o nouă politică economică, care fundamentată teoretic, tindea mai presus de toate la sporirea surselor de încasări ale *vistieriei* centrale.

Curtea de la Viena intervenea în dirijarea economiei, prin instituții de stat nou-înființate și, potrivit scopurilor sale expansioniste, sprijinea și stimula fondarea de manufacturi, prin vămi de protecție, monopoliile de producție și diverse privilegii. Înainte de toate, era stimulată industria capabilă și de export din Silezia, iar după pierderea acestei provincii (1745) guvernământul căuta să imprime un ritm mai rapid producției de mărfuri și în alte provincii ereditare⁶.

Din 1750 și pînă în 1830, locul de frunte în industria imperiului — aflată atunci în faza manufacturieră — îi revenea Austriei de jos. Numărul manufacturilor de aici se cifra, în anul 1790, la 140, din care 109 erau privilegiate și, în majoritatea lor, întreprinderi ale industriei textile, numărînd un total de 18 000 muncitori, plus 90 000 angajați care lucrau la domiciliu. Celălalt centru industrial de seamă era Boemia-Moravia. În 1780, munceau aici 72 000 de lucrători, pe cînd în 1798 numărul lor se cifra aproape la 150 000. În Austria interioară se dezvoltă industria fierului. Tirolul și Vorarlberg erau destul de înapoiate încă, înainte de războaiele napoleoniene, ca și Stiria, Karinthia și Kraina. În condițiile Europei de est și de sud-est, Transilvania se număra printre țările mai

⁵ K. Vörös, *op. cit.*, p. 187—188; Wass Pál, *Fegyver alatt (Sub arme)*. Studiu introductiv, stabilire de text și note de Csetri Elek, București, 1968, p. 7—10.

⁶ Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs*, Wien, 1961, p. 281—285, 364—375. Vezi și Karl Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn*. Graz — Wien — Leipzig. I — II, 1927, 1930.

dezvoltate. Totuși, conform datelor întocmite în anul 1790, industria era concentrată în porțiunea vestică a imperiului⁷.

În agricultură au pătruns de asemenea procedee de producție noi. Asolamentul trienal era deja înlocuit prin sistemul asolamentului liber, în care se cultiva întregul teren arabil. Se răspîndea tot mai mult și cultivarea furajelor, iar plantele industriale dețineau un rol tot mai de seamă. În creșterea animalelor, rasele noi contribuiau la sporirea productivității gospodăriilor. Cît despre economia forestieră, aceasta era sever reglementată încă de pe la jumătatea secolului XVIII, mai cu seamă din cauza creșterii necesarului de lemn destinat construcțiilor și mineritului.

Dezvoltarea industriei trebuia să propășească în ritm cu intensificarea agriculturii. Tocmai de aceea, începînd cu anul 1760, interesele imperiului erau promovate și prin înființarea unor asociații agricole. Se făcea, la scara întregului imperiu, propagandă pentru cultivarea tutunului, a cartofilor — important aliment popular, în epoca războaielor napoleoniene — iar mai tîrziu, pe vremea blocadei continentale, s-a insistat la fel pentru cultura sfeclei de zahăr.

Relațiile iobăgești erau însă conservate încă neștirbit. Ce-i drept, absolutismul luminat a luat și măsuri pentru îmbunătățirea situației iobăgimii. Cea mai importantă dintre ele constă în reglementările urbariale, întreprinse de Maria Tereza în anii 1760—1770. E adevărat că Iosif al II-lea a abolit *legarea de glie și dependența personală a iobagilor*, însă încercarea din 1789, de a transforma în dare bănească toate servituțile iobăgești, a fost zădărnicită de rezistența stărilor privilegiate⁸.

Astfel deci în imperiul habsburgic — a cărui modernizare industrială avansa greoi în comparație cu Anglia sau Franța, aflate în plină perioadă a revoluției industriale — organismul agrar feudal devenise și el o stavilă în calea dezvoltării. În atari condiții, *importanța provinciilor răsăritene ale imperiului a crescut în mod inevitabil, întrucît ele produceau alimente și materii prime ieftine, asigurînd hrana celor ce se îndeletniceau cu industria*.

Politica dusă de curtea vieneză în materie de comerț favoriza de asemenea provinciile apusene. De exemplu, sistemul vamal din 1754—55, conform căruia Transilvania rămînea și ea teritoriu vamal separat, *le impunea teritoriilor răsăritene să cumpere produsele austriece*, aplicînd restricții importului direct din străinătate și lăsînd aceste teritorii la chere-mul industriei austriece și comerțului austriac, nepericlitare de vreo concurență.

Comerțul exterior se dezvolta cu multă greutate. Ce-i drept, la Viena lua naștere încă din 1719 Compania orientală (*Orientalische Compagnie*) avînd sarcina de a-i asigura imperiului un loc de frunte în comerțul balcanic și levantin, însă societatea nu reușise să-și atingă scopul.

Imperiul se zbătea în permanență în lipsa de bani. Prima emisiune de bancnote din Austria s-a făcut în anul 1762, în valoare de 12 milioane

⁷ Heckenast Gasztáv, *A magyarországi ipar a XVIII. században és a bécsi gazdaság-politika* (Industria din Ungaria în secolul XVIII și politica economică a Vienei), în „Történelmi Szemle.” p. 1975, p. 502—506; Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 364—370; Gy. Mérei, *Über einige Fragen der Anfänge der kapitalistischen Gewerbeentwicklung in Ungarn*, în „Studia Historica”. Budapest, 1960, p. 14—18.

⁸ Erich Zöllner, *op. cit.* p. 362—363.

florini, în special pentru acoperirea plății dobânzilor după datoriile de stat survenite în urma războiului de 7 ani. Maria Tereza, apoi Iosif al II-lea au emis de asemenea bancnote; finanțarea războaielor cu Franța a produs un nou stoc, astfel încât la sfârșitul anului 1806 totalul banilor de hîrtie atinsese cifra de 450 milioane, pentru ca prin accelerarea procesului de inflație să crească la 1 060 milioane, pînă în anul 1811.

Situația economică a imperiului nu se îmbunătățise nici după devvalorizarea din 1811⁹. În 1815 urma o nouă inflație, iar în 1816 o acțiune de retragere a bancnotelor. În 1825, criza economică europeană, împreună cu datoriile de stat, sporite între timp, pînă la aproape 970 milioane de florini, au pricinuit Austriei griji apăsătoare.

Deși în anii 1820—1830 s-au construit deja căi ferate și a început navigația cu vase cu aburi pe Dunăre, situația economică a Austriei a rămas deosebit de labilă.

La îndelungata criză a monarhiei habsburgice a contribuit înainte de toate antagonismul survenit între rînduiele feudale care rezistau cu tenacitate în imperiu și forțele de producție cu caracter capitalist, în dezvoltare lentă dar avînd tot mai multă pondere. *Tot datorită originii dinastice a imperiului, monarhia era o formațiune care, situîndu-se deasupra națiunilor și naționalităților, avea în realitate un caracter național și trebuia să suporte în permanent asediul mișcărilor naționale din ce în ce mai viguroase în condițiile relațiilor capitaliste aflate în procesul de plină ascensiune.* Forța socială care menținea pe de o parte feudalismul iar pe de alta cadrul merit să-l conserve, era în primul rînd aristocrația de la curte, alcătuită înainte de toate din pătura nobiliară a latifundiarilor austrieci și cehi din provinciile ereditare, cărora li se adăugau semenii lor din celelalte provincii. Astfel erau spre exemplu, și magnații maghiari transformați în instrumente servile ale absolutismului prin slujbele înalte, prin menținerea privilegiilor, prin titluri și ranguri, prin donații de moșii, acordate de curtea din Viena. Locul patriotismului a fost luat de supunerea oarbă față de dinastie, iar funcționărima, unui conducători ai bisericii, burghezimea industrială și comercială, puteau avea parte de promovarea individuală sau de favorurile venite din partea statului, numai în măsura în care se dovedeau a fi slugi întru totul supuse ale puterii centrale.

În provinciile ereditare nu exista nici o posibilitate de a se forma partide sau a se înființa tribune apte enunțării unor opinii politice. Rezistența burgheză care se contura atunci nu putea să-și spună nici aici cuvîntul, nici măcar în dietele imperiului, deoarece spre exemplu dieta provinciilor ereditare, unificate și formal, în 1806, sub denumirea de Imperiu Austriac, n-a fost nicicînd convocată. Nemaivorbind despre faptul că din cauza cenzurii, opoziția nu se putea manifesta liber nici în presă, nici în opere tipărite și deci nu era în măsură să formeze opinia publică.

Revoluția franceză aduse ce-i drept războiul de independență din Țările-de-Jos austriece, adică libertatea Belgiei, însă mișcările iacobinilor austrieci și maghiari au eșuat. Adevărat că erau destul de puțin viguroase, nefiind în stare de a se uni cu principala forță revoluționară, țărănimea, gata să lupte împotriva feudalismului.

⁹ Bethlen Alexius, *Ansichten von Siebenbürgen*, 1818, p. 32. Vezi și Hugo Hantsch, *Die Geschichte Österreichs*, vol. II (1648—1918), Graz — Wien — Köln, 1968.

Asuprirea venită de sus s-a accentuat și mai mult în perioada Sfintei Alianțe și a reacțiunii lui Metternich¹⁰. Totuși — sau poate tocmai de aceea — în deceniile premergătoare primăverii anului 1848 s-au desfășurat mișcările care își propuseseră să destrame relațiile feudale și să nimească mecanismul social și statal preocupat numai de interesele generale ale imperiului și opresiv față de cetățeni, națiuni și naționalități.

II

Desfășurarea înclăștării dintre habsburgi și turci a pricinuit modificări decisive în evoluția destinului Transilvaniei. După despresurarea Vienei, în primăvara anului 1685 s-a prezentat la Teleki Mihály, sfetnicul de căpetenie al țării, Antid Dunod, un călugăr iezuit trimis de către puterea centrală habsburgică în scopul de a obține din partea principatului Transilvaniei recunoașterea suveranității lui Leopold I. Atunci când diploma de consimțămînt a fost supusă dietei, Dunod le-a adresat stărilor, prea puțin entuziaste, următoarele cuvinte cît se poate de caracteristice: „*Nolentes volentes protegit vos sua Maiestas!*” (Vreți, nu vreți, Majestatea Sa vă ia sub tutelă!) După moartea principelui Apafi Mihály I, problema s-a decis definitiv: la 10 ianuarie 1691, în dieta de la Făgăraș, stările privilegiate au acceptat Diploma Leopoldină, obținută prin lungi tratative ale stărilor Transilvaniei cu Curtea. Stările privilegiate, cedînd suveranitatea politică, au obținut în schimb întărirea întregului complex de privilegii și prerogative ale celor „trei națiuni politice”, a întregului complex de raporturi ale principatului Transilvaniei. De fapt, în acest act constituțional dat de împăratul Leopold I, populația românească din Transilvania și religia ei ortodoxă nici nu sînt pomenite. Astfel, principatul transilvan, autonom timp de un secol și jumătate, deveni parte integrantă a imperiului austriac. Mai tîrziu, la 30 martie 1722, dieta din Sibiu avea să voteze și dreptul de succesiune al ramurii feminine a casei de Hasburg (*Pragmatica Sanctio*)¹¹.

Politica Vienei își propusese drept obiectiv să lărgească și să consolideze puterea centrală și în Transilvania, integrînd țara în imperiul habsburgic. Transilvania istorică a fost guvernată ca atare mai întîi ca principat, iar din 1765 ca mare principat (*Grossfürstentum*)¹². În Banat se instală administrația militară; apoi, împărțită în comitate (Timiș, Torontal, Caraș) provincia a fost guvernată, din 1778, drept parte a regatului ungar, de care țineau altminteri, după alungarea turcilor, și comitatele Arad, Bihor, Sătmar și Maramureș. Față de aceasta, așa-numitul Partium, alcătuit din comitatele Solnocul de mijloc, Crasna, Zărand și districtul Chioarului se administra în cadrul Transilvaniei, iar Transilvania propriu-zisă avea șapte comitate (Alba, Tîrnava, Solnocul interior, Turda, Hunedoara, Dăbica, Cojocna) și Țara Făgărașului. Secuimea și zona săsească se împărțeau în scaune, respectiv ținuturi. Scaunele secuiești: Odorhei (cu scaunul filial al Cristurului), Mureș, Trei Scaune (Sespsi, Kézdi și

¹⁰ Andics Erzsébet, *Metternich és Magyarorszá*g (Metternich și Ungaria), Budapesta, 1975, p. 15—40.

¹¹ Rettégi György, *Emlékezetre méltó dolgok* (Scrieri memorialistice). Studiu introductiv, stabilire de text și note de Jakó Zsigmond. București, 1970, p. 7—10.

¹² *Istoria României*, III, p. 232—233; K. Vörös, *op. cit.*, p. 166, 190.

Orbai), Ciuc (cu scaunele filiale Gheorgheni și Cașin) și Arieș. Numărul scaunelor săsești a sporit la nouă, pînă spre sfîrșitul secolului XVIII: Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Cohalm, Șinca Mare, Sebeșul Săsesc, Mercurea, Orăștie și Nocrich, iar două — Brașovul și Bistrița — erau numite ținuturi¹³. Administrația publică din Transilvania a rămas aproape cu totul neschimbată pînă la reforma administrativă (1781) a lui Iosif al II-lea. Abolind vechea constituție, „regele cu pălărie” a desființat autonomia de drept public a celor „trei națiuni” din Transilvania, împreună cu sistemul de comitate și scaune, împărțind provincia în unsprezece comitate.

Diploma Leopoldină garanta privilegiile stărilor privilegiate din Transilvania: celor trei „națiuni” (nobilimea maghiară, secuii frunțași și liberi, sașii liberi și patricieni) precum și ale celor patru confesii recepte (catolici, reformați, luterani și unitarieni). Se vede și din aceasta că românii și religia lor ortodoxă erau excluși din cadrul constituțional consfințit de Diploma Leopoldină, înfăptuită prin înțelegerea dintre stările privilegiate transilvane și regimul habsburgic de dominație. Din reprezentanții „națiunilor” privilegiate și a religiilor recepte se alegeau deputații la dietă și, în bună parte, demnitarii din organele conducerii regionale. Organele administrației s-au dezvoltat mai tîrziu, sub domnia lui Carol al III-lea. Administrația internă a Transilvaniei o făcea Înalțul Guberniu (*Gubernium Transilvanicum*) unealtă a Vienei și stărilor, avînd în frunte un guvernator. Administrația financiară, dirijată de la Viena, o efectua vistieria (*Thesauraratus*)¹⁴. Forul justițiar suprem a fost un timp o secție corespunzătoare a guvernului, iar mai tîrziu tabla regească. În fapt, *Transilvania nu avea centru politic*, nu avea o capitală propriu-zisă. Organul suprem al conducerii politice, cancelaria aulică a Transilvaniei se afla în Viena, și deci acolo se luau în ultimă analiză toate deciziile importante privind destinele provinciei.

Metoda guvernării absolute a atras după sine „răstălmăcirea diplomei” și astfel, în scurtă vreme, forțele locale au fost înlăturate treptat din conducerea supremă. Viena aplica principiul „*divide et impera*” (divizează și domnește) nu numai pentru a instiga antagonismele dintre naționalități și clase, ci — în Transilvania — și în scopul de a atrage „națiunea săsească” de partea sa, stîrnind-o împotriva celorlalte două grupări ale organizării pe stări și slăbind astfel alianța celor „trei națiuni”. Curtea făcea tot posibilul ca să slăbească poziția stărilor și în administrația comitatelor din Transilvania considerată periferică, degradînd acest organism administrativ la starea de supus executant provincial al guvernămîntului central¹⁵. Comitele, conducătorul scaunului, sau judele crăiesc, erau numiți de obicei dintre aristocrați, iar numirea o făcea domnitorul însuși. Al doilea demnitar din comitat sau din scaun — deci vicecomitele sau vicejudele regal — ca și „solgăbirăii” [juzii = pretorii] plaselor, erau aleși de adunarea generală a respectivei unități administrative. Influența

¹³ *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 226—227; Al. Csetri — Șt. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfîrșitul orinduirii feudale (1767—1821)*, în *Populație și societate*. Studii de demografie istorică. Sub redacția acad. Ștefan Pascu. Cluj, 1972, p. 140.

¹⁴ *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 227; K. Vörös, *op. cit.*, p. 186—187; Rettegi, *op. cit.*, p. 10, 18.

¹⁵ Bányai László: *Közös sors — testvéri hagyományok* (Destin comun, tradiții frățești). București, 1973. p. 112, 114; Rettegi, *op. cit.*, p. 14—15.

unificatoare a absolutismului habsburgic s-a manifestat și în organismele judecătorești: atît în comitate, cît și în scaune, s-au înființat așa-numite table continui (1764) care au devenit „mîinile și picioarele” guvernului, organele sale executive locale.

Garanția principală a organismului puterii habsburgice era noua orînduire militară. Voința centrului se promova neștirbit și în conducerea și organizarea militară a Transilvaniei. Problemele referitoare la armată au fost cu totul scoase de sub controlul stărilor, devenind instrumente exclusive ale curții, ale puterii centrale. Împotriva unor atacuri din afară și a nemulțumirilor interne, s-au construit puternice fortărețe la Alba Iulia, Timișoara, Arad, Sibiu și Cluj (pe „Cetățuie”). Clădirile fortărețelor și cazărmile aveau o capacitate totală de aproximativ 20 000 de oameni. În esență, Transilvania se afla sub ocupație militară străină permanentizată. Comandamentul militar suprem de la Viena aplica pe scară largă metoda de a trimite regimentele de linie în garnizoane îndepărtate de meleagurile natale, spre a putea fi folosite pe pămînt străin lor, împotriva altor popoare, drept instrumente oarbe ale absolutismului imperial¹⁶.

Transilvania le-a plătit habsburgilor un greu tribut de sînge. De la războiul pentru succesiunea Spaniei și pînă la revoluția din 1848, fiii Transilvaniei au sîngerat în apărarea dinastiei, pe îndepărtatele cîmpuri de bătălie din toată Europa. În 1740, cînd moștenirea habsburgică a fost atacată de armatele coaliției conduse de prusaci, iar stările îi ofereau Mariei Tereza viața și sîngele lor (*Vitam et sanguinem!*) în realitate ei făceau această generoasă risipă cu sîngele și cu banii iobagilor lor. În dieta de la Sibiu (1742) se vota înființarea a trei noi regimente (Bethlen și Gyulai, de infanterie; Kálnoki, de husari) împreună cu mijloacele materiale necesare. În războiul antiotoman, purtat de austrieci în 1787—1791, ale cărui operațiuni militare s-au desfășurat parțial în sudul Transilvaniei și în Banat, populația română, maghiară și germană a Transilvaniei a jertfit deosebit de mult sînge¹⁷. O și mai grea încercare pentru populația Transilvaniei au constituit-o războaiele împotriva Franței. Grănicerii secuii și românii au refuzat să se supună ordinului de mobilizare și de plată a impozitului de război. În Secuime, rezistența a luat proporții generale, drept care — de comun acord cu guvernul — comandamentul militar austriac a trimis armată prin sate, spre a înăbuși mișcarea. În ciuda acestui fapt, o plîngere întocmită în numele populației din 30 de sate ale scaunului Odorhei cerea scutirea secuilor de obligațiile militare, abolirea iobăgiei și lichidarea sarcinilor iobăgești. De asemenea, a refuzat executarea ordinului de chemare sub arme țărănimea liberă și mica nobilime română și maghiară din ținutul Hațegului și Hunedoarei, organizată în regimente grănicerești. Aceeași populație se plîngea de „abuzurile” ofițerilor străini. Spre a evita armata trimisă asupra satelor, locuitorii acestora s-au refugiat în munți și păduri. General Comandoul din Sibiu a trimis șase companii împotriva răsculaților, organizînd o veritabilă vînătoare de oameni.

¹⁶ Wass Pál, *op. cit.*, p. 7—8.

¹⁷ *Istoria Românelor*, III, p. 599; Margareta Danciu, *Date noi privitoare la lupta împotriva invaziei otomane în Transilvania la sfîrșitul sec. XVIII*, în „Studia. Series Historia”. 1961, fasc. 1. 56—62.

Casele grănicerilor fugiți au fost incendiate, iar nevestele și copiii alungați din sate în plină iarnă¹⁸.

La începutul anului 1794, mișcarea anti-habsburgică reizbucnise cu puteri reinnoite în Secuime. Participanții adunărilor generale din scaunele Ciuc și Odorhei au pretins atunci sistarea recrutărilor forțate, readucerea în patrie a regimentelor grănicerești trimise pe fronturi străine, scutirea de impozitul de război, desființarea aparatului administrativ habsburgic, înlocuirea funcționarilor străini cu persoane demne de încredere, alese de ei înșiși dintre ai lor și restabilirea păcii cu Franța revoluționară¹⁹.

O mișcare populară de mare anvergură s-a desfășurat în vara anului 1809 în diferite părți ale Transilvaniei: la secuii din scaunele Mureș, Odorhei și Arieș, precum și la românii din ținuturile Chioarului și Hunedoarei. Țărănimea liberă și mica nobilime maghiară și română, obligate să se ridice la oaste, nu s-au arătat dispuse pentru sacrificiul de sine în interesul casei domnitoare a habsburgilor: refuzau să ia armele, să plătească impozitul de război și pretindeau îndepărtarea ofițerilor străini. Curtea vieneză vroia să trimită și de data aceasta armată prin sate spre a înfringe rezistența prin puterea armelor. Guvernul considera că aplicarea planului implică pericole, căci în scaunele Mureș și Odorhei se răsculase și se organizase aproape întreaga țărănime. Secuii adunați la Odorhei au înaintat scaunului un „Memorial” în care cereau abolirea iobăgiei și desființarea nobilimii. Ofițerii comisiei de recrutare au fost amenințați cu tăierea în bucăți, dacă nu sistează imediat recrutările. Revendicări similare au prezentat și locuitorii scaunului Mureș. Mișcarea în plină desfășurare a fost înăbușită în sine de trupele trimise acolo, căpeteniile țărănimii fiind pedepsite cu toată cruzimea. Totuși, cu prețul înăbușirii mișcărilor populare, în perioada războaielor napoleoniene puterea habsburgică a încercat mai întâi să obțină soldați pentru regimentele sale de linie din voluntari și recrutări consimțite — pentru a aplica apoi din nou forța, vinând tineretul „cu frînghia”. În afară de regimentele imperiale de linie, Transilvania a participat la război cu regimentele sale grănicerești. În două regimente grănicerești române, două secuiești de infanterie, unul secuiesc de husari și trei regimente de linie, au luptat în perioada războaielor de un sfert de veac, pe cele mai diverse fronturi, aproximativ cinsprezece mii de tineri transilvăneni. Spre exemplu, regimentul de linie 51 infanterie din Alba Iulia a luptat în 1800 la Marengo, fiind supranumit de francezi, din cauza rezistenței sale dirze, „batalionul de diavoli”. Două batalioane ale regimentelor grănicerești române au luptat în celebra bătălie de la Arcole (1796) asemuită de George Barițiu cu lupta de la Termopile și unde însuși Napoleon a trebuit să-și ducă la asalt, cu stindardul în mână, oștenii descurajați. Pierderile regimentului secuiesc de husari sporiseră, până în 1797, la circa 800 de oameni. Rîndurile regimentelor grănicerești și de linie din Transilvania, rărite în bătălii, se împlineau prin noi recrutări, astfel că în 1809 numărul tinerilor maghiari și români trimiși pe front din Transilvania se cifra deja la șase mii. Recrutate în

¹⁸ Szádeczky Kardoss Lajos. *A székely nemzet története és alkotmánya* (Istoria secuilor și constituția lor), Budapesta, 1927, p. 333—345.

¹⁹ *Istoria României*, III.

mare parte din rîndurile iobagilor, ale țăranilor liberi și ale sărăcimii orășenești, regimentele de linie și de grăniceri din Transilvania își risipeau sîngele pe coastele stîncioase ale Alpilor, pe cîmpurile de bătaie de pe Rin, Pad, Piave și Dunărea superioară, prezenți în toate bătăliile de seamă ale întregii perioade beligerante, și ajungînd, în 1814, alături de armatele coaliției, pe pămînt francez, pînă la Paris — mereu în slujba intereselor dinastiei habsburgice.

După Congresul de la Viena (1815) în epoca absolutismului conseruator și a reacțiunii, regimul austriac — potrivit angajamentelor asumate în Sfînta Alianță — au acționat adesea, militaricește, ca „susținători ai ordinii” împotriva unor mișcări naționale și sociale. Astfel s-a folosit Viena din nou, în 1820—21, de regimentele de linie din Transilvania, printre care și regimentul 51 infanterie de la Alba Iulia, împotriva revoluțiilor de la Neapole și din Piemont²⁰.

În afară de sîngele fiilor săi, vărsat în slujba unor scopuri străine ei, Transilvania îi plătea domnitorului austriac și un însemnat impozit în bani. Paragraful 12 din Diploma Leopoldină prevedea că Transilvania plătește 50 000 taleri pe timp de pace, 400 000 florini renani în caz de război și promitea că nu se va instaura vreun nou impozit. Cu toate acestea, în 1794 s-au încasat 1 200 000 florini, iar din 1730 începînd impozitul de război se cifra sistematic la 500 000 anual, fiind perceput conform următorului principiu teritorial: comitatele plăteau 37%, scaunele săsești 38%, scaunele secuiești 17%, iar Țara Făgărașului și locurile „cu taxă” (orașele și târgurile) restul de 8%. Poporul impozabil „*misera plebs contribuens*” era adesea năpăstuit și cu impozite excepționale. Din minele de metale nobile ale Transilvaniei, din veniturile vămilor sale, din monetăria ei se revărsa în vistieria curții vieneze o mare cantitate de monedă aur și argint²¹.

Instalîndu-se în Transilvania, stăpînirea habsburgică a căutat să atragă de partea ei înainte de toate aristocrația, donînd în acest scop o considerabilă parte a domeniilor princiare de odinioară. În teritoriile bănățene, arădene și bihorene recucerite de la turci au primit mari latifundii tot familiile care aduceau bune servicii casei imperiale. Cît despre scoaterea la mezat a restului de domenii cameriale, aceasta a început din primii ani ai secolului al XIX-lea, înlesnind crearea unei păături de latifundiar care gospodăreau după metoda nouă, burgheză.

Curtea vieneză sconta să găsească un aliat, un sprijin de nădejde și în țărănimea germană, colonizată prin părțile Banatului²². Conform patentelor emise de curtea imperială, coloniștii germani catolici așezați în noul lor cămin și pămînt în calitate de cetățeni liberi, beneficiau de scutire de impozite pe timp de cinci ani. În decursul secolului al XVIII-lea, pînă la moartea lui Iosif al II-lea, numărul coloniștilor înzestrați cu înlesniri crescuse la circa 80 000. Pentru zona comitatelor regale se organizau de asemenea acțiuni de colonizare, destinate sporirii populației germane — chiar dacă aceste acțiuni nu căpătaseră o amploare mai însemnată.

²⁰ Wass Pál, *op. cit.*, p. 11

²¹ *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 227, 240; *Istoria României*, III, 232, 489; Csetri-Imreh, *op. cit.*, p. 142—143.

²² *Süchsische-Schwäbische Chronik. Beiträge zur Geschichte der Heimat*. (Eduard Eissenburger și Michael Kroner) București, 1976, p. 83—85. Vezi și Sinja Joidan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik in Banat im 8. Jahrhundert*, München, 1967.

Absolutismul luminat voia să pună capăt răzvrătirilor iobăgimii, prin reglementări urbariale²³. Totuși, Viena nu dorea să lupte împotriva rezistenței dirze a nobilimii, așa că se mulțumi cu o ordonanță provizorie de reglementare urbarială (1769). Cealaltă imixtiune mai importantă a fost ordonanța lui Iosif al II-lea despre desființarea denumirii de „iobag” și abolirea legării de glie. Măsurile luate în domeniul politicii agrare datorită răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan au fost consemnate în dieta din 1790—91. O reformă serioasă a stării iobăgimii avea să se ia în dezbateri însă la modul serios abia în cadrul disputei pentru reglementarea urbarială, în dieta din 1846—47, cind Curtea vieneză în strînsă alianță cu aristocrația maghiari conservatori a făcut tot posibilul împotriva intereselor iobăgimii, pentru a se menține neschimbate rînduiele feudale.

În asemenea condiții, agricultura din Transilvania nu se putea transforma radical, nu putea pași pe drumul modernizării rapide²⁴. Totuși, cîte un moșier din Transilvania interioară și mai mulți din comitatele Arad, Bihor și Timiș renunțaseră deja la tradițiile agrare medievale²⁵. Direcția desprinderii din condițiile feudale se marca prin creșterea unor noi rase de animale, lichidarea ogorîtului, introducerea mașinilor agricole și mai ales prin producția de mărfuri pentru piață²⁶. Masele largi țărănești mai produceau încă, în general, după metoda tradițională, deși ritmul dezvoltării se accelerase îndeosebi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru țărani, modernizarea era și mai anevoioasă, căci exploatarea seniorială se menținea încă neștirbită ca și vechiul sistem de impunere a sarcinilor de stat. În schimb, lipsea piața internă sau posibilitatea transporturilor lesnicioase în străinătate. Chiar în această situație însă, progresul poate fi sesizat. Sate întregi și-au cîștigat faimă datorită producției de mărfuri, culturilor de zarzavat și tutun. La expozițiile asociațiilor agricole participau și țărani, cu animale de rasă.

În Transilvania, activitatea desfășurată de imperiul habsburgic în vederea industrializării era mai puțin asiduă; se poate observa chiar orientarea economico-politică de a protegi industriile din provinciile ereditare împotriva concurenței impuse de dezvoltarea industriei de aici²⁷. Drept excepție s-ar putea menționa regiunea Banatului, unde curtea avea în proiect întreprinderi industriale mai de seamă. Se experimenta

²³ *Istoria României*, III, p. 725—742; Berlász Jenő, *Az erdélyi urbérrendezés problé mái 1770—1780* (Problema reglementării urbariale din Transilvania în anii 1770—1780), în „Századok”, 1941. p. 236—277, 344—362; Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi urbérrendezési kísérletek történetéhez* (Cu privire la istoricul reglementării urbariale), în „Történelmi Szemle”, 1966. 270—297; B. Surdu, *Liniiile dezvoltării social-economice a Transilvaniei*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, 1960. 103—170.

²⁴ Imreh István, *Majorságt gazdaságkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején* (Gospodăria seniorială în Secuime în perioada descompunerii feudalismului), București, 1956, p. 157—158; Maria Roșca Rosen, *Veniturile și cheltuielile bănești ale domeniului Bonfidei (1780—1820)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia”, Fasc. 1 1971. p. 39—62.

²⁵ Kovách Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak* (Pe urmele oștirilor lui Dózsa și Horea), București, 1976, p. 84—173.

²⁶ *Istoria României*, III, p. 792—795, 1006—1010; Imreh István, *Csetri Elek, Az áruter-melés fokozódása az erdélyi mezőgazdaságban a feudalizmus bomlásának idején* (Accentuarea creșterii producției de mărfuri în agricultura transilvăneană în perioada descompunerii feudalismului), în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Fasc. I. 1962. 41—56.

²⁷ St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1955. 7—10.

acolo nu numai cultivarea orezului și împământinirea altor culturi agricole, ci se insista pentru industria textilă (de exemplu filatura și țesătoria mătăsii) acordându-i-se și sprijin de stat ²⁸.

Comorile subsolului transilvan — considerabile chiar la scară europeană — au căpătat o mare importanță pentru imperiul habsburgic. Mai ales după pierderea zăcămintelor de cărbuni din Silezia, atenția autorităților centrale din Viena s-a îndreptat asupra centrelor miniere ale Transilvaniei și Banatului.

Alături de extracția sării, sporea tot mai mult mineritul și prelucrarea fierului, în așa măsură încât siderurgia transilvăneană și bănățeană îi dădeau imperiului, încă în 1841, peste 65 mii chintale fier brut și peste 40 mii chintale fontă. A început și exploatarea cărbunelui și lignitului. Politica economică a Vienei insista și pentru exploatarea zăcămintelor de metale nobile sau de altă natură, atât de importante pentru vistierie, căci datorită lor, statul își putea spori încasările și beneficiile împreună cu burghazia din provinciile ereditare. Caracteristic este faptul că, în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, numărul minelor de aur, argint, cupru, fier și plumb s-a dublat. Cele mai importante regiuni miniere erau însă administrate de vistieria statului, iar Viena se îndestula și din profitul întreprinderilor particulare ²⁹.

Dezvoltarea industriei miniere a sporit numărul intelectualității tehnice, al muncitorilor calificați și al țăranilor care — desprinși pe de-a-tregul sau parțial din colectivitatea rurală — începeau să graveze deja spre forma de viață muncitorească ³⁰.

Concurența provinciilor apusene, mai dezvoltate, precum și politica economică imperială, dirijată de la centru, erau deopotrivă o frână pentru dezvoltarea mai dinamică și mai considerabilă a industriei. Tocmai de aceea, problema industrializării se afla în primul plan al confruntărilor sociale și politice. Mai ales cu începere de prin 1830, forțele sociale nemulțumite de absolutismul austriac au inclus printre revendicările politice și industrializarea de tip capitalist a Transilvaniei. Meșteșugăria de breaslă avea foarte vechi tradiții în Transilvania. Conscripția din 1839 înregistra aici 43 963 meșteșugari, însă numărul lor era fără-ndoială mai mare, căci prin sate și târguri activau tot mai mulți neincadrați în bresle în domenii ca: prelucrarea lemnului, pielărie, textile, fierărit etc.

Sporul manufacturilor — acești deschizători de drum ai industriei capitaliste — se reflectă și într-o conscripție din 1844 ³¹. Conform datelor respective, existau 23 de întreprinderi pentru prelucrarea lînei, bumbacul și mătăsii, plus 85 ateliere de pături, care se pot încadra în industria textilă. Prelucrarea pieilor se făcea în 4 manufacturi, iar a produselor

²⁸ Eckhart Ferenc, *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korbán* (Politica economică a Curții de la Viena în Ungaria în perioada Mariei Tereza), Budapesta, p. 18—33.

²⁹ D. Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului revoluționar 1848*, în „Studii”, 1950, nr. 3, p. 76—79.

³⁰ Csetri Elek, Imreh István, Benkő Samu, *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdetéről* (Studii privind începuturile capitalismului în Transilvania), București, 1956, p. 7—140.

³¹ Johann Hintz, *Stand der Privat-Industrie der Fabriken, Manufakturen und Handlungen in Siebenbürgen im Jahre 1844*, în „Archiv der Vereins für siebenbürgische Landeskunde”. II. 1846, p. 422—451.

agricole în 43, din care 3 fabrici de zahăr. Ceara se prelucra în luminări în 7 ateliere industriale. Mai existau 10 mori de hîrtie, 7 sticlării, 5 fabrici de vase din piatră, 3 mori pentru praf de puşcă, 50 topitorii de fier şi cupru şi așa mai departe.

Începuse și importul de mașini moderne, din străinătate — dar și mai multă importanță are faptul că în Transilvania existau deja tehnicieni constructori de mașini, de mijloace de producție moderne. În 1838, la Zlatna era pusă în funcțiune prima mașină cu aburi (14 cai putere) din Transilvania. În vecinătatea Transilvaniei istorice — la Reșița, spre a nu menționa decît un singur exemplu — se construiește în 1864 o nouă instalație de amestecat și laminat. Liniile de laminoare pentru tablă și fier profil erau acționate de trei mașini cu aburi, avînd un total de 161 cai putere. Punerea în funcțiune a două ciocane cu abur atestă de asemenea că tehnica nouă cîștiga teren.

Orașele încetaseră de a mai fi simple reședințe administrative feudale sau locuri de tîrg ³². Populația lor începuse să crească, și întreaga Transilvanie cunoștea o dezvoltare economică și socială al cărei rezultat nu putea fi decît revoluția burghezo-democratică, menită să elibereze iobăgimea dintr-o asuprire multiseclară și să realizeze supunerea la impozite a tuturor cetățenilor indiferent de starea lor, mult înaintea unui mare număr de țări și provincii învecinate.

Drept condiție preliminară a revoluției, *creștea rolul istoric al categoriilor sociale receptive la ideea națională și la independență*, adică tocmai al acelor categorii, care luptau conștient pentru schimbarea situației, pentru generarea unor noi posibilități de desfășurare și dezvoltare. Astfel s-a creat legătura dintre dezvoltarea burgheză și năzuința spre independență.

Pe drept cuvînt se consemnau în Transilvania din ajunul revoluției următoarele cuvînte: fiii unei „țări-slugă” nu pot fi liberi. Iar Transilvania „nu numai că nu este independentă, dar pînă și existența ei rămîne aproape neobservată atîta vreme cît ea va fi, pentru mai toate țările Europei și mai ales pentru provinciile germane ale Austriei, un platnic de biruri, un vămuit, un instrument al scopurilor interesate, o pradă a industriei mai dezvoltate, o piață forțată a surplusurilor, ba chiar și o ladă de gunoi unde se leapădă ciurucuri” ³³.

Mișcările țărănești, mereu reizbucnite, atestă că țăranul nu mai era dispus să trăiască în chip de iobag. Forța populară cea mai amarnic impilată — țăranul transilvănean român, maghiar și de altă naționalitate, subjugat și exploatat — ajunsese la limita extremă a răbdării. Necesitatea dezvoltării economice a dus la apariția unor militanți ai progresului și în pătura restrînsă a burgheziei. Tot mai mulți erau de părere că în Transilvania criza agriculturii, dificultățile pieții în plasamentul mărfurilor, lipsa de capital, sărăcia, pot fi lichidate numai prin dezvoltarea industriei. Aceasta impunea însă lichidarea îngrădirilor feudale, libertatea și independența economică, abolirea egoistei și pauperizatoarei politici eco-

³² I. Söllner, *Statistik des Grossfürstentums Siebenburgen*, Hermannstadt, 1856. p. 393
398; Kőváry László, *Erdélyorszag statistikája* (Statistica Transilvaniei). Cluj, 1847. p. 172
175.

³³ Kemény Dénes, *Érdekegyeség*, 1846 (Manuscris). Arhivele Statului Cluj Napoca.

nomice a imperiului. În mișcarea națională românească, maghiară, săsească, atât țărănimia cât și burghezia, ba chiar și reprezentanții categoriilor nobiliare inferioare își sesizaseră și formulaseră drepturile, revendicînd posibilitatea de a avea cuvînt în cîrmuirea propriului lor destin. S-au desfășurat puternice mișcări spirituale în cadrul cărora tocmai intelectualii reprezentanți ai acestor clase și pături sociale formulează obiectivele mării sarcini a viitorului: revoluția și lupta pentru eliberarea socială și națională.

III

Din prima clipă de la instaurarea sa, puterea habsburgică a făcut tot ce-i sta în putință spre a radia specificul Transilvaniei, transformînd instituțiile sociale și de stat, ba chiar însuși felul de viață al acestei țări, după chipul și asemănarea celorlalte provincii. Pentru curtea din Viena, Ungaria și Transilvania erau provincii ocupate prin puterea armelor; puterea absolutistă s-a instaurat aici invocînd dreptul armelor. *La sfîrșitul secolului al XVII-lea, arhiepiscopul primat de Strigoniu, Leopold Kollonich — german de origine — a elaborat un vast și amănunțit plan de asimilare națională.* Descendent al unei familii de ofițeri imperiali, Kollonich însuși își începuse cariera ca militar, avînd aproape treizeci de ani cînd s-a făcut cleric. Obținuse pălăria de cardinal în 1686 și arhiepiscopatul primat de Strigoniu în 1695, însă pe lîngă demnitățile bisericești împlinea importante funcții și în stat, diriguind mult timp finanțele imperiului în calitate de președinte comercial. *A fost principalul militant al germanizării și contrareformei.*

Kollonich i-a prezentat împăratului în anul 1689 proiectul său intitulat *Einrichtungswerk* (Lucrare de organizare a stăpînirii). Principalul obiectiv al proiectului era germanizarea; se insista într-însul pentru colonizarea unor germani catolici „pentru ca regatul sau măcar o mare parte a sa să se germanizeze cu încetul, singele unguresc deprins cu tulburări și răscoale să se tempereze prin cel german, deprinzîndu-se cu permanenta fidelitate și dragoste față de regele și stăpînul său ereditar”. Proiectul mai arăta că trebuie să se înlesnească înavuțirea populației, adăugînd însă că din cînd în cînd, după ce poporul a atins un anumit grad de bunăstare, trebuie să i se ia sînge cum s-ar zice, spre a nu deveni încrezut și dornic de revolte ³⁴.

În Transilvania, proiectul lui Kollonich urma să fie pus în practică de către singerosul general Caraffa. Italian de origine, înaltul demnitar militar își propusese germanizarea Transilvaniei și în acest scop îi favoriza pe sași, caracterizîndu-i drept „nerv și podoabă a întregii Transilvanii”. De acest favoritism beneficiau în special patricienii sași, care în felul acesta își consolidau poziția de exploatare. Masele populare săsești, alături de întreaga populație a Transilvaniei, refuzau să accepte stăpînirea habsburgică, dovada cea mai concludentă în acest sens constituind-o ridicarea meșteșugarilor din Brașov în 1688 îndreptată împotriva trupelor

³⁴ Wellmann Imre, *Néesség és mezőgazdaság a XVII. és a XVIII. század fordulóján* (Populație și agricultură la răscrucea veacurilor XVII — XVIII), în „Történelmi Szemle”, 1975. p. 710 712.

imperiale. În același timp, potrivit cu tradițiile politice austriece, generalul căuta să-i cîștige pe magnați, obținînd titluri și demnități pentru cei ce se converteau la catolicism și acceptau să slujească cu credință puterea proaspăt instaurată.

Corupția și mizeria luară proporții incommensurabile. Iată ce spune, în istoria sa, Cserey Farkas despre familiile nobile din Transilvania: „Din invidia nutrită de unii față de alții, se rostuiau spornic, de la curte cu titluri de conte și baron, chiar și unii din cei ce — după vechile bune obiceiuri — n-ar fi putut duce nici măcar un trai nobiliar cumsecade, din averea lor”. Așa au survenit „grofișorii de nimica, grofii din petice”. În același timp, poporul nevoiaș era apăsător de impozite uriașe: „Nemții executori împilau, chinuiau, legau, băteau, adăpau cu apă sărată sărăciimea ca să-i stoarcă bani”. Mulți se sinuciseră spre a scăpa de silnicii; alții pribegeau cu familie cu tot ³⁵.

Puterea austriacă dădea dovadă de un simț diabolic pentru aplicarea principiului *divide et impera* și nu înceta să stîrnească antagonisme între naționalitățile din Transilvania, în scopul final de a le frustra pe toate de limba maternă, de religia și de tradițiile lor strămoșești.

Dacă — în ciuda nenumăratelor amărăciuni revărsate asupra populației transilvane — programul lui Kollonich nu s-a putut realiza totuși pe deplin, faptul i se datorește în primul rînd războiului de eliberare condus de Rákóczi Ferenc al II-lea. Dieta din 1704 de la Alba-Iulia l-a ales pe Rákóczi Ferenc al II-lea principe al Transilvaniei, înscăunîndu-l festiv în primăvara anului 1707, la Tîrgu Mureș. *Rákóczi ridicase armele în interesul realizării unei puteri de stat și năzuia spre organizarea unei atari societăți care să se bazeze pe puterea naționalităților conlocuitoare, să enunțe toleranță în privința limbii și religiei și să înfrunte puterea habsburgică în interesul propășirii lăuntrice și al dezvoltării viitoare a societății*. Chiar după eșuarea mișcării sale, în anii emigrației, Rákóczi evoca ades și în termeni elogioși lupta eroică și perseverența plină de abnegație a răsculaților de diferite naționalități adunați sub steagurile sale — maghiari, slovaci, români, ucrainieni ³⁶.

După pacea de la Satu Mare (1711) care încheia războiul de eliberare, regimul habsburgic a purces cu metode schimbate la realizarea țelurilor sale specifice, de imperiu totalitar. Principalul obiectiv rămînea și pe mai departe consolidarea și extinderea puterii centrale de la Viena. Din Diploma Leopoldină nu se mai respectau decît prevederile referitoare la definirea drepturilor puterii regale și a obligațiilor față de ea, neglijîndu-se tot ceea ce era legat de drepturile principatului autonom.

S-a văzut mai sus că planurile dinastice ale puterii habsburgice au eșuat în Europa occidentală; casa domnitoare își îndreptă deci atenția spre răsărit, iar Maria Tereza și mai apoi Iosif al II-lea au trecut la reorganizarea internă a imperiului, sub semnul despotismului luminat. Nu putem nega că noua politică de stat conținea și oarecari intenții de modernizare, însă năzuința de a fericii poporul găsea din nou că drumul cel mai oportun este germanizarea.

³⁵ Cserey Mihály, *Istoria 1662—1711*, Pesta, 1852. p. 454—478.

³⁶ II. Rákóczi Ferenc, *Fejezetek a Vallomásokból* (Capitole din Confesiuni), București, 1976.

Iosif al II-lea a consacrat germana drept limbă a administrației publice; în 1784 ordona introducerea ei ca limbă unitară a guvernământului — și motivează măsura luată, afirmând că în felul acesta diferitele naționalități din imperiu vor avea prilejul să-și însușească cultura generală. Ordonanța precizează că „folosirea limbilor moarte, cum este și latina, atestă îndeajuns că națiunea nu dispune de un anumit grad de cultură, deoarece se dovedește fie faptul că limba sa maternă are lipsuri, fie acela că alte popoare nu i-o știu citi și scrie și că numai oamenii cu învățatură, versați în limba latină, sînt în situația de a-și putea exprima prin scris ideile. Astfel, națiunea este cîrmuită și i se împarte dreptate tocmai într-o limbă pe care ea nici măcar n-o pricepe”³⁷. Pe cît era de justă, în ordonanță, critica asupra limbii latine, pe atît de lipsită de temei rămîne afirmația că în locul ei, singura limbă oficială posibilă în întregul imperiu putea fi numai germana.

Cele mai grave consecințe ale ordonanței despre folosirea limbii s-au resimțit în învățămînt. Pînă în al șaptelea deceniu din secolul al XVIII-lea învățămîntul se afla în întregime în mîinile bisericii. Statul sprijinea din toate puterile contrareforma și școlile catolice puse în slujba unirii religioase, ridica numeroase piedici în calea menținerii școlilor protestante și ortodoxe, însă pentru moment nu se amesteca încă în chestiunea programei analitice ca atare. În a doua jumătate a secolului situația se schimbă, iar școala devenise și ea un instrument de germanizare, deoarece ordonanța lui Iosif al II-lea referitoare la folosirea limbii impunea învățămîntul în germană, la toate nivelurile, de la școala elementară pînă la universitate. Școlile poporane nu mai puteau angaja învățători care nu cunoșteau germana, iar cei aflați în posturi erau obligați să dea examen de limbă. În școlile medii nu puteau fi bursieri decît elevii cunoscători ai limbii germane — și se luaseră măsuri pentru ca în gimnaziile latine să se studieze cu ajutorul germanei și nu a limbii materne³⁸.

Prin măsuri administrative (limitarea privilegiilor stărilor și clerului, reforme pentru înlesnirea dezvoltării economice și culturale) Iosif al II-lea a încercat să realizeze un stat centralizat, unitar, cu caracter german, însă încercarea sa a eșuat. Împăratul a întîmpinat deopotrivă rezistența stărilor și atitudinea ostilă a elementelor naționale în curs de formare. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în monarhia austriacă multi-națională tendința înfăptuirii unui stat național unitar era o încercare ratată și istoricește depășită. Curînd de tot, însuși împăratul a trebuit să înțeleagă că în realizarea țelurilor sale nu se poate bizui decît pe funcționăria creată de el. Această pătură de birocrați, alcătuită din burgezi și reprezentanți ai micii nobilimi, entuziasmată de ideile referitoare la un stat totalitar supranațional (*übernationaler Gesamtstaat*) slujea de fapt interesele dinastice care realizau hegemonia germană³⁹.

Sprijinindu-se pe acești funcționari, despotismul luminat realizase o vastă rețea a birocrațismului de stat și spera că în cîțiva ani va omogeniza, din punct de vedere al limbii și a naționalității, întreaga populație

³⁷ Grünwald Béla, *A régi Magyarországnak. 1711—1825* (Ungaria veche. 1711—1825), Budapesta, 1888, p. 464—466.

³⁸ *Ibidem*, p. 465—470.

³⁹ Mikó Imre, *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* (Dreptul naționalităților și politica față de naționalități), Cluj, 1944. p. 9.

a imperiului. Imense vrafuri de ordonanțe și de rapoarte păstrate pînă azi atestă că această concepție etatistă-voluntaristă și-a greșit fundamental calculele: ordinele venite de la centru întîmpinau o rezistență tot mai accentuată și, contrar propuselor intenții de deznaționalizare, au avut drept rezultat trezirea conștiinței naționale și consolidarea ei sporită. Cercetarea istorică românească a precizat însă că reformele înnoitoare ale lui Iosif al II-lea: edictul de toleranță care deschidea calea românilor spre funcții, lezarea privilegiilor „națiunilor politice”, egalitatea în drepturi a supușilor pe pămîntul crăiesc, îngrădirea puterii discreditație a nobilimii, desființarea șerbiei, au deschis românilor noi perspective de dezvoltare. Iosefinismul nu favoriza, evident, o dezvoltare națională proprie, cu țeluri politice de sine stătătoare pentru populația românească din Transilvania, cum nu favoriza o asemenea dezvoltare nici pentru populația maghiară.

Concepția germanizării rapide eșuase; pe patul de moarte, Iosif al II-lea a revocat și ordonanța referitoare la folosirea limbii. Urmașii săi au reluat tradiționalele metode habsburgice, aplicînd centralismul absolutist conservator și asigurînd măsurilor polițienești întîietate în guvernarea imperiului⁴⁰.

Din eșecul politicii lui Iosif al II-lea, urmașii săi nu au tras concluzia că trebuie să asigure popoarelor imperiului posibilitatea de a deveni națiuni burgheze, ci dimpotrivă, s-au străduit să stăvilească prin toate mijloacele desfășurarea liberă a culturii de limbă maternă, organizarea și punerea în funcțiune a instituțiilor culturale naționale. Pînă și din exemplul imperiului francez au tras numai învățăminte negative, în sensul de a stăvili procesul de dezvoltare burgheză și de a se opune oricărei năzuințe progresiste, fie ea de natură socială, națională sau culturală.

Neținînd seamă de scurta domnie a lui Leopold al II-lea care (cu metode diferite, ce-i drept, de ale lui Iosif al II-lea) a guvernat încă totuși în spiritul despotismului luminat — imperiul habsburgic a fost cirmuit prin utilizarea celor mai conservatoare și mai reacționare mijloace. Văzînd evenimentele din imperiul francez și efectele lor în toată Europa, curtea vieneză a considerat că singura garanție a supraviețuirii sale constă în conservarea feudalismului și deci, atașîndu-și și mai mult aristocrația și marele cler, sprijinindu-se pe acești doi factori, și-a continuat atacurile fățișe împotriva oricărei mișcări, grupări sau inițiative individuale progresiste.

Împăratul Francisc I a încercat să stăvilească criza absolutismului feudal, prin sîngeroase măsuri teroriste. La 20 mai 1795, pe fineața de la poalele Cetății din Buda, viața a cinci conducători ai mișcării iacobinilor maghiari se stîngea sub paloșul gidelui, iar mulți alții au fost condamnați la temniță grea pe viață. Potrivnică centralizării și germanizării, mișcarea nobilimii de rînd a întîlnit pentru prima dată în mișcarea condusă de Martinovics Ignác și Hajnóczy Iózsef republicanismul intelectualilor democrați, angajați în lupta pentru lichidarea feudalismului. Mișcarea reunea interesele reformismului nobiliar și ale radicalismului burghez. Fixîndu-și drept obiectiv realizarea libertății și egalității, conducătorii mișcării știau că sarcina de primordială importanță este eliberarea iobăgimii, deoarece

⁴⁰ *Istoria României*, III, p. 838—839 și 841—847.

fără aceasta desfășurarea nu e posibilă nici pe planul drepturilor cetățenești, nici pe cel național. Din actele procesului știm că Martinovics fusese la Timișoara, Lugoj și Sibiu. Conform planului său, răscoala armată urma să izbucnească în Transilvania și Banat. Programul lui Martinovics prevedea și transformarea Ungariei și Transilvaniei într-o republică confederativă. În proiectul de constituție elaborat de el, Banatul și Transilvania, reunite sub denumirea de *Valachica*, ar fi alcătuit una dintre provinciile confederației⁴¹.

Participantii mișcării propagau ideile democrației burgheze și cereau un categoric conținut politic strădaniilor de culturalizare. Criteriul politic, ideea transformării burgheze a societății și cea a conservării, respectiv desăvârșirii ființei naționale, se manifestau cu preponderență în formularea obiectivelor propuse pentru literatură, știință și cultivarea limbii, precum și în definirea sarcinilor ce le reveneau instituțiilor culturale.

Dintre intelectualii democrați radicali aflați în fruntea mișcării iacobinilor maghiari, cea mai activă legătură cu transilvănenii a avut-o Kazinczy Ferenc, eminent scriitor și personalitate fruntașă în mișcarea pentru înnoirea limbii. El întreținea legături, se întâlnea și coresponda cu toți acei reprezentanți ai spiritului progresist, care își cuceriseră pe atunci prin muncă creatoare un loc în literatură, în știință sau în viața publică și gîndeau, în privința viitorului, după exemplul revoluției franceze.

O dovadă asupra organizării o constituie și faptul că manuscrisul programului mișcării iacobine, un veritabil „catehism” pentru Societatea Libertății și Egalității (*Szabadság és Egyenlőség Társasága*) a fost copiat și difuzat și în Transilvania. Mișcarea avea membri iacobini organizați deopotrivă în Bihor, Banat, Partium și Transilvania istorică, dar și mai mare era numărul celor ce erau de acord, respectiv simpatizau cu țelurile iacobinilor⁴².

Datorită faptului că se ridicase atît problema eliberării iobagilor, cît și cea națională, intelectualii români din Transilvania manifestau de asemenea interes față de mișcare. Se atestă prin documente că intelectualii români din Oradea, Beiuș și Carei s-au încadrat în mișcare, propagînd ideile sale progresiste și în masele populare.

După înăbușirea mișcării iacobine condusă de Martinovics, viața politică și culturală a fost condamnată la stagnare printr-o cruntă teroare. Absolutismului birocratic îi era teamă de ridicarea culturală și materială a maselor.

Marile puteri care îl înfrînseseră pe Napoleon au elaborat sistemul european pentru oprimarea economică, politică, națională și culturală. În cadrul Sfintei Alianțe, țarul Alexandru, regele Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei și împăratul Francisc I al Austriei și-au făgăduit reciproc ajutor pentru înăbușirea oricărei tendințe progresiste externe și

⁴¹ Benda Kálmán, *A magyar jakobinus mozgalom iratai* (Actele mișcării iacobine maghiare), I, Budapesta, 1957. p. LXXVI — LXXXII.

⁴² Jancsó Elemér, *A jakobinus mozgalom hazai hagyományai* (Tradițiile mișcării iacobine în țara noastră), în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára* (Omagiul Kelemen Lajos), București — Cluj, 1957, p. 394—415.

interne, de natură să le pericliteze domnia. Întemeietorii Sfintei Alianțe erau de la început potrivnici oricărei năzuințe naționale progresiste, căutau să zădărnicească deliberat orice proces firesc care înlesnea transformarea în națiune burgheză și se străduiau să-și frustreze supușii de limba lor maternă și de tradițiile lor naționale, îngrădindu-i cu o mulțime de măsuri birocratice ⁴³.

IV

Elaborat, respectiv dezvoltat — de la Kollonich la Metternich — de către numeroși conducători ai marii politici austriece, programul de anihilare a ființei naționale a căpătat, în toate epocile, greutate prin instrucțiuni de ordin practic și acțiuni ce cuprindeau întregul imperiu. *Un șir întreg de măsuri ale statului și bisericii îngrijea ca ideile concepute în Burg, la Viena, să devină realitate, iar silnica omogenizare națională, religioasă și de limbă să aibă loc cât mai curînd.*

Îndată după instaurarea noii politici, Transilvania a fost inundată de valul contrareformei, în scopul de a se crea o țară totalitar catolică. Forțarea recatolicizării stîrnea cu atît mai multă susceptibilitate cu cît Transilvania avea frumoase tradiții în privința coexistenței pașnice a diferitelor confesiuni. Într-adevăr, într-o epocă în care populația țărilor feudale de pe continent era constrînsă să accepte principiul „cuius regio, eius religio” (a cui e moșia, a aceluia este și religia) în principatul Transilvaniei, ideea libertății cultului triumfase încă din anul 1568, la dieta din Turda, în a cărei hotărîre aferentă se preciza : „cînd predicatorii predică, în locurile lor, evanghelia, propovăduiasc-o fiecare după a sa înțelegere, iar obștea . . . să-și poată ține predicator ale cărui învățături îi sînt pe plac”⁴⁴. În timp ce Occidentul european era sfîșiat de sîngeroase războaie religioase, principii Transilvaniei duceau, în esență, o politică de toleranță religioasă luînd, în cadrul ei, măsuri pozitive chiar și în interesul tipăririi cărților românești și al învățămîntului românesc.

Acum însă, absolutismul habsburgic își instaură și aici încercata armă care era contrareforma. Strădania aceasta era strîns legată de îngrădirea constituției transilvane, bazată pe organizarea pe stări. Ce-i drept, în privința religiei, Diploma Leopoldină făgăduise menținerea vechii situații, însă ordinul iezuiților, susținut de armele imperiale, își începu în curînd acțiunea de convertire. În fruntea episcopilor catolice reînființate erau puși episcopi străini, cu precădere austrieci, care slujeau cu credință interesele imperiale habsburgice. Georg Sorger, noul episcop catolic, a fost înscăunat de către guvernator și de către comandantul militar imperial suprem Steinville, însă concomitent l-au instalat și în demnitatea de comite ereditar al comitatului Alba inferioară, obținînd drept danie regală domeniul din Alba Iulia. În mod tacit, episcopul deveni prim consilier al guvernului, luînd în mîină și supravegherea cenzurii. O rețea școlară bine organizată și o duzină de ordine călugărești slujeau catolicismul fidel împăratului. Ocuparea bisericilor de către catolici semnală repri-

⁴³ Andics Erzsébet, *op. cit.* p. 37—38.

⁴⁴ *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae*. Ediție de Szilágyi Sándor. Budapesta, 1877. vol. II. p. 343.

marea protestantismului. Episcopul Georg Sorger nici nu-și mai ascundea tendința de a asigura religiei catolice rolul conducător și de a reprima protestantismul. El dorea nu numai să limiteze restrictiv dreptul matrimonial protestant și să le interzică studenților ne-catolici frecventarea universităților străine, ci a sfătuit curtea să abolească pur și simplu legea despre cele patru religii recepte⁴⁵.

Contrareforma și-a dezlănțuit atacul și împotriva confesiunii ortodoxe române din Transilvania. Se știe că marile mase românești din Transilvania trăiau în afara constituției și nu aveau nici un fel de drepturi. Stările îi considerau pe români, împreună cu ortodoxia, niște simpli „tolerați”. Așadar, Viena își propuse să-i folosească pe români drept sprijin împotriva stărilor Transilvaniei, prin convertirea la catolicism a acestei populații. Mai mult chiar, curtea spera să-și poată extinde influența și asupra teritoriilor transcarpatine și, în general, să slăbească influența Rusiei țariste ortodoxe în Sud-Estul Europei. Prin promisiuni, iezuiții l-au convins pe episcopul ortodox român din Transilvania să primească unirea cu Roma, iar propunerea a fost acceptată în 1698, după îndelungate controverse, de către un sinod compus din 38 protopopi. Independența bisericii greco-catolice astfel realizate era însă în mare măsură îngrădită prin faptul că, sub pretextul cerințelor impuse de niște derizorii considerente de drept canonic, episcopului i s-a impus un secundant, fiind numit în această demnitate un teolog din rândurile ordinului iezuiților. Acest „auditor generalis” a controlat în fapt, până în anul 1773, orice mișcare a episcopului unit⁴⁶.

Respectarea adevărului istoric reclamă să precizăm încă de pe acum că politica de germanizare slujită în special de clerul catolic înalt, străin de țară, nu a fost cituși de puțin populară nici măcar în cadrul bisericii catolice înzestrată cu prerogative. Dimpotrivă, clerul local fie el ortodox, reformat, unitarian sau catolic s-a ridicat cu toată dârzenia împotriva asimilării forțate, fiind animat de ideea cultivării limbii materne, de dorința de a apăra ființa națională atît la maghiari cît și la români. Dintre preoții de rînd și pedagogii de la școlile confesionale de atunci s-au ridicat o seamă de frunțași ai luptei naționale. Astfel, adevăratele scopuri urmărite de politica bisericească promovată de Habsburgi au fost repede sesizate de către cei vizați.

Clerul român care a acceptat unirea admitea intențiile de catolici-zare ale Vienei — din considerente politice și sub rezerva menținerii ritului răsăritean — sperînd că în felul acesta va putea scăpa de iobăgie, reușînd să obțină și egalitatea religioasă. Însă chiar dacă preoțimea a cîștigat avantaje, unirea cu biserica Romei n-a schimbat întru nimic situația maselor, nu le-a adus egalitatea în drepturi nici în domeniul politic, nici în cel al vieții spirituale. Într-adevăr, nu aceasta era scopul Vienei, curtea nu voia decît o bază de mase pe care să-și sprijine intențiile absolutiste în Transilvania. Temîndu-se să nu-și piardă situația privilegiată, stările au luat atitudine împotriva religiei greco-catolice, și la fel

⁴⁵ Jancsó Benedek, *Erdély Története* (Istoria Transilvaniei), Cluj, 1931, p. 198—199.

⁴⁶ *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 229—230; I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada. 1697—1792* (Primul veac al naționalismului românesc. 1697—1792), Budapesta, 1946, 20—34; I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok* (Unguri și români), Budapesta, 1966, p. 68—69; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. a II-a, București, 1967, p. 17.

a făcut întreaga lume ortodoxă, în frunte cu mitropolitul și cu domnitorul Țării Românești⁴⁷.

Pe lângă biserică, armata era și ea o instituție de stat chemată să împlinească un rol deosebit în politica de omogenizare națională în imperiu. În armată se folosea în mod unitar limba germană și făgăduia să fie o bună școală pentru formarea unor supuși care să-l ia în considerare numai pe domnitorul habsburg și să-i dea ascultare numai lui.

Inițiind instituția grănicerimii, puterea centrală urmărea anumite scopuri militare, economice și politice⁴⁸. În anul 1699 consiliul de război era deja preocupat de ideea zonei grănicerești de pe Tisa și Maramureș. În 1702, pe un alt teritoriu (de la granița Transilvaniei, pe lângă Mureș și Tisa pînă la Titel) s-a organizat grănicerimea sirbească, legată de cea din Slavonia. Această grănicerime — adaptată frontierelor mereu schimbate și în funcție de războaiele cu turcii — își desăvîrșește organizarea în anii 1760—80, extinzîndu-se către est și nord-est, de-a lungul zonei de frontieră a monarhiei. Armata țărănească gratuită era foarte avantajoasă și sub aspect financiar. Creșterea ponderii frontului apusean justifica de asemenea asigurarea frontierelor din răsărit. În afară de aceasta, prin organizarea grănicerimii transilvane, curtea de la Viena dorea să slăbească și organizarea pe stări, căci realmente se străduia să-i transforme în unelte ale puterii, în slujba conducerii de stat habsburgice, atît pe secuii aflați într-o îndelungată luptă cu proprii lui stăpîni, cit și pe țărani români angajați cu tot mai multă acuitate în lupta antifeudală. Acest lucru îl mărturisește însuși guvernatorul suprem Brukenthal, cînd declară că prima și cea mai de seamă rațiune pentru înființarea graniței militare nu a fost apărarea munților, ci siguranța internă a țării și, în general, sporirea adevăratei puteri a statului.

Considerată în totalitatea sa, țărănimea română era bucuroasă să scape de sub jurisdicția seniorială, chiar cu prețul serviciului militar, care îi aducea libera posesiune a pămîntului și scutirea de robotă. Totuși, în regiunea bistrițeană, Buccow este nevoit, în 1763, să infrîngă rezistența opusă de români⁴⁹, iar în 1764 se petrec binecunoscutele evenimente din Secuime, de la Siculeni (Madefalva), unde armata imperială atacă populația, măcelărindu-i cu sutele pe secuii care luaseră atitudine împotriva serviciului militar grăniceresc⁵⁰.

La Salva, cînd generalul austriac Buccow a sosit acolo în tovărășia episcopului unit Petru Pavel Aron, pentru festivitatea depunerii jurămintului, țărani români obligați să accepte grăniceria au aruncat armele,

⁴⁷ *Istoria României*, III, p. 237—243; *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 223—230.

⁴⁸ Carol Göllner, *Regimente grănicerești din Transilvania 1764—1851*, București, 1973; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*. Cluj, 1975; Szádeczky Lajos, *A székely hadrész szervezése 1762—64-ben. Okirattárral (1761—1790)* (Organizarea regimentelor grănicerești la secui în 1762—1764. Documente 1761—1790). Budapesta, 1908.

⁴⁹ Vasile Bichigean, *Material documentar*, în „Arhiva Someșană. 1930”, nr. 13, p. 350; Virgil Șotropa, *Inițiințarea graniței militare năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, 1938. nr. 24, p. 69—71, 79.

⁵⁰ Szádeczky, *op. cit.* Vezi și Michael Conrad von Heidendorf, *Eine Selbstbiographie* (editat Rudolf Theil), în „Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde”. Neue Folge, XV, p. 128—133; *Halmágyi István naplói 1752—53, 1762—69 és iratai 1769—1783* (Jurnale de însemnări ale lui Halmágyi István din anii 1752—53, 1762—1769 și actele lui pe anii 1769—1783). Vol. XXXVIII din *Monumenta Hungarica-Historica*. Budapesta, 1906. 24—76.

refuzind să depună jurământul — așa cum îi îndemnase Tănase Todoran. Buccow intenționa să ordone represalii sîngeroase, dar pînă la urmă se mulțumi cu cîteva vieți de țărani români, condamnați la moarte de comisia de sub comanda generalului Siskowich. Tănase Todoran a fost tras pe roată, iar trei tovarăși de ai săi, spînzurați.

Și mai dîrză a fost rezistența din Secuime. Acolo, generalul Buccow se folosea de asemenea de toate mijloacele spre-a-i sili pe secui să accepte purtarea armelor. Activitatea sa nu a dat roade. În Ciuc, în Gheorgheni, în Cașin, în Treiscaune, rezistența luase proporții generale. Însărcinat cu efectuarea recrutărilor, generalul Siskowich, însoțit de o gardă militară, începu recrutarea forțată în decembrie 1763. Înainte de sosirea sa în Ciuc, bărbații din Siculeni s-au refugiat în munți, pregătind acolo organizarea rezistenței împreună cu secuii sosiți din celelalte sate ale scaunelor Ciuc și Treiscaune. Mai tirziu însă, după ce secuii, nebănuitori, s-au întors în sat, generalul Siskowich a trimis împotriva lor, sub comanda locotenent-colonelului Carato, un corp expediționar format din 1 400 oameni și cîteva tunuri. Acesta a încercuit satul și, la 7 ianuarie 1764, pe la orele trei de dimineața a început canonada asupra caselor cufundate în somn. Apoi a pornit la atac infanteria; în singerosul măcel au fost asasinați aproximativ 400 secui, însă și numărul răniților era mare. Fapta aceasta, veritabil act de genocid în cei o sută cincizeci de ani de opresiune habsburgică, a rămas consemnată în istoriografie sub denumirea de *Siculicidium* (uciderea secuilor). În tăcerea impusă de baionete după măcel, recrutările s-au desfășurat fără împotrivire. În felul acesta au fost constrînse circa zece mii de familii secuiești să poarte apăsătoarea povară a grăniceriei. După cum, în perioada organizării, țărani secui și români căutau să ia legătura, tot împreună au îndurat și sîngeroasele silnicii ale executorilor.

Încă din perioada premergătoare înființării grăniceriei, mulți au emigrat în Moldova. Numărul celor plecați în secolele XVI și XVII a sporit considerabil cu secuii siliți să ia drumul bejeniei după înfrîngerea luptei antihabsburgice condusă de Rákóczi Ferenc al II-lea. În epoca instaurării puterii vieneze, Secuimea a trăit un șir întreg de crîncene încercări: pe lingă ravagiile făcute de ciumă și foamete, începe și reducerea secuilor liberi la starea de dependență. Împinși de mizerie, mulți își încercau norocul în Moldova. În 1718 însuși guvernul este silit deja să se preocupe de „răzlețirea în cete” și îi somează pe conducătorii scaunelor secuiești să încerce a stăvili „marea ridicare și ieșire de la cuib” a poporului. Autoritățile nu erau însă în măsură să oprească exodul. În 1741, dregătorii din Gheorgheni se pling în dietă, că „din pricina marii nevoi, locuitorii scaunului nostru au bejenit ori în Moldova, ori prin toată țara, încît unele sate au rămas aproape fără locuitori”. Pe vremea organizării grăniceriei, după masacrul de la Siculeni, s-au refugiat din nou în Moldova cîteva mii de familii secuiești, spre a scăpa de serviciul militar impus ilegal și de prigoana dezlănțuită. Conform mărturiei izvoarelor, strămutarea lor a sporit considerabil numărul populației maghiare-clangăiești din mai multe sate de prin împrejurimile Bacăului. Populația maghiară a satelor moldovene Pustina, Labnic, Călugăra, Parincea, Găiceana, Socia, Chetriș s-a format din imigranții transilvăneni fugiți în perioada organizării grăniceriei⁵¹.

⁵¹ Mikécs László, *Csángók* (Ciangăii), Budapest, 1941.

În primăvara anului 1764 autoritățile centrale din Transilvania primeau vești despre emigrarea unor țărani români din regiunea Bistriței, iar în toamnă le sosi știrea că din comitatele Dăbica, Solnoc, Cluj și Turda fugiseră aproximativ o mie de țărani români și maghiari. În toamna anului 1764 Maria Tereza a încercat să-i recupereze pe secuii emigrați, făgăduindu-le iertarea, însă tentativa s-a soldat cu un eșec total. În timp ce curtea coloniza în 1766 protestanți austrieci, așezându-i printre sași, mase întregi de locuitori din Rodna, Făgăraș, și scaunele secuiești, fugiseră peste graniță, deși trecătorile erau păzite cu strășnicie. Exodul a continuat și în 1767. Sute de familii se strămutară în Moldova. După 1774, în Bucovina proaspăt ocupată de habsburgi, au fost așezați și mulți secui recent refugiați în Moldova. Strămutarea a început în 1776, continuând apoi între anii 1784—1786. Comunele *Vorniceni, Iacobești, Țibeni, Domnești, Măncuți* și altele, au fost întemeiate de secui fugiți de pe pământul natal din Ciuc și Treiscaune, prizoniți după măcelul de la Siculeni, care nu s-au mai întors la glia strămoșească, ci s-au împămîntenit în Bucovina devenită provincie habsburgică. Ei sint ciangăii maghiari din Bucovina.

După triumful silniciei, curtea vieneză a putut să înceapă, în cadrul grănicerimii, educarea unei populații militare standard. Deși nu se admitea trecerea grănicerilor în școli de grad mai înalt, învățămîntul elementar era recomandat cu insistență și înlesnit⁵². Firește, și în acest caz se impunea învățămîntul de limbă germană. Nu întâmplător se revolta Gábor Áron — grănicer secuilor și el — spunînd că niciodată, aici, „pe oștean nu-l va înălța mintea, caracterul și vitejia, ci nemția, servilismul și protecția”⁵³.

În ciuda unei disciplinări drastice, încercarea ofițerilor străini de a-i îmblinzi pe grăniceri și a-i transforma în niște unelte docile, în ultimă analiză, a eșuat. Conștiința națională, setea de libertate, și, în fond, ideologia orientată spre revoluția burgheză, s-au dezvoltat și s-au consolidat tocmai în ținutul grăniceresc, în masa soldaților țărani, deținători ai tradițiilor fără-ndoială mai luminate și mai avansate ale țărănimii libere și printre subofițerii și ofițerii din neamul lor, al căror număr sporea totuși puțin cite puțin⁵⁴.

Absolutismul luminat a încercat să disimuleze tradiționalele scopuri centraliste ale imperiului, îmbrăcîndu-le în travestiul modernității de factură europeană.

Lansată în ultima treime a secolului XVIII, ideea că trebuie înfăptuită „unitatea sufletelor” și anume prin crearea situației în care populația adoptă aceeași religie catolică și vorbește aceeași limbă germană care este religia și limba domnitorului — ne apare în ipostaza unei ideologii naționaliste și șovine a statului habsburgic. Fericirea imperiului depinde de măsura în care sufletul popoarelor se identifică cu al domnitorului. În selecțio-

⁵² Benkő Samu, *Sorsformáló értelem* (Rațiunea existenței). București, 1971, p. 85—123, 183—205.

⁵³ Jakab Elek, *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re* (Cu privire la lupta noastră de eliberare. Amintiri despre anii 1848—1849). Budapesta, 1881, p. 504.

⁵⁴ Imreh István, *A rendtartó székely falu* (Organizarea satului secuiesc). București, 1973, p. 30—32.

narea mijloacelor pentru omogenizarea națională a populației, Maria Tereza pune accentul pe catolicizare, pe cînd fiul său Iosif al II-lea prefera germanizarea.

Pornind de la constatarea că există o deosebire prea mare între diferețele provincii componente ale imperiului său, Iosif al II-lea a decis să le lichideze specificul și tradițiile formate pe parcursul istoriei, contopindu-le într-un imperiu unitar din toate punctele de vedere. Pentru el, principalul depozitar pămîntesc al binelui public era statul și credea că datorită unei puternice centralizări a acestuia, se va putea îngriji personal de fericirea individuală a fiecăruia dintre supușii săi, majoritatea lor trebuind să fie călăuziți spre bunăstare și mulțumire, chiar împotriva propriei voințe. Impunerea germanei ca limbă a întregii administrații publice o argumentează de asemenea prin axiomatica afirmație că în felul acesta domnitorul își poate exercita în mod unitar puterea menită să ferească poporul. Iosif al II-lea credea că populația imperiului poate fi determinată pe cale administrativă să adopte în scurt timp limba germană și că toată lumea va accepta cu plăcere inițiativa imperială, deoarece în felul acesta oamenii deveneau dintr-o dată apți să recepteze o cultură superioară. Că va fi suficient să se impună limba germană în administrație și la autorități, comanda germană în armată, să se asigure exclusivitatea limbii germane în învățămînt, *pentru ca, în decursul unei singure generații, popoarele imperiului să-și uite limba maternă, adoptînd în locul ei germana.*

Ordonanțele și broșurile de lămurire nu lipseau cîtuși de puțin⁵⁵; se succedau cu sutele spre a informa poporul asupra salutarelor țeluri ale împăratului, subliniindu-se îndeosebi avantajele și foloasele în perspectivă. Pornită cu multă cheltuială și o mare investiție de energie, germanizarea n-a realizat mai mult de cîteva rezultate aparente și o droaie de rapoarte, derutante în lăudăroșenia lor. Ea nu și-a atins deci scopul, stîrnind, dimpotrivă, o rezistență inegalabilă.

Ca o elementară forță s-a afirmat, la popoarele negermane din imperiu, mișcarea de protejare și cultivare a limbii materne, drept răspuns la tendințele de germanizare ale lui Iosif al II-lea. Aceasta cu atît mai mult cu cît după moartea împăratului, curtea e nevoită să renunțe la campania de impunere a limbii germane; totuși, față de revendicările formulate în privința limbii de către mișcările naționale, Viena îi asigură întietate din nou latinei, atît în administrația publică și în învățămînt, cît și în știință. Favorizarea culturii de limbă latină, inițiată de Viena, a avut drept rezultat faptul că toți cei aflați de partea progresului în problemele sociale și naționale s-au opus acestei limbi de mare tradiție a culturii clasice. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, atitudinea luată în problema limbii latine era o chestiune de concepție. Eminentii cunoscători ai latinei, oamenii de știință și scriitorii au sesizat aspectul politic al problemei și au insistat ca limba maternă să fie pusă în drepturile ei atît în viața publică, cît și în cultură, demonstrînd totodată prin operele lor — veritabile creații științifice și literare — viabilitatea limbii materne și capacitatea sa de a fi purtătoarea oricărui fel de informație.

⁵⁵ C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, în „Studii”, nr. 1/1956, p. 87—104. Vezi și A. Veress, *Orînduțeli românești vechi tipărite în Ardeal (1744—1848)*, București, 1926.

V

Prin măsurile sale detestabile, puterea habsburgică a stîrnit încă de la instaurare rezistenţa maselor populare din Transilvania. Încetul cu încetul, rezistenţa spontană s-a transformat într-o luptă organizată. Masele populare, indiferent de limba lor maternă şi de naţionalitatea lor, au aderat la lupta antihabsburgică, de eliberare, a lui Rákóczi Ferenc al II-lea. În cei o sută cincizeci de ani următori înfringerii răscoalei curuţilor, lupta împotriva asupririi străine a îmbrăcat cele mai felurite forme, cotropitorilor opunindu-li-se lupta unor clase şi întregi mişcări naţionale. Fireşte, luptele de clasă au înmănunchiat adesea în acţiuni comune naţionalităţile conlocuitoare din Transilvania. Ce-i drept, tendinţele contradictorii inerente desfăşurării mişcărilor naţionale burgheze au atras şi diviziunea forţelor progresiste, ba uneori chiar antagonismul dintre ele. Drept urmare a naturii contradictorii a dezvoltării burgheze, maghiarii şi românii au luptat separat împotriva politicii germanizatoare, de nesocotire a specificului naţional, practică de regimul habsburgic — în timp ce tot o formă specifică îmbrăca şi lupta saşilor din Transilvania în conflict cu interesele totalitare ale imperiului, în epoca lui Iosif al II-lea.

Mişcările naţionale din Transilvania, dezvoltate separat, erau determinate de factorii economici-politici menţionaţi la capitolele anterioare. Pe acest teritoriu, mişcările naţionale s-au desfăşurat în condiţii în care aici nu exista încă o burghezie evoluată în sensul vest-european, deci o clasă economiceste puternică şi capabilă să conducă lupta pentru transformarea burgheză.

★

Atitudinea intelectualilor din Blaj are antecedente străvechi. Diploma emisă de către împăratul Leopold I, la 19 martie 1701, pentru reglementarea situaţiei juridice a bisericii greco-catolice reflecta încă de pe atunci, cu claritate, revendicările politice româneşti împreună cu înlesnirile pe care le făgăduise curtea. Într-adevăr, paragraful întâi al diplomei asigură pe seama noii biserici, a persoanelor şi treburilor acestora, o situaţie juridică identică cu a bisericii catolice. Al doilea paragraf scutea preoţimea de orice obligaţie iobăgească „întocmai ca pe ceilalţi care se bucură de prerogative nobiliare”. Cel de-al treilea paragraf extindea scutirea şi asupra mirenilor, inclusiv oamenii de rînd, cu condiţia să accepte unirea şi să facă parte din starea catolică; în felul acesta, respectivii încetează de a mai fi simpli toleraţi şi devin membri ai patriei beneficiind de drepturi similare celor ale altor stări. Paragraful acesta este deosebit de important, deoarece mai tîrziu a devenit temeiul de referinţă al programului politic al mişcării naţionale româneşti⁵⁶.

În decursul dominaţiei habsburgice de un veac şi jumătate, premergătoare evenimentelor din 1848, distingem trei faze ale mişcării naţionale române. Prima este legată de activitatea lui Inochentie Micu Clain, a doua culminează, în epoca luminismului, prin *Supplex Libellus Valachorum* şi în activitatea *Şcolii Ardelene*, pentru ca apoi să culmineze în mişcarea premergătoare revoluţiei burghezo-democratice.

⁵⁶ *Istoria României*, III, p. 243, 492; Bányai László, *op. cit.*, p. 116—7.

Inochentie Micu, tinărul episcop (al uniților) a sesizat că interesele unirii și ale poporului român nu sînt neapărat identice. Înțelegerea acestuia adevăr venea cu atît mai firesc, cu cît se invedera că unirea nu este suficientă pentru promovarea năzuințelor sociale ale națiunii române, n-a împlinit speranțele legate de ea, ci dimpotrivă, a scindat comunitatea religioasă, pe atunci singurul cadru ideologic, cultural și organizatoric al unității poporului român, în Transilvania. Lupta izbucnită între frați datorită unirii a făcut ca Inochentie Micu să fie conștient de faptul că dincolo de religie mai există ceva ce reprezintă o legătură mai primordială între român și român: limba comună și interesele de neam comune. Aflat în slujba păturilor românești în ascensiune, tinărul episcop trebuia să caute o nouă bază pentru promovarea revendicărilor românești. Iar baza aceasta a fost adevărul că românii „sînt nu numai cei mai vechi, dar și cei mai numeroși” în Transilvania. Prin aceasta, Inochentie Micu a formulat dubla teză fundamentală a ideii naționale românești în devenire.

În cei 16 ani de episcopat ai săi, Inochentie Micu a înaintat curții vieneze, dietei și guvernului un total de 24 memorii prin care cerea drepturi egale pentru români. Esența revendicărilor sale constă în ideea că românii nu mai trebuie considerați niște „tolerați”, ci sînt a se recunoaște drept cea de-a patra „națiune” constituțională, cu reprezentanță proprie în guvern, în dietă și în administrația publică. El voia ca românii să li se recunoască statutul de națiune în sensul organizării pe stări; important este însă faptul că el includea în această „națiune” română și poporul, respectiv masele iobăgești. Pe seama iobagilor români, el cerea dreptul de a-i plăti dijma propriei lor biserici, așa cum făceau iobagii maghiari și sași.

Curtea de la Viena și stările privilegiate ale Transilvaniei au respins deopotrivă revendicările lui Inochentie Micu. Totuși, prăbușirea nu de aici i se trage, ci de la mișcarea antiunionistă a poporului român din Transilvania. În anul 1744 și-a făcut apariția în Transilvania călugărul ortodox sîrb Visarion Sarai; sub conducerea sa, poporul a început să-i izgonească pe preoții uniți. Însuși Micu a fost bănuț că ar avea legături cu această mișcare; supus unor umilitoare interogatorii la Viena, a plecat la Roma, spre a nu trebui să suporte o atare prigonire⁵⁷.

Intellectualii români din Transilvania au continuat lupta. Autorităților le parveniră noi memorii și petiții, iar în 1759 izbucni mișcarea călugărului Sofronie, care, cuprinzînd masele largi ale țărănimii române, își propune să lichideze biserica unită. În doi ani, marea majoritate a românilor transilvăneni părăsiră religia greco-catolică, revenind la credința ortodoxă. Curtea vieneză încercă mai întii să demobilizeze mișcarea condusă de călugărul Sofronie, emițînd edictul de toleranță din 13 iulie 1759. Constatîndu-se însă că acesta nu dă rezultate, în anul 1761 interveniră trupele generalului Buccow, înăbușînd prin forța armelor lupta maselor populare românești. În ciuda acestui fapt, mișcarea inițiată de Sofronie întru apărarea ortodoxiei a dat rezultate și în materie de realizare a unor obiective naționale și sociale. Biserica ortodoxă era din nou majoritară în rîndurile românilor din Transilvania. Iată imaginea pe care ne-o oferă în această privință conscripția austriacă din anii 1761—72: din cele

⁵⁷ *Istoria României*, III, p. 492—514; *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 248—249.

152 886 familii românești existente în Transilvania, numai 25 174 s-au declarat greco-catolice unite, pe cînd celelalte 127 721 se considerau ortodoxe. În urma acestui fapt, curtea vieneză s-a văzut nevoită să recunoască biserica ortodoxă (prigonită, fără rezultat, timp de 80 de ani în șir) și să numească în fruntea ei un episcop. Totuși, spre a nu se ajunge la o legătură mai strînsă între episcop și credincioșii săi, arhiereu ortodox al Transilvaniei era numit cu consecvență cite un călugăr de origine sîrbă, iar mai apoi însăși episcopia i-a fost subordonată mitropolitului sîrb din Karlovač⁵⁸.

Consolidarea prestigiului și cadrului de organizare al bisericii ortodoxe depășea sfera vieții religioase și însemna că în viitor mișcarea națională românească putea conta la sigur pe propriile instituții bisericești. Or, în lipsă de un cadru organizatoric-politic, această posibilitate era foarte necesară. În perioada crizei și lichidării feudalismului, mișcarea națională română a folosit cu succes posibilitățile organizatorice ale bisericii ortodoxe române din Transilvania, în lupta pentru eliberarea socială și națională.

În istoria Transilvaniei secolului al XVIII-lea, marea răscoală țărănească de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan deține un loc de frunte atît pe planul social, cit și pe cel național⁵⁹.

Nobilimea comitatelor fiind în covârșitoarea sa majoritate maghiară, iar pe așa-zisul pămînt crăiesc moșierimea alcătuiindu-se din patricieni sași, pe cînd iobagii erau în bună parte români, era firesc ca mișcarea din 1784, socială și antifeudală în esența ei să capete accente naționale.

Pornind la luptă sub conducerea lui Horea, țărănimea își punea nădejdea în Iosif al II-lea, care încercase să îndulcească soarta iobăgimii prin cîteva dintre măsurile luate de el în scopul de a îmbunătăți situația principalului element contribuabil din monarhie. Horea se prezentă în repetate rînduri la palatul din Viena al domnitorului, căutînd leac pentru rănile fraților săi țărani români. Sperînd că monarhul luminat de la Viena lucrează pentru lichidarea situației de atunci a iobăgimii și că va sprijini acțiunea țărănimii, Horea porni răscoala în toamna anului 1784.

Curînd de tot, considerabile mase țărănești s-au alăturat mișcării, mai ales cînd se zvoni că, din ordinul împăratului, trebuia să se facă o conscripție militară în vederea organizării grăniceriei, dar nobilimea voise s-o zădărnicească. Centrul uncea dintre mișcările de cea mai mare anvergură ale țărănimii din Transilvania devenise astfel teritoriul domeniului erarial de la Zlatna, situat în zona Munților Apuseni și aflat exclusiv sub stăpînirea și controlul cameral al Vienei. Frumusețea peisajului și belșugul de aur din măruntaiele munților contrastau însă în mod izbitor cu îngrozitoarea împilare și mizeria poporului muncitor al întregii regiuni. Acolo, pe domeniile erariale de la Zlatna, opresiunea seniorială se agrava prin politica economică a habsburgilor, care îngreua și mai mult situația populației din întreaga zonă, dînd o și mai pronunțată acuitate luptei de clasă. Trebuie să subliniem însă că poporul muncitor de pe domeniul de la Zlatna (și mai ales din porțiunea sa centrală, situata în jurul

⁵⁸ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, I — II, Sibiu, 1920, 1930.

⁵⁹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938.

Abrudului) nu era alcătuit numai din țărănime, ci din iobagi erariali, iobagi-mineri. Cu cât se dezvoltau mai mult topitoriile vistieriei, cu atât sporea robota, cu atât scădeau pădurile și sporeau restricțiunile asupra dreptului de folosință al pădurilor. Datorită insuportabilei exploatări, rezistența țăranilor mineri creștea mereu, dând uneori o notă atât de acută luptei de clasă, încît se ajungea la răscoale și mișcări armate. Deși răscoala lui Horea a mobilizat în primul rînd iobăgimea din comitatele Alba de Jos, Zărand, Turda și Cluj, valorile ei au ajuns pînă mai departe, pe teritoriul comitatelor Arad, Hunedoara, Bihor, Sătmar, ba chiar și în cel săsesc. În drumul lor, trupele țărănești au dărîmat pretutindeni conacele nobiliare, clădirile și instalațiile miniere ale vistieriei, izgonindu-i sau ucigîndu-i pe proprietari. Țăranii români răsculați au atacat și au distrus și unele biserici catolice și protestante, ceea ce constituia o limită istorică a răscoalei, determinată de împrejurări istorico-naționale specifice și care au avut efecte negative asupra unirii forțelor populare în lupta antifeudală. În ciuda acestei realități, trebuie să subliniez că mai cu seamă în comitatele Cluj, Turda și Alba au avut loc acțiuni comune ale țăranilor români și maghiari, din rîndurile acestora din urmă ridicîndu-se și unii conducători locali⁶⁰.

Programul răsculaților era exprimat cu maximum de claritate în ultimatul adresat nobilimii de către Crișan, la 11 noiembrie 1784, din tabăra sa de la Deva. În urma succeselor obținute și nădăjduind în victoria finală, răsculații cereau ca „nobili să nu mai fie”; nobilimea să-și părăsească domeniile pentru ca moșiile lor să fie împărțite țăranilor, iar plata impozitelor să devină obligatorie pentru toată lumea. O altă revendicare prevedea ca toți nobilii din comitat, împreună cu întreaga populație care trăia pe domeniile lor, trebuie „să jure pe cruce”, adică să se convertească la ortodoxia considerată religie românească.

Văzînd că răscoala periclita întregul sistem feudal ca atare — ceea ce era diametral opus obiectivelor iosefinismului — curtea din Viena dispunea înăbușirea cât mai grabnică a răscoalei. La ordinul lui Iosif al II-lea, începură pregătiri militare din cele mai serioase, iar pe capul lui Horea era pusă o recompensă de 300 galbeni. S-au găsit trădători dispuși să ajute autoritățile; căpeteniile țăranimii au fost arestate și închise în cazematele cetății din Alba Iulia.

Comanda represaliilor o avea împuternicitul personal a lui Iosif al II-lea, contele Anton Jankovics, care a adunat dovezile acuzării în decurs de o lună de cercetări. Din ordinul domnitorului, Horea și Cloșca — puși în lanțuri — au fost tîrîți prin toate ținuturile răscolate, pentru ca poporul să se convingă că erau o adevărat prinși și deci nu mai era nădejde pentru vreo nouă răscoală.

Tribunalul special și-a rostit sentința la 26 februarie 1785, dînd căpeteniilor răscoalei cea mai aspră pedeapsă cu moartea prevăzută în codul penal elaborat sub domnia Mariei Tereza. În fața mulțimii adunate de prin toate satele, li s-au frînt condamnăților brațele, lovînd cu roata, de la mină spre umăr; apoi, spre a intimida țărănimea, cadavrele tăiate în patru au fost expuse la răsucruci de drum, în zonele care participaseră

⁶⁰ *Ibidem*; I. Tóth Zoltán, *Mișcări țărănești din Munții Apuseni*. București, 1955, p. 143—170; Bányai László, *op. cit.*, p. 118—120.

mai intens la răscoală. Era răsplata „bunului împărat” pentru țăranii care, încrezători în el, așteptau să le dăruie libertatea ⁶¹.

Regiunea Hațegului și Hunedoarei, împreună cu Munții Apuseni au rămas însă în continuare teatrul necontenitelor mișcări țărănești. Minerii iobagi de pe domeniul erarial din Zlatna au purtat o îndelungată și grea luptă împotriva exploatării habsburgice și feudale. În deceniul premergător revoluției din 1848, conducătorul țăranilor români de aici a fost Varga Katalin, descendentă a unei familii din mica nobilime maghiară, de la Hălmagiu. În anul 1843, cînd pămînturile obținute prin defrișare de comuna Bucium au fost ocupate cu forța, pe seama domeniului fiscalului, Varga Katalin (Ecaterina Varga) s-a pus în fruntea țăranilor înarmați cu securi și baltage. În 1846 o găsim de asemenea în fruntea buciumenilor și abrudenilor răsculați. De numele ei se leagă una din cele mai frumoase mărturii istorice ale luptei revoluționare antihabsburgice și antif feudale, dusă în comun de către maghiari și români. Țăranii români din Munții Apuseni își apărau cu grijă conducătoarea, însă pînă la urmă cancelarul baron Jósika și vicarul Andrei Șaguna au reușit s-o aresteze prin vicieșug, întemnițînd-o. Văzînd proporțiile răscoalei țărănești din Galiția, curtea de la Viena și aristocrația transilvăneni fideli habsburgilor se temeau de o nouă răscoală în Transilvania ⁶².

Dacă mișcările antif feudale ale țărănimii române s-au caracterizat timp îndelungat printr-o conștiință populară manifestată în cadru religios, pătura intelectuală română formată după unirea bisericească a desăvirșit, în decursul secolului al XVIII-lea, conștiința națională românească, pregătînd prin aceasta mișcarea națională română deliberată, conștientă.

Formarea păturii intelectualității române era strîns legată de avîntul vieții spirituale românești. În 1754 la Blaj și-au deschis porțile trei școli: una elementară, una medie și un seminar teologic. În anul următor s-a înființat o tipografie ⁶³. În afara Blajului s-au mai format și alte centre importante ale învățămîntului românesc din Transilvania. În 1828, Samuil Vulcan înființează gimnaziul din Beiuș, devenit apoi o instituție de înaltă reputație în cultura românească, școală din care au ieșit numeroase personalități, intelectuali de seamă. Școala normală formată în 1812 la Arad a avut profesori de talia lui Dimitrie Țichindeal și Constantin Diaconovici-Loga. Învățătorii instruiți de ei au contribuit în considerabilă măsură la ridicarea nivelului general al învățămîntului sătesc. În școala grănicerească de la Năsăud și în cea din Orlat s-au format nu numai subofițeri și ofițeri, dar și tineri dotați, care și-au continuat studiile prin universități, devenind intelectuali și purtători ai culturii moderne, ca medici, avocați și ingineri. În 1811 s-a înființat la Sibiu un seminar teologic ortodox. Creșterea nivelului cultural al preoțimii a contribuit în mod direct la formarea rețelei școlare ortodoxe și la dezvoltarea învățămîntului.

Formarea conștiinței naționale în școli a beneficiat mult de pe urma faptului că eminenți pedagogi români, ca Moise Nicoară, Aron Florian,

⁶¹ *Istoria României*, vol. III, p. 772—776.

⁶² I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok*, p. 190—191.

⁶³ Nicolae Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944, p. 170—175.

Eftimie Murgu, A. T. Laurian au ținut o strânsă legătură cu intelectuali din Țara Românească și Moldova, insistând mult, în toată activitatea lor pedagogică, asupra ideii originii comune și a limbii comune, convingându-și elevii că românii trebuie să se unească într-un stat comun, unitar ⁶⁴.

Pătura intelectualității române în plină formare și îndeplinind funcția unei burghezii acționa prin reprezentanții săi, în sensul rezolvării a două sarcini, considerate de primă urgență: pe de o parte se căuta să se demonstreze și să se ateste științific originea latină a poporului și a limbii române, iar pe de alta se tindea să se obțină, la Viena și în dietă, satisfacerea revendicărilor formulate de către episcopul Inochentie Micu Clain. Prima dintre sarcini și-au asumat-o trei membri ai Școlii Ardelene. Samuil Micu Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior au adunat cu multă rivnă datele necesare pentru a scrie o istorie a poporului român. Din materialul lui Samuil Micu și al lui Gheorghe Șincai n-au apărut decît fragmente, în timpul vieții autorilor, însă celebra lucrarea lui Petre Maior: *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* a apărut în anul 1812, devenind cartea cea mai importantă a mișcării naționale române din epocă. Dorim să menționăm aici că încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, Bod Péter — eminent reprezentant al culturii maghiare — a consacrat istoriei românilor transilvăneni o carte scrisă în limba latină.

Fundamentarea științifică și ideologică a mișcării naționale românești s-a concretizat în revendicări politice. Una dintre ele este binecunoscuta petiție prezentată împăratului Leopold al II-lea sub titlu de *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și redacată cu participarea elitei intelectuale, militare și clericale românești a vremii. Printre autori se numără Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Mehesi, funcționar al cancelariei curții, vicarul Ignațiu Darabant din Oradea, năsăudeanul Petru Para, Petru Maior, Gheorghe Șincai și alții. Rezultat al muncii colective, documentul politic formula următoarele revendicări mai importante: să se desființeze expresia „tolerat”, jignitoare pentru români și să se reazeze națiunea română în drepturile sale civice și politice; preoțimea, nobilimea și poporul de rînd de origine românească să aibă aceleași drepturi ca și păturile corespunzătoare ale celorlalte națiuni din Transilvania; românii să fie reprezentați în dietă și în funcțiile publice, proporțional cu numărul lor; în administrația de stat să se folosească și să fie afișat și numele românesc al localităților unde locuiesc românii, iar în localități cu populație mixtă să se folosească numele în toate limbile locuitorilor. În încheiere i se cerea curții convocarea congresului națiunii române.

La început, Leopold al II-lea voia să folosească *Supplexul* drept instrument împotriva stărilor transilvane; dar împăcîndu-se cu ele, i l-a trimis pentru dezbateră lui în fond, tocmai dietei Transilvaniei, care l-a respins. Aceasta a fost soarta actului de atestare a primei manifestări politice de amploare a conștiinței naționale burgheze a românilor din Transilvania ⁶⁵.

Pe vremea Sfintei Alianțe, monarhia habsburgică tindea să încătușeze orice manifestare națională. Astfel, și mișcarea națională a poporului

⁶⁴ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971.

⁶⁵ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 140—148.

român s-a putut desfășura numai învingînd o puternică opoziție. Urmînd tradiția Școlii Ardelene, în fruntea mișcării naționale române au ajuns personalități ca George Barițiu, Timotei Cipariu, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian și Simion Bărnuțiu.

În perioada premergătoare revoluției burgheze democratice din 1848, literaturii române îi revine un rol de seamă în formarea conștiinței naționale românești moderne, pregătind masele de cititori și răspîndind ideile progresului în rîndurile lor. Ion Budai Deleanu de pildă demasca în operele sale și ironiza la un acut mod satiric, domniile nedrepte ale regilor și împăraților, împreună cu fanatismul lor religios, dăunător culturii. Pe temeiul unor trăiri personale, din opresiunea habsburgică, Budai-Deleanu combătea tirania puterii monarhice, confruntînd-o cu republicanismul bazat pe dreptul natural. Tot în perioada premergătoare anului revoluționar își începe activitatea Andrei Mureșianu, poetul care trezise conștiința națională. În poezia sa intitulată *O privire de pe Carpați* (scrisă în 1844) el exprimă într-o formă politică ideea eliberării poporului și a realizării unității naționale românești.

Alături de lorică, publicistica românească și-a asumat un rol de seamă în propagarea ideologiei naționale. În scrierile semnate de Cipariu, Barițiu, Bărnuțiu, Murgu și Damasciu Bojincă, locul central îi reveni ideii că poporul român și limba română sînt de origine latină. În publicistica lor militantă, acești autori critică — în spiritul raționalismului luminist — instituțiile feudale, împreună cu aristocrația cramponată de menținerea structurii sociale intrate în desuetudine. Pentru acești scriitori și oameni de știință, principala garanție a viitoarei înălțări a neamului lor era ridicarea maselor țărănești române și ca atare ei fac tot posibilul spre a convinge noua pătură intelectuală românească, prin operele lor, că eliberarea socială și națională sînt istoricește necesare; că lupta în acest sens este de o importanță capitală⁶⁶.

Un rol deosebit de important a avut în trezirea conștiinței naționale *Gazeta de Transilvania* (fondată în 1838) care a devenit o tribună a unității naționale românești. Contrar revendicărilor de pînă atunci — formulate în sensul că românii doreau să fie recunoscuți drept națiune în cadrul organizării pe stări — noua față a mișcării naționale românești evoluase pînă a formula un veritabil program burghez. Noua ideologie se manifestă pentru prima dată în 1842, cu ocazia luptei pentru dreptul la limba maternă, și izbucnește în școala din Blaj, spre a fi însușită apoi de întreaga pătură intelectuală românească. În 1837 se pune, în dieta Transilvaniei, problema limbii de stat maghiare, întocmindu-se în 1841 un proiect de lege asupra acestei chestiuni; atunci, pătuia conducătoare a vieții politice românești sesizează pericolul care o paște. Ziarul lui Barițiu califică această tendință drept atentat mortal împotriva naționalității și limbii române din Transilvania.

În problema proiectului de lege referitor la limbă, românii au luat atitudine alături de sași, deoarece aceștia din urmă considerau că vechile lor prerogative sînt periclitare⁶⁷.

⁶⁶ *Istoria literaturii române*, vol. II. București, 1968, p. 36—96, 404—412.

⁶⁷ *Sächsisch-Schwäbische Chronik* (Eduard Eisenburger și Michael Kroner), Bukarest, 1976, p. 53—104. vezi și Sárközi Zoltán, *Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790—1848)* (Sașii transilvăneni în perioada renasterii naționale 1790—1848), Budapest, 1963.

În ce privește baza socială a mișcării naționale și culturale maghiare, trebuie precizat faptul că datorită dezvoltării economico-sociale incipiente, desfășurată lent și anevoios pentru pătura burgheziei industriale și comerciale puțin numeroasă și pentru intelectualii din mișcarea națională maghiară din Transilvania, promotorul intereselor și conducătorul politic era nobilimea reformistă pe cale de a se îmburghezi. Drept antecedent, se mai adaugă și faptul că în propriile-i lupte din organizarea pe stări, lupte susținute împotriva centralizării, această nobilime își ciștigase o multiseculară experiență politică, făcuse „școala vieții publice” și — prin fiii săi inclinați să se emancipeze de limitele lor de clasă asumându-și progresul — făcuse deja respectabile sacrificii personale și materiale în interesul propășirii economice și al transformării în națiunea burgheză.

În opoziție cu mișcările progresiste ale burgheziei și nobilimii îmburghezite s-a situat grupul cel mai reacționar al aristocrației maghiare aulice. Adeptă necondiționată a dominației habsburgice, această aristocrație aulică susținea că singura cale politică posibilă era conservarea feudalismului și se opunea oricărei idei progresiste. Ea considera, totodată, că armata imperială constituie cel mai eficient mijloc împotriva revendicării referitoare la abolirea iobăgiei și împotriva mișcărilor naționale. Înainte de 1848, înaltele dregătorii din Transilvania le dețineau acești aristocrați transilvăneni fideli împăratului și situați pe poziții net dușmănoase chiar față de mișcarea națională a propriei naționalități. În ajunul revoluției din 1848, pînă și regimul instaurat de Metternich ținea seamă de puterea crescîndă a mișcărilor naționale. Considerîndu-le a fi un pericol de luat în seamă, începu să ducă o politică mai prudentă. Formele brutale, publice, ale germanizării fățișe își cedează locul sprijinului acordat mișcărilor naționale mai firave, în vederea imixtiunii puterii centrale ca arbitru menit să aplaneze antagonismele. *Conceptul de națiune adoptat corelativ cu teritoriul Ungariei (maghiar e cel ce locuiește pe teritoriul țării) și, drept instrument al acestui concept, revendicarea preponderenței în favoarea limbii maghiare au dus la conflicte grave*⁶⁸. Preluînd, din ideologia revoluției franceze, conceptul de națiune politică, mișcarea reformistă maghiară a anticipat fatala greșeală politică pe care guvernămîntul maghiar avea s-o comită după pactul dualist din 1867. Mulți dintre cei ce pregăteau revoluția burghezo-democratică maghiară au căzut în greșeala de a fi incredințați că transformarea democratică urmează să rezolve în mod automat problema națională. Numai în primăvara anului 1849 avea să-și dea sema Teleki László, că ființa națională trebuie garantată prin lege. „Liberté, égalité, fraternité nu-i destul — îi scria Teleki lui Kossuth. Popoarele doresc să-și trăiască și viața națională”⁶⁹. *Radicalii maghiari intoleranți față de alte naționalități au dăunat mult și cauzei eliberării sociale*. Unul dintre cei care îi critica era nici mai mult nici mai puțin decît Széchenyi István, care se opunea răspîndirii cu orice preț a limbii maghiare, propovăduind toleranța în problema națională și, concret, în problema limbii, susținînd pe bună dreptate că învățînd limba maghiară nu înseamnă că ai devenit maghiar. Alții, ajungînd și

⁶⁸ Andics Erzsébet, *op. cit.* p. 29—57.

⁶⁹ Teleki László *Válogatott munkái* (Opere alese ale lui Teleki László), II, Budapesta, 1961, p. 27.

mai departe pe linia apropierii și înțelegerii, căutau soluțiile și modalitățile care puteau asocia și înmănunchia mișcărilor naționale. În totalitatea ei, politica de asimilare și maghiarizare, concepută în interesul statului național unitar, era greșită și dăunătoare. După cum o atestă și anul 1849, singurul drum viabil spre libertatea socială și națională era acela de a li se recunoaște diferitelor popoare și naționalități dreptul la autodeterminare, la afirmarea ființei naționale, la folosirea liberă a limbii materne și la rezolvarea tuturor problemelor specifice felului lor de trai material și spiritual.

În domeniul cultural se desfășurau considerabile bătălii pentru conservarea ființei naționale și dezvoltarea colectivității naționale în direcția burgheză. S-au inițiat mișcări pentru cultivarea limbii, a survenit necesitatea socială a înființării unor instituții culturale moderne, și însăși producția începea să aibă cerințe noi față de învățământ. Cultura națională a trebuit fundamentată și construită fără ajutorul statului, ba chiar în ciuda unor măsuri luate de stat în vederea atrofierii ei.

În Transilvania, importanța deosebită acordată literaturii și științei de limbă maternă constituia o trăsătură specifică deja pentru luminismul timpuriu. Nu în ideologia luministă apărură însă pentru prima dată cerința culturii de limbă maternă la românii, maghiarii sau sașii din Transilvania, căci acolo dominația exclusivă a latinei sau a slavonei chiar — puse în slujba culturii, respectiv a bisericii — încetase odată cu apariția primelor traduceri ale bibliei. Începând să se dezvolte datorită reformei, mișcarea de tendință burgheză manifestată sub o formă religioasă, scrisul în limba maternă capătă noi îmbolduri în secolul al XVII-lea când au apărut lucrări științifice și opere literare tipărite în limba maternă. Cauza limbii materne devine program cultural în Transilvania încă din secolul al XVII-lea, iar pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se transformase în crez politic.

Literaturii îi revenea meritul de a-i fi asigurat limbii materne locul cuvenit în cultura maghiară din Transilvania începînd cu ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea. Au apărut scriitori eminenti și organizatori ai vieții culturale, care le-au oferit maselor de cititori treptat formate, cărți de limba maghiară bogate în conținut și progresiste ca tendință. Inestimabile merite și-a cîștigat teatrul în răspîndirea literaturii și în general a culturii de limbă maternă. Actorii peregrini, care călătoreau în căruțe cu coviltir, iar mai apoi artiștii teatrului permanent din Cluj — realizat printr-o acțiune socială cuprinzînd întreaga țară — le transmiteau spectatorilor în limba lor maternă cele mai progresiste idei din Europa de atunci. Cei mai de seamă creatori ai literaturii maghiare (și, printre ei, Petöfi Sándor sau Arany János) au urcat și ei pe scenă, deoarece înțeleseseră marea importanță a teatrului în crearea culturii naționale moderne și în atragerea maselor spre această cultură. Actorii au făcut ca masele să fie conștiente de frumusețile limbii materne și au ridicat cultivarea limbii la nivelul unei acțiuni conștiente, deliberate.

Societatea maghiară ardeleană pentru cultivarea limbii (*Erdélyi Magyar Nyelvnyelvölő Társaság*) fondată la Tîrgu Mureș în anul 1793 din inițiativa și prin activitatea organizatorică a lui Aranka György își propunea un bine gîndit și planificat program în cadrul căruia, pe planul

vieții particulare, ca și pe al celei publice, în literatură ca și în știință, să ducă la victorie cauza culturii de limbă maternă, pentru ca în felul acesta cunoștințele moderne să poată pătrunde în toate straturile societății. Activitatea societății avea un caracter enciclopedic, putînd deci să cuprindă totalitatea culturii: se preocupă de problemele acurateții limbii și ale ortografiei, proiecta editarea unei gramatici și a unui dicționar al limbii maghiare, spre a înlesni formarea terminologiei diferitor discipline și luă inițiativa culegerii regionalismelor, creînd în acest sens o veritabilă mișcare. Se proiecta și redactarea unei enciclopedii a Transilvaniei, care urma să cuprindă istoria naționalităților de aici, geografia țării, descrierea comorilor sale naturale și a situației culturale. În acest fel voia societatea să slujească procesul de dezvoltare burgheză și apropierea dintre naționalitățile din Transilvania. Membrii săi atribuiau o mare importanță științelor naturale. În interesul înfloririi unei culturi naționale scutite de unilateralitate, ei *insistau pentru modernizarea învățămîntului, pentru înființarea unei academii, a unui teatru permanent, a unui muzeu și a unei biblioteci publice, precum și pentru editarea unei reviste literare și a uneia științifice*. Puterea habsburgică n-a tolerat multă vreme activitatea societății. Văzîndu-i rezultatele, a sesizat tendințele ei progresiste, dușmănoase politicii de atrofieri și anihilare a specificului național, dusă de Viena — și a suspendat-o. Încercări mereu reluate semnalează faptul că intelectualii maghiari din Transilvania nu s-au resemnat să nu aibă instituții științifice și artistice corespunzătoare ⁷⁰.

Din mișcarea pentru cultivarea limbii a luat naștere *Erdélyi Múzeum* (Muzeul Transilvaniei), prima revistă maghiară din Transilvania. Redactorul ei, Döbrentei Gábor, considera că sarcina de căpetenie a publicației sale trebuie să fie aceea de a tipări cit mai multe creații originale. El nu nega importanța traducerilor, considerînd că publicul transilvan trebuie să cunoască cultura întregii lumi civilizate, însă acorda prioritate scrierilor originale, subliniînd că „a venit vremea cînd tot mai mulți trebuie să înceapă lucrări originale. Numai lucrările originale bune sînt bunul propriu al națiunii; ele fac prestigiul limbii”. În perioada 1814—1818 revista *Erdélyi Múzeum* a slujit cauza autocunoașterii naționale, șlefuirea limbii maghiare și ridicarea nivelului cultural general, prin publicarea unor creații originale din domenii ca beletristica, filozofia, estetica, lingvistica, istoria etc. ⁷¹.

Între 1827—1848 cel mai de seamă ziar maghiar din Transilvania a fost *Erdélyi Híradó* (Curierul transilvan). Atașat cauzei progresului și pus în slujba mișcării reformiste, ziarul căuta să prezinte diversele curente din gîndirea progresistă europeană; a urmărit să promoveze cu consecvență țelurile cultivării limbii, și, atașîndu-și cîțiva scriitori și oameni de știință de înaltă cultură, a servit procesul transformării în națiune burgheză, oferînd o publicistică de nivel superior.

Un rol de seamă au avut în formarea conștiinței naționale maghiare din Transilvania *istoriografia și filologia*. Activitatea de cercetare istorică desfășurată de Bod Péter, Benkő József, Kemény József Bölöni Farkas

⁷⁰ Jancsó Elemér, *A: Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai* (Actele privitoare la Societatea maghiară de cultivare a limbii). București, 1955, p. 11—78.

⁷¹ Benkő Samu, *op. cit.*, p. 216—231.

Sándor, Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek și Kőváry László, depistarea și publicarea izvoarelor scrise despre trecutul Transilvaniei a adus mari servicii în materie de sporire a autocunoașterii naționale. Datorită activității filologice a lui Gyarmathi Sámuel, Brassai Sámuel și Körösi Csoma Sándor, filologia maghiară din Transilvania s-a ridicat la nivel european, iar rezultatele obținute de acești savanți și exemplul ce îl constituie ei pe plan uman au devenit surse de inspirație pentru afirmarea ideilor progresiste și patriotice.

Deoarece germanizarea și propaganda de stat militantă pentru interesele totalitare ale imperiului subordona scopurilor sale mai ales școala, mișcările naționale din Transilvania au acordat și ele tot mai multă importanță învățămîntului. Ideile luminismului au avut un efect binefăcător asupra sistemului educativ din Transilvania: programa analitică și-a priment conținutul și, călăuzindu-se după marele pedagog ceh Jan Komensky, tot mai mulți educatori au înțeles că *limba maternă sporește eficiența educației*. De prin al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea apăruseră mișcări organizate ale școlilor, care militează pentru învățămîntul în limba maternă. Influențați de studențime și de efectele inviorătoare ale vieții spirituale europene, profesorii și educatorii tineri erau bucuroși să sprijine orice inițiativă de pe urma căreia se puteau aștepta la modernizarea vieții spirituale și la dezvoltarea liberă a literaturii și științei de limbă maghiară. Trecind peste dispozițiunile oficiale referitoare la obligativitatea învățămîntului în limba latină pentru cursul superior, profesorii progresiști începură să-și predea materia exclusiv în limba maghiară. Situația reală a dezvăluit-o marele poet maghiar Kőlcsey Ferenc, originar din comitatul Sătmarului, arătînd că curtea de la Viena, stăpîinii și magnații devotați trup și suflet ei se cramponează de limba latină spre a stăvili astfel răspîndirea ideilor democratice: „Ei nu doresc altceva — scrie Kőlcsey despre cei ce caută să-și adăpostească puterea după meterezele unei limbi străine — decît să facă din latină o limbă sacrosanctă, menită să-i distingă pe ei de mulțime. Ori poate se tem de democrație, în cazul ridicării limbii materne ? ”⁷²

Profesorilor inzestrați cu spirit patriotic și mișcării tot mai radicale a tineretului studios le revine un mare merit în faptul că majoritatea școlilor din Transilvania nu a educat un tineret cu caracter slugarnic — întru plăcerea curții din Viena — ci o generație care și-a demonstrat adevăratul său atașament față de cauza progresului în luptele revoluționare din 1848—49.

Din păcate, aceeași mișcare ne permite să tragem și o învățătură cu efecte prelungite pînă în prezent; este vorba de faptul că în timp ce luau apărarea drepturilor limbii maghiare împotriva germanei, respectiv a latinei, cei mai mulți militanți ai mișcării maghiare se situau pe poziții șovine față de mișcarea românească angajată în luptă pentru realizarea unor țeluri progresiste și ar fi dorit ca românii și sașii să-i dea prioritate maghiarei în dauna propriei lor limbi materne. Proiectul de lege întocmit în ianuarie 1842 în vederea introducerii limbii maghiare a stîrnit un enorm val de proteste din partea intelectualilor români. Iată ce consemnau blă-

⁷² Kőlcsey Ferenc, *Összes művei* (Operele complete ale lui K. F.), vol. II, Budapesta, 1960, p. 71.

jenii în protestul lor: „Mărturisim deschis că nu după zece ani, dar nici după o sută și nicicând noi și națiunea noastră nu vom putea fi obligați la o lege care ne primejduiește viața morală și religioasă, aducând stricăciune și pieire naționalității noastre. Ce-i drept, departe de noi ura față de limba maghiară; dimpotrivă: drept una dintre limbile din țară nu numai pînă acum am învățat-o dimpreună cu mulți alți români, dar o va învăța și în viitor, de dragul slujbelor, toată lumea, precum același lucru îl recomandă și relațiile mai apropiate cu maghiarii — dar nicidecum în paguba limbii materne și a naționalității întemeiate pe ea”⁷³.

Este necesar să subliniem că pe vremea Diplomei Leopoldine speranțele sașilor în privința curții vieneze au crescut. Cît despre guvernămîntul străin, el trecea cu vederea că sașii sînt protestanți și se străduia să și-i facă aliați folositori. La început, se plănuise chiar ca scaunele săsești să fie direct legate de Viena sub aspect administrativ — și tot în faza primă a survenit ideea de a se consolida populația săsească (numeric diminuată) prin colonizarea unor elemente germane, spre a-i asigura o situație majoritară.

Pătura exploatoare a sașilor se străduia să scoată foloase din „germanitatea” ei atît față de celelalte stări privilegiate, cît și față de românii din teritoriile săsești autonome — însă vechile ei prerogative erau și ele periclitare tocmai de puterea centrală protectoare. Pe vremea absolutismului lămurat, dornic să încropească un imperiu unitar, însăși Maria Tereza înclina să facă concesii locuitorilor catolici de alte naționalități care urmau să se statornicească în zona săsească. În timp ce sașii erau preocupați de ideea și conștiința legăturii organice, integrate, cu germanismul austriac, ei întîmpinau dificultăți birocratice pînă și în privința frecvenței universităților germane, care exercitau o influență atît de considerabilă în studiul referitor la originea germană și mai cu seamă în chestiunea limbii germane.

Sașii au salutat cu mult entuziasm înscăunarea lui Iosif al II-lea, însă în scurt timp au trebuit să constate că pînă și privilegiile lor pot fi în mod fatal periclitare în contextul acțiunii imperiale de germanizare și centralizare⁷⁴. Într-adevăr, Iosif al II-lea abolise autonomia școlilor sasești; în 1781 decretă convicilitatea; numea comiții sașilor, fără a permite să fie aleși; în 1784 abolise „Universitas saxonica” și — întocmai ca la secui — încadrează teritoriile săsești în sistemul comitatelor etc.

Consemnări săsești, făcute în epocă, atestă că lupta împotriva iosefinismului și tot ceea ce trebuia apărut în calitate de datină străbună, drept colectiv, tradiție și privilegiu, a consolidat și mai mult, în sași, conștiința existenței lor ca entitate separată.

Atunci cînd dieta din 1790 a pus problema limbii, sașii s-au pronunțat în mod firesc pentru folosirea germanei, datorită faptului că aceasta era limba lor maternă. Dealtfel, în deceniile anterioare, lingvistica săsească avusese realizări considerabile. Însăși corespondența lui Leibniz atestă că o eventuală dispariție a limbii germane din Transilvania i s-ar fi părut

⁷³ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1889, p. 753.

⁷⁴ Arató Endre, *A feudális nemzetiségűl a polgári nemzetig* (De la neamul feudal la națiunea burgheză), Budapest, 1975, p. 52—54; C. Göllner, *Der Kaiser und sein Gubernator. Joseph II. Samuel von Brukenthal*, în „Forschungen” 1970, nr. 2, p. 5—18.

acestui o mare rușine; învățatul german insista pentru întocmirea unui dicționar de regionalisme, deoarece „deobicei preluarea limbii străine înseamnă pierderea libertății și jugul străin”. Filologii sași din Transilvania își desfășuraseră activitatea, urmînd linia trasată de Leibniz⁷⁵.

În 1795 se înființa la Sibiu „Societas phylohistorum”, care reflecta interesul manifestat de către sași pentru istorie. Legătura culturală ce depășea limitele imperiului austriac și o conecta de-acum de a Imperiului german, se concretiza și datorită tratatului de istorie publicat de profesorul L. A. Schlözer din Göttingen, în anul 1795. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ziarul *Siebenbürger Zeitung* (fondat în 1784) și, mai apoi, revista științifică *Siebenbürgische Quartalschrift* împreună cu cercurile de cititori organizate de ele, înlesneau adîncirea progresivă a conștiinței germane și totodată a concepției burgheze.

Dealtfel, mișcarea națională săsească, evoluată sub auspiciu mai favorabile, a fost influențată tot mai mult — pe lingă „patriotismul austriac” — de mișcarea cunoscută sub numele de „Germania Tinăra”. În 1845, Stephan Ludwig Roth considera că poarta de aur deschisă colonilor germani înspre răsărit este Transilvania. Adepții cei mai fervenți ai transformărilor burgheze erau mai cu seamă absolvenții universităților germane, întorși în patrie cu o ideologie liberală și cu o conștiință națională îmbogățită de un nou conținut. Astfel, săptămînalul brașovean *Siebenbürger Wochenblatt*, fondat în 1837 și redactat de tineri intelectuali progresiști, a devenit un factor de activare a conștiinței politice a poporului.

Un rol de seamă i-a revenit și învățămîntului, mai ales că pe drept cuvînt școlile se bucurau de considerație ca mijloace ale conservării specificului național. Remarcabil a fost și rolul facultății de drept înființate la Sibiu în anul 1844.

Faptul că o situație periclitată îndeamnă la rezistență și angrenarea în luptă oțelește puterile este atestat și prin aceea că mișcarea națională săsească prinsese noi puteri și în lupta împotriva proaspetelor tentative liberaliste din dietă. Aici poate fi încadrată rezistența manifestată în problema limbii, în perioada opoziției față de pericolul maghiarizării. Schreiber revendica drepturi egale pe seama limbii germane, arătînd că „limba maternă este primul însemn al naționalității unui popor”.

Cei o sută cincizeci de ani premergători revoluției burgheze de la 1848 în evoluția istorică a imperiului habsburgic atestă adevărul că cu cît este mai accentuată exploatarea maselor și opresiunea socială, cu atît este mai dîră lupta de clasă și cu cît este mai silnică politica de nimicire a ființei naționale, opresiunea națională, cu atît mai amplă, mai progresiv organizată și mai tenace este lupta națională.

O incontestabilă dovadă în acest sens rămîne dominația de un veac și jumătate a imperiului austriac în Transilvania. Deși în acești o sută cincizeci de ani curtea de la Viena s-a folosit de cele mai variate mijloace ale opresiunii sociale și naționale, ea n-a reușit să le răpească naționalitatea și limba maternă nici românilor și nici maghiarilor. Asimilarea forțată sporea ura nutrită față de regimul habsburgic și față de funcționarii acestuia, care o deserveau pe plan local. Asuprirea națională a devenit un veritabil mobil al creșterii conștiinței naționale, al consolidării aparate-

⁷⁵ Arató Endre, *op. cit.*, p. 62.

nenței naționale și al fidelității tenace față de limba maternă. Perioada de un secol și jumătate a stăpînirii habsburgice demonstrează tocmai adevărul că problema națională, problema naționalităților nu poate fi soluționată prin forță, prin teroare sau prin orice alt mijloc de opresiune. Toate încercările de a desființa sau de a contopi grupuri etnice, colectivități naționale sau naționalități au dat greș. Aceasta a fost soarta proiectului de germanizare, elaborat cu multă trudă și cu detaliată temeinicie de către Kollonich arhiepiscopul primat de Strigoniu. Istoria și-a rostit sentința referitoare la strădaniile și măsurile despotismului luminat, dornic să standardizeze, să lichideze naționalități, să le omogenizeze sub semnul germanizării.

Rezultatul tuturor acestor acțiuni a fost faptul că atît la români, cit și la maghiari conștiința națională s-a desfășurat și a devenit o forță modelatoare a istoriei, tocmai în perioada celei mai grele opresiuni sociale și naționale. Teoria și practica luptei de rezistență națională au produs, am putea spune, pătura conducătoare care a devenit purtătorul de cuvînt al propriului etnic național și a propovăduit fățiș necesitatea istorică a lichidării iobăgiei precum și a liberei afirmări a ființei naționale. Cea mai elocventă dovadă este revoluția și lupta de eliberare burghezo-democratică din 1848—49.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea istorică a atins și în Europa Centrală și de Sud-est treapta pe care colectivitățile și grupurile etnice nu mai puteau fi desființate prin nici un fel de mijloace. Istoria celor o sută douăzecișicinci de ani trecuți de atunci a confirmat acest adevăr fundamental. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea s-a dovedit că singura cale viabilă pentru soluționarea ascuțitelor contradicții sociale și a problemei naționale este recunoașterea și asigurarea drepturilor cetățenești individuale, împreună cu a drepturilor și libertății naționale colective, strîns legate între ele. Cei ce n-au ținut seamă de acest lucru, sau — din cauza subiectivismului de clasă sau național — nu au fost în stare să țină seamă, au fost pînă la urmă înlăturați din calea progresului, de însăși evoluția istoriei — oricît de contradictorie ar fi fost aceasta.

LA DOMINATION DES HABSBOURG EN TRANSYLVANIE.
LA LUTTE DES MASSES POPULAIRES POUR LA LIBÉRATION
SOCIALE ET NATIONALE (1690—1847)

RÉSUMÉ

Avant la révolution bourgeoise-démocratique du 1848, la Transylvanie fut, pendant une période d'environ 150 ans, incorporée à l'Empire des Habsbourg. Cela signifiait au premier chef l'occupation étrangère, qui influa de façon décisive sur l'évolution historique de cette province durant l'intervalle mentionné. L'auteur présente sous tous ses aspects — économique, social, politique, culturel et national — la manifesta-

tion de l'oppression étrangère qui portait atteinte en égale mesure aux masses populaires frustrées de droits, sans distinction de nationalité. La Cour de Vienne, bien que changeant de temps en temps de méthode, continuait son effort initial d'intégrer la Transylvanie à l'Empire — d'après le modèle de ses provinces héréditaires — de sorte que le spécifique national et les traditions des nationalités qui y vivaient finissent par disparaître et que leur langue maternelle soit remplacée par l'allemand.

Mais la lutte des masses populaires contre l'exploitation féodale et l'oppression étrangère a déjoué tous ces plans. Elle a connu surtout à partir de la seconde moitié du XVIII-e siècle une ligne constamment ascendante. On a vu s'affirmer toujours davantage la conscience et la culture nationale de toutes les nationalités qui habitaient la Transylvanie. Tout ceci a préparé, comme de juste, les conditions requises pour le déclenchement de la révolution bourgeoise-démocratique de 1848—1849.

ULTIMII ANI DE VIAȚĂ ȘI ACTIVITATE AI LUI NICOLAE BĂLCESCU (125 DE ANI DE LA MOARTE)

DE
DAN BERINDEI

În seara zilei de 16 octombrie 1849, Nicolae Bălcescu a sosit la Paris¹, venind după o călătorie plină de greutate și peripeții din ultimele zone de luptă ale *revoluției*. Nu era însă un înfrint, nu se lăsase ingenușiat și copleșit de loviturile primite, ci el sosea pregătit să reînceapă lupta căreia îi consacrase întreaga sa existență. „Plec în grabă ... — scrisese el lui Alexandru Buda, îndreptându-se spre Viena — Eu nădăjduiesc însă că nu este pierdută și cauza libertății, căci Dumnezeuul ginților nu va tolera multă vreme nedreptatea. Voi lupta cu toată inima mea, ca să văd libertatea intronată în locul tiraniei și vă cer și vouă, tuturor, ca să faceți tot la fel”².

La 17 octombrie, Bălcescu a primit vizita fraților Alecsandri³ și și-a anunțat, optimist, lui Ion Ghica, prietenul de la Constantinopol⁴ și surorii sale Sevastița⁵ sosirea în capitala Franței. Vasile Alecsandri a adăugat câteva cuvinte pe scrisoarea lui Bălcescu către Ghica, exclamând, bucuros și admirativ: „Românul nu piere, zice o vorbă veche”⁶. În ziua următoare ziarul „Le Temps” anunța cu satisfacție venirea la Paris a revoluționarului democrat român⁷. La rindul său, impresionat de eveniment, Ghica însuși, care, renunțând încă de pe acum, în bună măsură, la poziția sa revoluționară, tindea a dobîndi „o situație excepțională” și a deveni un „personaj important al diplomației constantinopolitene”⁸, a considerat evenimentul ca fiind deosebit și ca demonstrînd că „Bălcescu a avut zile cită frunză și iarbă”⁹.

Boala neiertătoare de care suferea Bălcescu și care se făcuse prezentă din ianuarie 1847, „evolua cu exacerbări și cu amăgitoare remisiuni”¹⁰.

¹ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică G. Zane, vol. IV, București, 1964, p. 222.

² Alexandru Culcer, *Un revoluționar transilvănean în relații cu Bălcescu — Alexandru Buda*, în „Studia et Acta Musei «N. Bălcescu»”, vol. I (1969), p. 85.

³ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ediția Olimpiu Boitoș, vol. II, Craiova, f.a., p. 153—154.

⁴ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 222.

⁵ *Ibidem*, p. 533.

⁶ Ion Ghica, *op. cit.*, vol. II, p. 153.

⁷ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 532 (comentariile lui G. Zane la documentul 92).

⁸ G. Zane, *N. Bălcescu. Opere. Omul. Epoca*, București, 1975, p. 303.

⁹ C. D. Aricescu, *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, vol. I, București, 1873, p. 12—20.

¹⁰ N. Vătămanu, *Bălcescu bolnav*, în „Studia et Acta Musei «N. Bălcescu»”, vol. II (1970—1971), p. 328.

În iarna anului 1849 și în primele luni ale anului 1850 ea va acorda un răgaz democratului revoluționar — deși la 15 decembrie el nota într-o scrisoare supărarea pe care i-o pricinuisese „la piept” clima pariziană¹¹ — înlesnindu-i desfășurarea unei activități deosebite, paralizată într-o oarecare măsură doar de unele greutăți materiale¹². La Paris se va întâlni și cu Alexandru G. Golescu, cel care, ca și Ghica, era prietenul său apropiat¹³. Bălcescu s-a văzut cu toți revoluționarii exilați, exceptând doar pe foștii locotenenți domnești¹⁴. El s-a supus dezbaterii referitoare la utilizarea fondurilor bănești ale revoluției, predind pentru aceasta, la 11 decembrie, un memoriu explicativ¹⁵, a intrat în conflict cu Christian Tell, provocându-l chiar la duel în aceeași chestiune — întâlnire evitată de fostul locotenent domnesc¹⁶ — și a primit descărcarea pentru sumele ce le minuisese. Totodată, a acceptat să participe la reorganizarea revoluționarilor deștărați sub forma *Asociației Române*, în al cărei comitet de conducere a fost și ales și care își propusese ca țel „a pregăti României un viitor fericit”¹⁷. Apoi, ținând seama de rezervele lui Ion Ghica, s-a retras din noul organism¹⁸, care practic și-a încetat existența.

Deși Ghica exercita încă o puternică influență asupra lui Bălcescu, acesta își afirma însă evident un propriu punct de vedere. În timp ce cel dintâi se pronunțase, la 14 noiembrie, pentru o limitare a acțiunilor emigrației revoluționare numai la domeniul politico-diplomatic oficial, urmărind doar stabilirea de contacte cu Ludovic Napoleon Bonaparte, președintele Franței ori cu lordul Palmerston¹⁹, Bălcescu se arăta preocupat în măsură mai mare de menținerea și dezvoltarea legăturilor cu cercurile revoluționare și în primul rând cu reprezentanții popoarelor învecinate românilor. În primele luni după sosirea sa în capitala Franței, el a avut întrevederi cu fruntașii maghiari Ladislau Teleki, Szemere și Andrassy, după cum a reluat legăturile și cu emigrația poloneză și în primul rând cu Czartoryski²⁰. El avea în vedere un întreg plan de acțiune în domeniul „diplomației”, pe care l-a expus într-o scrisoare trimisă lui Ion Ghica. „Eu socot că trebuie a așeza lucrarea astfel: tu să rămii în Constantinopol, oricum vei ști și vei putea. Eu să rămân aici, în Paris, și de n-am avea pe cine trimite la Londra, apoi să mă duc odată acolo, să-mi deschid oarecare relații și apoi d-aci să-mi păstrez acele relații. Pe Arăpilă să-l trimitem mai la primăvară în Transilvania. Bolliac să meargă în Bulgaria și pe malul Dunării, ca să fie în comunicație cu țeara. Magheru să rămie în Viena, care avînd pe Peretz pe lângă dînsul ne poate ajuta. Nu știu dacă Maiorescu este acolo căci l-am putea întrebuința”²¹.

¹¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 219.

¹² *Ibidem*, p. 248, 253, 254 etc.

¹³ *Ibidem*, p. 231.

¹⁴ *Ibidem*, p. 229.

¹⁵ *Ibidem*, p. 237-246.

¹⁶ „Am poftit pe Tel să se bată la duel și nu i-a dat meșii. I-a fost frică să nu li fa-a vreun glonț bubă ...” (*Ibidem*, p. 232).

¹⁷ Ion Ghica, *op. cit.*, vol. III, p. 161.

¹⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 217, 265.

¹⁹ G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei*, în „Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române”, seria III-a, vol. XXV (1911-1912) p. 11-13

²⁰ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 232, 234, 235-236, 249.

²¹ *Ibidem*, p. 247.

O altă preocupare a lui Bălcescu, care, de altfel, după toate probabilitățile, a colaborat și la periodice franceze ²², a fost aceea de a înființa un periodic al revoluționarilor exilați: „o revistă românească serioasă, care să ne dezmeticească pe toți românii din ameteala în care sîntem și să ne îndrepteze pe o cale bună” ^{22 bis}. Lui Ghica i-a cerut „ceva articole” de ale sale și de ale lui Ion Ionescu ²³. Pe această cale, Bălcescu urmărea să realizeze o „centralizare neimpusă de nimeni” și să contribuie la apărarea revoluției ce avusese loc și la pregătirea revoluției viitoare ²⁴. Tot încă de pe acum a început să lucreze la viitorul său studiu consacrat *Mersului revoluției în istoria românilor*, schițînd lui Ion Ghica planul acestuia ²⁵.

În ultimele zile ale anului 1849 Bălcescu se arăta deosebit de interesat de vizita ce urmărea s-o realizeze în Anglia. Instabilitatea vieții politice franceze constituia pentru el un argument și de asemenea orientarea antițaristă a politicii britanice. Cu ajutorul Angliei nădăjduia și la o consolidare a pozițiilor revoluționarilor români în Franța ²⁶. Lui Palmerston se gîdea a-i înmîna „un memoar simplu și scurt”, în care să-i propună „lucruri practice și practicabile în împrejurările de față” ²⁷. Publicistului filoromân Ubcini i-a dat sarcina întocmirii acestui document, pe care acesta l-a încheiat la 26 decembrie ²⁸. Bălcescu a trebuit însă să-și mai amine plecarea neavînd banii necesari plății chiriei de la Paris ²⁹. La 1 ianuarie 1850 era sosit la Londra, unde a început o înfrigurată activitate, lipsa de bani neîngăduindu-i să-și prelungească șederea. „Eu mă aflu tare ușor de parale — scria el în prima scrisoare ce o trimitea din capitala Angliei — D-abia mai am 200 fr. căci aci la birt plătesc 17 fr. mîncarea și șăderea pe zi, fiind neapărat a avea un apartament bun spre a primi lumea. Miine însă voi căuta a loa un apartament mai modest, cu săptămîna. Aș vrea să mai pot șădea o săptămîna. Toată speranța îmi este în 30 galbeni ce aștept să-mi sosească d-acasă în zilele acestea. Din Paris am plecat cu 400 fr. lăsînd datoriile neplătite”. „Elciu și fără parale — conchidea el cu un sarcasm amar — merge rău” ³⁰.

Prin stăruință și inteligență, cu multă dibăcie, Bălcescu a reușit să pătrundă în cercurile politice britanice, întîlnindu-se cu Mehmet pașa, ambasadorul Porții, cu Richard Cobden, liderul liber-schimbiștilor, care-l invitase la un miting și-l așezase între membrii comitetului, cunoscînd, de asemenea, „mulți din membrii Parlamentului” ³¹. La 17 ianuarie a fost

²² La 15 decembrie, Bălcescu scria lui Ghica despre „giurnalele francese” cu care era „în relație” și le furniza „articole” (*Ibidem*, p. 248). G. Zane presupune publicări probabile în „La Réforme”, „Le National”, „La Presse”, (*Ibidem*, vol. II, partea a 2-a, București, 1948, p. 196).

^{22 bis} *Ibidem*, vol. IV, p. 229.

²³ *Ibidem*, vol. IV, p. 233.

²⁴ *Ibidem*, vol. IV, p. 248.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 249—250, 253. Pentru călătoria în Anglia, vezi Dan Berindei, *N. Bălcescu la Londra*, în „Magazin istoric”, 1968, nr. 7—8, p. 69—71; Idem, *Bălcescu*, București, 1969, p. 184—189.

²⁷ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 250.

²⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 253, 254.

²⁹ *Ibidem*, p. 253.

³⁰ *Ibidem*, p. 257.

³¹ *Ibidem*, p. 257 și urm.

primit și de Palmerston, căruia îi transmisese prin lordul Dudley Stuart, prieten constant al românilor, textul memoriului întocmit de Ubcini și care l-a întâmpinat pe fruntașul revoluționar român „tare bine și cu multă afabilitate”³². Bălcescu a pregătit susținerea unei interpelări în Camera Comunelor și a alteia în Camera Lorzilor și a luat contact și cu unele organe de presă britanice, scriind chiar el un articol în „Daily News”³³.

Tot atât de importante au fost contactele pe care le-a stabilit cu cercurile revoluționare din Anglia, țară de refugiu pentru o seamă de personalități europene. L-a cunoscut pe Louis Blanc, s-a apropiat de cercul lui Mazzini, care lipsea din capitala britanică și a reușit chiar să treacă la negocierea unor acțiuni concrete de conlucrare cu luptătorii pentru eliberarea popoarelor din centrul și din răsăritul Europei. „Am întocmit la Londra — scria el lui Ghica — un comitet în care vor fi cîte trei reprezentanți de aceste șase nații: români, unguri, poloni, ruși, bohemi și moravi, slavii sudului”³⁴. „Mijloace revoluționare, acord, unitate și solidaritate în mișcare”, definea Bălcescu temeiul legăturilor secrete ce se stabiliseră, preocupîndu-l de asemenea „a întocmi o mare solidaritate revoluționară în Europa”³⁵.

La 22 ianuarie 1850, fruntașul democrat revoluționar se găsea din nou la Paris³⁶. Rezultatele misiunii sale fuseseră neîndoiește fructuoase, atât pe tărîmul convorbirilor cu personalități oficiale, cărora le ceruse sprijin pentru a se obține evacuarea trupelor de ocupație din Principate, convocarea unor adunări naționale și acordarea unei amnistii³⁷ și le făcuse cunoscute realitățile viitoareii României, cît și în ceea ce privea relațiile mișcării de eliberare românești cu cercurile revoluționare și democratice europene. De altfel, în lunile următoare, el a considerat organizarea legăturilor între revoluționari ca principalul său obiectiv politic și a plănuit reîntoarcerea sa la Londra³⁸. Bălcescu a purtat negocieri totodată cu Ladislau Teleki și cu generalul Klapka³⁹, în care manifesta mai multă încredere decît în Kossuth⁴⁰, pentru a desăvîrși acordurile stabilite în ultimele săptămîni de existență ale regimului revoluționar maghiar.

În privința organizării revoluționarilor români exilați, Bălcescu se arăta sceptic, iritîndu-l discuțiile și divergențele și mai ales refuzul de a se organiza o activitate secretă, considerată de el mai eficientă și mai la adăpost de măsuri represive. Numai Ion C. Brătianu se arătase, în această privință, partizan al punctului său de vedere⁴¹. „Viața pe care o duc aci — scria el la 6 februarie 1850 — este plietisitoare. Plouă prea mult cu comitete, cu societăți, cu protesturi, cu discursuri și cu mizerii”⁴².

³² *Ibidem*, p. 264.

³³ *Ibidem*, p. 265.

³⁴ *Ibidem*, p. 261, 266, 272.

³⁵ *Ibidem*, p. 266, 272.

³⁶ *Ibidem*, p. 264.

³⁷ Vezi memoriul la I. Ghica, *op. cit.*, p. 181—188.

³⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 272, 274 etc.

³⁹ *Ibidem*, p. 232, 254, 261, 266, 268, 292 etc.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 291, 296—297.

⁴¹ *Ibidem*, p. 268.

⁴² *Ibidem*, p. 269.

Îl sîcîia și problema banilor, situație care l-a determinat chiar la un moment dat să se gîndească la o căsătorie în Moldova, „ca luînd o zestre bunicică să poi avea ce sacrifica pentru cauză”⁴³.

Impresionîndu-ne cu aceeași multilaterală activitate, îl găsim prezent nu numai în dezbaterile divergente ale emigrației revoluționare române, străduindu-se a da viață și unor forme organizatorice revoluționare *europene*, ci totodată menținînd un contact nu numai cu cei din Țara Românească, dar și cu Moldova, corespondînd cu Alecsandri, cu Panait și cu Teodor Balș și plănuiind chiar o vizită, prilej de întîlnire cu familia sa⁴⁴. În egală măsură îl interesa lupta românilor transilvăni. „Este o mare mișcare națională între toți românii din Austria — scria el la 23 februarie 1850. — Toți cu un glas și cu multă unire și stăruire cer unirea a trei milioane și jumătate români într-o țeară românească, cu guvernul, capul național și instituții deosebite”⁴⁵. Preocupat de a asigura o coordonare a mișcării de eliberare românești, Bălcescu a plănuit trimiterea lui Alexandru G. Goleșcu la Viena cu misiunea de a face „o asociație mare între toți românii”⁴⁶. Peste cîteva luni, își va manifesta scepticismul față de evoluția situației din Imperiul habsburgic în ceea ce îi privea pe români, reținînd concluzia semnificativă pe care i-o trimisese August Treboniu Laurian: „Lanțuri nouă se pregătesc, iar libertăți de loc”⁴⁷.

Este însă neîndoielnic că pe cel dintîi plan de atenție a lui Bălcescu continuau să fie Principatele. Într-un răstimp foarte scurt a scris *Question économique des Principautés danubiennes* în care și-a expus punctele de vedere în arzătoarea chestiune agrară⁴⁸. Deși a ajuns în acest domeniu pe poziții divergente cu C. A. Rosetti, care a adoptat o poziție extremistă și nerealistă în condițiile istorice date⁴⁹, Bălcescu a avut sentimentul de a fi făcut o operă utilă. „Gîndesc că am sleit chestia — scria el — și am dat lovituri de bardă Regulamentului și boierilor”⁵⁰. „Nu cunosc pînă acum nimic mai bun în această temă — a remarcat în privința lucrării Jules Michelet — , nimic mai instructiv ...”⁵¹, iar Karl Marx a folosit broșura, prin intermediul indirect al lucrării lui Elias Regnault, într-unul din cele mai importante capitole ale *Capitalului*. Broșura a fost deosebit de oportună și în conjunctura în care se găsea problema agrară în acel moment în Principate, unde comisii instituite în cele două capitale căutau a da o nouă reglementare relațiilor agrare în interesul boierimii.

Bilanțul revoluției ce se desfășurase în vara anului 1848 în Țara Românească și a regimului revoluționar, definirea rolului conducătorilor

⁴³ *Ibidem*, p. 265.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 272, 275, 294.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 296.

⁴⁸ Vezi Dan Berindei, *Bălcescu*, București, 1969, p. 194—200.

⁴⁹ „Sîmbăta trecută — scria Bălcescu la 26 octombrie 1850 — era discuția asupra chestiei proprietății. Russet m-a atacat de reacționar și și-a opus sistema lui, care e aboliția de proprietate individuală a pămîntului, zicînd că așa vrea Proudhon. Ionescu i-a dovedit cu Proudhon în mîină că nu l-a înțeles și că Proudhon nu vrea aboliția proprietății. Russet a rămas singur de părerea lui și eu l-am dovedit, după mulțumirea tuturilor, că el e reacționar cu asemenea idei” (N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 339).

⁵⁰ *Ibidem*, p. 298.

⁵¹ Jules Michelet, *Les légendes démocratiques du Nord*, Paris, 1854, p. 305—306.

săi și a pozițiilor lor, sensul profund pe care-l avuseseră evenimentele și perspectivele de viitor ale luptei revoluționare, vor fi expuse de Bălcescu în cunoscuta sa scrisoare adresată la 4 martie 1850 lui Alexandru C. Goleșcu-Albu⁵², înainte de a fi tratate câteva luni mai târziu într-un studiu special. În ampla misivă din 4 martie el a arătat rădăcinile profunde ale revoluției, legătura ei indisolubilă cu evenimentele anului 1821 și a căutat a dezvălui — uneori, poate, cu o patimă generată de divergențele intestinale ale emigrației revoluționare — greșelile și limitele frunțașilor regimului revoluționar muntean.

În timp ce o recrudescență a necruțătoarei boli de care suferea începea să se manifeste — la 6 iunie scria lui Ghica „sînt bolnav puțin”, iar la 16 august îi mărturisea că fiind bolnav nu-i putea scrie mai mult⁵³ —, Bălcescu continua totuși neobosit să acționeze multilateral. La 1 iulie a încheiat un memoriu pe care l-a predat lui Wladislaw Zamojski, în care analiza problema națională în Europa de Sud-Est și pleda pentru concurența națiunilor⁵⁴. „Principiul nostru politic este simplu — își definea el poziția — Respect, recunoaștere, egalitate și solidaritate a naționalităților”⁵⁵.

Cu Ghica nu se putea înțelege. Îl irita mai ales străduința acestuia ca acțiunile celor deștărați să fie mărginite la negocieri cu guvernele în ființă. Bălcescu respingea ideea rezolvării problemelor fundamentale „prin mijloace diplomatice, rugînd adică împărățiile să se milostivească asupra noastră”⁵⁶. Îl măcina dorul de țară și evita de a vedea vizitatorii veniți din țară, care se situau pe alte poziții. „Aici au sosit mulți de la București și Iași, dar fug cit poci de dinșii — scria el Luțicăi Florescu la 6 august — Mi-e dor de țeară și de ai mei. E tristă viața de pribeag și în străinătate ...”⁵⁷.

Dacă timp de mai multe luni se arătase sceptic în legătură cu reorganizarea acțiunii revoluționare, acum se pronunța pentru stringerea rîndurilor, în ciuda faptului că lipsa banilor — pentru el dar mai ales pentru „cauză” — îi producea multă grijă, determinîndu-l chiar, într-o vreme, la gîndul stabilirii în Dobrogea. „P-acolo — arăta el în legătură cu această provincie — ni se deschide un cîmp felurit și bogat, în care putem mult semăna și mult secera”⁵⁸. În luna iunie se înregistrase o propunere de la Brussa pentru formarea unui comitet diriguitor al revoluționarilor exilați alcătuit din Bălcescu, Ștefan Goleșcu și Dimitrie Brătianu⁵⁹. În septembrie, *Comisia de propagandă* a fost efectiv formată, în componența sugerată în iunie, locul lui Ștefan Goleșcu fiind însă preluat de Vasile Mălinescu⁶⁰. În legătură cu țelurile noului organism, Bălcescu îl informa pe Ghica la 16 octombrie: „Le-am zis dar că nu e treaba

⁵² N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 276–284.

⁵³ *Ibidem*, p. 301, 325.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 310–317.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 316.

⁵⁶ Nicolae Bălcescu către Alexandru Zane, 16 iunie 1850 (*Ibidem*, p. 306).

⁵⁷ Cornelia Bodea, și Paul Cernovodeanu, *Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu*, în „Studii”, XV (1962), nr. 2, p. 386.

⁵⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 321.

⁵⁹ I. Ghica, *op. cit.*, vol. III, p. 219.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 220.

noastră de a face propagandă nici pentru, nici în contra turcilor, ci o propagandă curat românească, națională; să lăsăm d-ocamdată de lături toate chestiile sociale și să ne apucăm d-a ne crea o nație, după cum și tu ai spus-o în mai multe rinduri lui Russet și mie”⁶¹. El îi mai scria, ceea ce desigur lui Ghica nu i-a plăcut, că „nimeni nu mai crede acum că împărățiile vor putea face <ceva> pentru noi, ci numai revoluția generală”⁶².

Un manifest adresat poporului român concretiza înțelegerea ce se stabilise între revoluționarii exilați de la Paris. Deși semnat și de alți fruntași revoluționari, documentul era datorat lui Bălcescu. El se adresa poporului său și totodată dezvăluia profunde simțăminte patriotice ce însuflețeau pe revoluționarii alungați de pe pământul patriei. „Niciodată — scria el — încrederea în viitorul României una, mare și nedespărțită nu a ieșit din inima noastră”⁶³.

În luna noiembrie, Bălcescu a avut satisfacția de a edita revista „România viitoare”, al cărui titlu promițător reprezenta în sine un adevărat manifest. În studiul *Mersul revoluției în istoria românilor*, pe care l-a publicat în revistă, el a făcut bilanțul proceselor revoluționare anterioare și îndeosebi a revoluției din 1848. Studiul a fost important și prin aceea că a definit sensul evoluției luptei revoluționare în etapa următoare. „Revoluția viitoare — arătase Bălcescu — nu se mai poate mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali, proprietari de pământ și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun. Ea nu se va mărgini a cere libertatea din lăuntru, care e peste putință a dobîndi fără libertatea din afară, libertatea de sub domnirea străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi *Dreptate, Frăție, Unitate*. Ea va fi o revoluție națională”. Totodată, revoluționarul democrat și-a arătat răspicat din nou neîncrederea în acțiunea diplomației, pledînd ardent pentru folosirea metodelor revoluționare „În zadar veți ingenunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor — scria el — Ei nu vă vor da nimic căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pământului nu dau fără numai aceea ce le smulg popoarele”⁶⁴.

Deși la 16 noiembrie, Bălcescu se arăta satisfăcut de a fi convins pe „căuzași” asupra necesității de a se profesa „respecttul naționalităților și egalitatea lor” și de a accepta ideile sale privind înțelegerea ce urma să fie realizată „cu ungerii și iugoslavii”⁶⁵, zece zile mai târziu, el îi anunța iritat lui Ghica desființarea *Comisiei de propagandă* în urma divergențelor ivite⁶⁶. Cu Rosetti avusese discuții încă cu o lună mai înainte în problema modalităților de rezolvare a problemei agrare⁶⁷. Rezerva pe care Bălcescu o arătase acum față de deplasarea unuia dintre reprezentanții revoluționarilor români la Londra, i s-a părut, de asemenea, a fi fost unul din motivele situației ce se crease⁶⁸. În orice caz, Bălcescu s-a

⁶¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 334.

⁶² *Ibidem*, p. 335.

⁶³ Manifest din 20 septembrie 1850 (N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. I, partea II-a, București, 1940, p. 94).

⁶⁴ *Ibidem*, vol. I, partea II-a, p. 107.

⁶⁵ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 344–345.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 346–347.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 339.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 347.

abținut pentru o vreme de la o conlucrare politică cu revoluționarii români de la Paris⁶⁹. Nici cu Ghica nu se înțelegea însă și nici acțiunile lui Alexandru G. — Goleșcu Negru nu-l încântau, el învinuindu-l pe acesta că se purtase „moale”⁷⁰. Îl atrăgea în schimb în mod deosebit din nou ceea ce se petrecea în Transilvania. „Eu cred că mijloacele noastre de lucrare — scria el la 6 decembrie lui Ion Ghica —, punctul de reazem este în Transilvania; numai cu românii de acolo vom putea odată pune țerile în picioare, printr-înșii chestia noastră se leagă cu a Europei, fără dinșii sintem izolați”⁷¹.

În timp ce tuberculoza marca la Bălcescu o recrudescență îngrijorătoare — „Eu, iubite Ghica, scria el în februarie sufer mult de piept și poate voi da ortul popii ...”⁷²—, el și-a îndreptat întreaga atenție spre realizarea lucrării capitale a vieții sale. „Voi să sfârșesc o scriere asupra lui Mihai Vv. Viteazul — arătase el încă la 6 februarie 1850 — și să pui piatra de temelie a unității naționale”⁷³. Realizarea lucrării, sub impulsul și a evoluției bolii, care-l îngrijora în privința perspectivelor ce le avea de a o încheia, a devenit la Bălcescu o preocupare obsedantă. „Pricina de nu ți-am scris mai mult a fost d-o parte vremea, care mi-a lipsit — scria el lui Ghica la 6 februarie 1851 — fiind acuma pină la urechi îngropat în niște *in folio* grozave, de unde culeg vitejiile strămoșilor, devreme ce pe contimpuranii mișei i-am dat dracului”⁷⁴. Totuși, el nu se putea rupe cu totul de problemele ce frământau emigrația revoluționară. Răspunzând invitației unui comitet maghiar organizat la Paris sub conducerea lui Ladislau Teleki, a elaborat un nou memoriu „despre chipul de a împăca pe români cu ungarilor”, pronunțându-se, în condițiile istorice existente, pentru „fедераție și dreptul egal pentru toate naționalitățile”⁷⁵; propunerilor sale nu li s-au dat însă curs. El s-a arătat preocupat și de activitatea Comitetului central democratic european de la Londra, dînd sfaturi lui Dimitrie Brătianu pentru realizarea misiunii sale ca delegat român în cadrul acestui organism⁷⁶.

Măcinat de boală, iritat de divergențele politice existente între revoluționarii români, nemulțumit de turcofilia și moderantismul prietenului său Ghica⁷⁷, Bălcescu și-a găsit o sursă de satisfacție, în primăvara 1851, printre tinerii studenți români de la Paris strînși în cadrul societății „Junimea română”, al căror mentor a fost⁷⁸. Cel pe care un agent consular străin îl considera „talentul cel mai eminent care s-a alăturat Parti-

⁶⁹ *Ibidem*, p. 347, 349, 351 etc.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 337.

⁷¹ *Ibidem*, p. 348. Pentru poziția lui N. Bălcescu față de Transilvania, vezi și V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, în „Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu””, I (1969), p. 139—169.

⁷² N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 358.

⁷³ *Ibidem*, p. 268.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 353.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 357; textul memoriului: p. 359—362.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 364, 367.

⁷⁷ „... nu poci a primi nimic de la turci — li scria el la 16 mai 1851 referindu-se la atitudinea Porții — căci li văd nu numai nefolositori țerii, dar încă ostili ...” (*Ibidem*, p. 368).

⁷⁸ Vezi Cornelia Bodea, *Din activitatea revoluționară a „Junimeii Române” de la Paris între 1851 și 1853*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 5, p. 1169 și urm.

dului revoluționar”⁷⁹ a însuflețit pe tinerii patrioți. Înfruntînd boala, din ce în ce mai grea, a venit în mijlocul lor și a prezidat la 3/15 mai 1851 banchetul pe care l-au organizat într-o sală împodobită cu „table mari” purtînd numele provinciilor românești⁸⁰. Aci a rostit cuvîntarea sa consacrată revoluției românilor transilvani, publicată apoi în revista „Junimea română”, alături de scrierile entuziaste ale tinerilor, printre care și articolul *Trecutul și prezentul*, care multă vreme i s-a atribuit, deși era opera unui tînăr admirator, lui Dimitrie Berindei⁸¹.

Ieșind din Paris, Bălcescu s-a stabilit la Ville d'Avray, nu departe de capitală. „Voi să mă ocup de sănătatea mea și nimic alt”, scria el⁸², plîngîndu-se, altădată, de medicii ce-l „omorau” cu medicamente⁸³. „Pîn-a nu merge să moară la Palermo — relata, simplificînd, George Crețeanu, membru al grupului celor de la „Junimea română” — locuia o casă de țară la Ville d'Avray, lîngă Paris, unde îl vizitam adesea, asistam la ardoarea febrilă cu care lucra, voind să cîştige zilele ce-i erau numărate și plecam întotdeauna mișcat de convorbirile lui, inspirate de cel mai pur patriotism, de cea mai angelică resemnare”⁸⁴.

Dacă despărțirea ideologică a lui Bălcescu de Ghica s-a accentuat la sfîrșitul primăverii anului 1851, în schimb el s-a alăturat din nou radicalilor. Prietenului de la Constantinopol i-a scris aspru și plin de imputare: „Teoriile revoluției, îmi zic, că nu le-ai aprobat, nu le-ai iscălit însuși? Oamenii revoluției, nu ai fost însoțit cu dinșii? Pentru ce dai cu piatra în acei oameni și acele teorii?”⁸⁵. Credincios idealurilor revoluționare, Bălcescu s-a declarat de acord cu reînvierea Comitetului revoluționar de la 1848 și împreună cu N. Golescu și C. A. Rosetti a semnat un manifest întocmit de cel din urmă, în care se arăta că ei acționau „pentru România întreagă” și vorbeau în numele unei nații de zece milioane „trunchiată și strivită de jugul sclaviei”⁸⁶.

În a doua jumătate a lunii iulie 1851, Bălcescu s-a reîntors la Paris pentru cîteva luni. „Sînt tot bolnav, din zi în zi mai mult”, scria el cu evidentă deznădejde lui Ghica, anunțîndu-l că aștepta sosirea surorii sale Sevastița pentru a pleca spre Italia⁸⁷. În urma sesizării de către autoritățile represive din Roma a unor „hirtii” compromițătoare pentru Bălcescu⁸⁸, el a trebuit să renunțe la proiectul temporarei sale stabiliri la Roma și a plecat la 1 octombrie la Hyères, în sudul Franței, locuind împreună cu sora sa și apoi cu Maria Cantacuzino în casa lui Alphonse Denis,

⁷⁹ Idem, *Bălcescu în 1849, 1851, Marginalii inedite*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu”, I (1969), p. 35.

⁸⁰ Idem, *Din activitatea revoluționară a „Junimei Române ...*, p. 1 176.

⁸¹ Demonstrația paternității lui Berindei a fost făcută de Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1178—1184 și de Geo Șerban, *Exegeze*, București, 1969, p. 42—55.

⁸² N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 365.

⁸³ *Ibidem*, p. 371.

⁸⁴ George Crețeanu, *Epistola adresată domnului Petre Grădișteanu*, în „Revista contemporană”, II (1874), p. 278.

⁸⁵ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 369.

⁸⁶ *Ibidem*, vol. I, partea II-a, p. 282—286.

⁸⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 377.

⁸⁸ Era vorba de memoriul ce-l întocmise pentru emigrația revoluționară maghiară (Cornelia Bodea, *Correspondență inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852*, în „Studii”, IX (1956), nr. 4, p. 123, 132).

unul din redactorii lui „Revue d'Orient”, în acel orașel „frumos și împodobit de natură”⁸⁹. La Hyères, luptînd eroic cu boala, lucrînd cu ardoare și în timpul nopții, el a continuat totodată contactele epistolare. „Ieșim la plimbare — scria sora sa Sevastița — asta e singura distracție ce avem. Locul este tare frumos, dar uneori e vînt și nu putem ieși pe cîmp”⁹⁰.

Divergența politică cu Ghica s-a menținut, deși, generos, Bălcescu a continuat să nutrească pentru el o deosebită afecțiune. Amar și ironic îi scria: „Am auzit încă în Paris că tu te faci negreșit domn; de aceea, iată îți scriu: *ca să nu mă uiți și pe mine, Doamne, cînd voi veni întru împărăția ta*”⁹¹, tragică aluzie la nu îndepărtatul său sfîrșit. Dacă de Ghica se depărta, apropierea sa politică de radicali s-a accentuat. Lui C. A. Rosetti îi scria amintindu-i — cu evidentă aluzie la revoluția cea nouă ce o așteptau — despre „zestrea drăguții”, transmițînd îmbrățișări activului Ion C. Brătianu și „frățească și înfocată dragoste la muma Libertății” — Mariei C. A. Rosetti —, pentru a-i mărturisi apoi cu durere scepticismul asupra șanselor sale personale de a mai apuca evenimentele eliberatoare. „Mi se rupe inima — se plîngea el — cînd gîndesc că vor veni poate vremuri dorite, fără ca să fiu de nici un folos țerii, nici cu sabia, nici cu condei, nici cu gura”⁹².

Lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Napoleon Bonaparte a contribuit la agravarea stării lui Bălcescu, ea reprezentînd năruirea visurilor sale într-o apropiată reluare a luptei revoluționare de eliberare. „Pe cînd Europa întregă se pregătea a saluta triumful libertății — nota el la 17 decembrie — ... fiii fărădelegii triumfează în toate părțile și își întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase, zdrobite și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor ziua mîntuirii”. El continua totuși a crede în „înzeita libertate” și a prevedea viitorul fericit al omenirii: „Atunci nu va mai fi nici om rob, nici nație roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnirea *Dreptății și Frăției*. Atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini, atunci toți românii vor fi una, liberi și frați”⁹³.

În ultimele zile ale anului 1851, starea sănătății lui Bălcescu s-a agravat atît de tare, încît atît Sevastița Bălcescu cît și Maria Cantacuzino au scris alarmate lui Alexandru G. Golescu Negru, rugîndu-l să vină⁹⁴. Bălcescu era „bolnav în pat, foarte slab și poprit de doftori d-a face orice mișcare” și „scuipa sînge mereu”⁹⁵. La 2 ianuarie 1852 Golescu era sosit la Hyères. De aci a scris lui Ștefan Golescu și lui Paul Bataillard relatînd

⁸⁹ N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 333–334; aprecierea asupra Hyèresului aparține lui Bălcescu (N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 383).

⁹⁰ G. D. Florescu, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu, *Date noi privind viața și activitatea publicistului Bonifaciu Florescu (1848–1899)*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XVI (1967), nr. 4, p. 630.

⁹¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 381.

⁹² *Ibidem*, p. 384–385.

⁹³ A. I. Odobescu, *Precuvîntare la N. Bălcescu, Istoria românilor sub Michai-Vodă Viteazul*, ediția a II-a, București, 1887, p. XII – XIII.

⁹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, ed. critică G. Zane, vol. II, partea II-a, București, 1948, p. 300 și 301.

⁹⁵ *Ibidem*.

du-le starea bolnavului⁹⁶ și apoi și lui Ion Ghica⁹⁷. „De la sosirea mea aici — avea să scrie la 21 ianuarie Golescu lui Bataillard — el a avut trei noi crize, trei hemoragii care l-au redus într-o astfel de stare de slăbiciune, încît nu-i este îngăduit nici să vorbească, nici să scrie, nici să citească. Nu putem nici noi să vorbim cu voce tare și nici să-i comunicăm știri care ar putea să-i producă vreo impresie vie. Este ținut într-un cuvînt ca într-o seră, numai că este o seră rece în loc să fie caldă”⁹⁸. Informat de Golescu asupra gravității stării prietenului comun, Ghica a recomandat apropierea lui Bălcescu de granițele țării, desigur în momentul cînd sănătatea avea să i-o îngăduie. „Ar fi cu mult ușurat — sfătuia el — mergînd să respire aerul natural pe țărmurile Dunării sau în Moldova, unde are prieteni care îl iubesc și îl apreciază”⁹⁹.

Obsedat de „imaginea morții”¹⁰⁰, Bălcescu găsea totuși în el forța de a se dărui cauzei patriei sale. Mărturisind Mariei Cantacuzino durerea ce o avea de a muri, el adăuga, totuși, cu o însuflețită ardoare: „să trăiască țara noastră!”¹⁰¹. Sfișiat de crize, Bălcescu lupta să-și continue opera consacrată lui Mihai Viteazul. Era ultimul dar ce-l putea face națiunii sale. „Ceea ce îl ucide mai ales — scria Alexandru G. Golescu lui Ion Ghica — este nerăbdarea de a ajunge mai grabnic în stare de a continua lucrarea sa cu privire la Mihai Viteazul”¹⁰². De altfel, chiar în ziua următoare sosirii sale la Hyères, Golescu scrisese vărului său Ștefan, la rugămintea bolnavului, în legătură cu desăvîrșirea și editarea lucrării¹⁰³.

După două luni și jumătate de acută suferință, starea lui Bălcescu s-a ameliorat, îngăduindu-i să se scoale din pat și chiar să se gindească la realizarea călătoriei spre hotarele țării. La sfîrșitul lunii aprilie 1852, Nicolae și Sevastița Bălcescu au sosit la Marsilia pentru a se imbarca. Ștefan Golescu a venit să-l vadă înainte de plecare, impresionîndu-l însă starea în care l-a găsit. „N-am nici o speranță că-l vom avea încă multă vreme între noi — scria el lui Dimitrie Brătianu — În starea proastă în care l-am văzut la Marsilia, poate să afirme cineva că mai mult de cinci, șase luni nu o mai duce. El însă, ca toți bolnavii, de aceeași boală, cînd nu mai scupă singe, speră că o să mai trăiască mulți ani încă . . . M-am despărțit de dînsul cu durere, căci nu sper să-l mai văz pe lumea asta”. Ștefan Golescu adăuga că Bălcescu îl rugase, în ciuda situației tragice în care se afla, să transmită tovarășilor de luptă că puteau „conta pe el” și că intenționa să facă totul pentru realizarea țelurilor revoluționare românești¹⁰⁴.

La Constantinopol Bălcescu a stat mai multe luni, continuîndu-și lucrul la monografia consacrată lui Mihai Viteazul, deși sănătatea era departe de a i se fi ameliorat. „Bălcescu — scria la 3 15 iulie Nicolae

⁹⁶ George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. III, București, 1939, p. 267—269.

⁹⁷ Cornelia Bodea, *Corespondență inedită . . .*, p. 129, 140—141.

⁹⁸ George Fotino, *op. cit.*, vol. III, p. 275.

⁹⁹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 129, 142.

¹⁰⁰ George Fotino, *op. cit.*, vol. III, p. 271.

¹⁰¹ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică G. Zane, vol. II, partea I-a, București, 1948, p. 330.

¹⁰² Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 141.

¹⁰³ George Fotino, *op. cit.*, vol. III, p. 268.

¹⁰⁴ Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, București, 1933, p. 277.

Pleșoianu — e o zi mai bine și o zi mai rău, adică tușește groaznic”¹⁰⁵. Plănuia să-și petreacă iarna în Egipt¹⁰⁶, întrucât în Principate aflate încă din primăvară că nu putea rămâne¹⁰⁷. În luna august, s-a îmbarcat pentru Nicopole „să-și vadă rudele”¹⁰⁸. La 21 august/2 septembrie a sosit la Nicopole. Într-una din zilele următoare, la 27 august/8 septembrie, a trecut pe pământul românesc, stînd timp de o oră cu familia sa în vorbitorul pichetului grăniceresc; tot atunci a dat să i se pregătească medicamente la Turnu Măgurele¹⁰⁹. Singur, căci sora sa Sevastița a rămas în țară, despărțindu-se pentru totdeauna de hotarele patriei și de ai săi, a plecat la 4/16 septembrie spre Constantinopol¹¹⁰, de unde apoi s-a îmbarcat pentru Malta, ținta călătoriei sale fiind însă Roma¹¹¹.

Deși sfîrșitul i se apropia, Bălcescu nu renunța la realizarea lucrării dedicate lui Mihai Viteazul. Înainte de a pleca și apoi din Malta el cerea încă lui Ghica cărțile ce-i erau trebuincioase în această privință¹¹². Sosit însă la Neapole, agravarea stării sănătății l-a constrins să renunțe de a mai merge la Roma. A stat la Neapole aproape două săptămîni, în parte și datorită faptului că poliția voise să-l „pungească”¹¹³, făcîndu-i diferețe greutăți înainte de a-i îngădui să se îmbarce pentru Palermo, ținta finală a călătoriei sale în noua conjunctură ce se crease.

În ziua de 15 octombrie s-a îmbarcat pe vasul „Ercolano” și în ziua de 17 octombrie, la orele nouă seara¹¹⁴, după o întîrziere de o zi, Bălcescu a debarcat la Palermo¹¹⁵. Vas de 310 tone, comandat de Francesco Miceli, „Ercolano” transporta în mod regulat pasageri între Neapole și Palermo¹¹⁶. El trebuise să ajungă în ziua de 16 octombrie, potrivit orarului¹¹⁷, dar n-a sosit decît în seara zilei următoare, întîrziere pricinuită, poate, de o ieșire mai tardivă din portul Neapole și în mod cert de marea furtunoasă; de altfel, peste cîteva zile, în noaptea de 19 spre 20 octombrie au avut loc naufragii între peninsula italică și Sicilia¹¹⁸. Vasul a transportat 174 sau 175 pasageri, între care și militari și trei deținuți. Atît în „Giornale ufficiale di Sicilia”, cît și în „Il Commercio”, ambele publicații palermitane, sînt nominalizați o parte dintre cei sosiți cu „Ercolano”, Bălcescu fiind desemnat o dată „negoziante”, iar altădată „possidente”. Printre ceilalți pasageri în afara cîtorva nobili palermitani, a unor negus-

¹⁰⁵ Cornelia Bodea, *Memoriile colonelului N. Pleșoianu*, în „Studia et Acta Musei «Nicolaie Bălcescu »”, II (1970—1971), p. 389.

¹⁰⁶ La 22 septembrie 1852, Bălcescu renunță la acest proiect (N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 390).

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 389.

¹⁰⁸ Pentru vizita sa la Dunăre, vezi Cornelia Bodea, *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, în „Studii”, X (1957), nr. 1, p. 161—171; Ilie Corfus, *Ultimul ceas al lui Bălcescu pe pămîntul țării*, în „Studia et Acta Musei «Nicolaie Bălcescu »”, II (1970—1971), p. 477—481.

¹⁰⁹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 476, 478—479.

¹¹⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 164; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 477.

¹¹¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 390—391.

¹¹² *Ibidem*, p. 391.

¹¹³ N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 392—393.

¹¹⁴ „Giornale di Commercio”, Palermo, nr. 43 din 26 octombrie 1852, p. 170.

¹¹⁵ Idem, nr. 42 din 19 octombrie 1852, p. 167 col. 2.

¹¹⁶ Idem, nr. 40 din 5 octombrie 1852, p. 159, col. 1.

¹¹⁷ Idem, nr. 40 și 42 din 5 și 19 octombrie 1852, p. 159 și 167.

¹¹⁸ „Giornale ufficiale di Sicilia”, Palermo, nr. 246 din 9 noiembrie 1852, p. 1339, col. 1—3.

tori, a câtorva avocați și profesori, apar francezul César Descamps, englezul Charles Fiers, americanul Joseph Jones, bucătarul belgian Antoine Ferrier, Catherine de Bruffemont, mai mulți clerici, studentul în drept Ercole Parravicino etc.¹¹⁹. Au fost ultimii tovarăși de călătorie ai revoluționarului democrat român. Cu unii dintre ei, este probabil, a purtat discuții, în măsura în care i-au îngăduit-o sănătatea și marea agitată, în timpul călătoriei prelungite.

La Palermo el s-a instalat în hotelul „Alla Trinacria”, care număra în jurul a 50 de camere, fiind un hotel de lux¹²⁰. În 1847, la sfârșitul lunii noiembrie, fuseseră găzduiți aci, pentru o perioadă de peste trei săptămâni, un număr de 42 oaspeți de seamă sosiți de la Neapole. La plecare, în numele acestora, principele de San Giacomo a adresat hotelierului Ragusi o scrisoare de mulțumire, în care a arătat că „puține orașe din Europa se pot mindri cu un hotel mai minunat și mai confortabil” ca al său¹²¹. Potrivit diagramei hotelului, pe luna octombrie 1852, Bălcescu a fost găzduit în camera 26 începând din seara zilei de 17 octombrie¹²².

Chinuit de boală, singur, Bălcescu și-a rugat prietenii ca unul dintre ei să vină în preajma sa. Cu un scris „devenit ilizibil”¹²³ el le-a cerut a nu-l părăsi în ultimele momente pe care le simțea apropiindu-se. Dar nimeni n-a venit sau n-a putut veni. Scrisorile de răspuns au fost publicate de N. Iorga cu cincizeci de ani în urmă, impresionându-ne și astăzi lectura lor¹²⁴. Dar Bălcescu s-a sfârșit singur și lucid, după cum lucrul este dovedit de testamentul scris de altă mână, dar semnat de el numai cu o oră înaintea morții. Ploile și vânturile violente de la 24 și 25 noiembrie¹²⁵ au contribuit probabil la grăbirea sfârșitului său. Testamentul a fost încheiat în prezența consulului otoman Caccia. El ne dezvăluie inventarul îmbrăcăminții și ne indică existența hîrtilor și cărților sale. De asemenea, aflăm că-l îngrijise doctorul Decio Battaglia și că avusese în preajma sa, în afara personalului hotelului, pe servitorul Tomaso Mollone¹²⁶.

Înaintea morții, Bălcescu a trimis după „preotul grec Andrea Cucia”, care l-a asistat pînă în ultimele clipe. Este cazul de a respinge teza, difuzată îndeosebi în Italia, a trecerii lui Bălcescu la catolicism¹²⁷. De fapt, în lipsa unei biserici ortodoxe, el a apelat la serviciile bisericii sf. Nicolae a grecilor—astăzi distrusă—¹²⁸, aparținînd comunității greco-albaneze, care păstrînd ritul „grecesc” recunoscuse supremația papei, ca o comunitate mai apropiată de confesiunea sa și a națiunii sale. Este

¹¹⁹ Vezi listele în „Il Commercio”, Palermo, nr. 290 din 21 octombrie 1852, p. 1157 col. 3 și „Giornale ufficiale di Sicilia”, nr. 228 din 18 octombrie 1852, p. 1198, col. 4.

¹²⁰ Petru Iroaie, *Documenti palemitani intorno a Nicola Balcescu in Nicola Balcescu a Palermo (con documenti inediti)*, Palermo, 1953, p. 23.

¹²¹ „La Cerere, Giornale ufficiale di Palermo”, nr. 8 din 27 ianuarie 1847, p. 1, col. 2.

¹²² Diagrama descoperită la Arhivele Statului din Palermo de Horia Nestorescu-Bălceschi cu prilejul expediției științifice comune întreprinsă la Palermo, sub conducerea subsemnatului, în mai—iunie 1977, la invitația Consiliului Culturii și Educației Socialiste.

¹²³ Cornelia Bodea, *Corespondență inedită* . . . , p. 144.

¹²⁴ N. Iorga, *Ultimele scrisori din țară către N. Bălcescu*, în „Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române”, seria III, tomul VII (1927).

¹²⁵ Petru Iroaie, *op. cit.*, p. 25.

¹²⁶ Testamentul republicat în N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 419—420.

¹²⁷ Teza e susținută, de exemplu, de canonicul Aloisiu Tăutu în articolul *Nicolae Bălcescu a murit greco-catolic* („Suflet românesc”, Roma, nr. 8—9 din 1949, p. 14—18).

¹²⁸ Biserica a fost bombardată în 1943.

revelator faptul că ignorând existența a circa zece biserici catolice situate în imediata apropiere a „Trinacrei” a trimis după un preot la o biserică situată la circa 15–20 minute distanță ¹²⁹.

Revoluționarul democrat a murit la orele 19³⁰ în ziua de 29 noiembrie ¹³⁰. În ziua următoare, consulul reținând banii găsiți la Bălcescu pentru cheltuieli de înmormintare, a angajat doi hamali — Tomaso Federico și Vitrano Vincenzo — care, după toate probabilitățile, l-au purtat pe Bălcescu într-o „portantina”, litieră mortuară caracteristică pentru orașul Palermo la mijlocul secolului trecut, în costumele lor negre și cu jobene de-a lungul actualei străzi Victor Emanuel spre mănăstirea Capucinilor. Autorizația de înmormintare poartă data de 29 noiembrie ¹³¹, dar evident a fost antidatată pentru a îngădui înmormintarea după termenul legal de 24 de ore; lucrul este demonstrat și de faptul că în ea este menționată înscrierea morții în registrul deceselor, ceea ce efectiv s-a întâmplat în ziua de 30 noiembrie la orele 16 ¹³². Trupul lui Bălcescu a fost transportat la mănăstirea Capucinilor și încredințat gardianului cimitirului, căruia i s-a plătit taxa de 12 tari ¹³³.

În ultima vreme s-a discutat eventualitatea mumificării sau scheletizării lui Bălcescu în catacombele mănăstirii Capucinilor ^{133 bis}. Existente încă din secolul XVI — ordinul Capucinilor se instalează la Palermo în 1533 ¹³⁴, — utilizarea catacombelor a fost temporar interzisă în 1782, când a fost creat cimitirul mănăstirii și definitiv în 1881. În perioada 1782–1881, catacombele și cimitirul au coexistat, lucru care este demonstrat și de registrele mănăstirii, unde apare în dreptul numelor unora dintre

¹²⁹ Constatere făcută la fața locului în cursul misiunii științifice din mai — iunie 1977.

¹³⁰ În conformitate cu extrasul de deces (N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 416).

¹³¹ *Ibidem*, p. 417.

¹³² *Ibidem*, p. 415–417. Declarația a fost făcută de hamalii care l-au transportat la cimitir.

¹³³ *Ibidem*, p. 418.

^{133 bis} Sînt dator a lua poziție față de articolul *Bălcescu la Palermo*, publicat în „Magazin istoric” XI(1977), nr. 11, p. 11–13, în timp ce acest studiu se găsea sub tipar, în care se susține identificarea mumiei lui Nicolae Bălcescu într-una din galeriile catacombelor. Apreciind silințele ofițerului de marină Șerban Gheorghiu, cel ce face relatarea, trebuie totuși să constat că această identificare nu corespunde unei realități. „Actele de deces și îmbălsămare” sînt, de fapt, cum se constată chiar în xerografiile alăturate articolului în cauză, autorizația de înmormintare și o pagină din registrul decedaților (precizăm că este vorba, potrivit constatărilor noastre, de o filă din vol. IV al registrului cuprinzînd pe toți decedații intrați în mănăstire începînd din secolul XVI). Primul act a fost publicat de profesorul Gaetano Falzone în 1942, republicat apoi tot de el la Palermo, în 1946, în studiul *Contributo alla conoscenza del luogo e della data di morte di Nicola Balcescu* — oferit mie de autor în 1968 — unde, de asemenea, a menționat și pe cel de-al doilea: „l'annotazione dell'ingresso della salma nell'apposito registro” (*Ibidem*, p. 4). Șerban Gheorghiu are meritul de a fi xerografiat această adnotare din registru și de a fi comunicat *primul* în țară imaginea ei. În privința identificării ea a fost făcută arbitrar, lucru mărturisit indirect prin remarca că acelor cinci mumii în cauză „le lipseau însă datele necesare identificării”. Nu am găsit nici o „numerotare a mumilor”, iar „căciula din blană de oaie” este de fapt o căciulă „din postav cu înflorituri”. Examenul antropologic al mumiei în cauză întreprins de dr. Rîșcuția a arătat că este vorba de un tânăr de circa 20 de ani și că patru din cei șapte indici faciali sînt cu totul discordanți față de indicii lui Bălcescu. În ceea ce privește emisiunea Televiziunii din R.F.G., ziaristul Werner Koch n-a confirmat ulterior o *identificare* a mumiei lui Bălcescu. În studiul de față am încercat, pe baza unei documentații certe, astăzi cunoscută, să determinăm cel mai exact stadiul problemei în discuție.

¹³⁴ Giuseppe Leanti, *Capuccini di Sicilia nel Quarto Centenario del loro apostolato 1533–1933*, Palermo, 1933, p. 5.

decedați semnul †. Potrivit cercetărilor ce le-am întreprins împreună cu Horia Nestorescu-Bălcești acest semn indică pe decedații *îngropați*. De altfel, suma de 12 tari, pretinsă numai pentru cei înmormințați, semnul † existent în dreptul numelui lui Nicolae Bălcescu din registrul decedaților, din perioada respectivă, primiți la mănăstire, cît mai ales faptul că pe spatele „licenței de înmormintare” se găsește, în cazul lui Bălcescu, mențiunea edificatoare „per cimitero”, indică clar că acesta a fost *îngropat* și nu așezat pentru mumificare în catacombe.

Studierea stadiului actual în care se găsește cimitirul mănăstirii relevă însă că într-o proporție copleșitoare se conservă în cimitir doar morminte posterioare anului 1870, iar dinainte de 1861 nu se păstrează astăzi decît nouă morminte, dintre care nici unul din 1852¹³⁵. Este limpede că cimitirul a suferit restructurări masive și că în mare majoritate cei decedați și îngropați înainte de 1870 au fost exhumați, rămășițele lor primind o altă destinație. Potrivit unui articol publicat la 12 ianuarie 1949 în „*Sicilia del popolo*”, rămășițele lui Bălcescu ar fi fost exhumate, în noiembrie 1855 și depuse într-un osuar comun de tipul celor „zubi”¹³⁶ amintite într-un document datorat călugărului Pietro Scaglia, scris în 1939 și aflat în arhiva mănăstirii¹³⁷. Din mărturia acestuia, ca și a scriitorului Guy de Maupassant¹³⁸, se poate constata că în aceste osuare erau cuprinse rămășițele cadavrelor ale căror rude nu plăteau taxele anuale pretinse de călugări — mumii din catacombe, în timpul funcționării acestora sau rămășițele exhumate ale celor îngropați în cimitir —, dar erau puse și *direct* cadavrele celor săraci, lipsiți de coșciuge sau coșciugele simple din scinduri. Din nefericire, rămășițele lui Bălcescu zac astăzi amestecate laolaltă cu sute sau chiar mii de mumificați sau îngropați și exhumați, o identificare a lor apărînd și în viitor puțin probabilă. Ceea ce este însă cert, este faptul că rămășițele revoluționarului român se află în *cuprinsul* acestei mănăstiri și nu la cimitirul Rotoli, unde și astăzi, în mod nejustificat, un monument marchează o prezență niciodată existentă!

În seara zilei de 29 noiembrie 1852, cu 125 de ani în urmă, dispărea una dintre marile personalități dăruite umanității de poporul român. „Eri recepurăm o tristă nuvelă — scria Gh. Gh. Magheru, de la Suresnes din Franța, surorii sale Alexandrina — Nicu Bălcescu a murit. Eram tocmai la masă la doamna Bolliac. Cînd recepurăm această tristă nuvelă la toți ni se umplură ochii de lacrimi la pierderea acestui bărbat care era

¹³⁵ Cercetare efectuată la față locului în cadrul misiunii științifice din mai — iunie 1977 de Horia Nestorescu-Bălcești și de Cantemir Rîșcuția.

¹³⁶ Canonicele Tăutu susține existența în *catacombe* a opt astfel de osuare (A. Tăutu, *op. cit.*, p. 37). Același autor susține *fără a aduce în sprijin vreodată documentară* mumificarea lui Bălcescu și așezarea lui în „galeria profesorilor” *pină în 1862*, cînd rămășițele ar fi fost depuse „în groapa comună”, adică de fapt în osuar (*Ibidem*, p. 37). Potrivit declarațiilor călugărilor în *cimitir* n-a existat vreodată o groapă comună.

¹³⁷ Documentul ne-a fost comunicat, membrilor expediției științifice din mai — iunie 1977, de bibliotecarul mănăstirii Mario Sciortino, căruia îi aducem vii mulțumiri, ca și profesorilor universitari Petru Iroaie și Gaetano Falzone de la Universitatea din Palermo, care ne-au acordat concursul lor în cursul cercetărilor. Sintem datori să mai menționăm faptul că recent, sub îndrumarea profesorului Falzone, călugărița „greco-albaneză” Aurelia Cosima Minneci a întocmit o teză de licență consacrată personalității lui Nicolae Bălcescu.

¹³⁸ În *La Sicile*, Maupassant descrie minuțios catacombele, procedeele de mumificare și „regimul” mumiilor și cadavrelor scheletizate în cadrul mănăstirii Capuccinilor de la Palermo.

speranța țării . . . Muri sărmanul departe de dulcele sin al patriei și nu numai atât și lipsit de orice sărutare frățească și de orice sunet al limbii sale care poate ar mai fi înveselit amărăciunea vieții sale . . . ”¹³⁹. Evocându-l, Dimitrie Brătianu s-a adresat colegilor săi din Comitetul revoluționar român și le-a cerut să-și sporească eforturile, în cinstea „troului” care dispăruse, în vederea dobândirii „independenței și libertății României”¹⁴⁰. „El ar fi fost — îl evoca și Jules Michelet — marele istoric al țării sale și fără nici o îndoială unul din conducătorii ei cei mai înțelepți”¹⁴¹. Bălcescu a murit în floarea vârstei, dar el a rămas pentru națiunea sa un exemplu luminos, iar figura sa se înscrie nemuritoare în istoria milenară a poporului român, impresionând astăzi ca și ieri. Exemplu de patriotism, dăruire și jertfă, numele lui Bălcescu este înconjurat de legitumul și nețărmuritul respect al întregii României.

LES DERNIÈRES ANNÉES DE VIE ET D'ACTIVITÉ DE N. BĂLCESCU

RÉSUMÉ

L'étude porte sur les dernières années de la vie du démocrate révolutionnaire N. Bălcescu — automne 1849 — automne 1852. Bien qu'atteint de tuberculose, maladie qui le conduira à sa fin prématurée, Bălcescu déploya durant les trois dernières années de sa vie qu'il passa en exil, les autorités lui ayant interdit le retour dans les Principautés Roumaines, une intense activité. Préoccupé de l'organisation des révolutionnaires exilés, il milita en même temps pour une large alliance des peuples, menant des négociations politiques non seulement avec des hommes d'Etat de l'époque — en Angleterre — mais surtout avec les représentants des milieux démocrates et révolutionnaires européens.

Bălcescu s'est fait remarquer également par une laborieuse activité de publiciste. Il a soumis à une analyse scientifique les événements révolutionnaires de l'année 1848 et essayé d'en tirer des enseignements pour l'avenir ; il a abordé également la question agraire, problème-clé des Principautés Roumaines à cette période-là et particulièrement intéressé par la problématique transylvaine, consacrant une étude à la révolution des Roumains de Transylvanie, il démontra son profond attachement à la cause de l'unification étatique des Roumains. Bălcescu a choisi également le règne de Michel le Brave comme thème d'un ouvrage monographique, vu que ce prince avait réalisé pour la première fois l'union des Pays Roumains et affirmé, pendant son règne, l'indépendance du pays. En conclusion de l'étude on présente une série d'informations inédites concernant le séjour à Palermo et la mort de Bălcescu.

¹³⁹ I. Călin, *Documente inedite referitoare la anti emigrația lui Nicolae Bălcescu*, în „Lupta de clasă”, XLIX (1969), nr. 6, p. 89.

¹⁴⁰ Al. Cretzianu, *op. cit.*, vol. I, p. 318—317.

¹⁴¹ Jules Michelet, *op. cit.*, p. 305—306.

AL. PAPIU ILARIAN LA 150 DE ANI DE LA NAȘTERE

DE

VASILE NETEA

În anul 1964 împlinindu-se un secol de la apariția principalei lucrări istoriografice a lui Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România* (trei volume, 1862—1864) despre care N. Iorga avea să spună mai târziu că a fost „cea mai frumoasă lucrare istorică ce apăruse pînă atunci la noi, cea mai metodică, mai îngrijită și mai desăvîrșit executată — un adevărat model”¹, am publicat în paginile acestei reviste un studiu prin care căutam să subliniez rolul lui Al. Papiu-Ilarian în dezvoltarea istoriografiei române, și totodată contribuția sa la dezvoltarea limbii și a culturii românești, a publicisticii și a politicii naționale².

Cu această ocazie, pe lângă reactualizarea amplei și substanțialei sale activități științifice și patriotice, relevam însă și lipsa unei bibliografii a scrierilor și articolelor sale politice și economice, risipite în diferite periodice de pe ambele versante ale Carpaților, puțină atenție acordată lucrărilor sale inedite, și, în primul rînd, cursurilor universitare, bogatei și variatei sale corespondențe aflate la biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, precum și necesitatea unei monografii consacrate întregii sale vieți și contribuții publice.

În anii următori relevării acestor lacune, biografia și bibliografia lui Al. Papiu Ilarian au primit însă o bună parte din precizările și completările necesare, fiindcă în acest timp atît viața cît și opera sa au fost studiate de pe o largă bază documentară, s-a cercetat și publicat întreaga sa corespondență descoperită pînă acum, s-au adîncit investigațiile cu privire la diferitele capitole ale activității sale și, ca o încununare a tuturor acestora, a apărut recent — însoțită de o bibliografie — și monografia atît de mult așteptată.

Ceea ce a determinat acest salt istoriografic cu privire la Al. Papiu Ilarian — salt de altfel constatat în legătură cu dezvoltarea întregii noastre istoriografii marxist-leniniste din ultimul deceniu, — au fost îndeosebi marile aniversări a 120 de ani de la revoluția din 1848, și a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu patria mamă (1968).

Vorbind despre cea dintîi, al cărei tumult e strîns legat de generația lui Papiu, președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, a declarat că „pentru totdeauna vor rămîne în istoria poporului român,

¹ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 59—60.

² Vasile Netea, *Alexandru Papiu Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în „Studii”, 1964, nr. 6, p. 1371—1389.

în inima lui, cei care pe Cimpia Libertății, ca și în alte locuri, s-au ridicat la luptă pentru cauza și înfăptuirea aspirațiilor sale. În Transilvania — a precizat președintele Ceaușescu — în fruntea luptei revoluționare se găseau Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, *Papiu Ilarian*, Ioan Buteanu, Avram Iancu, George Barițiu, Aron Pumnul, Șaguna și atîția alții”³.

Vorbindu-se despre revoluție, despre idealurile, conducătorii și rezultate ei, s-a vorbit astfel implicit și despre Papiu, numeroși cercetători căutînd să releve în mod cît mai concludent masiva sa contribuție revoluționară.

Altă împrejurare care a stimulat cercetarea vieții lui Papiu a fost aniversarea în 1969 a 50 de ani de la înființarea liceului teoretic românesc din Tîrgu Mureș — liceu care poartă numele marelui revoluționar — prilejul fiind folosit și pentru evocarea sa.

În această atmosferă de vibrant patriotism cercetările consacrate lui Al. Papiu-Ilarian au luat astfel o amploare din ce în ce mai mare, unele din ele înfățișînd contribuții remarcabile nu numai la cunoașterea vieții și activității sale, ci la însăși dezvoltarea istoriografiei române.

Cei dintii cari s-au manifestat în această direcție au fost cercetătorii de pe meleagurile nașterii sale — 27 septembrie 1827, în comuna Bezded din județul Sălaj — care la 28 septembrie 1968, în cadrul aniversării anului revoluționar 1848, au organizat în orașul Zalău, cu concursul Comitetului pentru cultură și artă al județului și al unor istorici de la Cluj-Napoca, o sesiune de comunicări științifice dedicată lui Papiu, iar în ziua următoare s-au deplasat la Bezded unde au înfățișat poporului o evocare dramatică a vieții acestuia alcătuită de profesorul Eugen Bulugea. Comunicările rostite cu această ocazie au fost publicate apoi într-un volum editat de Comitetul de cultură și artă al județului Sălaj⁴, deschizînd astfel noua serie de evocări și cercetări consacrate lui Papiu.

Fără a trece peste biografia și activitatea generală a luptătorului, care au fost prezentate de Constantin Rusu și Ioan Bota, lucrarea omagială publicată la Zalău a pus accentul îndeosebi pe gîndirea și acțiunea sa politică, acestora fiindu-le consacrate comunicările acad. Ștefan Pascu (*Însemnătatea politică a activității lui Al. Papiu-Ilarian pentru lupta politică a românilor*), Eugen Cucerzan (*Papiu ca exponent al intereselor poporului*), Constantin Rusu (*Gîndirea*) lui Papiu, C. Rusu și Emil Trifu (*Ideea unității de stat în gîndirea modernă românească, contribuția lui Papiu*), Ioan Chiorian (*Din ideile juridice ale lui Alexandru Papiu Ilarian*). Comunicarea lui Ioan Bota a cuprins și cîteva aspecte din activitatea publicistică a lui Papiu.

Deși restrînsă numai la aceste elemente, sesiunea și lucrarea menționată au adus o substanțială contribuție la valorificarea ca patriot și luptător politic revoluționar a lui Alexandru Papiu Ilarian.

În cadrul serbărilor de la Tîrgu Mureș determinate de aniversarea împlinirii a o jumătate de veac de la înființarea liceului „Alexandru Papiu Ilarian” (11 octombrie 1969), s-a organizat, dispunîndu-se și de concursul unor istorici de la Cluj și București, o nouă sesiune de comunicări știin-

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marca adunare populară de pe Cimpia Libertății de la Blaj*, 17 iunie 1967 în „Scnteia” nr. 7375 din 18 iunie 1967.

⁴ *Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1969.

țifice, cari au fost publicate în *Anuarul* liceului, editat de directorul liceului, Simion Văsieș⁵.

Evantaiul sesiunii și a lucrării publicate la Tirgu Mureș a fost cu mult mai larg decât cel de la Zalău, aici prezentându-se, cu o stăruitoare evocare a epocii, întreaga activitate a lui Papiu. „Epoca și omul” au fost evocate de Ștefan Pascu, „activitatea didactică” de Emil Cernea, „activitatea istorică” de Liviu Maior, „preocupările filologice” de Valeriu Nițu, concepțiile sale iluministe de Pompiliu Teodor, iar cele filozofice și juridice de Constantin Rusu. Contribuția lui Papiu la organizarea adunărilor revoluționare de la Blaj (18/30 aprilie, 3/15 mai 1848, a reținut atenția semnatarului acestor pagini, iar legăturile sale cu orașul Tirgu Mureș — orașul începutului activității sale revoluționare — au fost prezentate de profesorul Bazil Ciacoi.

Niciodată pînă acum activitatea lui Papiu n-a fost înfățișată într-o astfel de sesiune în mai bogate și mai variate fațete, și niciodată imaginea sa nu s-a conturat mai plastic și mai viguros.

În anii următori aveau să se facă noi cercetări asupra vieții și activității sale, ele concretizându-se în diferite alte lucrări. În anul 1970 a apărut astfel articolul lui Radu C. Demetrescu despre *cursul de statistică* ținut de Papiu la Iași în 1856⁶. În 1972 s-a publicat în două volume *corespondența lui Al. Papiu Ilarian* (scrisori, documente, memorii, note), adunate și comentate de Iosif Pervain și Ioan Chindriș⁷, iar în 1973 studiul monografic al lui Ioan Chindriș dedicat activității lui Al. Papiu Ilarian în cadrul Academiei Române⁸.

Din scrisorile publicate de cei doi istoriografi de la Cluj-Napoca remarcăm în deosebi scrisorile adresate de Papiu lui George Barițiu, începînd din anul 1846, lui Simion Bărnuțiu, A. Treboniu Laurian, Iosif Hodoș, Simion Balint, Timotei Cipariu, Al. Roman, Iacob Mureșian, precum și cele primite de dînsul de la aceștia — fără a fi fost descoperite toate — și de la alții, scrisori care constituie una din cele mai importante surse asupra cunoașterii vieții politice și culturale românești de la revoluția din 1848 și pînă în preajma războiului de independență. De o reală importanță sînt scrisorile schimbate cu colegii și cu învățații italieni Alessandro Masimiliano, Andrea Petri, Alessandro Policreti, G. Tell și Vegezi Ruscala, și mai ales cu acesta din urmă, care aduc lumini noi asupra relațiilor româno-italiene din această perioadă.

Ultima scriere dedicată lui Al. Papiu Ilarian — scrisă în preajma împlinirii a 150 de ani de la nașterea sa și a 100 de ani de la moarte (23 octombrie 1877) — este monografia scrisă de Corneliu Albu⁹, autorul cunoscutei monografii despre Nicolae Olahus.

⁵ *Anuarul liceului de cultură generală „Alexandru Papiu Ilarian”, din Tirgu Mureș (Semicentenar) pe anul școlar 1969/1970*, Tirgu Mureș, 1970.

⁶ Radu C. Demetrescu, *Un curs de statistică în anul 1856*, în „Revista de statistică”, 1970, nr. 1, p. 47—51.

⁷ I. Pervain și I. Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, Edit. „Dacia”. 1972.

⁸ Ioan Chindriș, *Alexandru Papiu Ilarian și Academia Română*, Zalău. 1973.

⁹ Corneliu Albu, *Alexandru Papiu Ilarian, viața și activitatea sa*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977.

Prin această monografie, atît prin proporțiile cît și prin spiritul ei, s-a realizat cea mai cuprinzătoare scriere dedicată pînă acum lui Alexandru Papiu Ilarian, personalitatea și opera sa putînd fi apreciate astăzi — ținînd seama, evident, și de vechile studii scrise de G. Barițiu¹⁰, Ion Rațiu¹¹, V. Pârvan¹², N. Iorga¹³, I. Lupaș¹⁴, Gh. Bogdan-Duică¹⁵, Ion Clopoțel¹⁶ dintr-un împătrit punct de vedere : politico-revoluționar, istoric, lingvistic, didactic.

Toți biografilor lui Papiu, și îndeosebi Cornelii Albu — d-sa ținînd seama de semnăturile originale ale lui Papiu scrie în mod consecvent *Alesandru*, — au acordat o largă atenție tinereții acestuia, vrednică într-adevăr de atenția istoriei, activitatea viitorului revoluționar, om politic și istoric începînd de la vîrsta de 18 ani. Ca student la Cluj, între anii 1844—1847, Papiu a fost astfel — împreună cu colegul său Neagoe Popea — inițiatorul primei societăți studentești românești în acest oraș, și odată cu ea și a primei reviste românești intitulată în mod semnificativ, după modelul lui Barițiu, *Zorile pentru minte și inimă* (Țiorile) care au fost nu numai prima publicație românească a Clujului, ci totodată și primul manifest al tinerei generații românești, în jurul ei adunîndu-se toți elevii și studenții români din capitala Ardealului dintre care unii aveau să devină în curînd tribunii revoluției de la 1848.

E vrednic de remarcat totodată că în anul în care a apărut la Cluj revista menționată, apăruse și la București, cu cîteva luni mai înainte, „Magazinul istoric pentru Dacia”, al lui N. Bălcescu și A. T. Laurian, ambele publicații fiind purtătoarele de cuvînt ale tinerei generații revoluționare românești.

Așa cum avea să facă în întreaga sa viață, Papiu s-a îndreptat din primul număr al „Zorilor” (27 decembrie 1845) spre acutele probleme ale actualității, care în acel moment erau manifestarea și apărarea limbii române — interzisă în școlile din Cluj și totodată a culturii naționale.

Articolele lui Papiu din „Zorile”, și îndeosebi cele intitulate *Nescari preliminarii... și Să învățăm rumânește domnilor*, erau tot atît de însuflețite și de viguroase — chiar dacă nu aveau aceeași erudiție — ca și articolele de aceeași natură publicate de Barițiu în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și în „Gazeta de Transilvania” de la Brașov, sau ca memoriile scrise de Simion Bărnuțiu împotriva Dietei de la Cluj care în 1842 votase draconica lege prin care, în timp de 10 ani, limba maghiară urma să se introducă în mod obligatoriu în toate școlile și instituțiile românești — chiar și în biserică.

¹⁰ George Barițiu, *Răspuns la discursul de recepțiune ...*, 1869.

¹¹ Ion Rațiu, *Viața și activitatea lui Al. Papiu Ilarian*, în „Unirea”, Blaj, 1902, n. 43—52 și 1903, nr. 1—6, 38—52.

¹² V. Pârvan, *Activitatea politică a lui Al. Papiu Ilarian*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 373 și urm.; *Din viața lui Papiu*, în „Convorbiri literare”, 1904, p. 49 și urm.

¹³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, III, 1909, p. 315 și urm.

¹⁴ I. Lupaș, *Cum vedea Al. Papiu Ilarian la 1860 puțința de înfăptuire a Daco-României*, în „Studii, Conferințe și comunicări istorice”, vol. III, Sibiu, 1941, p. 255—263.

¹⁵ Gh. Bogdan — Duică, *Papiu Ilarian*, în „Analele Academiei Române”, 1930, tom. 21, p. 42—44; idem, în „Națiunea Română”, Cluj, 1930, nr. 263.

¹⁶ Ion Clopoțel, *Al. Papiu Ilarian în fața problemelor românești contemporane*, Alba Iulia, 1939.

Unul din motivele care au determinat, pe lângă poziția sa principială, energica intervenție a lui Papiu, și totodată înflăcăratul său apel la cultivarea limbii românești și a întrebuințării ei fără nici o șovăire, a fost faptul că autoritățile clujene au împiedicat rostirea în limba română, pe lângă discursul rostit în limba maghiară, a unui discurs panegiric pe care unul din studenții români — Neagoe Popeea — a îndrăznit să-l țină cu ocazia înmormintării unui coleg — Iuliu Mihali — decedat în anul 1845. Furia autorităților împotriva îndrăznelii lui Neagoe Popeea a fost atât de inverșunată, încât au încercuit mormîntul și au încercat să smulgă cu forța din minile cuvîntătorului paginile ce urmau să fie citite. Rostitorul discursului și susținătorii săi, au fost acuzați totodată de instigație împotriva ordinii publice și trimiși în judecata senatului Colegiului academic.

Față de legea votată de Dietă din Cluj și de procedeele violente ale autorităților de a împiedica întrebuințarea limbii române, Papiu a reacționat, ca și Bărnuțiu, prin indemnul revoluționar la apărarea dreptului de întrebuințare a limbii materne, la studiul ei și a literaturii populare românești.

Una din preocupările cele mai stăruitoare ale tinerei reviste a fost astfel publicarea de creații populare, neaoș românești, îndeosebi proverbe, prin acestea relevîndu-se nu numai frumusețea, vigoarea și spiritul sintetic al limbii române, ci totodată și profunzimea etice și filozofiei românești elaborate în decursul veacurilor. Pe un plan mai modest, dar tot atât de însuflețit, se relua astfel la Cluj-Napoca programul „Daciei literare” a lui M. Kogălniceanu.

Aceeași inverșunată reacție au dovedit-o atât Papiu cît și colegii săi și față de tendința oficialității de a schimba de timpuriu numele elevilor români cu nume maghiare, așa încît atunci cînd aceștia ajungeau la universitate, sau erau numiți în funcțiuni publice, purtau veritabile nume străine menite să-i indepărteze de obștea românească. Numele Popescu, Pop sau Popa, așa de frecvente la români, au fost transformate astfel în *Papfi* sau *Pap* (citește Poap), *Lungu* în *Hossu*, *Măcelaru* în *Meszaros*, *Negru* și *Negruzzi* în *Fekete*, etc.

Pentru a se debarasa de astfel de ingrediente, cea mai mare parte din acești studenți și-au reluat demonstrativ vechile nume sau și le-au latinizat, marcîndu-și și prin aceasta apartenența neclintită la marea familie românească și la spiritul ei latin. Alexandru Papiu, ortografiat pînă atunci *Pap Sandor*, s-a numit astfel *Alexandru Papiu Ilarian*, Papiu fiind latinizarea lui *Pap*, iar *Ilarian* latinizarea numelui tatălui său, *Bucur*. *Kassay* și-a zis *Casian*, *Oltjan*, *Alutan*, *Oprea Moroianu* a devenit *Aprian Maronianu*. Frații *Iosif* și *Zabeu Hodoș* — dintre care primul va deveni membru al Academiei Române — fiind gemeni, au adoptat numele lui *Castor* și *Pollux*, *Iosif* numindu-se *Iosif Hodoș Castorianul*, iar *Zabeu*, *Polixenianul*. Cei care erau din *Satulung* de lângă *Brașov* — *Neagoe* și *Radu Popea* — și-au transformat numele, primul în *Nigelio Popaeus Longinus*, iar al doilea, *Sextilius Popaeus Longinus*.

Inițiativa luată de Papiu în 1845 se va continua și în anii următori, și îndeosebi în anul revoluționar 1848, cînd numeroși prefecți și tribuni își vor latiniza numele sau își vor adăuga atribute latine. Ion Axente

din Frâua, prefectul Legiunii I-a, se va numi astfel Axente *Severu*, Constantin Roman, prefectul Legiunii a XII-a, se va numi Constantin Roman *Vivu*, Dionisie Pop va deveni Dionisie Pop *Martian* etc.

Numele de predilecție ale transilvănenilor vor deveni de acum înainte într-un mod din ce în ce mai accentuat, la bărbați, Octavian, Virgil, Horațiu, Corneliu, Iuliu, Aurelian, iar la femei Lucreția, Octavia, Aurelia, Silvia, Iulia, ele fiind nu numai o pavază împotriva maghiarizării, ci totodată și un element de distincție românească. Un nume care a creat serioase dileme autorităților transilvănene, el neputînd fi „ameliorat” în nici un fel, a fost străvechiul nume românesc de Vintilă.

La începutul acestei adevărate avalanșe de nume latine, se află acțiunea lui Papiu și a colegilor săi de la Cluj din anul 1845 — ea, împreună cu alte numeroase manifestații, fiind o adevărată prefață a orientării revoluționare românești din 1848.

În organizarea acestei revoluții, și îndeosebi a începuturilor ei, Alexandru Papiu Ilarian, înzestrat cu puternice însușiri de mobilizare a avut de asemenea un rol dintre cele mai proeminente și, în anumite momente, chiar rolul primei viori. Papiu, împreună cu Avram Iancu și ceilalți canceliști de la Tirgu Mureș, au fost astfel cei dinții care, după declanșarea revoluției de la Buda (15 martie 1848), au căutat o înțelegere concretă cu tinerii revoluționari maghiari din acest oraș, și care au participat la primele lor manifestații. În același timp, tinerii protagoniști români au afirmat cu toată energia dreptul poporului român la aceeași libertate și independență ca și cele pretinse de unguri de la Curtea din Viena, precum și desființarea totală a iobăgiei, fără despăgubiri și fără nici o altă servitute. Încercările de apropiere dintre tinerii revoluționari ai celor două națiuni neajungînd la nici un rezultat, și totodată tinerii români luînd cunoștință — printr-un emisar al tinerimii din Blaj — de proclamarea lui Bărnățiu din 25 martie și de inițiativa lui Aron Pumnul de a se convoca o adunare populară la Blaj pentru a se cunoaște și revendicările poporului român, în seara zilei de 26 martie, în urma unei noi consfătuiri „cu un cuget și cu o inimă — după relatarea lui Papiu — își ridicară mâinile în sus și cu însuflețire română strigară: *ne jurăm fraților ca pe duminica Tomii (18/30 aprilie) prin foc și prin apă și prin toate pericolele vieții vom conveni la Blaj... pentru mîntuirea noastră*”¹⁷.

Din acest moment Papiu a fost cel mai înflăcărat susținător și mobilizator al adunării convocate, la 18/30 aprilie, după ce între timp cutreirase satele de pe Cîmpia Transilvaniei și luase contact cu intelectualii din Cluj-Napoca, el fiind cel dinții care a sosit la Blaj în fruntea cetelor de țărani de pe Mureș și Cîmpie, și totodată cel care a avut curajul revoluționar să înfrunte autoritatea episcopului Lemeny și a comisarilor guvernului, care ar fi voit să împiedice ținerea adunării. Pînă la venirea lui Iancu și a lui Buteanu, însoțiți de sute de moși, și a lui Simion Bărnățiu, Papiu a fost singurul conducător al adunării. Cuvintele sale, rostite cu accente dantoniene, au căzut asupra acesteia ca picăturile de ploaie pe un cîmp cuprins de arșiță: „A sosit timpul să aruncăm veșmîntul sclaviei, să sfărîmăm lanțurile servituții... să dăm de știre celorlalte națiuni că șerbi

¹⁷ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia supertoară*, vol. II, p. 108.

nu vrem să mai fim, că vrem să fim liberi. Noi — a adăugat Papiu — nu vrem să domnîm peste alții, dar nici nu vom suferi, noi, cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării... ca să se mai facă vreo lege în această țară fără știrea noastră”¹⁸.

Și n-avea, cînd a rostit aceste cuvinte decît 21 de ani! Papiu a fost astfel primul orator al revoluției românilor din Transilvania.

Suflet al adunării de la 18/30 aprilie, prin care pentru prima oară de la răscoala lui Horia, poporul român din Transilvania și-a afirmat, trecînd peste ordinele guvernului, voința și forța sa, Papiu, avînd o reală vocație revoluționară, a fost și unul din principalii organizatori și inspirați ai adunării de la 3/15 mai, care avea să adopte, în urma marelui discurs al lui Bărnuțiu, hotărîrile revoluționare cunoscute la a căror elaborare participase și dînsul.

Cît de bine era cunoscut maselor acest tînăr, cu coama părului căzută pe frunte și cu ochii ca doi cărbuni aprinși, și cît de mult era iubit de ele, se vede clar din faptul că îndată după ce la 4/16 mai s-au citit de către A. Treboniu Laurian rezoluțiile adunării, masele au năvălit asupra tribunei pentru a răpi și a purta în triumf pe Cîmpia Libertății pe Simion Bărnuțiu, George Barițiu și A. T. Laurian seniorii mișcării, dar totodată și pe Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian și Ioan Buteanu¹⁹, aceștia, prin tinerețea și energia lor, fiind considerați Feți frumoșii adunării.

Marea scenă a fost urmărită cu emoție și de către revoluționarii de peste Carpați participanți la adunare, și îndeosebi de Alecu Russo.

Alegerea lui Papiu în comitetul revoluționar prezidat de Andrei Șaguna a fost astfel cu totul firească, tînărul luptător fiind unul din elementele care intruchipau în modul cel mai viguros ideile și aspirațiile revoluției.

Rezoluțiile adunării prezentate dietei de la Cluj-Napoca și împăratului Ferdinand I de la Viena, prin două impozante delegații, n-au putut împiedica însă unirea Transilvaniei cu Ungaria — hotărîtă premeditat și votată la 29 mai de Dieta din Cluj și apoi sancționată la Viena — cum n-au putut obține nici rezolvarea acutelor probleme de ordin social-economic, cultural.

A urmat o perioadă de neașteptată nedumerire și depresiune, și apoi, din partea guvernului ungar, de cîinească urmărire a tuturor celor ce participaseră la adunarea de la Blaj, și îndeosebi a exponenților ei. Se emit mandate de arestare împotriva lui Bărnuțiu, a lui Laurian, a lui Papiu și a atîtor altora.

Soluția salvării și în același timp a continuării luptei revoluționare, a fost indicată de Papiu în urma unor convorbiri cu Al. G. Golescu-Negru și Ioan Maiorescu, aflați la Sibiu în drum spre Viena, prin trecerea în Țara Românească, unde, între timp, izbucnise și triumfase revoluția.

Lupta pentru susținerea ei cerea aportul tuturor fiilor poporului român — revoluția fiind a tuturor — așa încît Papiu își sfătui prietenii să treacă peste Carpați, aici aflîndu-se după propria sa mărturisire „locul de scăpare al ardelenilor în toate timpurile”, și să lupte pe baricadele

¹⁸ *Ibidem*, p. 137–138.

¹⁹ *Ibidem*, II, p. 249.

revoluției muntene, așa cum luptaseră pînă atunci și Florian Aaron, Ion Axente, Ioan Maiorescu ș.a.

În lunile iulie și august aflăm astfel în Țara Românească numeroși comisari de propagandă — funcție revoluționară creată de N. Bălcescu — veniți din Transilvania: Al. Papiu Ilarian și Nicolae Găetan în județul Dimbovița, Aron Pumnul la Rîmnicul Sărat, A. Bătrineanu în Dolj, Elisei Armatu în Prahova, și alții în alte județe și orașe²⁰.

Se dovedea astfel și prin aceasta că la 1848 revoluționarii români de pe ambele versante ale Carpaților au luptat pentru aceleași idealuri, care se concretizau, pe lîngă emanciparea socială, în libertatea, unitatea și independența națională.

În toamnă, după ce revoluția din Țara Românească a fost înfrîntă, a luat însă, — în urma celei de a treia Adunări de la Blaj (5—25 septembrie) și a noii conjuncturi politice —, un nou avînt mișcarea din Transilvania, fapt ce va determina pe ardeleni să se întoarcă acasă pentru a lupta pe propriile lor baricade, fiind urmași acum de numeroși munteni în frunte cu Nicolae Bălcescu, Al. C. Golescu-Albul și alții care sperau să reaprindă revoluția cu ajutorul ardelenilor.

În lunile în care Ardealul se ridica tumultuos pentru revendicările formulate la Blaj și se organiza militar pentru apărarea teritoriului său, Papiu, ca și în primăvară — fără a avea vreun rol militar — alerga pretutindeni pentru a îndemna pe români să intre în legiunile lui Avram Iancu, Axente Sever, Ioan Buteanu și ale celorlalți prefecți care vor purta marile lupte din Munții Apuseni.

Furia cu care era urmărit de către elementele maghiare care, neputînd să-l aresteze pe el, au arestat în acest timp pe tatăl său — preotul Ioan Pop din Budiul de Cîmpie — pe care l-au și spînzurat la Turda, au făcut ca tînărul Papiu să dispară pentru un timp fără a se fi putut identifica pînă acum locul retragerii sale. Îndată după înfrîngerea trupelor lui Bem, Papiu va reapare în calitate de inspector administrator al cercului Blajului.

La 18 octombrie 1849 el va părăsi însă acest post și se va îndrepta spre Viena, pe de o parte pentru a fi alături, cu însuflețirea și sfatul său, de delegațiile românești, conduse de Șaguna, Bărnățiu, Laurian, Avram Iancu, spre a obține rezolvarea revendicărilor românești, iar pe de alta pentru a-și continua studiile juridice împreună cu Simion Bărnățiu și Iosif Hodoș la Universitatea din capitala Imperiului.

Fiind propus, ca și Avram Iancu și ca și ceilalți conducători politici, prefecți și tribuni ai românilor pentru o însemnată decorație (*Crucea de argint cu Coroană*), Papiu, iarăși ca și Avram Iancu, se va grăbi să o respingă, cerînd mai întîi acordarea drepturilor așteptate de popor. În cele din urmă, la presiunea rectorului Universității, el va primi totuși decorația oferită, declarînd însă că nu va purta-o decît însoțită de un semn de doliu.

În realitate — consecvent cu atitudinea luată — nu va purta-o însă niciodată.

Cea mai însemnată acțiune întreprinsă de Papiu la Viena, a fost însă scrierea *Istoriei românilor din Dacia Superioară* concepută în 6

²⁰ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională*, București, 1967, p. 159—160

volum, care avea să fie prima monografie asupra revoluției românilor din Transilvania. Din opera proiectată pe baze atât de largi, și pentru care a adunat un vast material documentar contemporan, n-a putut redacta însă decât primele două volume care au fost publicate în anii 1851—1852, precum și schița volumului al III-lea care avea să fie publicată abia în anul 1943 de Ștefan Pascu. Din celelalte volume n-au rămas decât documentele adunate pentru scrierea lor.

Cu toate că a fost scrisă la numai doi ani de la revoluție de către un tânăr de abia 24 de ani, *Istoria românilor din Dacia Superioară* a rămas până astăzi, datorită documentării și puternicului său suflu patriotic, o lucrare de referință nu numai pentru mișcarea revoluționară ardeleană de la 1848, ci pentru întreaga istorie a Transilvaniei de până atunci, scopul ei fiind relevarea neconținutelor lupte ale românilor pentru apărarea ființei lor etnice, pentru libertatea și cultura lor.

Deși scrisă în limba română, „Istoria” lui Papiu a intrat de timpuriu și în circuitul istoriografiei europene, ca fiind, cu privire la Transilvania, una din sursele de bază ale istoricului francez Elias Regnault, autorul cunoscutei *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, publicată la Paris în 1855. Prin intermediul lucrării istoricului francez ea va ajunge și la cunoștința lui Karl Marx, care va utiliza informațiile și constatările lui Papiu la redactarea „Însemnărilor (sale) despre români”²¹.

Într-un discurs rostit la Academia Română în anul 1923 istoricul Alexandru Lapedatu o considera drept „cea mai prețioasă scriere cu privire la revoluția din 1848 a românilor din Transilvania”²².

Opera lui Papiu, scrisă cu o profundă simțire patriotică, a provocat un imens răsunset în toate părțile locuite de români, și cu deosebire în Transilvania, fapt ce a determinat guvernul din Viena să interzică difuzarea ei în toate țările habsburgice. Acesta a fost de altfel unul din motivele pentru care opera n-a fost continuată, Papiu știind prea bine că ordinul guvernului nu va fi revocat.

Zgomotul provocat de apariția istoriei sale, ca și activitatea sa politică desfășurată printre studenții români de la Viena, care avea un puternic ecou în Transilvania, au îndemnat autoritățile austriece să-l pună sub o severă și enervantă supraveghere, motiv ce a făcut ca în toamna anului 1852 Papiu să părăsească Universitatea din Viena și să se înscrie, împreună cu vărul său Alexandru Hodoș, la cea din Padova, unde studiasse și stolnicul Constantin Cantacuzino. Bărnuțiu se înscriesese mai înainte la Universitatea din Pavia²³.

Padova, ca și întreaga Italie de nord, era atunci cuprinsă de o puternică febră patriotică, urmare firească a revoluției de la 1848, scriitorii și profesorii padovani așteptând cu înfrigurare eliberarea Padovei și unirea ei cu Piemontul. O asemenea atmosferă înflăcărată era tocmai ce-i trebuia lui Papiu, care a încheiat aici strânse legături cu numeroși luptători

²¹ Karl Marx, *Însemnări despre români*, manuscrise inedite publicate de A. Oțetea și I. Schwann, București, 1964, p. 11.

²² Vezi Alexandru Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană*, București, 1923, Discurs de recepție la Academia Română, p. 18—19, 21—22.

²³ Alexandru Marcu, *Simion Bărnuțiu, Papiu Ilarian și Iosif Hodoș, la studii în Italia*, București, 1935.

italieni, Transilvania lui cunoscînd și ea aceeași înfrigurare. Pentru a consolida legăturile dintre români și italieni, care în anii următori revoluției luaseră un remarcabil avînt, Papiu alcătuiește o gramatică româno-italiană, și totodată colaborează cu articole despre limbă — vechea lui pasiune — la „Foaia pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov.

La 10 ianuarie 1854 avea să-și ia doctoratul în drept. Îndată după obținerea doctoratului, constrins de nevoile materiale, s-a reîntors la Viena unde a încercat să practice avocatura. Aici avea să-l găsească invitația lui A. Treboniu-Laurian de a accepta o catedră la Facultatea juridică din Iași — Laurian era atunci inspectorul școlilor din Moldova — invitație care în curînd avea să-i fie adresată și lui Bărnăuțiu.

La începutul anului 1855 Papiu se afla la Iași.

Deveniți indezirabili în Transilvania, foștii conducători radicali ai revoluției pașoptiste se adunau acum la Iași și București unde vor contribui cu marele lor patriotism la lupta pentru Unirea Principatelor și consolidarea noului stat român. În această direcție, Papiu va juca un rol dintre cele mai proeminente.

Om cu vederi științifice și politice moderne, Papiu a urmărit chiar din primele sale cursuri să deschidă studenților largi perspective de cunoaștere a lumii contemporane. Unul din aceste cursuri — pe lângă dreptul penal, dreptul roman și istoria universală — a fost *Statistica generală a Europei*, care i-a permis să facă substanțiale comentarii asupra stărilor demografice, etnice, economice și politice ale tuturor țărilor europene, și totodată asupra țărilor române privite în ansamblul lor²⁴. „Eu sînt incredîntat — afirma Papiu — că nici măcar una din condițiunile vieții românilor nu se poate înțelege fără numai așa dacă recurgi la totalitatea românilor”. Vorbînd despre statistica Moldovei, Papiu a ținut să precizeze că nu pe aceasta înțelege a o expune „ci statistica țărilor românești (în general) fiindcă moldoveanul este numai o parte a națiunii și e lucru absurd a pretinde să cunoști partea fără a cunoaște totul” (întregul). Catedra se transforma astfel într-o tribună de la înălțimea căreia se preconiza Unirea tuturor românilor, iar cursul într-o pledoarie pentru realizarea vechiului ideal național. Problema necesității desființării șerbiei și a împrăștiării țăranilor a fost ridicată și ea — deși cu oarecare prudență — în cursul despre statistică vorbindu-se despre secularizarea averilor mănăstirești.

Frământările politice ale timpului ca și dezbinările dintre profesorii din Iași, care au atins și legăturile ardelenilor, au făcut însă ca la începutul anului 1858 Papiu să fie silit a renunța la catedra sa, acceptînd în schimb postul modest de preceptor al copiilor lui Panaiot Balș pe care avea să-i însoțească la studii la Berlin, așa cum M. Kogălniceanu însoțise cu două decenii mai înainte pe copiii lui Mihail Sturdza. În fond acesta a fost și motivul care l-a determinat să accepte noua situație. Berlinul pentru Papiu nu era atunci numai o mare capitală europeană — interesantă și ea prin semnificația ei politică — ci totodată și sediul unor bogate archive care îl interesau în cel mai înalt grad. Întreagă activitatea sa istoriografică viitoare se va resimți de această ședere în capitala Prusiei, în tim-

²⁴ Vezi Emil Cernea și Radu C. Demetrescu, *loc. cit.*

pul căreia a cercetat și arhivele poloneze de la Kornic, care aveau să-i ofere numeroase materiale arhivistice pentru *Tezaurul de monumente istorice pentru România*.

În primăvara anului 1860 Papiu se va reîntoarce la Iași unde la 26 iunie va fi numit juriconsult al Moldovei.

La 10 iulie 1861 el avea să treacă la București ca membru al Eforiei școlilor, iar în anul următor va fi numit procuror de secție la Curtea de Casație. O fotografie făcută în acest timp ni-l înfățișează cu o față smeadă înconjurată de o barbă neagră, tăiată oval, cu fruntea înaltă, lărgită de un început de pleșuvie, cu ochi larg deschiși îndreptați spre un țel îndepărtat. Fotografia denotă totodată un aer de neașteptată melancolie.

Materialele arhivistice descoperite în străinătate îl determină să-și reia activitatea istoriografică întreruptă odată cu publicarea „Istoriei” din 1852, și totodată pentru valorificarea lor și adunarea altora din diferite alte arhive, să propună înființarea unei societăți istorice. În așteptarea înființării acestei societăți, care se va putea organiza abia în 1867, el întemeiază însă, ca o acțiune personală, marea publicație de documente intitulată *Tezaur de monumente istorice pentru România*, din care în anii 1862, 1864 și 1866 aveau să apară trei monumentale volume.

Publicația istorică a lui Papiu, în care s-au publicat numeroase cronici și relatări române și străine asupra lui Petru Rareș, Mihai Viteazul, a bătrânilor lui Ioan Vodă cel Viteaz, a răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan, precum și diferite manuscrise muntene, a întrecut, atît prin dimensiuni cît și prin varietate, „Magazinul istoric pentru Dacia” al lui N. Bălcescu și A. T. Laurian, „Arhiva românească” a lui M. Kogălniceanu, apărute cu două decenii mai înainte, motiv ce avea să-i atragă mai tîrziu strălucitul elogiu al lui N. Iorga²⁵.

Paralel cu editarea „Tezaurului”, Papiu s-a dedicat și unei pasionate activități politice determinată pe de o parte de ideea unității politice a românilor, iar pe de alta de situația Transilvaniei. În legătură cu cea dintîi a întocmit în 1860, îndată după întoarcerea de la Berlin, un amplu *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu unгурii* care a fost prezentat domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Memorandul menționat a fost considerat de unii din contemporanii săi drept „evanghelia ideilor politice și naționale ale lui Al. Papiu Ilarian”, și s-a bucurat de multă atenție din partea lui Cuza. Esența Memorandului o constituie relevarea omogenității teritoriului și a națiunii române, domnului i s-a urât să reînvie epopoea lui Mihai Viteazul.

Arareori pînă atunci problema realizării unității naționale a fost examinată cu atîta luciditate și cu așa de puternice și variate argumente geografice, politice, diplomatice și etice, Papiu devenind prin acest memorandum un adevărat doctrinar al unității statale a poporului nostru. „Românii din Transilvania — afirma Papiu în Memorandul său — în împrejurările de față numai la principate privesc numai de aici așteaptă semnalul, numai de aici își văd scăparea”²⁶.

²⁵ N. Iorga, *loc. cit.*

²⁶ Al. Papiu, Ilarian, *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu unгурii*, publicat postum în „Revista pt. istorie”, 1883, fasc. I, p. 133—136.

Deși stabilit la Iași și apoi la București, Papiu a rămas cu toate acestea, ca și Bărnățiu și ca și Laurian, în strinsă legătură cu luptătorii din Transilvania pe care i-a susținut neconținut în acțiunile și eforturile lor de emancipare națională. În 1861, când în Austria, în urma abandonării sistemului absolutist, se căuta calea unor noi formule de guvernare, bazate pe recunoașterea autonomiei vechilor unități teritoriale istorice, Papiu a scris și publicat la Iași marele său studiu intitulat *Independența constituțională a Transilvaniei*, care avea să fie reprodus mai întâi în „Monitorul oficial” de la București — semn că reprezenta și punctul de vedere al guvernului român — și tradus apoi și în limbile franceză, germană și italiană. Prin studiul său Papiu pleda, în vederea Unirii sale cu România, pentru autonomia Transilvaniei și pentru un regim democratic în care „ungurii să rămână unguri, sașii sași, iar românii români”. În legătură cu necesitatea unei înțelegeri între români și unguri, Papiu afirma că prin aceasta s-ar putea „combate în comun absolutismul din orice parte ar veni”.

La stabilirea candidaturilor pentru Dieta din Sibiu ce urma să aibă loc în 1863, alegătorii din cercul Ludoșului (Cimpia) — popularitatea lui Papiu rămânând intactă printre ardeleni — s-au gândit la dînsul pentru a-i propune să accepte a fi deputatul lor. La acea dată Papiu ceruse însă și primise cetățenia română, așa încît, neputîndu-le satisface dorința — legea electorală opunîndu-se candidaturii unui cetățean „străin” — i-a asigurat totuși că „oriunde s-ar afla pe acest pămînt, nu va să uite vreodată în viața sa datorințele ce are către patria nașterii sale”²⁷.

Semnificația acestei mărturisiri avea să se vadă în anii următori.

La 3 noiembrie 1863 încrederea lui Cuza și a lui M. Kogălniceanu îl face să intre ca ministru titular la Justiție și ad-interim la Controlul de stat în guvernul prezidat de acesta, guvern a cărui sarcină era să soluționeze spinoasa problemă a chestiunii rurale aminată mereu de „patimile politice”. Papiu a fost astfel cel dintîi român din Transilvania care a intrat într-un guvern de la București, și care, cu această ocazie, avea să-și lege numele, alături de Kogălniceanu, de unul din cele mai importante acte ale domniei lui Cuza: secularizarea averilor mănăstirești.

Proiectul acestei legi, recomandată de Papiu domnitorului încă din 1860 prin cunoscutul său Memorand, a fost prezentat de acesta Adunării deputaților la 13 decembrie 1863, și votată în aceeași zi cu 93 voturi pentru și 3 contra. Legea aplicîndu-se tuturor mănăstirilor din țară, indiferent dacă fuseseră închinat sau nu, a făcut să intre în patrimoniul statului 25,26% din suprafața întregii țări, care avea să ajungă apoi în posesiunea țăranilor improprietăriți²⁸.

Cel care ca tînăr tribun ceruse pe Cimpia libertății desființarea iobăgiei și improprietărirea țăranilor, contribuia acum la improprietărirea țăranilor transcarpatini. Legea prevedea totodată — lucru firesc într-un document alcătuit de doi istorici — obligația pentru egumenii greci de a restitui guvernului român ornamentele, cărțile și vasele sacre precum și documentele privitoare la istoria României.

²⁷ „Telegraful român”, Sibiu, 1863, nr. 45.

²⁸ Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. II, București, 1970, p. 199—224.

Sub ministeriatul său avea să se reglementeze printr-o nouă lege și problema indigenării străinilor, Papiu susținând, pentru a simplifica acordarea cetățeniei române emigranților români de peste hotare, că „un român, oriunde ar fi născut, e de ajuns să se constate naționalitatea lui și nu mai are nevoie de a fi naturalizat, pentru că el este român din naștere; el n-are trebuință decît ca Adunarea României să-i recunoască naționalitatea, să-l recunoască într-adevăr român”.

Anumite intrigi politice, ca și dorința sa de a se consacra cu mai multă energie editării „Tezaurului de monumente istorice pentru România”, l-au determinat însă la 27 ianuarie 1864 să demisioneze. Portretul său din această perioadă este al unui om aspru, grav, cu mustățile mai groase și cu barba ușor despicată, dar cu aceleași priviri departe văzătoare.

Activitatea politică, desfășurată de pe pozițiile liberalismului radical, reprezentat de C.A. Rosetti, nu i-a produs de altfel decît decepții, violențele politice ale timpului și îndeosebi unele atacuri ale lui Cezar Bolliac, atingîndu-l în mod neplăcut.

Marile sale succese din această perioadă i-au fost aduse de activitatea publicistică dedicată acutelor probleme ridicate de proclamarea dualismului austro-ungar, Papiu fiind unul din principalii combatanți români împotriva acestuia, și mai ales de activitatea culturală și științifică desfășurată în cadrul societății *Transilvania* și a *Societății Academice Române*.

Societatea „Transilvania” a fost înființată la 3/15 mai 1867 — ziua aniversării revoluției de la 1848 — de către emigranții și refugiații transilvăneni din București ca o reacție împotriva contopirii — prin dualism — a Transilvaniei cu Ungaria, și totodată ca o societate de ajutorare cu stipendii a studenților, elevilor și tinerilor meseriași români din provinciile românești subjugate de Austro-Ungaria. Ea avea să organizeze totodată numeroase serbări și conferințe patriotice, precum și mari manifestații împotriva opresiunii naționale din imperiul habsburgic.

Primul președinte al „Transilvaniei” a fost Al. Papiu Ilarian (1867 — 1874) care a strîns în jurul ei pe numeroși patrioți și a organizat pe o largă bază financiară susținută — la apelul președintelui — de aproape toate județele și orașele României, ajutorarea în decursul anilor a sute de tineri români de peste Munți trimiși să-și facă studiile în străinătate.

Activitatea de la societatea „Transilvania” a fost cea mai entuziastă și mai generoasă dăruire a lui Papiu pentru provincia sa natală, prin ea creîndu-se o tradiție dintre cele mai fecunde pentru apărarea Transilvaniei și pentru stimularea energiilor ei²⁹.

La societatea Academică Română — preconizată de el încă din 1860 — Papiu a fost ales în anul 1868 (16 septembrie) odată cu M. Kogălniceanu și G. Sion. Principala sa realizare în cadrul acestui înalt for de cultură a fost rostirea discursului de recepție — primul discurs de recepție rostit la Academia Română din București — consacrat lui George Șincai sub titlul *Viața, operele și ideile lui George Șincai din Șinca*. Discursul — în ședință publică — a fost rostit la 14 septembrie 1869, și el a fost cea mai vibrantă și mai impunătoare expunere monografică — rămasă pînă astăzi neîntrecută — dedicată marelui său înaintaș.

²⁹ Vezi I. Clinciu, *Din trecutul societății „Transilvania”, 1867—1939*, București, 1939.

Cu aceeași minuțiozitate și dragoste a redactat în anul următor și *Relațiunea despre manuscrisele lui Budai Deleanu*, aduse de la Liov în 1868 de Gheorghe Asachi și păstrate în Biblioteca centrală a Universității din Iași, făcându-se astfel pentru întâia oară lumină în jurul moștenirii literare, istorice și filologice a autorului *Țiganiadei*. Într-o scrisoare adresată lui Barițiu la 18 noiembrie 1869, Papiu afirma că „acest român... era mai mare lingvist decît Klein (Samuil Micu), Șincai și Maior, și egal cu aceștia la istorie”.

Dragostea pentru trecutul istoric și cultural al neamului îl făcea totodată ca în 1872 să publice, sub auspiciile Societății Academice versiunea latină a importantei scrieri a lui Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae* — necunoscută pînă atunci la noi în această versiune — însoțind-o de un istoric al peregrinărilor și editărilor ei germane și românești.

Prin ediția lui Papiu s-a deschis seria edițiilor dedicate de Societatea Academică și apoi de Academia Română operelor lui Dimitrie Cantemir, ea fiind prima contribuție de această natură a tinerei instituții științifice românești³⁰.

Cîntecul de lebadă al fecunde activități a lui Papiu l-a constituit pasionanta sa pledoarie din 1873 pentru *Cauza bivolarilor din Giurgiu*, care i-a oferit încă o dată prilejul de a interveni pentru apărarea unor oameni crunt loviți de despotismul vremii.

Într-o nouă fotografie făcută în acest an descoperim un om cu figura obosită, cu fruntea larg pleșuvită, cu buzele strînse într-un rictus amar, cu privirile reținute parcă de un efort de interiorizare și cu umerii puțin încovoiați.

Procesul declinului începuse.

În 1874 marea inteligență a lui Alexandru Papiu Ilarian se întunecă, așa cum se întunecase mai înainte și spiritul eroic al lui Avram Iancu și apoi peste cîțiva ani gîndirea genială a lui M. Eminescu. După chinuri prometeice care au ținut aproape 4 ani, la 23 octombrie 1877 viața lui Papiu se frîngea fulgerată de soartă după ce împlinise abia 50 de ani.

Cu el dispărea o mare conștiință patriotică, un spirit dinamic revoluționar, un istoric de dimensiunile lui Kogălniceanu și ale lui Bălcescu, un lingvist cu largi orizonturi — unul din cei mai străluciți români ai secolului al XIX-lea.

LORS DU 150e ANNIVERSAIRE DE AL. PAPIU ILARIAN

RÉSUMÉ

L'article est consacré à l'historien et combattant politique Alexandru Papiu Ilarian, lors de la célébration de son 150e anniversaire (23 septembre 1827) et du centenaire de sa mort (23 octobre 1977).

³⁰ Vezi pentru detalii, I. Chindriș., *op. cit.*

L'auteur relève notamment les écrits dédiés à Al. Papiu Ilarian au cours des dernières années, soulignant son importance en tant qu'homme politique révolutionnaire, professeur, linguiste et historien. Papiu a été l'un des principaux représentants de la révolution de 1848 de Transylvanie et en 1863, émigré en Roumanie, il a été ministre de la Justice dans le gouvernement présidé par M. Kogălniceanu qui a réalisé la sécularisation des biens des monastères. En tant qu'historien, il a écrit *Istoria românilor din Dacia Superioară* (L'Histoire des Roumains de la Dacie Supérieure) (1852) et puis a édité la publication historique d'envergure *Tezaur de monumente istorice pentru România* (Trésors de monuments historiques pour la Roumanie) (3 volumes 1862—1864). Combattant pour la liberté de la Transylvanie, Papiu a présenté en ce sens un ample *Memorandum* au prince Alexandru Ioan Cuza (1860) et publié ensuite l'étude *Independența constituțională a Transilvaniei* (L'indépendance constitutionnelle de la Transylvanie) (1862) traduite également en français, allemand et italien.

En qualité de membre de la Société académique Roumaine (L'Académie Roumaine), il a inauguré la série des discours de réception, parlant en 1869 de *La vie, les oeuvres et les idées de Gheorghe Șincai*, et a initié la publication en roumain des écrits de Démètre Cantemir. Il a été le premier président de la société patriotique *La Transylvanie* de Bucarest (1866—1874).

Al. Papiu Ilarian a déployé aussi une intense activité de publiciste à caractère politique et historique.

PROBLEMA CONSTITUȚIONALĂ ȘI MONARHIA (1922—1927)

DE

MIHAI RUSENESCU

Cercetarea trăsăturilor caracteristice regimului social-politic din România interbelică impune analiza tuturor factorilor care au jucat un anumit rol în dezvoltarea sau frinarea progresului social. Un rol în acest proces l-a jucat monarhia.

Literatura de specialitate, dedicată instituției monarhice din țara noastră este relativ bogată și privește un capitol însemnat din istoria vieții publice a României. Până la 23 August 1944, ea cuprinde prea puține lucrări de analiză științifică propriu-zisă, constând, în principal, din articole de ziare sau lucrări cu caracter descriptiv și memorialistic. Necontestând importanța lor ca valoare documentară, considerăm însă necesar să atragem atenția că ele poartă amprenta momentului în care au fost scrise și că au un caracter apologetic sau polemic¹. Faptul acesta, după 23 August 1944, a creat dificultăți acelorora interesați și preocupați să restabilească adevărul istoric în întreaga lui complexitate, să trateze de pe poziții științifice rolul pe care l-a jucat monarhia în viața politică a țării. Au fost preocupări mai ales pe linia jafului economic a bogățiilor țării de către cei patru hohenzollerni care s-au succedat de la 1866 și până în 1947. Domnia regilor României a constituit o piedică spre avânt și progres a țării, a lovit prin acțiunile întreprinse în starea materială a poporului, ea constituind vârful piramidei regimului burghezo-moșieresc din acești ani. În sensul acesta au apărut unele lucrări și studii în reviste de specialitate² care au demascăat cu virulență caracterul exploatare și reacționar al monarhiei. În mod deosebit

¹ În multitudinea celor care au scris despre cei 81 de ani de viață monarhică a României sub dinastia de Hohenzollern vom cita lucrările lui I. H. Rădulescu, B. P. Hașdeu, Al. Macedonski, A. Bacalbașa, N. T. Orășanu, C. Mille, D. A. Sturdza, R. Rosetti, I. L. Caragiale, T. Maiorescu, A. D. Xenopol, N. Iorga, C. Dobrogeanu-Gherea, N. D. Cocea, Lucrețiu Pătrășcanu și mulți alții.

² Costin Murgescu, *Casa regală în afacerile cu devize 1935—1940*, București, Edit. Acad., 1970; *Poziția forțelor democratice față de monarhie în perioada 23 august 1944—30 decembrie 1947*, în „Anale de istorie”, nr. 6, 1962; idem, *Caracterul prădatnic al dinastiei de Hohenzollern — Sigmaringen. Unele operații cu devize ale fostei Case regale între anii 1935—1940*, în „Studii”, nr. 4/1958; Gh. Țuțui, *Mircea Popa, Hohenzollernii în România*, București, Edit. politică, 1962; Aron Petric *Criza dinastică, 1927—1930*, în „Anale de istorie”, nr. 2—3/1968; V. Anescu, *Rotul monarhiei în Jefeuirea și exploatarea poporului român, în aseruirea economică a țării față de puterile imperialiste*, în „Anale de istorie”, nr. 6/1962; *Monarhia văzută de contemporani*, București, Edit. politică, 1968. Tangențial și A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, București, 1958; C. Kirilțescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, București, 1967, vol. 11 ș.a.

autorii demonstrează că familia de Hohenzollern a avut numeroase acțiuni la diferite consilii de administrație industriale, bancare, comerciale prin care era legată în mod direct de interesele claselor exploataatoare autohtone, fiind astfel pilonul pe care se rezemau burghezia și moșierimea din țara noastră. În 1925, când Ferdinand își făcea testamentul, el lăsa moștenitorilor în afara averii de peste 380 000 000 lei și „regretul că nu a putut să și-o sporească și mai mult”³. Monarhia apare astfel nu numai ca o stingheritoare reminiscență feudală, de natură să frîneze desfășurarea democratică a proceselor social-politice din România deceniului al III-lea al secolului nostru, ci și ca un instrument activ de exprimare nemijlocită și de promovare a intereselor burgheziei și moșierimii. Corelate astfel, pozițiile economice cu acțiunile politice ale monarhiei ne dăm mai bine seama de rolul pe care l-au jucat în istoria țării cei patru monarhi de Sigmaringen în decursul celor 8 decenii cit au stat în fruntea țării.

În studiul de față ne vom ocupa de poziția și rolul pe care l-a jucat monarhia în viața politică a țării față de două probleme care au dominat scena politică în perioada 1922—1927: elaborarea constituției și criza dinastică, care s-a produs la sfîrșitul anului 1925.

Revizuirea Constituției a fost făcută la 19 iulie 1917; după un an, în 1918, avea să se împlinească aspirația seculară a tuturor românilor, făurirea statului unitar. Realizarea acestui deziderat istoric vital a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pătri ale societății, opera întregului popor, a întregii națiuni⁴.

Acest eveniment cu profunde consecințe social-politice avea să reclame o nouă constituție care să consfințească realitatea istorică.

Venirea la putere a liberalilor, în frunte cu I.I.C. Brătianu, la 18 ianuarie 1922, după trei ani de puternice frământări social-politice, a marcat începutul unei noi etape în evoluția vieții politice în care monarhia în funcție de evoluția raporturilor de forțe politice și a condițiilor generale avea să aibă un rol mai „șters”. Deținînd puterea economică și exercitînd o puternică influență asupra regelui, liberalii au recurs la metode considerate de opoziție ca fiind dictatoriale și care au stîrnit nemulțumiri din partea celorlalte partide.

Elaborarea noii constituții însemna cel mai important obiectiv urmărit de Partidul liberal.

În mai 1922, s-a constituit o comisie însărcinată cu întocmirea proiectului noii constituții care trebuia supusă parlamentului.

În preajma deschiderii sesiunii ordinare a corpurilor legiuitoare, pe lingă contradicțiile manifestate în rîndurile partidelor de opoziție s-au ivit păreri contradictorii și între fruntașii Partidului liberal. Unii considerau că din moment ce Partidul liberal deținea majoritatea parlamentară, precum și asentimentul regelui, putea să treacă la schimbarea Constituției, fără a ține seama de protestele opoziției. Alții considerau că este mai prudent pentru guvern ca dezbaterile asupra proiectului de constituție să se facă în prezența unei opoziții în parlament. Ziarul „Ade-

³ Gh. Țuțui, Mircea Popa, *Op. cit.*, p. 40.

⁴ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 37.

vărul” scria că guvernul avea și unele indicații de la palat, precum că regele voia ca discutarea reformei constituționale să se facă cu participarea opoziției⁵.

În vederea deschiderii sesiunii ordinare a corpurilor legiuitoare care trebuia să ia în dezbateră proiectul de constituție, guvernul a convocat, încă de pe data de 2 noiembrie 1922, Delegația comisiei constituționale pentru a discuta unele probleme mai dificile legate de redactare. Delegația și-a desfășurat lucrările între 2 și 23 noiembrie, interval în care au avut loc 11 ședințe⁶. În aceste ședințe s-a luat în discuție fiecare articol din vechea constituție pe care l-au aprobat cu sau fără modificări. Unele din ele au fost suprimate și înlocuite prin înscrierea unor articole noi privind înființarea Consiliului superior al apărării țării, introducerea generală sau parțială a stării de asediu, înființarea Consiliului legislativ⁷. Au fost înscrise de asemenea articole privind dreptul de proprietate, naționalizarea subsolului, organizarea Senatului⁸.

La câteva zile după încheierea lucrărilor Delegației comisiei constituționale a avut loc deschiderea sesiunii ordinare pe anul 1922—1923 a corpurilor legiuitoare în ziua de 23 noiembrie 1922. Referindu-se la sarcinile ce reveneau Constituanței, regele în mesajul său preciza că după înfăptuirea actului încoronării, Adunările Naționale erau, chemate cu neîntârziere să ia în discuție și „să desăvârșescă așezământul constituțional al României întregite”⁹ în vederea consolidării naționale. Mesajul regal prin care se anunța necesitatea depunerii și dezbaterii proiectului de constituție a reprezentat o lovitură puternică dată întregii opoziții și, în special Partidului național, care încă mai spera că regele va ține seama de protestele ei și va convoca din inițiativă proprie Adunările Constituante, fiind vorba de o nouă constituție. Hotărîrea regelui de a recunoaște acestei sesiuni caracterul de Constituantă arată că protestele opoziției „nu au folosit și nu vor folosi la nimic”¹⁰. Adunările Partidului național, fuziunea acestuia cu Partidul conservator-democrat — după cum remarcă un reprezentant al Partidului comunist — Gh. Moscu, n-au „speriat” pe rege, ci dimpotrivă acesta „a aprobat intenția guvernului liberal de a face ca acest parlament să accepte noua constituție”¹¹. Liberalii erau convinși că în condițiile unei puternice opoziții, constituția nu putea fi realizată decît cu ajutorul unei „excepționale autorități” pe care nu și-o puteau exercita decît avînd asentimentul regelui. De altfel ei știau că regele în asemenea situație „nu poate fi un simplu arbitru, ci că el trebuie să guverneze prin guvernul său”¹². Prin diferiți reprezentanți ai partidului, liberalii au încercat să demonstreze regelui, că ori dau ei țării o nouă constituție, ori intră în opoziție și atunci regele care vroia totuși rezolvarea acestei probleme avea să mai aștepte mult timp¹³.

⁵ „Adevărul” din 14 noiembrie 1922.

⁶ Arh. St. Buc. fond Parlament, dosar 2010/1923, f. 278.

⁷ Ibidem, f. 319.

⁸ Ibidem, f. 320—322; Eufrosina Popescu, *Lupta dintre partidele politice burgheze privind elaborarea și adoptarea Constituției din 1923*, rezumatul tezei de doctorat, Universitatea București, 1971.

⁹ Dezbaterile Adunărilor Naționale Constituante, ședința din 28 noiembrie 1922, p. 1.

¹⁰ Arhiva C. C. al P.C.R., fond 1, dosar 73/1922, f. 1.

¹¹ Ibidem.

¹² *Politie and political parties in Romania*, London, 1936, p. 16.

¹³ Arh. C. C. al P.C.R. fond 1, dosar 73/1922, f. 1.

Regele era convins că împrejurările nu erau favorabile pentru a da țării o nouă constituție, deoarece liberalii aveau împotriva lor toate partidele de opoziție; considera totuși că noua constituție putea fi votată mai repede de parlament, în care 2/3 erau partizanii Partidului liberal, decît de un alt parlament format din reprezentanții a trei sau patru partide politice¹⁴. Rezultă din cele relatate că cei doi factori, regele și Partidul liberal, au fost hotărîți în grăbirea trecerii proiectului de constituție prin parlament, trecînd peste protestele opoziției. Odată începute lucrările corpurilor legiuitoare, Comitetul Executiv al Partidului național intrunit la 29 noiembrie a hotărît contestarea guvernului și parlamentului de a da țării o nouă constituție și absentarea de la lucrările parlamentului. M. Theodorian-Carada, referindu-se la lupta opoziției în acest timp și la poziția regelui față de ea, relatează că într-o convorbire avută cu Ferdinand, acesta manifesta plictiseală față de rezistența transilvănenilor. Pentru a le anula rezistența și a-i determina să accepte noua constituție, M. Theodorian-Carada îi propunea regelui să introducă principiile înscrise în Rezoluția de la Alba-Iulia din 1918, referitoare la democratizarea țării, la care regele i-a replicat: „este cu neputință să introducem în constituție ce e acolo”¹⁵. Această declarație demonstrează că regele se opunea principiilor înaintate ale rezoluției de la Alba-Iulia, privind noua reorganizare a statului.

Începînd cu data de 12 decembrie 1922 proiectul noii constituții a fost supus dezbaterii Comisiei constituționale mixte, care a durat pînă la 5 ianuarie 1923. S-au discutat mai amplu problema drepturilor femeilor, libertatea presei, naționalizarea subsolului etc. După terminarea lucrărilor comisiei, C. Dissescu și D.R. Ioanițescu au fost desemnați să dea forma definitivă a proiectului de constituție. Paralel cu lucrările Comisiei constituționale mixte, în parlament au fost continuate dezbaterile asupra mesajului regal. În răspunsul la mesaj, diferiți reprezentanți ai partidelor de opoziție și-au exprimat părerea de a lua, fără întîrziere, în studiu proiectul de constituție¹⁶.

Au avut loc o serie de consfătuiri politice ale opoziției în vederea stabilirii mijloacelor de luptă împotriva guvernului. La clubul Partidului național din București, a avut loc la 5 ianuarie 1923 ședința Comitetului Executiv prezidată de I. Maniu pentru a analiza situația politică și necesitatea organizării partidului în județele din vechiul regat, pentru a contracara poziția guvernului liberal¹⁷. Cu cîteva zile înainte de redeschiderea parlamentului, I. Maniu a mers în audiență la rege și timp de trei ore i-a expus acestuia motivele imposibilității impunerii proiectului de constituție de către Camerele constituante.

În zilele de 22 și 23 ianuarie 1923, s-a ținut la Cluj o consfătuire a foștilor parlamentari, foști miniștri și prefecți ai Partidului poporului din Transilvania de sub președinția dr. Petru Groza. Fondul dezbaterilor a fost axat pe tema fixării tacticii față de lucrările

¹⁴ „Adevărul” din 21 decembrie 1922.

¹⁵ M. Theodorian-Carada, *Efemeride, Însemnări și amintiri 1908—1928*, Roman, 1937, p. 119.

¹⁶ Dezbaterile Adunării Naționale Constituante, ședința din 6 decembrie 1922, p. 28—29.

¹⁷ „Patria” din 11 ianuarie 1923.

parlamentului privind noua Constituție. Dr. Petru Groza declarase că nu are importanță faptul că partidul său participă la lucrările parlamentului, deoarece regele a dat adeziunea guvernului și majorității parlamentare liberale să voteze noua Constituție independent de participarea sau neparticiparea partidelor de opoziție.

Consiliul de Miniștri întrunit în ziua de 23 ianuarie 1923 a aprobat proiectul noii constituții și a hotărît să fie depus la corpurile legiuitoare. În după amiaza zilei de 26 ianuarie a avut loc redeschiderea parlamentului. În numele Partidului național, M. Popovici în Camera Deputaților și M. Gropsan în Senat au făcut declarații că nu recunosc legalitatea parlamentului de a legifera constituția. Astfel, opoziția și în special reprezentanții Partidului național avertizau din nou guvernul și pe rege că nu vor vota noua constituție.

Perioada cât au durat discuțiile generale și pe articole a fost foarte agitată. Chiar dacă cele mai multe principii și articole erau preluate din vechea constituție de la 1866, prevederi ca naționalizarea subsolului etc. au stîrnit reacțiile opoziției și nemulțumiri în rîndurile unor deputați chiar din majoritatea parlamentară, care erau afectați de măsurile preconizate. Reprezentanții partidelor de opoziție pe lingă declarațiile făcute în Camera Deputaților sau la Senat că nu consideră legal guvernul liberal, care elaborase proiectul de constituție, au mers la rege pentru a protesta împotriva modului de acțiune al guvernului. Presa acestor partide nu a dat nici un comunicat despre aceste convorbiri. Ziarul independent „Lupta” informa că în ziua depunerii proiectului în parlament, I. Mihalache, dr. N. Lupu și Al. Averescu au fost la rege. Cu această ocazie, Al. Averescu l-a avertizat pe rege că perpetuarea regimului liberal ar duce țara la un dezastru complet¹⁸. Dr. N. Lupu îi atrăgea atenția regelui că noua constituție „nu va putea trece decît peste cadavrele populației”¹⁹. La aceasta regele ar fi răspuns că chiar cu acest preț constituția va fi impusă pentru că după patru ani de la întregirea României nu mai poate fi condusă după vechea constituție²⁰. Un rezultat asemănător l-a avut și întîlnirea dintre Al. Marghiloman și rege din ziua de 5 februarie. Cu acest prilej regele i-a declarat că „constituția trebuie să se facă”, bineînțeles în urma unor „discuții și concesi asupra amănuntelor”²¹. Toate acestea dovedesc hotărîrea regelui de a sprijini guvernul pentru votarea constituției într-un timp cât mai scurt.

Toate protestele lui I. Maniu, Vaida Voevod, M. Popovici, Gr. Filipescu, I. Mihalache, N. Lupu, V. Madgearu etc. la întrunirile din 11, 25 februarie și 18 martie 1923 ținute la București, cît și declarațiile făcute în ședințele parlamentului, n-au avut ecou. Modul în care au evoluat dezbaterile scotea la iveală faptul că guvernul se bucura de concursul regelui. Complicitatea dintre guvern și rege l-a determinat pe N.D. Cocea să scrie articolul *Răspunzătorul* în care face un aspru rechizitoriu la adresa monarhului pentru că „cu toate avertismentele repetate ale opoziției a declarat că actualul proiect de constituție trebuie votat și a

¹⁸ „Lupta” din 31 ianuarie 1923.

¹⁹ Ibidem din 28 ianuarie 1923.

²⁰ Ibidem,

²¹ Al. Marghiloman, *Note politice*, București, 1927, p. 18-199.

stăruit din răspuțeri, s-a coborit adeseori pînă la rolul de propagandist vulgar și de agent al guvernului ca să convingă pe unii și să smulgă consimțămîntul celorlalți”²². Regele făcîndu-se astfel răspunzător era avertizat că ar putea împărtăși soarta lui Ludovic al XVI-lea sau țarului Nicolae al II-lea. Pentru acest articol N. D. Cocea a fost dat în judecată pentru *les majestate* și condamnat la 6 luni. Scandalul produs în Cameră în zilele de 9 și 10 martie a consternat lumea politică. Toma Stelian, în numele dizidenței liberale, a publicat cu acest prilej un articol prin care avertiza pe suveran asupra celor întîmplate în parlament spunînd că „e timpul ca regulatorul constituțional al situațiunii politice a țării să ia măsuri ca digurile să nu fie rupte și minuirea stăvilărilor să fie incredințată unor miini abile și unor oameni mai destoinici”²³. Se mai speră încă într-o intervenție a regelui în favoarea opoziției, deși acesta, după cum remarca generalul Socec „sta neclintit lîngă Ionel Brătianu, susținînd proiectul Constituției fățiș”²⁴. Totuși N. Iorga nota în memoriile sale (vol. IV, p. 65—66), la 13 martie 1923, că fiind chemat la prințul Carol, acesta credea „că parlamentul actual n-are dreptul de a vota constituția”. Votul final a avut loc la 26 martie 1923 în camera Deputaților și la 27 martie în Senat. În Adunarea Deputaților din 255 de participanți la vot 247 au votat pentru și 8 împotriva. Astfel, Partidul liberal și-a consolidat și mai mult poziția în viața politică a țării.

Spre deosebire de constituția din 1866, cea nouă votată număra cu 10 articole mai mult și anume 138. Din cele vechi, 128 au fost înlocuite cu un număr de 20 articole, s-au introdus 7 noi și au primit unele modificări 25, iar cele mai multe, 76 au fost menținute în forma vechii constituții. La 28 martie guvernul în frunte cu I.I.C. Brătianu a mers la rege și i-a înminat decretul de sancționare. Regele a aprobat constituția și la 29 martie 1923 avea să aducă parlamentului mulțumirile sale pentru că a dus la bun sfîrșit opera de adoptare a constituției.

Nu vom înfățișa toate prevederile noii constituții, ne vom referi numai la cele privind monarhia, și anume capitolul intitulat: „*Despre rege*” cuprins în art. 77—91²⁵.

Puterile constituționale ale regelui, așa cum prevedea art. 77, erau ereditare în linie coborîtoare directă și legitimă excluzînd femeile. În lipsă de coborîtori în linie bărbătească, succesiunea tronului era acordată celui mai în vîrstă dintre frații săi, sau coborîtorilor acestora. Dacă nici unul dintre frații săi nu ar mai fi în viață, sau ar declara că nu primesc tronul, atunci regele putea indica succesorul său dintr-o familie suverană din Europa (art. 78)²⁶. N. Iorga la dezbaterile Adunării Constituante a protestat la formularea acestui articol. El spunea „Doar regele a rupt orice legătură cu aceste rude, fiind expulzat din familia sa. Nu i se poate cere deci nici unuia dintre urmașii săi ereditari la tron să mai apeleze vreodată în această direcție. Singurele căi la care am putea recurge ar fi sau la familiile domnitoare latine, sau la vlăstarii domnițelor familiei

²² „Facla” din 24 martie 1923.

²³ „Patria” din 17 martie 1923.

²⁴ Arh. C. C. al P.C.R., fond 104, dosar 8569 f. 2293.

²⁵ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XI — XII, 1922—1926, p. 12—14.

²⁶ *Ibidem*.

noastre regale azi regine în țări amice”²⁷. Art. 79 sublinia faptul că în caz de vacanță a tronului, ambele Adunări trebuiau să se întrunească de îndată într-o singură Adunare, chiar fără convocare și cel mai târziu până la 8 zile trebuiau să aleagă un succesor dintr-o dinastie din Europa occidentală. Adunarea trebuia să întrunească trei pătrimi din membri, iar în caz că acest lucru nu ar fi posibil, în a noua zi, se va alege noul rege cu oricâți membri ar participa, însă cu condiția majorității voturilor, vot care va fi secret. Până va fi ales noul rege, puterile regale trebuiau exercitate de o locotenentă regală alcătuită din trei persoane²⁸. Adunările puteau să se întrunească chiar fără convocare cel mai târziu zece zile după declararea morții (art. 80). De la data morții regelui și până la depunerea jurământului succesorului, puterile constituționale erau exercitate de Consiliul de Miniștri. Art. 82—84 se referă la starea de majorat a regelui, la formula de jurământ, la numirea regentei în timpul minorității succesorului cit și atunci când regele se află în imposibilitate de a domni²⁹. Pe timpul cînd funcționa regenta, nu se putea face nici o modificare constituției. Persoana regelui era inviolabilă, iar miniștrii erau răspunzători. Nici un act al regelui nu putea intra în vigoare, dacă nu era contrasemnat de un ministru, care prin aceasta devenea și răspunzător. Regele numea și revoca pe miniștri, sancționa și promulga legile, avînd dreptul de a refuza sancționarea lor. În legătură cu refuzul regelui de sancționare a legilor, în proiectul de constituție se prevedea dizolvarea parlamentului, dar dacă aceasta persista, suveranul trebuia să o sancționeze. În forma definitivă a Constituției, această măsură nu a mai figurat. Monarhul avea dreptul de amnistie în materie politică, de a ierta sau micșora pedepsele criminale, dar nu putea interveni în administrația justiției. El putea să confirme funcțiile publice, dar nu putea crea o funcție fără o lege (art.88). Constituția înscrisă și faptul că regele este șeful armatei, că poate acorda grade militare și decorații, că are dreptul de a bate monedă. El putea să încheie cu statele străine convenții de comerț, de navigație etc. însă în prealabil acestea trebuiau să fie aprobate de parlament. Tot prin constituție se fixa și lista civilă, listă valabilă pentru durata fiecărei domnii. În conformitate cu art. 136, lista civilă s-a fixat la suma de 10 000 000 lei anual, iar pentru principele moștenitor la 2 000 000 lei³⁰.

În sfîrșit art. 90 se referea la dreptul regelui de a convoca Adunarea Deputaților și Senatul în sesiuni de 5 luni de zile, de dizolvarea acestora, dar cu condiția privind convocarea corpului electoral. Ultimul articol se refera la faptul că regele nu are alte puteri decît cele date prin constituție³¹.

După cite se observă, constituția votată în parlament la 28 martie 1923 era în realitate constituția din 1866, revăzută și modificată ca să corespundă mai deplin intereselor de după război ale claselor domi-

²⁷ „Neamul românesc” din 21 martie 1923.

²⁸ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XI—XII, 1922—1926, p. 12—14.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 556. În 1926 lista civilă a regelui a ajuns însă la 40 000 000 lei anual, iar dotația principelui la 7 000 000 lei.

³¹ *Ibidem*, p. 12—14.

nante și monarhiei. Lupta dintre partidele politice burgheze pentru elaborarea și adoptarea Constituției s-a încheiat așadar prin adoptarea proiectului guvernamental susținut de rege.

Constituția din 1923 s-a dovedit inadecvată transformării burghezodemocratice a societății noastre, nu atât prin conținutul prevederilor sale cât mai ales modalitatea aplicării acestora. Dacă în acest act juridic au fost proclamate drepturi și libertăți precum și unele prevederi mai favorabile maselor în mod practic, prin diferite legi, au fost îngrădite.

Una dintre problemele mari care a provocat nu numai senzație, ci și simple și contradictorii dezbateri în parlament, presă, întruniri etc., a fost „criza dinastică”, produsă la sfârșitul anului 1925 prin renunțarea la tron a prințului Carol. „Chestia Carol a devenit, de la ianuarie 1926 înainte, pivotul politicii românești pentru Brătianu bineînțeles și Brătianu ținea totul în mână”³², scria C. Argetoianu în memoriile sale.

Fiind plecat la Londra pentru a reprezenta familia regală la funeraliile reginei Alexandra a Angliei, prințul Carol la întoarcere s-a oprit la Paris unde a întâlnit-o pe Elena Lupescu, amanta sa, și a refuzat să se mai întoarcă în țară renunțând la toate drepturile sale conferite de titlu și prin calitatea de membru al familiei regale. El cerea totodată să i se fixeze numele sub care să-și poată susține situația în străinătate, obligându-se ca timp de zece ani să nu revină în țară fără consimțământul regelui și al guvernului³³. Imediat după renunțarea la tron, C. Argetoianu, fruntaș al Partidului național, ca unul din apropiații prințului a încercat să capete aprobarea regelui Ferdinand de a merge în străinătate și a-l readuce pe Carol înapoi. Însă regina Maria, de acord cu Brătianu și Știrbey, a intervenit pe lângă Ferdinand și deplasarea lui Argetoianu nu a fost autorizată³⁴. Temindu-se ca prințul Carol să nu se răzgindească, liberalii și regina au aranjat ca să fie trimis în străinătate cât mai repede C. Ciottu, ministrul palatului, pentru ca prințul Carol să semneze o declarație oficială de renunțare la tron³⁵, pe care o făcuse la 28 decembrie 1925. Sub influența reginei Maria și a primului ministru, regele Ferdinand a convocat la 31 decembrie 1925 Consiliul de Coroană la Sinaia, care trebuia să ateste hotărîrea lui Carol de acceptare a actului de renunțare la tronul României și proclamarea lui Mihai ca moștenitor. La Consiliul de Coroană au participat N. Iorga, I. Maniu, I. Mihalache, Al. Averescu, I.I.C. Brătianu ca șefi de partid; Vaida Voevod, generalul Coandă, foștii primi-miniștri; M. Orleanu din partea corporilor legiuitoare, patriarhul Miron Cristea, generalul Prezan, primul președinte al Curții de casație Buzdugan, I. G. Duca, N. Săveanu, Dr. C. Angelescu, generalul Mărdărescu, Vintilă Brătianu, Alex. Constantinescu, Tancred Constantinescu, I. Inculeț, C. Brătianu, G. Tătărescu. În total au fost 24 persoane între care 15 miniștri³⁶. Regele Ferdinand a rugat Consiliul

³² C. Argetoianu, *Pentru cei de mline. Amintiri din vremea celor de ieri*, Memorii partea VI, dosar 5, f. 2448—2449.

³³ Arh. St. Buc. fond Casa regală, dosar 5/1927, f. 2238—2240.

³⁴ C. Argetoianu, *op. cit.*, partea V, f. 2238—2239.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ „Neamul românesc” din 1 ianuarie 1926.

de Coroană să accepte hotărîrea lui Carol. Consiliul a aprobat. N. Iorga, I. Maniu, Vaida Voevod, I. Mihalache, Prezan, Al. Averescu, M. Cristea, I. I. C. Brătianu ș.a. au împărțit hotărîrea suveranului³⁷. N. Iorga avea să deplîngă hotărîrea lui Carol de renunțare la tron, scriind mai multe articole în organul său de presă³⁸. Tot el singur a susținut să se facă un demers pe lângă Carol spre a reveni asupra hotărîrii sale. În același timp I. Maniu declara unui redactor al ziarului „Lupta”: „Nu cred și nici nu trebuie atrasă chestiunea aceasta între problemele notei politice. Prin hotărîrea adusă, oricare ar fi fost anterior părerile, particular, chestiunea s-a rezolvat în mod indiscutabil. Ținerea ei la suprafață nu poate folosi nimănui. Cel mult dușmanilor noștri. Deci trebuie scoasă fără întârziere din discuția publică³⁹.”

Renunțarea la succesiunea tronului a prințului Carol a dat naștere unui întreg complex de probleme. În primul rînd trebuia să se hotărască dacă regența prevăzută de Constituție printre prerogativele regale urma să se instituie imediat sau mai tîrziu. De asemenea numele pe care urma să-l poarte principele Carol pe viitor, pierderea sau menținerea cetățeniei române, chestiunea averii personale, interzicerea de a intra în țară, problema de stare civilă a principesei Elena, mama principelui moștenitor Mihai, eventuala pronunțare a despărțirii acesteia de Carol etc.

Pentru a preîntîmpina unele manifestații procarliste, guvernul a și convocat imediat parlamentul la 4 ianuarie 1926 care să confirme hotărîrile Consiliului de Coroană⁴⁰. În cele cîteva zile pînă la întrunirea parlamentului, guvernul liberal a făcut unele pregătiri menite să asigure ratificarea renunțării lui Carol la tron. I. I. C. Brătianu, Alex. Constantinescu, I. G. Duca și Gh. Mîrzescu la 3 ianuarie au mers la rege la Sinaia, pentru a fixa componența regenței „întrucît prințul moștenitor al tronului era minor”. Regența, după propunerea guvernului, trebuia să aibă în componență pe principele Nicolae, fratele lui Carol, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan, președintele Curții de Casație, ultimii doi fiind filobrătienști. În dimineața zilei de 4 ianuarie 1926, înainte de deschiderea parlamentului, șefii opoziției au fost chemați de rege la palat cerindu-li-se concursul pentru confirmarea celor stabilite de Consiliul de Coroană⁴¹. Liderii opoziției, și în special Iuliu Maniu, i-au declarat regelui că nu se pot decide precis întrucît hotărîrile au fost luate în grabă⁴². În convorbirea pe care a avut-o cu C. Argetoianu, I. Maniu imediat după audiență la rege, îi spunea acestuia că pentru rezolvarea crizei dinastice nu vede decît trei soluții: cu prințul Carol, cu regina Maria, cu proclamarea republicii. Mai mult, el declara că nu poate vedea soluția cu un rege minor și o regență ca definitivă „România nefiind în situația de a suporta o regență de 14 ani”⁴³. N. Iorga i-a declarat regelui că „va protesta în fața parlamentului”⁴⁴.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ „Adevărul” din 5 ianuarie 1926.

⁴² Ibidem.

⁴³ C. Argetoianu, *op. cit.*, partea VII, f. 242.

⁴⁴ *Ibidem*, partea VI, f. 2268.

În dimineața zilei de 4 ianuarie a avut loc ședința parlamentului. Șeful guvernului a dat citire mesajului regal care conținea și actul de renunțare la drepturile și prerogativele de membru al familiei domnitoare și de moștenitor al tronului în care se spunea : „Declar prin aceasta că renunț în mod irevocabil la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea constituției și statutului familiei regale, m-am bucurat pînă azi ca principe moștenitor al României și ca membru al familiei domnitoare. Renunț totodată la drepturile ce mi-ar reveni prin legile țării asupra fiului meu și a averii sale. Mai declar că nu voi avea nici o pretenție asupra drepturilor la care am renunțat de bună voie și din proprie inițiativă și mă angajez pentru binele tuturor, să nu mă întorc în țară timp de zece ani, iar după expirarea acestui termen să nu mă întorc fără autorizația suveranului”⁴⁵. După mărturisirile lui Argetoianu, Carol nu a făcut altceva decît să adauge pe acest act de renunțare, „Milano în 28 decembrie 1925, Carol”⁴⁶.

În continuarea mesajului regelui Ferdinand se spunea că „Cu adîncă durere constat pentru a treia oară de cînd se află în vîrstă bărbătească A.S.R. principele Carol că renunță la succesiunea tronului și la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care în virtutea constituției și statutului familiei regale se bucură pînă astăzi ca principe moștenitor al României și membru al familiei regale”⁴⁷ și constata că succesiunea tronului devine de drept lui Mihai.

În după amiaza zilei de 4 ianuarie 1926, după expunerea lui Brătianu din dimineața zilei, reprezentanții Partidelor țărănesc și național, s-au abținut de la vot, sperînd prin aceasta că vor împiedica adoptarea hotărîrilor luate la 31 decembrie de Consiliul de Coroană.

Pe marginea proiectului de lege au luat cuvîntul N. Butureanu (Partidul țărănesc) care declarîndu-se împotriva Partidului liberal spunea printre altele : „trebuie să ne ridicăm în ceasul cînd și noi împărtășim durerea pe care — ca părinte — o suferea inima regelui și să înțelegem a sprijini cu loialitate Coroana împotriva unui guvern, care e preocupat de răzbunările sale și ale complicilor săi de acum”⁴⁸. Au mai luat cuvîntul Alex. Constantinescu, Gr. Procopiu, cu multe întreruperi făcute de general D. Lambru, Th. Axente, Al. Gussi, M. Policrat ș.a. Proiectul a fost votat cu 147 bile albe din 147 de votanți⁴⁹.

Îndepărtarea lui Carol și componența regenței demonstau că stăpînii reali ai tronului erau liberalii. Partidele burgheze aflate în opoziție au fost interesate numai în a depăși criza dinastică cu scopul de a întări instituția monarhică reazimul politicii de clasă al burgheziei. În realitate, n-a avut loc nici o „renunțare” la tron, a lui Carol, ci o înlăturare a lui întrucît acesta nu mai era un instrument al liberalilor, ci un concurent al lor. Partidul liberal era singurul partid care a rămas și pe care putea să conteze fără teamă monarhia. Regele — după părerea autorului acestor rînduri — devenise o „păpușă a clicii brătieniste” și sub domnia lui Ferdinand

⁴⁵ Dezbaterile Senatului, ședința din 4 ianuarie 1926, p. 1.

⁴⁶ Ibidem, p. 2.

⁴⁷ Ibidem, p. 3.

⁴⁸ Ibidem, p. 3.

⁴⁹ Ibidem, p. 6.

„marea burghezie va atinge apogeul”. Cu ajutorul „oposiției unite” Carol într-adevăr urmărea să doboare atotputernicia Brătienilor și să instaureze după moartea lui Ferdinand, care era bolnav, un regim personal de guvernare. Dar liderul liberal a intuit planurile lui Carol și profitând de situația sa matrimonială, despărțit de principesa Elena, precum și de relațiile sale cu Elena Lupescu, a forțat și grăbit, cu sprijinul prințului Știrbey și al reginei Maria, înlăturarea sa. Se ajunsese la renunțarea la tron de la începutul anului 1926, aprobată de rege, de parlament care însă emisese în perioada preliminară actului renunțării formula „ni jamais, a tout prix”, adică : niciodată, cu orice preț. Cu alte cuvinte nu o formulă definitivă, ireparabilă, ci una de circumstanță”⁵⁰.

Renunțarea forțată a lui Carol a trezit ecou și în străinătate. Astfel în interviul acordat de Carol ziaristului D. Bogholm, se arăta că „hotărîrea sa este urmarea unei înverșunate lupte pe care a purtat-o împotriva celor doi frați Brătianu, adevărații stăpîni ai României de foarte mulți ani, care erau sprijiniți de către regina Maria”⁵¹. Oamenii politici, șefi de partide etc. au fost supuși unei noi clasificări și socotiți „apți sau inapți pentru o guvernare, după cum puteau fi bănuți că ar favoriza o eventuală revenire a prințului Carol”⁵². Prințul Nicolae intervievat de un reporter al ziarului „Excelsior” arăta că „s-a vorbit mult de un roman de dragoste, de dorința sa de a se împăca cu prima soție cu care s-a căsătorit morganatic. E foarte posibil. În orice caz faptul nu ar fi decît omenesc. Fratele meu iubea foarte mult pe prima sa soție. Nu e de loc extraordinar că își sacrifică drepturile sale la Coroană”⁵³. Dînd un interviu ziarului „Times” din Londra și republicat de „Neamul românesc” din 12 ianuarie 1926, Carol declara : „Nu pot răspunde cererii pe care mi-o faceți. Tot ceea ce se publică, în afara comunicatelor oficiale, sînt fantezii sau minciuni. Mă miră că ziare serioase publică pe seama mea notițe extravagante, care sînt rodul unei propagande subversive, care se face împotriva mea. Această propagandă vine dintr-o sorginte — aluzie la Brătianu — binecunoscută pe care ziarele ar trebui să-și facă onoarea de a o ignora. Asta-i tot ce pot să vă spun”. Unele declarații le-a făcut și ziarului francez „Le matin” din 7 ianuarie, pe care „Neamul românesc” ne consideră ca „senzaționale”, dar Gh. Tătărescu nu a permis să fie reproduse în presa românească.

În timp ce Partidul Național Liberal, sprijinit de generalul Averescu, rămînea pe poziția de la 4 ianuarie, declarînd chestiunea Carol închisă, Partidul Național Țărănesc a „folosit-o în continuare în acțiunea de propagandă antiliberală și de pregătirea venirii sale la cîrma țării”⁵⁴, Lupta dusă de opoziție în jurul regentei și în general în chestiunea Carol n-a reprezentat însă o luptă împotriva regimului. Atît liberalii, cît și naționaliștii și țărăniștii aveau să se întrecă în susținerea monarhiei. I. I. C. Brătianu a crezut că, odată cu îndepărtarea lui Carol de la tron, și-a consolidat influența în sinul familiei regale, dar insuccesul său în

⁵⁰ C. C. Giurescu, *Amințiri*, vol. 1, București, Edit. sport-Turism, 1967, p. 251.

⁵¹ Th. Necsa, *op. cit.*, p. 41.

⁵² Cf. Aron Petric, *op. cit.*, p. 188 ; C. Argetoianu, *op. cit.*, partea V, f. 2331.

⁵³ „Neamul românesc” din 9 ianuarie 1926.

⁵⁴ Aron Petric, *op. cit.*

alegerile comunale de la începutul anului 1926 avea să-l facă să fie mai precăut, mai ales că mandatul său de guvernare se apropia de sfârșit și trebuiau făcute noi alegeri⁵⁵.

Încercările sale de a forma un guvern care să-i fie credincios prezidat de Știrbey, în care să fie atrași și unii fruntași naționali și țărăniști, au eşuat⁵⁶.

În urma primirii de către rege și Reprezentațiunea Națională a renunțării lui Carol la succesiunea tronului și la toate titlurile și prerogativele s-a votat o lege care privea îndeosebi efectele renunțării asupra schimbării numelui patronimic, domiciliul și reședințele pe teritoriul statului, situația militară, exercitarea puterii părintești, administrația și folosința averii personale a fiului minor etc. Se constata o îngrădire asupra emiterii actelor civile ale membrilor familiei regale. Astfel toate actele de stare civilă erau încheiate de ministrul justiției asistat de secretarul său general, nici un membru al familiei nu putea purta decît numele și prenumele înscrise în actele de naștere (afară de pseudonime literare și artistice), cei care își pierdeau calitatea de membri ai familiei regale nu se mai puteau folosi de numele înregistrat la Ministerul Justiției, decît cu autorizarea regelui. Membrii familiei regale își aveau domiciliul în orașul în care și regele își avea domiciliul în afara cazurilor că erau chemați să îndeplinească anumite funcții. Cei care renunță la calitatea de membri nu mai aveau voie să locuiască în palatele regale, pierdeau drepturile politice, gradele militare. Căsătoria regelui nu putea fi celebrată decît de ministrul de justiție în virtutea unei delegații date de Consiliul de Miniștri. Principele moștenitor, principii și principesele României care se căsătoreau fără consimțămîntul regelui pierdeau calitatea și prerogativele de membri ai familiei regale etc.⁵⁷.

În ajunul demisiei guvernului, liberalii au ajuns la concluzia formării unui guvern condus de generalul Averescu care se pronunța împotriva reîntoarcerii lui Carol în țară⁵⁸. I. I. C. Brătianu a mers apoi la regele Ferdinand și invocînd actele de la 31 decembrie 1925 și 4 ianuarie 1926 a obținut acordul acestuia pentru aducerea lui Averescu la conducerea țării, întrucît, după cum spunea regele : „un guvern național sau național-țărănesc ar pregăti readucerea surghiunitului”⁵⁹. Avînd succesiunea guvernamentală asigurată în persoana generalului Averescu, guvernul condus de I. I. C. Brătianu avea să-și dea demisia la 27 martie 1926. Regele la 30 martie 1926 l-a însărcinat pe Averescu cu formarea noului guvern.

Cu toate că regina Maria își pusese mari nădejdi în eventualitatea urcării pe tron a lui Carol, socotind că va juca un rol de „inspiratoare” a politicii acestuia, totuși B. Știrbey a reușit să o convingă că avea un rol mult mai însemnat cu un rege minor și cu o regentă supusă⁶⁰. De aceea a și acceptat cu ușurință renunțarea la tron a lui Carol. Dacă în privința renunțării lui Carol la tron au existat în sinul opoziției păreri contradictorii, la instituirea regentei și Partidului național și cel țărănesc,

⁵⁵ Vezi Th. Necsa, *op. cit.*, p. 45.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Dezbaterile Senatului, ședința 4 ianuarie 1920, p. 7—11.

⁵⁸ C. Argetoianu, *op. cit.*, partea VI, f. 2450—52.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 2451.

⁶⁰ *Ibidem*, partea V, f. 2237.

de comun acord, s-au împotrivit în ședința Adunării Deputaților și Senatului din 4 ianuarie 1926. Cele două partide nu erau atât împotriva regentei, cât mai ales împotriva componenței acesteia. Regenta urmărea să fie alcătuită din prințul Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan, fruntaș al Partidului liberal. Argetoianu afirma în memoriile sale că regina Maria urma să devină regentă deoarece, „Brătianu îi făgăduise că lista regenților va fi modificată la momentul oportun”⁶¹.

Luînd cuvîntul în Camera deputaților I. Maniu spunea : „Instituirea regentei constituie o prerogativă regală și de aceea nu voim să o discutăm. Proiectul de față e ca o urmare tehnică a hotărîrilor luate. Să ne permiteți să ne arătăm mirarea pentru graba pe care ați pus-o. „Nu intru în discuția înalților demnitari care au fost propuși, dar nu găsesec oportună, nici necesară, Regele se bucură de sănătate”⁶².

Averescu, care se afla la conducerea statului, împreună cu regina Maria și B. Știrbey plănuiau să schimbe regenta formată din oamenii liberalilor. C. Argetoianu arăta în memoriile sale că I. G. Duca i-a spus cu prilejul unei convorbiri din toamna anului 1926 că regina era tot mai hotărîtă să devină regentă. Averescu nu era de acord ca regina să devină regenta unică. De aceea, în ascuns de Brătianu, a căutat să se înțeleagă cu ea, ca în eventualitatea schimbării regentei să devină și el și Știrbey regenți. Lovitura aceasta care trebuia dată lui Brătianu a eșuat.

Încercările reginei de a căpăta puterea n-au putut fi realizate⁶³. Cu toate că regina, care nu părăsise încă gîndul de a ajunge în regentă, s-a opus de a i se acorda lui I. I. C. Brătianu mandatul de a forma noul guvern — după ce se produsese criza din guvernul de o lună al lui B. Știrbey, prin demisia lui Argetoianu, totuși liderul liberal reușește să preia puterea pentru ca regele era pe patul de moarte.

Deținînd puterea pe care o preluase din nou în iunie 1927, I.I.C. Brătianu a luat toate măsurile pentru a preîntîmpina reintrarea în țară a lui Carol.

Curentul carlist creștea mai ales în rîndurile cadrelor ofițerești. Sprijinit de acest curent, Carol trimitea scrisori în țară sub forma de manifeste prin care încercînd să justifice actul săvîrșit în decembrie 1925, și aruncînd vina pe liberali, își exprima dorința de a se reîntoarce în țară. Între timp, regele Ferdinand în iunie 1927 a murit⁶⁴. Regenta a intrat în funcțiune, dar, așa cum remarcă C. C. Giurescu, ea „trebuia să reprezinte conducerea superioară a țării pînă la majoratul lui Mihai, fiul lui Carol. Dar regenta, ca orice organism de cîrmuire tricefal, nu dădea rezultate așteptate ; existau divergențe între cei trei regenți și aceste divergențe

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² „Neamul românesc” din 3 ianuarie.

⁶³ N. Iorga, *Supt trei regi* . . . , p. 435.

⁶⁴ Un contemporan mărturisește că moartea lui Ferdinand s-a întîmplat înainte de 20 iunie, dar „decesul regelui a fost ascuns 34 de ore, pentru a se putea constitui parlamentul liberal și că să se împiedice adunarea Camerelor averescane. A fost o nenorocire că manopera a izbutit, pentru că parlamentul cel vechi ar fi rechemat pe prințul Carol (M. Theodorian-Carada, *op. cit.*, f. 139). La moartea sa, Ferdinand lăsa moștenitorilor o avere ce depășea 380 000 000 lei în afară de moșiile, castelele lăsate reginei și lui Mihai. El își exprima regretul că n-a putut lăsa mai mult, datorită condițiilor de război și greutăților familiale. O sumă foarte mică a fost repartizată Academiei Române pentru instituirea unei burse. „Nimic pentru țărănime. Nimic pentru școli primare etc.” („România muncitoare”, Paris, din 15—31 august 1927).

erau cunoscute de marele public, ceea ce nu contribuia la prestigiul instituției”⁶⁵.

Pentru a lovi în curentul carlist, I. I. C. Brătianu a pus la cale o lovitură arestînd pe M. Manoilescu fostul subsecretar de stat în guvernul Averescu, în noaptea de 23 spre 24 octombrie 1927, sub pretextul că asupra lui cînd se întorcea din străinătate s-a găsit o scrisoare a lui Carol prin care acesta își anunța partizanii săi de pretenția de a reveni în țară⁶⁶. Deferit tribunalului militar, Mihail Manoilescu este achitat neexistînd probe împotriva sa. Achitarea lui Manoilescu a creat noi simpatii în favoarea lui Carol, mai ales în rîndurile partidelor de opoziție. Presa de opoziție insera articole în care critica poziția lui Brătianu, socotit ca după moartea lui Ferdinand dorea să-și instaureze dictatura partidului său și că în acest sens a numit oamenii săi în Comandamentul suprem al armatei pentru ca în ziua cînd regența i-ar retrage mandatul să rămînă în continuare. Dar la 24 noiembrie 1927, I. I. C. Brătianu a murit pe neașteptate. Regența l-a numit în fruntea guvernului pe Vintilă Brătianu. Decesul regelui cît și moartea lui Brătianu, au determinat o slăbire a pozițiilor liberalilor, au provocat o derută în rîndurile acestora.

În martie 1928 opoziția național-țărănistă a cerut foarte insistent conducerea țării ceea ce avea să se întîmple abia în noiembrie 1928.

Preluînd și dezvoltînd tradițiile luptei antimonarhice și republicane, Partidul Comunist Român a îmbogățit această luptă cu noi sensuri⁶⁷. Lupta antimonarhică și republicană s-a integrat în contextul intereselor generale ale maselor populare din țara noastră. În documentele sale programatice P.C.R. își exprima dezideratul instaurării republicii⁶⁸. În condiții grele, comuniștii au desfășurat o activitate susținută de demascare a monarhiei și a cercurilor palatului. Dezvăluind scopurile liberalilor prin organizarea încoronării regelui de la Alba Iulia din 1922, Partidul comunist sublinia că „încoronarea lui Ferdinand era determinată de faptul că marea burghezie avea nevoie de întărirea principiului monarhic de stat”⁶⁹.

Pe fondul frămîntărilor și al disputelor politice dintre diferitele grupări și partide politice ale burgheziei, Partidul comunist într-un manifest în care își exprima atitudinea față de adoptarea noii constituții scria : „Nu uitați că noi trebuie să opunem Constituției burgheze, ori de cine ar fi propusă, revendicarea cea mare a muncitorimii, singura revendicare ce poate să-i asigure adevărata dezvoltare politică și economică : Constituția Sfaturilor de muncitori și țărani...”⁷⁰. Din însărcinarea P.C.R. prof. P. Constantinescu-Iași elaborează o broșură în care critică prevederile nedemocratice ale noii constituții și susține instaurarea unei forme de stat republicane⁷¹. N. D. Cocea în perioada aceasta a scris numeroase articole în ziarul „Facla” în care demască caracterul formal al prevederilor constituționale dezvăluind intențiile monarhiei de îngădire a drepturilor

⁶⁵ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 256.

⁶⁶ C. Argetoianu, *op. cit.*, partea VI, f. 638.

⁶⁷ Aron Petric, Traian Caraciuc, Ștefan Lache, Nicolae Petreanu, *Pentru republică în România*, București, Edit. politică, 1972, p. 85.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 85—86.

⁶⁹ „Socialismul” din 15 octombrie 1922.

⁷⁰ *Ibidem* din 25 martie 1922.

⁷¹ P. Constantinescu-Iași, *Reforma Constituției. Protecția țărănesc.*

și libertăților democratice prin susținerea proiectului de constituție liberal⁷².

În condițiile izbucnirii crizei dinastice, prin renunțarea la tron a lui Carol, când frământările dintre partidele politice ale burgheziei în lupta pentru putere se agravau din ce în ce mai mult, P.C.R. a dezvoltat manevrele celor două mari partide, liberal și național-țărănesc subliniind că principele moștenitor Carol n-a vrut să conlucreze cu Brătianu, tinzând la o politică independentă, spre instaurarea în perspectivă a unei dictaturi personale⁷³. Partidul național-țărănesc în lupta pentru cucerirea puterii susținea pe Carol, șantajându-i astfel pe liberali⁷⁴. Sub diferite forme, în special manifeste sau broșuri, articole de presă, P.C.R. a dezvoltat maselor largi rolul monarhiei ca instrument al claselor exploatoare⁷⁵. „Într-adevăr rolul monarhiei nu este de loc fără importanță în România — se spunea în articolul intitulat *Carlism sau Republică* — între stăpînirea burgheziei financiare și între instituția monarhiei este o strînsă legătură, care nu e numai de natură politică — legătura între instrument și minui-torul lui — ci are baze economice temeinice și adînci. Regele, instrumentul capitalului financiar, pus de acesta să manevreze din vîrfurile piramidei politice mecanismul constituțional, este el însuși unul din primii și cei mai bogați capitaliști din România”⁷⁶. Subliniind faptul că interesele regelui erau identice cu interesele capitalului financiar, reprezentat prin Partidul liberal, în articol se arăta rolul monarhiei în viața politică a țării. „Proletariatul nu poate în genere lua înăuntrul unui stat monarhic o atitudine de indiferență față de problema : monarhie sau republică. . . mai ales în momentul de față, cînd criza prin care trece monarhia ridică pe planul actualității problema republicii”⁷⁷.

Se preconiza folosirea de către proletariat a crizei dinastice și instaurarea republicii, lansînd lozincă : „Contra monarhiei carliste ! Republică populară ! O republică a țărănilor și muncitorilor care să apere interesele tuturor celor ce muncesc”⁷⁸.

În felul acesta P.C.R. atrăgea atenția maselor asupra pericolului venirii lui Carol în țară și proclamarea lui ca rege, demasca lozincile procarliste de care făcea uz opoziția⁷⁹. În 1930, după trei ani de regență, vîrfurile reacționare ale burgheziei române și în primul rînd ale Partidului național-țărănesc, care erau procarliste, avînd și sprijinul unor cercuri politice din străinătate care doreau o stabilitate a regimului monarhic din țara noastră, au readus pe prințul Carol și l-au proclamat ca rege⁸⁰. Soluționarea crizei regale prin proclamarea lui Carol ca rege, a însemnat o deplasare spre dreapta a forțelor politice ale claselor dominante, o întărire a pozițiilor reacțiunii⁸¹.

⁷² „Socialismul” din 2 noiembrie 1922.

⁷³ Vezi Gh. Ghimeș, *Ideea de republică la români*, București, Edit. științifică, 1972, p. 170—171.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 173.

⁷⁶ „Lupta de clasă”, nr. 4—5, din iunie 1927.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Aron Petric, Traian Caraciuc, Ștefan Lache, Nicolae Petreanu, *op. cit.*, p. 93.

⁸⁰ Aron Petric, p. 199.

⁸¹ *Ibidem*, p. 95.

Concluziile care se desprind din analiza și cercetarea documentelor vremii pot să ducă la reliefarea faptului că dispariția după primul război mondial din arena politică a Partidului conservator a făcut ca Partidul liberal să rămână singurul partid „istoric” pe care dinastia se mai putea sprijini, fără teamă, că Ferdinand a devenit o păpușă a elicei brătieniste. Sub Ferdinand — scria „La Fédération Balkanique”, „domnia marei burghezii a atins apogeul”⁸².

În angrenajul complex al acestei perioade de multiple transformări în viața economică, socială și politică a fost antrenată și monarhia. Liberalii care s-au aflat la conducerea treburilor statului în acești ani s-au bucurat de sprijinul nelimitat al regelui Ferdinand, fiind folosit ca un instrument social al intereselor lor. Suveranul vedea în Partidul liberal forța politică capabilă să asigure în fapt materializarea ideilor și concepțiilor sale despre putere, iar I. I. C. Brătianu conducătorul liberalilor sprijinea monarhia, susținând că propășirea statului român putea fi asigurată numai printr-un regim monarhic și constituțional. Tendințele monopoliste ale Partidului liberal, care se manifestau și în raporturile cu reprezentanții monarhiei, au făcut ca să se declanșeze unele conflicte însemnate, dispunând de influență, ca urmare a drepturilor și privilegiilor conferite de Constituția adoptată în 1923, suveranul a căutat într-un mod sau altul să tempereze pretențiile liberalilor. Neavind la dispoziție o forță politică cu care să contrabalanseze monopolul politic, deținut de liberali, căci Partidul conservator dispăruse de pe scena politică, regele Ferdinand s-a văzut nevoit să accepte punctele de vedere ale liberalilor în elaborarea unor acte fundamentale cum a fost adoptarea noii constituții, sau în luarea unor măsuri privind viața economică și politică a țării. Atunci când a fost înfăptuită fuziunea dintre Partidul național și cel țărănesc (1926) pe care regele a sprijinit-o avea să revină la sistemul rotativei guvernamentale.

În acești ani în lupta pentru menținerea sau luarea puterii, fiecare partid politic burghez a căutat să atragă monarhia de partea sa. Dealtfel, toate partidele burgheze au fost adeptele păstrării sistemului monarhic, chiar în condițiile și împrejurările în care s-a produs renunțarea la tron a lui Carol. Iese cu pregnanță la iveală că toți reprezentanții partidelor politice burgheze nu vroiau să se strice cu coroana, ci să o folosească în favoarea și interesele lor. În legătură cu renunțarea lui Carol trebuie spus că prințul se împotriva influenței exercitate de Brătieni asupra lui Ferdinand. Problemele personale ale prințului Carol și neînțelegerile personale din sinul familiei regale s-au transformat într-o criză dinastică din cauza conflictului dintre veleitățile dictatoriale ale prințului Carol și gruparea politică brătienistă. Criza dinastică a fost legată și de contradicțiile dintre diversele grupări politice ale mării burghezii. Rivalitățile dintre partidele politice burgheze s-au adâncit odată cu renunțarea lui Carol la tron. Chestiunea Carol a slăbit autoritatea monarhiei, scoțind la iveală faptul că se afla la cheremul lui Brătianu. Dealtfel, însuși Ferdinand declara că „Brătienii formează o a doua dinastie”. Sub Ferdinand s-au luat o serie întreagă de măsuri menite să stăvilească libertățile prevăzute în mod limitat în constituție. Ferdinand, dar mai ales regină Maria

⁸² *Ibidem*, „La Fédération Balkanique”, din 1 august 1927, p. 1437.

au jucat un rol deosebit și în aducerea la cîrma țării a guvernelor Al. Avarescu și B. Știrbey.

Moartea lui Ferdinand a dus la slăbirea poziției liberalilor, iar în jurul chestiunii tronului aveau să iasă la iveală și mai evident interesele fiecărui partid. Criza dinastică a accentuat și mai mult lupta pentru putere dintre partidele politice burgheze. Problema readucerii lui Carol în țară a fost ridicată tot mai mult de conducătorii partidelor de opoziție, dar aceasta avea să se producă abia în 1930.

De reținut este poziția înaintată pe care a avut-o Partidul Comunist Român în toți acești ani față de monarhie. Continuînd pe o treaptă superioară tradițiile mișcării muncitorești și socialiste antimonarhice din perioada anterioară, P.C.R. a militat pentru un regim republican, și-a expus punctul de vedere față de constituția adoptată, militînd pentru o constituție a sfaturilor de muncitori și țărani, a dezvăluit manevrele și interesele, mai ales ale celor două partide burgheze — liberal și național-fărănesc — în problema crizei dinastice, avertizînd opinia publică asupra pericolului ce-l reprezintă „carlismul” pentru mersul înainte al societății românești.

Din cele înfățișate, reiese că regele Ferdinand și unii membri ai familiei sale nu au fost „un arbitru” în problema luptei pentru putere ce s-a desfășurat în acești ani între partidele politice burgheze — idei acreditate de istoriografia și memorialistica vremii —, ci au fost elemente active și interesate în realizarea unor acte menite să le întărească poziția în stat. Între guvernarea liberală, care a durat între anii 1922—1926, și instituția monarhiei a existat o strînsă legătură de natură politică, avînd la bază interese economice. Regele sprijinind burghezia financiară a fost subordonat în fapt reprezentanților acesteia și mai ales familiei Brătianu, el avînd un rol mai șters în anii 1922—1928. Făcîndu-se aluzie la această chestiune într-un articol de presă se spunea că „regele este membru al Partidului liberal, iar Brătianu regele României”.

Realitatea istorică dovedește că monarhia a fost forță reacționară, s-a amestecat în „treburile” partidelor, în anumite împrejurări, satisfăcîndu-și propriile sale interese.

LA QUESTION CONSTITUTIONNELLE ET LA MONARCHIE 1922—1927

RÉSUMÉ

L'étude porte sur deux moments de la vie politique, à profondes implications socio-politiques: l'élaboration et l'adoption de la nouvelle constitution de 1922—1923 et „la crise dynastique” pendant ses premières années de la „renonciation” au trône par le prince Charles (décembre 1925) jusqu'à l'instauration de la régence. On présente les efforts des divers partis d'obtenir l'appui de la monarchie pour accéder au gouvernement de l'Etat.

Se référant à la Constitution de 1923 l'auteur souligne que celle-ci était en fait la Constitution de 1866, modifiée selon les réalités historiques apparues après la première guerre mondiale et qu'elle avait la mission, d'après la conception de ses auteurs, de consolider la monarchie et le régime bourgeois.

En étudiant les principaux éléments de la crise dynastique, l'auteur relève qu'elle a été engendrée par l'antagonisme entre l'héritier du trône et le groupement de Brătianu. La crise dynastique a suscité de nombreux remous politiques, portant une grave atteinte au prestige de la monarchie et révélant, beaucoup plus que le désiraient les dirigeants politiques du pays, les dissensions qui sévissaient au sein de la famille royale.

CONSECINȚE ALE CRIZEI DINASTICE. REGENȚA (1927—1930)

DE

VENERA TEODORESCU

Regența în România și-a desfășurat activitatea la sfârșitul stabilizării vremelnice a capitalismului și începutul crizei economice de supra-producție din 1929—1933.

Situată în timp, la hotarul dintre cele două perioade, s-a încadrat în guvernarea liberală și primii ani ai luării puterii politice de către partidul național-țărănesc, fiind influențată și evoluind pe fondul evenimentelor interne și internaționale din vremea aceea.

Făcînd parte din sistemul țărilor capitaliste — după primul război mondial — România a cunoscut și ea relativa stabilizare a regimului social-economic burghez. În Programul Partidului Comunist se arată: „În perioada anilor 1921—1930 are loc o dezvoltare mai accentuată a forțelor de producție, îndeosebi a industriei ceea ce a exercitat o puternică influență asupra vieții economice-sociale a țării. Aceasta corespunde de altfel cu perioada dezvoltării economice și stabilizării relative a capitalismului pe plan internațional¹.

În aceste coordonate, în dezvoltarea și transformarea ei, instituția monarhică din România a cunoscut în anii 1927—1930, ca formă de guvernămînt — regența — care mai bine de doi ani și jumătate, a exercitat, în fapt, prerogativele regale ale suveranului minor.

Instituirea regenței a fost consecința realităților regimului burghezo-moșieresc, în care clasele dominante din România, au susținut monarhia ca exponent al lor, găsind în regele așezat în virful edificiului social dominant, expresia satisfacerii intereselor comune. „Lupta de clasă” din iunie 1927 sublinia că monarhul devenise în ultimul timp „instrumentul burgheziei în forme tot mai deschise, despotice și absolutiste”².

Clasele dominante au apărut consecvent monarhia, au folosit cele mai diverse mijloace și manevre pentru a nu-i știrbi autoritatea și pentru a-i consolida puterea; au cultivat sentimentul dinastic în rîndul poporului și au ascuns sau au îmbrăcat în forme legale situații turburi ivite în sinul, sau în legătură cu ea.

---

¹ Programul Partidului Comunist Român de faurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 40.

² „Lupta de clasă”, nr. 4—5 din iunie 1927. Citat de Nicolae Petreanu, *Republica — deziderat al gândirii și luptei poporului român pentru libertate, democrație și progres social*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4, 1972, p. 514.

Ca forme organizate de luptă politică a claselor exploatare, partidele burgheze din România s-au încadrat în acest joc, atitudinea lor deosebindu-se, de la caz la caz, numai în funcție de contradicțiile ivite între ele în drumul spre acapararea sau păstrarea puterii.

Deși scos în afara legii, în decembrie 1924, singurul partid politic care s-a menținut pe poziții revoluționare a fost Partidul Comunist Român. El a condamnat consecvent regimul social-politic, a demascat manevrele claselor dominante și ale monarhiei, situându-se în fruntea mișcării muncitorești din România.

Luată în ansamblu, împrejurările în care a fost creată regența, activitatea ei, colaborarea și subordonarea față de partidele de guvernământ, reflectă aspecte — și nu din cele mai nesemnificative ale perseverenței cu care monarhia și clasele dominante s-au străduit să-și atingă interesele în dauna poporului român.

Regența a început să exercite prerogativele regale la moartea regelui Ferdinand în iulie 1927, moștenitorul tronului desemnat fiind minor ³.

Instituirea ei și persoanele care o compuneau fuseseră însă stabilite în ianuarie 1926, când a fost oficializată renunțarea la tron a prințului Carol, moment ce deschide cunoscuta criză dinastică din România ⁴.

Împrejurările în care s-a ajuns la acest act, evenimentele care s-au succedat explică trăsăturile regenței, felul în care și-a exercitat autoritatea, limitele puterii ei.

La începutul anului 1926, guvernul era în mina P.N.L., și bunăstarea pe care se lăuda că a adus-o regimul economic preconizat de el se dovedea o aparență înșelătoare ⁵. Se știe că încă din 1924, guvernării liberali înăspriseră măsurile de represiune împotriva maselor populare și ale mișcării muncitorești, activitatea legală a partidului comunist fiind interzisă. Actele reacționare ale cabinetului liberal, realizate în condițiile de asediu, ale terorii militare și politice au nemulțumit profund majoritatea populației țării care suporta lipsurile și opresiunea. Pe fondul nemulțumirilor generale, virfurile conducătoare ale partidelor burgheze de opoziție și-au strâns rindurile și au început să organizeze răsturnarea partidului de guvernământ.

Între prințul Carol și Ion I. C. Brătianu exista un antagonism declarat. Deși Argetoianu este subiectiv și pătimăș în memoriile sale, trebuie crezut că în 1924 nota: „Mi-am dat seama că la o schimbare de tron, rolul politic al lui Brătianu era terminat” ⁶. Brătianu nu se bucura de aprecierea lui Carol, care ca rege avea în vedere un regim personal de guvernare, fără tutela și atotputernicia Brătienilor. De aceea prințul moștenitor s-a alăturat opoziției. Brătianu era hotărât să asigure partidului său, pentru o perioadă mare de timp, puterea politică.

³ *Comunicatul cu privire la moartea regelui Ferdinand*. „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 158 bis din 20 iulie 1927, p. 1.

⁴ Aron Petric, *Criza dinastică (1927—1930)*, în „Analele Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C. C. al P.C.R.”, 1968, nr. 2—3, p. 186.

⁵ Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar, 1919—1939*, București, Edit. politică, 1973, p. 15.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., C. Argetoianu. *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Memorii, partea a VI-a, vol. IV, p. 1777.

La sfârșitul anului 1925 se apropiau alegerile. Profitând de faptul că prințul Carol era plecat în Anglia la funeraliile reginei Alexandra, fruntașii liberali au acționat în consecință⁷. Brătianu, după ce l-a convins pe Ferdinand să-l îndeparteze pe Carol de la tron, în primele zile ale lunii ianuarie 1926, a reușit să impună regelui — nemulțumit de altfel de purtările aventuriste ale fiului său — rezolvări imediate.

Prințul a acceptat soluția, căci înțelesese realist, că în acele condiții, lupta cu Brătienii nu s-ar fi terminat în favoarea lui, ei fiind de ani de zile adevărații stăpâni ai României, dominându-l pe Ferdinand și sprijinindu-se pe regina Maria.

În consecință, Carol a trimis de la Milano, la sfârșitul lunii decembrie 1925 așteptata acceptare a îndepartării sale de la succesiunea tronului. Într-o scrisoare adresată regelui declara că renunță în mod irevocabil la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a Statutului familiei regale, s-a bucurat ca prinț moștenitor al României și ca membru al familiei domnitoare; de asemenea că renunță la toate drepturile ce-i reveniseră prin legile țării asupra fiului său Mihai și a averii acestuia; că nu va mai avea nici o pretenție asupra drepturilor la care a renunțat de bună voie și „din proprie inițiativă” și se angaja să nu se întoarcă în țară timp de 10 ani, iar după expirarea termenului să nu o facă decât cu autorizația suveranului⁸.

Scrisoarea este un simplu act oficial. Nu exprimă nici adevărul, nici intențiile lui Carol. Faptele au arătat că renunțarea n-a fost deloc irevocabilă și că timpul petrecut în străinătate a fost folosit de cel exilat pentru a-și crea relații în cercurile financiare internaționale, a-și consolida poziția în rindul adepților săi din țară și a acționa, la timpul potrivit pentru reluarea tronului⁹. În decembrie 1926 C. Diamandi — ministrul României la Paris a invitat la o discuție pe redactorul șef al ziarului „Le petit parisien”, Albert Jullien, pentru a-i da câteva indicații asupra situației din România, sfătuindu-l să se păzească de informațiile tendențioase. Cu acest prilej Albert Jullien îl lămurește pe Diamandi, că întreaga campanie din presa străină în problema dinastică din țară a fost inițiată și propusă spre publicare de persoane din anturajul lui Carol¹⁰. Când prerogativele regale au trecut asupra regentei, campania în favoarea fostului prinț moștenitor s-a intensificat în străinătate, slăbindu-se și mai mult autoritatea ei.

Declarația oficială de renunțare la tron a fost dată de Carol lui Hiotu — ministrul palatului — trimis, în grabă, la prinț de regina Maria și Brătianu.

În memoriile sale, N. Iorga povestește cu fină ironie: „La Palat, Hiotu îmi vorbește mie și lui Maniu... despre întrevederile cu Prințul. I-a adus niște puncte redactate în limba franceză de Rege. Timp de trei zile a fost o adevărată luptă. Au fost și lacrimi, mai ales când era vorba de fiul său”¹¹. De altfel Ferdinand a recunoscut față de Iorga — refe-

⁷ Aron Petric, *op. cit.*, p. 187.

⁸ Arhivele Statului București, Fondul Casci Regale, Carol II, dosar 29 din 1926, f. 2.

⁹ Ibidem, dosar 13 din 1930, f. 4; ibidem, Regența, Mihai, dosar 16 din 1927.

¹⁰ Ibidem, Ferdinand, dosar 33 din 1926, f. 1-2.

¹¹ N. Iorga, *Memorii. Agonia regală și Regența*, București, Edit. Națională G. Ciornei, vol. V, p. 86.

rindu-se la Brătianu și la cumnatul lui, Barbu Știrbey — că a luat hotărîrea „sub influența a doi oameni, cărora niciodată nu le voi întinde mina pentru partea ce au avut în acest act... O țară întreagă o știe și o spune”. Recunoscînd propria-i slăbiciune, regele a adăugat : „De azi înainte țara și dinastia sînt la dispoziția unei bande de politicieni răufăcători”¹².

Asemenea gânduri exprimate atunci de Ferdinand nu l-au împiedicat să rămînă, pînă la moarte, sub influența celor doi, dar mai ales a lui Brătianu.

Urmările actului semnat de Carol au fost oficializate într-o formulă găsită tot de prim-ministrul țării: moștenitor legal Mihai, fiul minor al prințului și Consiliul de regență format din 3 persoane.

La 1 ianuarie 1926 s-a dat publicității comunicatul cu privire la dorința lui Carol de a renunța irevocabil la succesiunea tronului și la toate prerogativele ce decurgeau din aceasta precum și din calitatea de membru al familiei regale. De asemenea, s-a arătat că regele s-a văzut nevoit (sublinierea noastră) să primească renunțarea.

A fost un moment greu pentru monarhie, căci actul lui Carol — aparent numai consecința unor aventuri galante ale nestatornicului moștenitor legal, avea cauze mai adinci și arăta țării mai mult decît ar fi dorit guvernanții să se știe despre neînțelegerile din culisele palatului regal, cu atît mai mult cu cît boala incurabilă — și care s-a dovedit de scurtă durată — a regelui Ferdinand era cunoscută.

Formulările comunicatului încercau să acopere — cît se putea acoperi — conflictele din sinul familiei regale care se împleteau cu conflictele dintre politicieni pentru atotputernicia politică¹³. În aceste împrejurări situația matrimonială a lui Carol despărțit de prințesa Elena și relațiile lui cu Elena Lupescu au fost de minoră importanță. După moartea lui Ferdinand, sfaturile ce le primește de la rudele apropiate nu sînt nici măcar moralizatoare. Scrisoarea lui Friedrich Victor de Hohenzollern trimisă lui Carol de la Sigmaringen, la 10 septembrie 1927, nu se referă la relațiile intime, nu-i dă sfaturi în legătură cu fiul său Mihai, sau cu regența, ci vorbește despre o colecție de timbre, dar mai ales, de ce trebuie să facă în vederea înapoierii în țară, unde îl are dușman pe Brătianu¹⁴.

La 31 decembrie 1925, regele a convocat la Castelul Peleş, Consiliul de coroană unde a comunicat punctul său de vedere și a insistat ca cei prezenți să-l ajute în executarea lui¹⁵. Povestește din nou Iorga : „Regele începe cu lacrimi în glas, împiedicîndu-se. Hotărîrea sa e definitivă. Ia o bucată de hîrtie și citește de pe ea același lucru... I. Brătianu e solemn și teatral. Ca și la declararea războiului. Regele a ridicat răspunderea pînă la tron. Cine se opune n-are patriotism. Guvernul va executa cu toată energia. Pumnul cade pe masă „Trăiască Regele”¹⁶. Acum s-au propus termenii comunicatului și convocarea Reprezentanței Naționale pentru 4 ianuarie 1926.

¹² *Ibidem*, p. 87.

¹³ Aron Petric, *op. cit.*, p. 188.

¹⁴ Arhivele Statului București, Fond Casa Regală Carol II. Documente personale, dosar 213 din 1927, f. 1.

¹⁵ „Viitorul” nr. 5351 din 3 ianuarie 1926 p. 1.

¹⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 81.

La 3 ianuarie, Ferdinand a semnat proiectele de lege elaborate de guvern pentru recunoașterea lui Mihai ca moștenitor al tronului și cu privire la actele civile ale membrilor familiei domnitoare ce trebuiau puse în concordanță cu situația creată și pentru instituirea regenței. Ele au fost supuse avizării Consiliului legislativ al Camerei și Senatului întrunite, în aceeași zi în secțiuni unite¹⁷.

La 4 ianuarie, la prînz, a avut loc ședința Consiliului de miniștri care a avizat proiectele de legi; după masă, Camera și Senatul le-au votat în ședințe separate și apoi întrunite în Reprezentanța Națională le-au legiferat.

În textul prin care regele cerea Reprezentanței Naționale instituirea regenței s-a arătat că pe temeiul dreptului ce i-l conferă articolul 83 din Constituție, de a numi din timpul vieții o regență compusă din trei persoane care să exercite prerogativele regale și tutela succesivului tronului în timpul minorității, cere Adunării Naționale Constituante (reprezentanță națională — n.n.) să primească numirile ce se făcuseră în această regență: prințul Nicolae fratele lui Carol, patriarhul Miron Cristea și Gheorghe Buzdugan — prim președinte la Înalta Curte de Casație a Justiției¹⁸.

Astfel Reprezentanța Națională a îndeplinit și desăvîrșit prin votul din 4 ianuarie 1926 normele constituționale și formele legale privitoare la proclamarea lui Mihai — prinț moștenitor și la instituirea regenței. În conjunctura existentă, Brătienii, despre care însăși regele spunea că formează o a doua dinastie, reușiseră. Șeful familiei, prim ministru era încă prea puternic ca să nu-și impună voința. Persoanele din Consiliul de regență au fost astfel alese, încît și după moartea regelui, cuvîntul său să fie preponderent.

Deosebit de interesantă a fost atitudinea frunțașilor politici din opoziție față de oficializarea renunțării lui Carol la tron și față de instaurarea regenței.

Desigur Brătianu folosise încrederea pe care i-o acordase regele și docilitatea acestuia față de liberali și sub pretextul încurcăturilor sentimentale ale prințului, l-au îndepărtat pe Carol de la succesiune.

Dar reprezentanții celorlalte partide politice au acceptat acest lucru, deși se declaraseră alături de prinț și făcuseră caz de sentimente procarliste. Naționali și țărăniștii n-au protestat hotărît la Consiliul de coroană din 31 decembrie 1925. Ei au fost, nu atît împotriva punctului de vedere al regelui, cît împotriva sursei lui, influența și acțiunea partidului liberal. Atunci protestele lui Maniu și Vaida Voevod s-au limitat la propunerile insistente de a nu se lua hotărîri pripite. „Dl. Vaida și eu ne-am

¹⁷ În procesul verbal nr. 1 al Consiliului Legislativ al Camerei și Senatului, întrunit în secțiuni unite la 3 ianuarie se arată: „Ministrul Justiției cu adresa nr. 283 din 2 ianuarie 1926, în conformitate cu art. 2 și 62 din legea Consiliului legislativ, introduce cererea de consultare către Consiliul legislativ asupra proiectului de lege întocmit de guvern cu privire la recunoașterea prințului Mihai ca Prinț moștenitor al Regelui. Consiliul a opinat că acest proiect este în conformitate cu principiile și dispozițiile constituționale și ca atare poate fi supus dezbaterii Reprezentanței Naționale. Un proces verbal asemănător s-a încheiat și în legătură cu proiectul cu privire la stabilirea statutului familiei domnitoare, care prin renunțarea la Carol urma să fie modificat. Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, Carol II. Documente personale, dosar I, 29 din 1926, f. 1, 4—8.

¹⁸ „Viitorul”, nr. 5352 din 5 ianuarie 1926, p. 3.

susținut părerea pînă la sfîrșit”¹⁹ — declara Maniu mai tîrziu. Iar Mihalache a spus textual: „În cazul că Majestatea sa Regele, ca reprezentant al monarhiei și al națiunii și ca unul care cunoaște de aproape și cu precizie împrejurările, este cel mai în măsură să judece dacă gestul principelui Carol periclitează interesele monarhiei și deci ale țării și mai ales dacă le periclitează în mod iremediabil. Dacă Majestatea Sa, în astfel de împrejurări este hotărîtă irevocabil să primească renunțarea Principelui, declar în numele partidului pe care îl reprezintă că mă alătur acestei hotărîri”²⁰.

Iorga după ce a avut un schimb de cuvinte cu Ferdinand, a declarat că se supune voinței regelui, deși n-a fost niciodată de acord cu el în această privință.

Generalul Averescu — în fruntea unui partid ce-și pierduse popularitatea s-a alăturat guvernului, sperînd să ajungă la putere impus de șeful liberalilor, ceea ce s-a și întîmplat ceva mai tîrziu²¹.

La Consiliul de Coroană din 31 decembrie 1925, Maniu a atras atenția că asemenea act poate însemna „prima piatră la edificiul Republicii” și că în acest sistem „Mihai nu va domni niciodată”²². În fond spunea adevărul pentru că Mihai era un copil de 5 ani ce intra sub tutela unei regente propusă și aranjată la Sinaia la 3 ianuarie într-o consfătuire între Ferdinand și fruntașii liberali, frații Brătianu, Alexandru Constantinescu, I. Gh. Duca și G. Mirzescu²³.

Și totuși Ferdinand n-a fost sigur pe fruntașii celorlalte partide politice burgheze. Pentru a nu avea surprize la ședința Reprezentanței Naționale, suveranul a discutat din nou cu aceștia și în special cu Maniu și Mihalache. Fără să pară convinși ei au păstrat o atitudine echivocă care s-a menținut, oarecum, după amiază la parlament²⁴. Mihalache și-a exprimat supunerea față de monarhie, iar Iorga a declarat că partidul său este hotărît „a sprijini cu loialitate coroana împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale și a complicilor săi, n-a prevăzut nimic, care n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de azi, ce atinge grav prestigiul dinastiei”²⁵.

Acolo însă unde s-a manifestat, fără echivoc, nemulțumirea naționaliștilor și țărăniștilor a fost față de componența regentei, pe care Maniu la Consiliul de Coroană din 31 decembrie spunea că nu o acceptă „fără a i se discuta valoarea juridică”²⁶. Ei s-au declarat, nu atît împotriva instituției ca atare, ci împotriva componenței care cuprindea numai adepții ai liberalilor. Prințul Nicolae nu se împotriva voinței regelui și reginei, patriarhul Miron Cristea era omul liberalilor, iar Buzdugan, chiar dacă ar fi fost mai ponderat, rămînea în minoritate. De aceea, Mihalache la

¹⁹ Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, Carol II, dosar 1046 din 1934.

²⁰ M. I. Costian, *Regele Carol al II-lea și partidele politice*, Tipografia „Lupta. N. Stoilă”, București, 1933, p. 14.

²¹ Ion Constantinescu, *op. cit.*, p. 16.

²² N. Iorga, *op. cit.*, p. 81.

²³ „România”, nr. 660 din 4 ian. 1926, p. 4; Th. Necsa, *Criza dinastiei din 1926—1930*, în „Studii”, tom. XI (1957), nr. 6, p. 43.

²⁴ „Monitorul oficial”, partea III-a, Dezbaterile Parlamentare nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1123 și urm.

²⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 87.

²⁶ *Ibidem*, p. 86.

ședința Reprezentanței Naționale, i-a atacat pe liberali ²⁷, ca un an mai târziu, la 21 ianuarie 1927 să ridice în mod fățiș, din nou, chestiunea succesiunii la tron. El afirma „Principiul monarhiei constituționale va fi mai bine asigurat prin reintrarea prințului Carol decît printr-o regență de 13 ani, care de fapt aduce pe tron partidul d-lui Brătianu” ²⁸.

La 1 februarie 1927, Partidul Național Țărănesc a publicat un comunicat, cerînd revizuirea actului de la 4 ianuarie 1926, pentru că ei considerau că regența nu poate face față problemelor importante ale țării ²⁹.

Problema îndepărtării lui Carol de la succesiunea tronului a deschis criza dinastică, provocînd frămîntări și nesiguranță în toată perioada activității regenței, care și-a dovedit, o dată în plus, slăbiciunea.

Se știe că în baza articolelor 77 și 79 din constituția din 1923, succesiunea tronului României revenea de drept prințului Carol, coborîtor direct și legitim al regelui Ferdinand, în ordine de primogenitură.

Îndepărtarea lui Carol de la succesiune s-a făcut în baza legii promulgate prin decret regal nr. 13 publicat în ianuarie 1926, Carol fiind în viață, articolele 77 și 79 din Constituție ³⁰ își puteau recăpăta oricînd valabilitatea — așa cum s-a și întîmplat în ședința Corpurilor Legislative întrunite din nou în Reprezentanța Națională din 8 iunie 1930 ³¹.

Desfășurarea evenimentelor în jurul crizei dinastice au stat în atenția Partidului Comunist Român, chiar dacă, în acești ani, fiind în ilegalitate, n-a acționat pe arena vieții social-politice a țării cu toată vigoarea revoluționară ce l-a caracterizat. El a avertizat opinia publică și s-a pronunțat asupra pericolului pe care îl reprezintă criza dinastică pentru democrație. Partidul comunist a subliniat că „Proletariatul nu poate lua în genere, în lăuntru unui stat monarhic, o atitudine de indiferență față de problema : monarhie sau republică” ³².

Semnificativ pentru starea de spirit din acești ani a Partidului Social-Democrat este și poziția fracțiunii sale parlamentare.

După moartea lui Buzdugan cu prilejul investirii noului regent C. Sărățeanu — omul de încredere al lui Maniu, parlamentarii P.S.D. au afirmat că independent de schimbările de persoană, ce s-ar petrece în așezarea regimului monarhic, clasa muncitoare... va continua cu toate puterile să îndrepte întreaga ei acțiune pentru statornicirea definitivă a regimului democratic, singura garanție pentru dezvoltarea normală a

²⁷ „Monitorul oficial”, *ibidem*, p. 1133.

²⁸ Arhivele Statului, Fondul Casei Regale Ferdinand, dosar 5/1927, f. 6.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ În articolul 77 din Constituție se arăta că „Puterile constituante ale regelui sînt ereditare în linie coborîtoare directă și legitimă a Majestății Sale, Regele Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborîtorilor lor”. Iar în art. 79 se menționa că : „La caz de vacanță a tronului ambele Adunări (este vorba de Cameră și Senat ș-a-) se întrunesc fără convocarea și cel mai tîrziu în opt zile aleg un rege dintr-o dinastie suverană din Europa occidentală ...”. Constituțiunea promulgată cu decretul regal nr. 1360 din 28 martie 1923. Publicații în „Monitorul Oficial” nr. 282 din 29 martie 1923, Imprimeria Statului, București, 1929, p. 14, 15.

³¹ „Monitorul Oficial”, partea III, nr. 69 din 16 septembrie 1930, p. 3516, Dezbaterile parlamentare.

³² „Lupta de clasă”, nr. 4—5, din iunie 1926 la Nicolae Petreanu, *op. cit.*, p. 514.

României". P.S.D. s-a declarat adept al republicii democratice, menționând că existența monarhiei respinge — principiul suveranității poporului³³.

Impusă de asemenea împrejurări, regența a fost constituită, pornindu-se de la normele constituționale care arătau — mai mult sau mai puțin clar — procedura de urmat pentru instituirea ei și limitele exercitării de către ea a prerogativelor regale.

Spre deosebire de constituțiile altor țări, în Constituția din 1923 nu au fost prevăzute capitole speciale cu privire la regență. Despre regență s-au făcut referiri în capitolele asupra prerogativelor regale fără să i se acorde o importanță aparte³⁴.

Pornind de la situația creată, motivul instituirii regenței în România a fost faptul că moștenitorul tronului era minor. Articolul 83 din Constituție arată că regele poate numi o regență compusă din trei persoane, care după moartea sa urma să exercite puterile regale, cit era minor succesorul³⁵. Totodată se preciza că numirea căpăta valabilitate după ce a fost votată de Reprezentanța Națională în forma prescrisă a articolului 79 din Constituție^{35bis}.

În lipsa unor prescripții mai ample și mai precise, când a fost nevoie s-a recurs deci la interpretări. Regele în viață a hotărât regența. Reprezentanța Națională a votat-o, căci cu greu ne-am putea închipui că parlamentul ar fi ridicat obiecții asupra alegerii regale. El era prea docil ca să îndrăznească așa ceva și apoi ar fi fost și inutil. Ferdinand a hotărât formula și s-a fixat asupra persoanelor pentru Consiliul de regență în înțelegere cu prim ministrul conducătorul P.N.L. care la guvern fiind deținea majoritatea în parlament³⁶.

Potrivit normelor constituționale, regența avea un caracter electiv, dar odată votată putea fi modificată numai printr-o procedură care ajungea din nou la Reprezentanța Națională.

La moartea lui G. Buzdugan — unul dintre regenți — exercitarea puterii regale de către regență a fost suspendată pînă la cooptarea lui C. Sărățeanu, în 1929. În acest timp, ceilalți membri au continuat să păstreze calitatea de regenți, dar nu și-au reluat activitatea decît cînd Consiliul de regență a fost completat.

Regența constituia o unitate în care actele îndeplinite de unul sau doi din regenți, antrenau responsabilitatea celorlalți doi sau a celui de al

³³ „Socialismul”, nr. 26 din 15 iunie 1930, la Nicolae Petreanu, *op. cit.*, p. 515.

³⁴ Romus Gh. Mugur, *Instituția regenței*, București, Tipografia „Vreamea”, 1931, p. 44—45.

³⁵ „Regele în viață fiind, — specifică art. 83 din Constituție — poate numai o regență compusă din trei persoane, care după moartea regelui să exercite prerogativele regale în timpul minorității succesorului tronului. Această numire se va face cu primirea Reprezentanței Naționale, dată în forma prescrisă la art. 79 din Constituția de față. Regența va exercita totodată și tutela succesorului tronului în timpul minorității sale. Dacă la moartea regelui, Regența nu s-ar fi găsit numită și succesorul tronului ar fi minor, ambele Adunări întrunite vor numi o regență, procedînd după formele prescise în art. 79 din Constituția de față. Membrii regenței nu intră în funcțiune decît după ce va fi depus solemn înaintea ambelor Adunări întrunite, jurămîntul prescrist prin art. 82”, *Constituțunea . . .*, p. 16.

^{35bis} Romus Gh. Mugur. *op. cit.*, p. 5.

³⁶ *Ibidem*.

treilea. Actele semnate de regență aveau valabilitate numai cu adeziunea ministrului de resort. Regența a numit și revocat pe miniștri, a sancționat și a promulgat legile, a numit sau a confirmat în funcțiile publice, fără să aibă dreptul să le modifice, să le suspende sau să scutească pe cineva de îndeplinirea lor. Regența nu putea suspenda cursul justiției și nici nu avea dreptul să intervină în administrația ei.

În numele regelui, regența a deținut comanda supremă a armatei ³⁷, a conferit grade militare și decorații. După aprobarea organului legislativ a încheiat cu statele străine tratate sau convenții.

Potrivit dispozițiilor din articolul 90 al Constituției regența a deschis sesiunile ordinare ale parlamentului printr-un mesaj regal și a convocat sesiunile extraordinare. Trebuie să subliniem că regența nu a exercitat suveranitatea regală care a rămas asupra regelui deși era minor. Potrivit normelor constituționale, regența a exercitat numai prerogativele regale, care erau rezultanta suveranității. Astfel, dacă în această perioadă, s-ar fi ivit o vacanță a tronului, regența n-ar fi avut dreptul să desemneze un succesor. În acest caz însăși ea ar fi încetat să funcționeze. De asemenea, la descompletarea ei n-a avut dreptul să desemneze un nou regent ³⁸. Așa cum s-a arătat — în timpul minorității regelui, regența a exercitat tutela asupra lui. Însă prin „legea privitoare la actele civile ale membrilor familiei domnitoare”, art. 19, exercitarea autorității părintești a rămas prințesei Elena, mama sa ³⁹.

Dacă analizăm în ansamblu activitatea regenței, împrejurările în care a fost instituită, scopul pentru care a fost creată, colaborarea și subordonarea ei partidelor de guvernământ, ne dăm seama că ea s-a înscris în viața instituțională a României ca o prezență care a servit monarhia și cercurile guvernamentale.

În perioada care a urmat actului de la 4 ianuarie 1926 pe arena vieții politice a țării, în rindurile celorlalte partide burgheze au avut loc regrupări de forțe, constituindu-se organisme închegate și mai puternice. În octombrie 1926, a luat ființă Partidul național-țărănesc. Prin lupta de opoziție dusă împotriva guvernului liberal și prin lozinci burghezodemocratice P.N.Ț. și-a atras, atunci, încrederea unor mase largi, în special, în rindul țărănimii și a păturilor mijlocii de la orașe, a unui număr însemnat de intelectuali, devenind candidatul principal la putere. Scopul constituirii P.N.Ț. a fost, deci, formarea unui puternic partid politic care să-i înfrângă pe liberali căci experiența arătase și naționalilor și țărăniștilor că partidele de opoziție în forma existentă, erau slabe.

La moartea regelui Ferdinand, în iulie 1927, Brătianu — încă stăpîn pe situație — a luat toate măsurile pentru ca regența să-și înceapă activitatea ⁴⁰ și pentru a preîntîmpina reîntoarcerea lui Carol ⁴¹.

³⁷ În această calitate, regența semna, în numele regelui Mihai, ordinele de zi către armată. Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, Regența Mihai, dosar 7 din 1930, t. 5.

³⁸ Remus Gh. Mugar, *op. cit.*, p. 92—94.

³⁹ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁰ Înainte de a muri, Ferdinand lăsase o scrisoare cu data de 15 iulie, care s-a publicat la 3 zile după deces, în care a insistat să-i fie respectate hotărârile luate în problema dinastică, „Dimineața”, nr. 7412 din 23 iulie 1927, p. 1.

⁴¹ Th. Necşa, *op. cit.*, p. 52—53.

S-a întrunit Consiliul de Miniștri și s-a dat publicității comunicatul asupra încetării din viață a regelui, proclamația către țară a guvernului și Jurnalul Consiliului de Miniștri și decretul pentru Convocarea Corpurilor Legiuitoare în după amiaza zilei de 20 iulie ⁴².

Reprezentanța Națională în prezența tânărului rege minor încă și-a îndeplinit rolul în conformitate cu normele constituționale ⁴³. La sosire, familia regală și demnitarii au fost întâmpinați de patriarhul Miron Cristea și de Gheorghe Buzdugan, și apoi regenței au depus jurământul.

Regența a funcționat la palatul regal din Calea Victoriei unde se găsea în permanență secretarul ei general ⁴⁴. Pentru numirea lui a urmat un schimb de adrese între C. Hiotu ministrul Casei regale, și D. I. Ghica, directorul Direcției Personalului și Protocolului din Ministerul Afacerilor Străine ⁴⁵. Ghica a comunicat lui Hiotu că a detașat pe prim secretarul delegație R. V. Bossy în funcția de secretar general al Consiliului de regență. Prin decizia din 28 iulie, Bossy și-a preluat funcția ⁴⁶.

În ziua de 21 iulie 1927, membrii guvernului, în frunte cu I. I. C. Brătianu — președintele Consiliului de miniștri s-au prezentat la palat unde potrivit normelor constituționale și-au înaintat demisia. Patriarhul Miron Cristea, în numele Consiliului de Regență, a respins demisia și l-a rugat pe Brătianu să continue guvernarea, arătând că regența are toată încrederea în patriotismul și experiența lui ⁴⁷. S-a publicat testamentul lui Ferdinand și o scrisoare a lui către Brătianu prin care își manifesta încrederea în regență și cerea lui Carol să respecte hotărârile luate cu privire la renunțarea la tron ⁴⁸.

După alegerile ținute cu prilejul formării guvernului și în care partidul liberal sub scutul primei majoritare a obținut 61,7% ⁴⁹, Brătianu a continuat să se preocupe de problema Carol. Deoarece se zvonise că cel exilat se bucura de multă simpatie în Ardeal s-au făcut concentrări de trupe la hotarele apusene ale țării ⁵⁰, și Direcția generală a Siguranței

⁴² „Jurnalul Consiliului de miniștri” nr. 1721 din 20 iulie 1927 arată : „Regele încetând din viață astăzi 20 iulie 1927 ora 2,15 A.S.R. Prințul Nicolae, Sanctitatea Sa Dr. Miron Cristea și dl. George Buzdugan, Prim Președinte la Înalta Curte de Casație și Justiție care compun regența numită de M. S. Regale Ferdinand I și primită de Reprezentanța Națională prin legea din 4 ianuarie 1926 urmează să depună jurământul înaintea ambelor Adunări întrunite, jurământul prescris în art. 83 din Constituție. În consecință Consiliul de miniștri decide : Se vor invita corpurile legiuitoare a se întruni în ziua de 20 iulie ora 16 pentru depunerea jurământului de către membrii regenței”. În decretul nr. 2450 din 20 iulie 1927, se indică : „În numele poporului român, Consiliul de Miniștri, exercitând în termenul art. 81 din Constituție puterile constituționale ale regelui. Avînd în vedere art. 82 și 83 din constituție decretează : corpurile legiuitoare se vor întruni într-o singură Adunare în ziua de 20 iulie 1927 ora 16 pentru a primi jurământul membrilor regenței numiți prin legea promulgată cu decretul nr. 14 din 4 ianuarie 1926 spre a exercita puterile regale în timpul minorității M. S. Regelui Mihai I, „Monitorul oficial”, partea I. nr. 158 bis., din 20 iulie 1927, p. 9951—9952.

⁴³ „Dimineața”, nr. 7411 din 28 iulie 1927, p. 1.

⁴⁴ „Viitorul” nr. 5820 din 20 iulie 1927, p. 5.

⁴⁵ Arh. St. Buc., Fond Casa Regală, Regența Mihai, adresa nr. 13369 din 27 iulie 1927, dosar 2, din 1927, f. 1.

⁴⁶ Ibidem, f. 2.

⁴⁷ „Dimineața” nr. 7411 din 22 iulie 1927, p. 1.

⁴⁸ „Viitorul” nr. 5822 din 23 iulie 1927, p. 1.

⁴⁹ Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România 1919—1940*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976, p. 29.

⁵⁰ Arhivele Statului București, Fond Casa Regală Ferdinand, dosar 5/1927, f. 6.

statului a recomandat pentru a veghea la frontiere, „elemente destoinice pătrunse de simțul datoriei”⁵¹.

Instalarea regenței s-a făcut în condițiile restabilirii măsurilor militare, a stării de asediu și a cenzurii⁵².

Aceasta a fost atmosfera în care a început să lucreze regența la 25 iulie 1927. În prezența ei s-a ținut primul consiliu de miniștri prezidat — de data aceasta — de prințul Nicolae⁵³. S-a stabilit programul regenței, modul de lucru cu miniștrii și zilele de audiență⁵⁴.

Sesiunea parlamentară extraordinară, întrunită la moartea regelui pentru a îndeplini prevederile constituționale în situația creată și-a încheiat lucrările la 3 august 1927. S-a votat lista civilă a regenței, proiectul de lege pentru înființarea unei locuințe patriarhale, proiectul de lege pentru modificarea statutului familiei regale și s-a elaborat răspunsul la mesajul tronului⁵⁵.

La ședința de încheiere a sesiunii extraordinare prințul Nicolae, luînd cuvîntul a apreciat că parlamentul a dat tot concursul guvernului pentru elaborarea legilor „de necesitate imediată în vederea bunului mers al activității de stat”⁵⁶. Urma ca opera legislativă a parlamentului liberal, care abia începuse, să fie continuată în toamnă⁵⁷.

În tot acest timp, activitatea Corpurilor legiuitoare s-a desfășurat într-o atmosferă de tensiune și controversă. Începînd cu ședința solemnă de comemorare a regelui Ferdinand la 25 iulie, fruntașii politici au transformat Camera și Senatul — ca de obicei — într-o scenă a disputelor zilnice dintre ei în drumul spre luarea puterii.

Iorga arăta că atunci Brătianu, afirmînd că actul de succesiune este de necontestat a bătut cu pumnul în masă. Maniu a criticat guvernul pe care îl considera ilegal și „ieșit din silă”. La Senat, Stelian Popescu l-a înfruntat pe Madgearu. Lupu s-a întors împotriva foștilor prieteni. În sfîrșit, totul era după cum afirma Iorga ca „o sfințită prostie națională în toată splendoarea ei”⁵⁸.

Ostilitatea dintre partidele politice agrava situația din țară care se apropia de sfîrșitul perioadei de vremelnice stabilizări a capitalismului și intra în criza economică de supraproducție din anii 1929—1933.

Aspectele principale ale vieții economice, politice și sociale din România, în anii exercitării prerogativelor regale de către Consiliul de regență, reflectă trăsăturile caracteristice ale evoluției regimului politic burghez din acea vreme.

În timp ce reprezentanții claselor dominante, în frunte cu monarhia realizau beneficii considerabile, masele muncitoare erau condamnate la restrîngerii și sacrificii. În același timp, s-a adîncit dependența României față de puterile imperialiste, pentru că, în fond, s-a intensificat pătrunderea capitalurilor străine în economia țării.

⁵¹ Ibidem, dosar 26/1927.

⁵² N. Iorga, *op. cit.*, p. 237.

⁵³ „Viitorul”, nr. 5824 din 24 iulie 1927, p. 3.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ „Dimineața”, nr. 7424 din 3 august 1927, p. 1.

⁵⁶ „Monitorul oficial” partea I-a nr. 172 din 5 august 1927, p. 1—3.

⁵⁷ Ibidem, p. 2.

⁵⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 238.

Din punct de vedere politic anii 1927—1930 reflectă contradicțiile guvernării liberale și apoi național-țărăniște, ciocnirile dintre partidele burgheze în lupta pentru putere, lipsa vădită de autoritate a regenței.

La sfârșitul anului 1927 pentru P.N.L. terenul începe să se clatine. În străinătate Carol stringea rindul adeptilor săi și cultivă noi simpatii. În țară regentul Buzdugan își manifestă nemulțumirea față de aroganța primului ministru, cu care intră în conflict. Patriarhul Miron Cristea nu corespundea așteptărilor și nici prințul Nicolae care „ținea mai mult la viața sa de pînă acum”⁵⁹.

În aceste împrejurări, Brătianu încearcă să dea o lovitură curentului procarlist sperînd să atragă de partea sa opinia publică. În noaptea de 23 spre 24 octombrie 1927, venind din străinătate, Mihail Manoilescu, fost subsecretar de stat în guvernul generalului Averescu, a fost arestat la graniță pe motivul că asupra lui s-au găsit scrisori compromițătoare de la Carol⁶⁰, și apoi dat în judecată.

La 25 octombrie membrii guvernului s-au întrunit și la Consiliul de miniștri prezidat de Brătianu s-a discutat aprins timp de două ore, apoi s-a dat publicității un comunicat.

În el se arăta că Manoilescu a făcut pe agentul de transmisie a celor care uneltesc turburarea ordinii constituționale a statului (prințul Carol — n.n.) și de aceea guvernul a dispus arestarea și trimiterea lui în fața Curții Marțiale⁶¹. A doua zi o nouă știre anunța că ancheta care continua „a dat loc la descoperiri surprinzătoare”⁶².

Fruntașii partidelor politice din opoziție, care după victoria în alegerile din 1927 a liberalilor, încercau noi grupări de forțe au început să se agite.

Generalul Averescu a redactat un protest împotriva condițiilor arestării lui Manoilescu, cu care s-a dus la Maniu și Iorga să-l semneze⁶³. De altfel, Iorga relatează, în zilele acelea că „Afacerea Manoilescu va ocupa, singură, atenția timp de două săptămîni. O înscenare ridicolă, prefăcînd transmiterea unor scrisori, în care Prințul se plînge de nedreptatea ce i s-a făcut, dar nu apare ca pretendent într-o conspirație”⁶⁴.

Manoilescu a fost achitat de Curtea Marțială. De altfel în componența acesteia intrau ofițeri superiori atașați lui Carol și nu mai era un secret pentru nimeni că o mare parte dintre ei erau „carliști”⁶⁵.

Membrii regenței, care nu erau în stare să se manifeste cu fermitate, au dat totul pe seama primului-ministru, iar dintre aceștia, Gh. Buzdugan i-a cerut lui Brătianu să respecte formele legale⁶⁶.

Dar la 24 noiembrie, partidul liberal a fost pus în fața unui fapt neașteptat, moartea lui I. I. C. Brătianu, cel mai tare om politic din țară. I-a luat locul fratele său, Vintilă, dar situația P.N.L. s-a schimbat

⁵⁹ *Ibidem*, p. 245.

⁶⁰ Aron Petric, *op. cit.*, p. 190.

⁶¹ „Viitorul” nr. 5.903 din 26 octombrie 1927, p. 5.

⁶² *Ibidem*, nr. 5.904 din 27 octombrie 1927, p. 5.

⁶³ Arhivele Statului București, Fondul Casei Regale. Regența Mihai, dosar 12/1927, f. 2.

⁶⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 253.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 241; Aron Petric, *op. cit.*, p. 190.

⁶⁶ Ion Constantinescu, *op. cit.*, p. 195.

„Brătienii erau o dinastie numai atit timp cît trăia Ionel Brătianu”, comentează un fost reporter parlamentar ⁶⁷.

Vintilă Brătianu a devenit șeful partidului și prim ministru. El a continuat politica anticarlistă a Brătienilor, dar n-a mai fost în stare să țină în frîu curentul de simpatii pentru acesta, cu atit mai mult cu cît lipsa de autoritate a primului ministru împletită cu lipsa de autoritate a regenței au dat prilejul opoziției să-și strîngă rîndurile, făcînd din problema Carol o trambulină spre putere ⁶⁸.

După moartea lui I. I. C. Brătianu, conducătorii celorlalte partide burgheze — și în special Maniu — au dezlănțuit o puternică acțiune de răsturnare a guvernului.

La 28 martie 1928, regentul Buzdugan a avut o întrevedere cu N. Iorga, căruia i-a spus că a încercat să-l aducă pe Maniu pe o poziție conciliantă „fără rezultat pentrucă acesta vrea puterea pentru dînsul și imediat” ⁶⁹. Slabă cum s-a dovedit, regența nu s-a impus frunțașilor politici și rolul ei în acest complex de contradicții, confruntări, ciocniri de interese și frămîntări în sînul partidelor politice burgheze a fost cel mult de mediator.

În campania de răsturnare a guvernului, grupul parlamentar național-țărănesc a refuzat să mai participe la lucrările corpurilor legiuitoare pe care le-a declarat nerepresentative. Conducerea P.N.Ț. a organizat o serie de adunări la care se cerea regenței demiterea guvernului liberal, care au culminat cu adunarea organizată de P.N.Ț. la 6 mai 1928, la Alba Iulia.

Cu toate încercările guvernului liberal de a împiedica adunarea de la Alba Iulia, ea a avut loc. Contra voinței liderilor național-țărănești, populația adunată la Alba Iulia a lansat lozincă : „marșul asupra Bucureștiului”, sperînd să traducă în viață, pe cale revoluționară, revendicările corespunzătoare intereselor lor.

Speriați de combativitatea participanților, conducătorii P.N.Ț. s-au grăbit să-i demobilizeze.

Semnificativ pentru evenimentele de la Alba Iulia sînt părerile guvernanților, care au încercat să diminueze acțiunea P.N.Ț. și să demonstreze capacitatea guvernului liberal de a păstra ordinea.

Vintilă Brătianu spunea că : „Precum am prevăzut, Alba Iulia s-a redus la o întrunire ca cea din București, cu o moțiune în care se cerea încă o dată demisia Cabinetului. A fost ordine deplină... Este deci eșec complet. În toată țara a dominat cea mai deplină liniște” ⁷⁰. La 7 mai ministrul de interne, I. Gh. Duca făcea declarații asemănătoare ⁷¹.

Pentru a lămuri străinătatea, primul ministru liberal s-a grăbit să-i scrie lui Victor Antonescu care se afla la Paris în vederea tratatelor pentru împrumutul extern, afirmîndu-i că întrunirea P.N.Ț. de la Alba Iulia s-a terminat cu bine și fără incidente, că s-a redus la o moțiune „desigur violentă”, dar ne semnificativă. „Cînd în străinătate oameni

⁶⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁶⁸ N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 419.

⁶⁹ *Idem*, *Memorii*, p. 279.

⁷⁰ Nota nr. 9527 din 7 mai 1928. Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, Regența Mihai, dosar 7/1928, f. 6.

⁷¹ *Ibidem*, f. 7. Nota nr. 9526 din 7 mai 1928.

serioși vor citi moțiunea — , sublinia V. Brătianu — se vor mira că un partid care are pretenția de a fi de guvernământ are un limbaj atît de vădit în contradicere cu concepția unui regim parlamentar și constituțional”⁷². V. Brătianu menționa — în continuare — că la Alba Iulia nu s-a făcut nici o aluzie cu privire la revenirea lui Carol, și că, deci „degeaba a crezut prințul exilat că ceasul lui a sunat”⁷³.

Cum între timp Carol afirmase, la Londra, că este sprijinit de un mare partid politic, avîndu-i în vedere pe național-țărăniști, V. Brătianu și I. Gh. Duca semnează o notă către Victor Antonescu și de data aceasta și către ministrul României la Paris C. Diamandi. În ea, cei doi țin să sublinieze eșecul întrunirii de la Alba Iulia, dar mai ales, după părerea lor, impresiile defavorabile ale declarațiilor lui Carol în rîndul opiniei publice române⁷⁴.

În același sens, într-o altă notă, I. Gh. Duca insista față de Diamandi, cerîndu-i să lămurească cercurile influente de peste hotare, în legătură cu aceste probleme⁷⁵.

De fapt, conducătorii partidului liberal, în frunte cu Vintilă Brătianu erau conștienți de perspectiva reîntoarcerii lui Carol, de aceea au continuat să-l defăimeze, răspîndind știrile cele mai exagerate asupra conduitei lui de la Paris, Bruxelles și Londra⁷⁶.

În urma frămîntărilor din țară, la 1 octombrie 1928, Vintilă Brătianu a adresat Consiliului de regență un memoriu în care a arătat că el ar fi de acord să treacă în opoziție, dacă regența ar înlocui guvernarea liberală cu un guvern național de coaliție, format din reprezentanții tuturor partidelor politice. El cerea regenței să fie mai autoritară față de Carol și mai hotărîtă și unitară în a respinge acțiunile P.N.Ț.

Deși Buzdugan și patriarhul Miron Cristea înclinau către propunerea lui Vintilă Brătianu, regența n-a intervenit în disputa dintre partidele burgheze cu prea mult interes. „Impasibila regență asista la aceste scene de ultimă decadență a unei țări părăsită cu totul capriciilor și violențelor de cluburi”, spunea N. Iorga⁷⁷.

Sub presiunea nemulțumirii maselor, a manevrelor fruntașilor P.N.Ț. care speculau și faptul că liberalii nu fuseseră în stare să încheie împrumutul extern. P.N.L. a fost nevoit în cele din urmă să cedeze puterea și în noiembrie 1928, guvernul trece în miinile național-țărăniștilor. Guvernarea P.N.Ț. se întinde pe toată perioada crizei economice de supraproducție din 1929—1933.

Ajuns la putere, pentru Maniu reîntoarcerea lui Carol n-a mai fost o chestiune presantă⁷⁸, cu atît mai mult cu cît regența se dovedise un instrument destul de docil. În plus, la moartea lui Buzdugan, în octombrie 1929, șeful P.N.Ț. a reușit să numească în locul lui un om de încredere al național-țărăniștilor, C. Sărățeanu, fost consilier la Curtea de Casație

⁷² Ibidem, f. 4. Nota nr. 9238 din 8 mai 1928.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem, f. 3

⁷⁵ Nota nr. 9542 din 9 mai 1928. Ibidem, f. 2.

⁷⁶ N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 423.

⁷⁷ *Memoriul adresat regenței de Vintilă Brătianu la 1 octombrie 1928*. Arhivele Statului București, Fondul Casei Regale. Regența Mihai, dosar 12/1928.

⁷⁸ Aron Petric, *op. cit.*, p. 142.

și fost ministru în guvernul Averescu din 1918 de la Iași. Dar activitatea regenței se apropia de sfârșit.

Cele mai largi cercuri ale opiniei publice comentau lipsa ei de autoritate ⁷⁹. „Problema constituțională”, în sensul revenirii lui Carol era la ordinea zilei, constituind diversiunea de care avea nevoie regimul politic burghez din România pentru a distra atenția poporului de la incapacitatea guvernanților de a rezolva nevoile țării în acele momente acute de criză.

Reîntoarcerea neașteptată a celui exilat și îndepărtarea regenței a părut o surpriză.

Discreția cu care s-a lucrat a îndreptățit îndoiala că național-țărăniștii au avut amestec. „A știut ori n-a știut, guvernul și care membri din guvern, e un lucru care nu se va putea desluși multă vreme” spunea Iorga ⁸⁰.

Este sigur că ajuns la putere, Maniu a devenit circumspect în problema revenirii lui Carol și a păstrat o notă de conspirativitate atît față de opinia publică, cit și față de unii membri ai P.N.Ț. A păstrat tăcere pentru că nu era tactic să mărturisească în ce fel gîndea să-l folosească pe Carol. În nici un caz nu era hotărît să-i redea tronul.

Maniu rezervase lui Carol un loc în regență, condiționîndu-i întoarcerea, de o guvernare constituțională și nu personală, deci care i-ar fi lăsat lui ca președinte de Consiliu de miniștri, cuvîntul hotărîtor în treburile statului. De asemenea, una din condiții a fost despărțirea de Elena Lupescu, în jurul căreia se făcuse atîta vîlvă ⁸¹.

Maniu a vrut să despartă pe Carol de Elena Lupescu pentru a-și atribui meritul că a luptat pentru consolidarea monarhiei pe baza celor mai înalte principii etice. În fond n-a vrut să împartă cu nimeni influența asupra lui Carol.

La moartea lui Buzdugan a acționat direct ⁸² pentru numirea lui Sărățeanu pentru a nu întîmpina nici o rezistență dacă ar fi avut nevoie să schimbe regența.

În ce privește restul frunțașilor P.N.Ț., aceștia nu aveau interes să facă agitații în jurul unei chestiuni pe care se străduia s-o rezolve cu subtilitate șeful lor.

Ajuns în țară, pe terenul pregătit de național-țărăniști și folosind popularitatea sa ca pretinsă victimă a liberalilor, Carol nu s-a oprit la pragul tronului. Acțiunile sale și împrejurările i-au pus în față o situație favorabilă, pe care n-a scăpat-o mulțumindu-se cu un loc în regență, ci și-a reclamat dreptul la succesiune.

⁷⁹ Arhivele Statului București, Fond. Casa Regală Carol II, dosarele 448—484 din 1930.

⁸⁰ N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 436.

⁸¹ Arhivele Statului București, Fondul Casei Regale, Carol II dosar 1046 din 1928, p. 6.

⁸² N. Iorga nota: „D-1. Maniu își avea de cîteva zile candidatul pe care ajungea un gest al său ca să-l impună, el nu putea fi decît dintre oamenii devotați, dintre aceia care aveau legătură peste care n-ar fi putut să treacă... Între membrii supremei magistraturi (Curtea de Casație — n.n.) era unul pe care o relație de familie îl stringea de Ministrul de Finanțe. Astfel s-a ivit candidatura D-lui Sărățeanu... care nu se gîndise la o asemenea situație, în care s-a găsit întotdeauna foarte stingaci”. N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 430.

În ziua de 7 iunie 1930 urmau să continue lucrările sesiunii ordinare prelungite 1929—1930 a Corpurilor Legiuitoare. Ședința n-a avut loc, deoarece pe banca ministerială a Camerei nu era nimeni prezent ⁸³.

La Senat Președintele Traian Bratu, explicînd absența miniștrilor, a comunicat că guvernul nu participă la ședință fiind ocupat cu probleme foarte importante la ordinea zilei „care privesc în cel mai înalt grad ordinea constituțională” ⁸⁴. S-a anunțat că ședințele următoare vor fi convocate printr-un comunicat oficial ce se va publica în ziare.

Fără îndoială membrii guvernului național-țărănesc condus de Iuliu Maniu aveau de discutat probleme importante.

Sosirea în țară a prințului Carol, în seara zilei de 6 iunie, după o călătorie destul de nesigură, dar mult mai puțin nesigură decît faptul în sine, pune guvernul în situația de a aproba și comunica opiniei publice reintoarcerea fiului cel mare al defunctului rege Ferdinand ⁸⁵.

Situația neprevăzută era complicată. Cu patru ani în urmă — sub guvernul liberal condus de I. I. C. Brătianu — parlamentul aprobase în unanimitate renunțarea lui Carol la tron și instituirea regenței, care exercita — în acel moment — prerogativele regale pe baza unor texte constituționale ⁸⁶.

În opoziție și la putere cabinetul Maniu, își atribuisese față de mase calitatea de guvern democratic. Ori acum trebuia să aranjeze astfel lucrurile să găsească iarăși o formulă abilă, încît în limitele constituționale să anuleze două legi promulgate prin decret regal în 1926 și — după ce jurase credință minorului Mihai în noiembrie 1928 — să legalizeze în 1930 actul care oricum dovedea ușurința cu care guvernanții manevrau legile după interesele lor.

În urma consiliului de miniștri din dimineața zilei de 7 iunie, guvernul a prezentat regenței demisia, motivînd-o prin imposibilitatea realizării unui acord în sinul cabinetului, asupra problemei dinastice. În dimineața zilei de 8 iunie presa a publicat trei comunicate oficiale: demisia guvernului, însărcinarea lui G. G. Mironescu — ministrul afacerilor străine în fostul cabinet, cu formarea noului guvern și demisia regenței ⁸⁷.

Format de circumstanță cabinetul Mironescu a avut misiunea de a îndeplini formalitățile încetării activității regenței și a recunoașterii lui Carol, ca succesor legitim la tron.

În acest scop a fost convocată Reprezentanța Națională care în ziua de 8 iunie 1930 a anulat decretul regal din ianuarie 1926 și a repus în funcțiune articolele 77 și 79 din Constituție.

În cîteva zile guvernul Mironescu și-a dat demisia și s-a format un nou guvern Maniu.

⁸³ „Monitorul Oficial” partea a III-a nr. 69 din 16 septembrie 1930, Dezbaterile Parlamentare, Camera, p. 3511.

⁸⁴ Ibidem, nr. 48 din 30 octombrie 1930, Dezbaterile Parlamentare, Senatul, p. 2435.

⁸⁵ Sosirea neașteptată a prințului Carol a luat presa prin surprindere. În dimineața zilei de 7 iunie 1930, comunicatele asupra evenimentelor au fost foarte succinte. De exemplu: „M. S. R. Prințul Carol a sosit aseară în București. A.S. a luat contact cu A.S.R. Prințul Nicolae și cu președintele de Consiliu. Un consiliu de miniștri va avea loc în dimineața zilei de azi”. „Dreptatea” nr. 796 din 8 iunie 1930, p. 4.

⁸⁶ Ștefan Florescu, *L'affaire Carol*, Paris, 1928, p. 7—15.

⁸⁷ „Monitorul Oficial”, partea III-a, nr. 69 din 16 septembrie 1930, Dezbaterile Parlamentare, Camera, p. 35161; „Dreptatea”, nr. 797 din 9 iunie 1930, p. 1.

Nicolae Iorga evoca frământările din acele zile în felul următor : „...Peste două ceasuri aflu că guvernul nu opune rezistență, că unii oameni politici s-au grăbit să recunoască noua stare de lucru... A doua zi la Camera Averescu trecînd prudent cuvîntul lui Goga, își dă aprobarea. În ce-l privește, se știe că el însuși a recomandat restaurația”⁸⁸.

Acestea au fost condițiile în care a încetat activitatea regenței, în care Carol a fost proclamat rege și Mihai a devenit din nou moștenitorul tronului, de data aceasta cu titlul de Mare voievod de Alba Iulia.

Pe lângă alte concluzii la care ne îndreptățesc o asemenea succesiune de evenimente, ținem să subliniem faptul că, lipsa de autoritate a regenței a favorizat încheierea crizei dinastice prin revenirea lui Carol la tron.

Activitatea regenței în anii 1927—1930 în România se înscrie ca o realitate în evoluția instituției monarhice din țara noastră. Regența nu a fost capabilă să se impună în viața politică a țării, să frizeze luptele dintre partidele burgheze, să se ridice la nivelul rolului ce i-a fost atribuit. Din contră, în situația generală a țării caracterizată de începutul și apoi de desfășurarea crizei economice, cu dificultăți și implicații politice complexe, regența a dovedit că se poate conduce și fără rege. De aceste carențe ale ei a profitat Carol al II-lea, care a reușit să-și recapete tronul, trecînd, încă din primele momente, la pregătirea instaurării puterii personale. Ulterior, Carol al II-lea a compromis și mai mult monarhia, ducînd la abdicarea lui și la reducerea considerabilă a rolului noului rege Mihai în timpul dictaturii militaro-fasciste.

Studierea activității regenței, dezvăluie elemente noi ale acțiunilor mai puțin cunoscute ale virfurilor conducătoare din România și monarhiei. Reflectînd concepția și interesele cercurilor guvernante, regența n-a contribuit la îmbunătățirea vieții populației țării nici la afirmarea României în acea perioadă.

CONSEQUENCES DE LA „CRISE DYNASTIQUE”. LA RÉGENCE (1927 — 1930)

RÉSUMÉ

L'étude présente des aspects inédits et de synthèse des circonstances dans lesquelles fut constituée la régence, son caractère d'instrument entre les mains des classes dominantes, les traits de son activité.

L'institution de la régence à la croisée de la fin du rétablissement temporaire du capitalisme et du début de la crise de surproduction des années 1929—1933 a été la conséquence d'événements liés aux réalités du régime politique de la Roumanie de l'entre-deux-guerres où les classes dominantes ont soutenu la monarchie en tant que leur représentante, celle-ci agissant en vue de la satisfaction des intérêts communs.

La régence a commencé son activité à la mort du roi Ferdinand I-er en juillet 1927, sous l'influence directe des leaders libéraux dirigés par I. I. C. Brătianu. Elle a exercé les prérogatives royales et la tutelle du roi mineur jusqu'au retour au trône de Charles II en 1930.

⁸⁸ N. Iorga, *Doi ani de restaurație*, p. 3 Idem *Memorii*; vol VI, p. 1

En vertu de l'exercice des prérogatives royales, la régence a révoqué et nommé les ministres, promulgué et sanctionné les lois, nommé ou confirmé dans les fonctions publiques les hauts fonctionnaires d'Etat. La régence n'a pas eu le droit de suspendre le cours de la justice et non plus celui d'intervenir dans son administration. Elle a détenu le commandement suprême de la force armée au nom du roi et toujours en son nom a conféré des grades militaires et des décorations.

L'étude analyse les rapports de la régence avec les partis politiques bourgeois en opposition, ainsi que les menées de ces derniers en vue de la prise du gouvernement du pays.

Considérées dans leur ensemble — conclut l'auteur — l'activité de la régence, les circonstances dans lesquelles a été créée cette dernière, la collaboration avec les partis de gouvernement ont exprimé les intérêts de la monarchie et des milieux dirigeants.

Bien que mis hors la loi par le gouvernement libéral en décembre 1924, le Parti Communiste Roumain fut le seul parti politique à agir, durant cette période, à partir de positions révolutionnaires. Il a condamné dans un esprit de suite et dénoncé les menées des classes dominantes, en tête avec la monarchie, a appelé les masses populaires à la lutte contre celles-ci, s'est situé à la pointe du mouvement révolutionnaire de Roumanie.

PLENARELE COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN (1948—1977)

DE

GHEORGHE ȚUȚUI, GHEORGHE TUDOR

Angajat plenar și responsabil în marele efort patriotic de înfăptuire exemplară a hotărârilor Congresului al XI-lea al P.C.R. întregul nostru popor, sub conducerea comuniștilor, întâmpină cu justificată încredere și îndreptățite speranțe lucrările Conferinței Naționale a partidului, cea de-a treia Conferință din deceniul ce a urmat alegerii tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului și a statului. Apropierea acestui eveniment de mare însemnătate în viața partidului și a țării, ne oferă posibilitatea de a formula o serie de considerații în legătură cu unele aspecte ale activității P.C.R. în anii edificării socialismului în țara noastră.

Este un lucru cunoscut că în toate Statutele adoptate de P.C.R. în perioada de după unificare¹, s-a prevăzut necesitatea convocării între congresele partidului — atunci când se consideră necesar — a unor Conferințe Naționale și s-au stabilit atribuțiile acestora². Această prevedere ca și altele privind conducerea colectivă a fost neglijată a anumită perioadă, fapt care s-a concretizat în aceia că între Congresul al șaselea al P.C.R., din februarie 1948 și al șaptelea din decembrie 1955, deși au trecut aproape opt ani adică mai mult decât dublu cât se prevedea în statut pentru convocarea congresului, nu a avut loc nici o Conferință Națională. Această situație s-a schimbat substanțial după Congresul al IX-lea al P.C.R. și în decembrie 1967 a avut loc cea de-a doua Conferință Națională a partidului de după eliberarea țării³. Ulterior, între 19 și 21 iulie 1972 s-au desfășurat lucrările următoarei Conferințe Naționale, iar anul acesta, așa după cum se știe, va avea loc cea de-a treia Conferință Națională a P.C.R. de după victoria revoluției socialiste și ce-a de-a patra de după eliberarea țării la 23 August 1944.

În condițiile revitalizării și perfecționării întregii activități de partid, fenomen caracteristic perioadei de după 1965, au crescut în mod sensibil atribuțiunile și rolul Comitetului Central al Partidului, s-au înmulțit activitățile sale colective.

¹ Februarie 1948 ; decembrie 1955 ; iunie 1960 ; iulie 1965 ; august 1969 ; noiembrie 1974.

² Statutul Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1974, p. 39.

³ Prima Conferință Națională a P.C.R. de după eliberare a avut loc între 16 și 21 octombrie 1945. Ea a elaborat linia partidului în vederea desăvârșirii transformărilor burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă, a ales organele conducătoare al P.C.R și a adoptat Statutul Partidului Comunist Român.

Organ superior de conducere, ales de către Congresul Partidului⁴ și însărcinat de către acest forum suprem cu conducerea muncii de partid în intervalul dintre congrese⁵, Comitetul Central al P.C.R. reprezintă în ierarhia partidului centrul politic, ideologic și organizatoric al activității de partid. Acest lucru rezultă atât din atribuțiile ce-i sint stabilite prin Statutul partidului cât și componența sa care a fost în permanență reprezentativă⁶. În pas cu evoluția partidului și cu creșterea rolului său în conducerea societății, Statutele adoptate de congresele partidului au precizat sarcinile concrete ale Comitetului Central, i-au stabilit periodicitatea la care urmează să se întrunească în plen, ca și obligativitatea de a informa sistematic organizațiile de partid asupra activității sale și de a supune consultării, dezbaterii acestora principalele probleme ale politicii partidului și statului.

Referindu-ne la plenaryle C.C. al P.C.R., la locul și rolul acestora în viața de partid, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, faptul că această importantă formă de muncă și conducere colectivă este reglementată cu rigurozitate de către Statutul partidului. Astfel pentru perioada februarie 1948—decembrie 1955, cit a fost valabil Statutul adoptat la Congresul de unificare, Comitetul Central era obligat să se reunească în ședințe plenare „cel puțin odată la 3 luni”. Ulterior, această periodicitate a fost stabilită așa cum este și în prezent „cel puțin odată la 4 luni”. Rezultă deci că în perioada 1948—1977, alături de cele 6 Congrese ale P.C.R., care au stabilit linia generală a partidului în problemele fundamentale ale politicii interne și externe și au adoptat directivele privind dezvoltarea

⁴ Deși în decursul anilor această sarcină a suferit unele modificări de natură redacțională, în conținut ea a rămas neschimbată. Pentru edificare vom așeza alături prevederile respective așa cum au fost ele inserate în două Statute ale partidului adoptate la o distanță de peste un sfert de veac.

a) Comitetul Central „conduce întreaga activitate a Partidului în intervalul de timp dintre două congrese” (Statutul Partidului Muncitoresc Român, București, 1948, p. 44).

b) Comitetul Central „conduce întreaga activitate a partidului în intervalul dintre congrese” (Statutul Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1974, p. 60).

⁵ Potrivit prevederilor cuprinse în Statutul adoptat la Congresul de unificare din februarie 1948 în perioada 1948—1955, Congresul partidului urma să aibă loc odată la 3 ani. După 1955 pe baza statutului adoptat la Congresul al VII-lea al P.C.R. (al III-lea al P.M.R.) intervalul dintre congrese a fost fixat la 4 ani, iar în 1974, la Congresul al XI-lea al P.C.R. la 5 ani pentru a corespunde planurilor de dezvoltare economico-socială a țării.

⁶ În legătură cu evoluția numerică a Comitetului Central în raport cu dezvoltarea efectivului, apreciem următoarele date ca fiind edificatoare.

Anul	Total P.C.R.	Total C.C.	Membri	Membri supleanți
1948	1 000 000	57	41	16
1955	595 389	96	61	35
1960	834 600	110	79	31
1965	1 450 000	196	121	75
1969	1 924 500	285	165	120
1974	2 480 000	361	205	156

tarea economică și socială a țării⁷, au avut loc circa 100 de plenare ale Comitetului Central, care au dezbătut probleme importante ale vieții și muncii de partid, ale construcției de stat și economice, precum și activitatea internațională a P.C.R. După 1970, în contextul activității prodigioase și deosebit de diversificate desfășurate de partid sub conducerea plină de dinamism și spirit creator a tovarășului Nicolae Ceaușescu, alături de Plenarele C.C. al P.C.R. au avut loc și mai multe plenare sau ședințe comune ale Comitetului Central al partidului cu alte organe centrale de conducere pe linie de stat sau cu organisme cu dublu caracter, de partid și de stat. Așa au fost de pildă ședințele comune ale C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale; ale C.C. al P.C.R. și Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, iar începând din 1977, ședințele comune ale C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale și a activului central de partid și de stat.

De asemenea, conținutul problemelor abordate de plenarele Comitetului Central al partidului, în ultimii ani, a căpătat un caracter mai complex și datorită faptului că pornindu-se de la necesitatea ca, în condițiile edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, în țara noastră rolul politic conducător al P.C.R. să crească neîncetat, ca acesta să se integreze tot mai adânc în viața societății, precum și pe linia atragerii tot mai largi a maselor populare la activitatea organului suprem al puterii de stat, Marea Adunare Națională în sesiunea din martie 1974 a acordat Comitetului Central al P.C.R. drept de inițiativă legislativă⁸.

În continuarea acestei succinte introduceri prezentăm, în ordine cronologică, Plenarele C.C. al P.C.R. din perioada 1948—1977, cu problematica pe care au dezbătut-o, convingși fiind de utilitatea politică și științifică a unei asemenea prezentări pe o perioadă de aproape trei decenii atât pentru specialiștii din domeniul istoriei, activiștii de partid și de stat; cursanții și propagandiștii din cadrul învățământului politic și ideologic, cât și pentru cei ce predau sau frecventează cursul universitar de probleme fundamentale ale istoriei patriei, a Partidului Comunist Român. De asemenea, această analiză retrospectivă ne permite abordarea pe un plan mai larg a unor aspecte fundamentale ale vieții interne de partid, care an de an devine mai bogată în conținut, mai dinamică. Se evidențiază astfel faptul că îndeosebi după 1965, munca și conducerea colectivă au devenit o practică permanentă a partidului, a organelor sale conducătoare. În același timp, se observă cu claritate că în condițiile actuale hotărârile și măsurile adoptate de plenare sînt rodul unor studii științifice, multilaterale care oglindesc rolul crescînd al partidului în conducerea vieții politice, economice și social-culturale, demonstrează înalta capacitate și competența Comitetului Central în rezolvarea celor mai complexe

⁷ Acestea au fost: Congresul al VI-lea al P.C.R. (I al P.M.R.) 21—23 februarie 1948; Congresul al VII-lea al P.C.R. (al II-lea al P.M.R.) 23—28 decembrie 1955; Congresul al VIII-lea al P.C.R. (al III-lea al P.M.R.) 20—25 iunie 1960; Congresul al IX-lea al P.C.R. — 19—24 iulie 1965; Congresul al X-lea al P.C.R. — 6—12 august 1969; Congresul al XI-lea al P.C.R. — 25—28 noiembrie 1974.

⁸ Potrivit articolului nr. 68 din Regulamentul de funcționare a Marii Adunări Naționale au drept de inițiativă legislativă Comitetul Central al Partidului Comunist Român; Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste, Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, comisiile permanente ale Marii Adunări Naționale, pentru problemele de competența lor, sau un număr de cel puțin 35 de deputați ai Marii Adunări Naționale.

probleme pe care le pune în fața partidului opera de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, reprezentînd adevărate programe concrete de activitate pentru toți comuniștii, pentru organele de stat, economice, organizațiile de masă și obștești.

Tot în legătură cu această problemă, fundamentală pentru activitatea unui partid comunist, se impune sublinierea rolului determinant pe care îl are secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în dinamizarea întregii activități de partid, în stimularea muncii și conducerii colective, în ridicarea la un nivel cît mai înalt a activității organelor conducătoare de partid și întărirea legăturilor partidului cu poporul.

PLENARELE C.C. AL P.C.R. — 1948 — 1977

Plenara C.C. al P.C.R. din 23 februarie 1948. Are loc la închiderea celui de-al VI-lea Congres al P.C.R. Cu acest prilej se alege

Biroul Politic al C.C. al P.C.R., care în ziua de 24 februarie 1948 se întrunește și alege Secretariatul C.C. al P.C.R. Ca secretar general al C.C. al P.C.R. a fost ales Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Plenara C.C. al P.C.R. din 9-10 iunie 1948. Dezbate și aprobă Rapoartele Biroului Politic al C.C. al P.C.R. asupra învățămintelor campaniei electorale din martie 1948 și cel privitor la naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi.

Plenara C.C. al P.C.R. din 22-24 decembrie 1948. Dezbate și aprobă Raportul asupra Planului general economic pe anul 1949; și Stat, Bugetul, pe anul 1949. Plenara a adoptat de asemenea o serie de măsuri asupra muncii sindicale și contractelor colective de muncă; a problemei salarizării; asigurărilor sociale și Codului muncii; a activității în rîndul tineretului, precum și asupra modului de stimulare a activității științifice, literare și artistice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 3-5 martie 1949. Aprobă Programul partidului pentru transformarea socialistă a agriculturii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 23-24 ianuarie 1950. Discută raportul Biroului Politic al C.C. al P.C.R. asupra sarcinilor partidului în domeniul muncii organizatorice și aprobă planul de desfășurare a acțiunii pentru apărarea păcii în țara noastră. Totodată Plenara a ales pe membrii Biroului Organizatoric al C.C. al P.C.R. și a adoptat și alte măsuri pe linie organizatorică.

Plenara C.C. al P.C.R. din 16-17 mai 1950. Dezbate proiectul Codului Muncii, precum și Raportul privind raionarea teritoriului R.P.R. Plenara ia cunoștință și de conținutul Informării prezentate de Comisia Centrală de verificare a C.C. al P.C.R. asupra rezultatelor verificării membrilor de partid și asupra recrutării de noi membri. Cu același prilej a fost examinat și raportul asupra sarcinilor organizațiilor de partid și ale organelor de stat în campania de strîngere a recoltei și de colectare a cerealelor pe anul în curs.

Plenara C.C. al P.C.R. din 26 octombrie 1950. Adoptă planul decenal de electrificare a țării.

Plenara C.C. al P.C.R. din 12-13 decembrie 1950. Examinează și adoptă primul Plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1951-1955. În același timp, Plenara hotărăște să fie anulate ratele de împroprietărire pe care le mai aveau de plătit țaranii împroprietăriți prin reforma agrară din anul 1945.

Plenara C.C. al P.C.R. din 26-27 mai 1952. A dezbătut Rapoartele prezentate de Comisiile de partid care au analizat acti-

vitătea desfășurată de conducerile Ministerului de Finanțe și a Băncii R.P.R. Totodată Plenara a reales Biroul Politic, Biroul Organizatoric și Secretariatul Comitetului Central al P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 17 octombrie 1952. A aprobat un plan de muncă în vederea intensificării activității ideologice a partidului și a hotărît să ia unele măsuri pentru acordarea de reduceri de impozite și ale cotelor de colectare în comunele lovite de calamități. Plenara a aprobat de asemenea să fie reduse impozitele acolo unde s-au comis exagerări sau abuzuri în aplicarea legii și în acest sens a hotărît să înceteze obligațiile gospodăriilor țărănești mici și mijlocii de a vărsa rămășițele de cote provenite din colectările din anii anteriori.

Plenara C.C. al P.C.R. din 13 noiembrie 1952. A adoptat unele hotărâri cu privire la construcția și reconstrucția orașelor și organizarea activității în domeniul arhitecturii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 19-20 august 1953. Dezbate și aprobă Rapoartele referitoare la îmbunătățirea muncii de partid și întărirea legăturilor partidului cu masele și cel privind sarcinile partidului, în domeniul dezvoltării economiei naționale și ridicării nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 19 aprilie 1954. Analizează mersul aplicării hotărârilor Plenarei C.C. al P.C.R. din august 1953 și propunerile în vederea realizării Planului de Stat și Bugetului de Stat pe anul 1954. Plenara a hotărît să se adopte o serie de măsuri pe linia întăririi muncii colective în cadrul C.C. al P.C.R., ridicării operativității și a politicii de cadre. Totodată Plenara a aprobat să se renunțe la la funcția de secretar general al C.C. al P.C.R. și să se înființeze funcția de prim secretar al Comitetului Central al P.C.R. De asemenea Plenara a ales pe tovarășul Nicolae Ceaușescu ca membru supleant al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 2 august 1954. Aprobă ordinea de zi a celui de al VII-lea Congres al P.C.R. convocat pentru ziua de 30 octombrie 1954, precum și proiectele de Statut modificat și al Directivelor cu privire la dezvoltarea agriculturii în următorii 2-3 ani.

Plenara C.C. al P.C.R. din 28 octombrie 1954. Hotărăște să amâne cel de-al VII-lea Congres al P.C.R. pentru o nouă dată.

Plenara C.C. al P.C.R. din 27 decembrie 1954. Adoptă hotărîrea cu privire la desființarea sistemului de aprovizionare a populației pe bază de cartele și rații.

Ședința comună a C.C. al P.C.R. și Consiliul de Miniștri al R.P.R. din 19—20 mai 1955. Ia cunoștință de activitatea delegației române care a participat la lucrările Conferinței de la Varșovia a statelor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa (11—14 mai 1955) precum și de conținutul Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală semnat de cele opt țări participante*.

Plenara C.C. al P.C.R. din 30 septembrie—1 octombrie 1955. Se adoptă unele hotărîri privind îmbunătățirea muncii de partid și întărirea continuă a rolului conducător al partidului în toate sectoarele vieții de stat și în organizațiile de masă.

Plenara hotărăște, de asemenea, să convoace cel de al VII-lea Congres al P.C.R., pentru luna decembrie 1955.

Plenara C.C. al P.C.R. din 28 decembrie 1955. În prima sa plenară, Comitetul Central ales de Congresul al VII-lea al P.C.R. își desemnează organele de conducere ale partidului, respectiv Biroul Politic, Secretariatul C.C. al P.C.R., Comisia Controlului de partid. Ca prim secretar al C.C. al P.C.R. a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej. Cu același prilej, tovarășul Nicolae Ceaușescu este ales membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R. și Secretar al Comitetului Central.

Plenara C.C. al P.C.R. din 27 martie 1956. Ia cunoștință de raportul delegației P.C.R. care a participat la lucrările celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. Plenara aprobă de asemenea proiectul Bugetului de stat al R.P.R. pe anul 1956.

Plenara C.C. al P.C.R. din 16—17 iulie 1956. Se adoptă unele măsuri în vederea aplicării în viață a hotărîrilor Congresului al VII-lea al P.C.R. pentru dezvoltarea agriculturii socialiste.

Plenara C.C. al P.C.R. din 27—29 decembrie 1956. A dezbătut propunerile prezentate de Biroul Politic al C.C. al P.C.R. privind dezvoltarea în continuare a economiei naționale și ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 28 iunie—3 iulie 1957. Analizează activitatea desfășurată de conducerea partidului în perioada ce a urmat Congresului al VII-lea al P.C.R., pentru traducerea în practică a indicațiilor acestuia.

Plenara C.C. al P.C.R. din 14 decembrie 1957. Ia cunoștință de poziția delegației C.C. al P.C.R. la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești ale cărei lucrări s-au desfășurat la Moscova în noiembrie 1957.

* Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală a fost semnat în ziua de 14 mai 1955 de următoarele state: R. P. Albania, R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacia, R. D. Germană, R. P. Polonă, R. P. Română, R. P. Ungară, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Plenara C.C. al P.C.R. 9-13 iunie 1958. A dezbătut Raportul Biroului Politic al C.C. al P.C.R. asupra îndeplinirii hotărîrilor Congresului al VII-lea privind creșterea rîndurilor partidului, politica de promovare a cadrelor și reglementarea compoziției sociale a partidului. Cu același prilej, Plenara a luat cunoștință de Informarea prezentată de delegația C.C. al P.C.R. și guvernului R.P.R. care a participat la Consfătuirea de la Moscova a reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările participante la CAER și la ședința Consiliului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia (mai 1958). De asemenea, plenara adoptă unele măsuri organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 26-28 noiembrie 1958. Examinează sarcinile ce revin organelor și organizațiilor de partid, organelor economice și de stat, organizațiilor de masă, pentru îndeplinirea Planului de Stat pe anul 1959.

Plenara C.C. al P.C.R. din 13-14 iulie 1959. A adoptat o serie de măsuri privind majorarea salariilor mici și reducerea impozitelor pe salarii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 17-18 mai 1960. Dezbate și aprobă proiectul de Directive ale Congresului al VIII-lea al P.C.R. pentru planul de dezvoltare al economiei naționale pe anii 1960-1965 și pentru programul economic de perspectivă.

Plenara C.C. al P.C.R. din 26 iunie 1960. Prima plenară a noului Comitet Central al P.C.R. ales de Congresul al VIII-lea, desemnează pe membrii Biroului Politic, Secretariatului C.C. al P.C.R. și Comisia Controlului de partid.

Ca prim secretar al C.C. al P.C.R. a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost reales ca membru al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 31 octombrie - 1 noiembrie 1960. Examinează și aprobă proiectul Planului de dezvoltare a economiei naționale pentru anul 1961.

Plenara C.C. al P.C.R. din 19-20 decembrie 1960. Ia cunoștință de Darea de seamă prezentată de delegația C.C. al P.C.R. care a participat la lucrările Consfătuirii partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din noiembrie 1960.

Plenara C.C. al P.C.R. din 30 iunie - 1 iulie 1961. Dezbate și aprobă proiectul Planului de dezvoltare a economiei naționale pe anul 1962 și Raportul asupra îndeplinirii Directivelor Congresului al VIII-lea privind construirea socialismului la sate.

Plenara C.C. al P.C.R. din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961. Dezbate Darea de seamă a delegației care a participat la lucrările celui de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. și examinează prevederile proiectului de Buget al Statului pe anul 1962.

Plenara C.C. al P.C.R. din 23-25 aprilie 1962. Analizează activitatea desfășurată de partid în domeniul transformării socialiste a agriculturii și adoptă o hotărîre cu privire la întărirea continuă a rîndurilor partidului.

Plenara C.C. al P.C.R. din 21-23 noiembrie 1962. Aprobă prevederile proiectului Planului de Stat și al Bugetului pe anul 1963.

Plenara C.C. al P.C.R. din 23-25 decembrie 1963. Aprobă proiectul Planului de Stat și al Bugetului pe anul 1964.

Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 15-22 aprilie 1964. Aprobă acțiunile întreprinse de Biroul Politic al C.C. al P.C.R. în legătură cu unele probleme din mișcarea comunistă internațională și a activității delegației P.C.R. la convorbirile avute cu conducerea Partidului Comunist Chinez, Partidului Muncii din Coreea, Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și conținutul Declarației cu privire la politica P.C.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 24 iunie 1964. Examinează și aprobă propunerile Biroului politic al C.C. al P.C.R. privind majorarea salariilor la toate categoriile de salariați, reducerea unor cote ale impozitului pe salarii, creșterea plafoanelor de salarii în funcție de care se acordă alocația de stat pentru copii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 30 noiembrie - 1 decembrie 1964. Dezbate Proiectul planului de dezvoltare a economiei naționale pe anul 1965 și propunerile cu privire la activitatea pe care urmează s-o desfășoare partidul în vederea alegerilor pentru Marea Adunare Națională și sfaturile populare.

Plenara a aprobat, de asemenea, activitatea Biroului Politic al C.C. al P.C.R. în domeniul relațiilor internaționale ale partidului precum și activitatea delegațiilor P.C.R. în convorbirile și întrevederile avute cu delegații ale unor partide frățești.

Plenara C.C. al P.C.R. din 17 martie 1965. Analizează rezultatul alegerilor de deputați în Marea Adunare Națională și sfaturile populare din 7 martie 1965, precum și problemele legate de prima sesiune a celei de a V-a legislaturi a M.A.N.

Plenara C.C. al P.C.R. din 22 martie 1965. În urma încetării din viață a lui Gh. Gheorghiu-Dej survenită la 19 martie 1965, la propunerea Biroului politic al C.C. al P.C.R., Plenara alege în unanimitate în funcție de prim secretar al C.C. al P.C.R. pe tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Plenara C.C. al P.C.R. din 14-15 aprilie 1965. Hotărăște convocarea celui de al IX-lea Congres al P.C.R. De asemenea, Plenara a dezbătut măsurile ce se impun pentru stimularea producției agricole precum și informarea privind rezultatele obținute în creșterea efectivului și compoziția partidului, în selecționarea și promovarea cadrelor de partid.

Plenara C.C. al P.C.R. din 31 mai - 2 iunie 1965. A dezbătut proiectele de Directive privind dezvoltarea economiei naționale pe anii 1966-1970; a dezvoltării energeticii pe anii 1966-1975, precum și proiectul de Statut al P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 28 Iunie 1965. Examinează proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România întocmit de Comisia prezidată de tovarășul Nicolae Ceaușescu pentru elaborarea noii Constituții.

Plenara C.C. al P.C.R. din 23 Iulie 1965. Prima ședință plenară a C.C. al P.C.R. desemnat de cel de al IX-lea Congres al P.C.R., a ales în unanimitate pe tovarășul Nicolae Ceaușescu ca secretar general al Partidului Comunist Român*, precum și Comitetul executiv, Prezidiul Permanent și Secretariatul C.C. al P.C.R. În cadrul aceleiași ședințe conform Statutului au fost desemnați și membrii Colegiului Central de Partid.

Plenara C.C. al P.C.R. din 19 august 1965. Examinează probleme legate de desfășurarea sesiunii M.A.N. din 20—21 august 1965 în cadrul căreia s-a votat Constituția Republicii Socialiste România.

Plenara C.C. al P.C.R. din 11—12 noiembrie 1965. Adoptă măsuri cu privire la îmbunătățirea conducerii și planificării agriculturii.

Plenara C.C. al P.C.R. din 8—10 decembrie 1965. Studiază posibilitățile legate de îmbunătățirea organizării și orientării activității de cercetare științifică din țara noastră și adoptă proiectul de Plan pentru dezvoltarea economiei naționale pe anul 1966.

Plenara C.C. al P.C.R. din 12—13 aprilie 1966. Dezbate Informările privind creșterea efectivului, compoziției și structura organizaționale a partidului, a situației cadrelor din organele și aparatul de partid și de stat în anul 1965; precum și modul de rezolvare al propunerilor, sesizărilor și cererilor oamenilor muncii, adresate organelor de partid și de stat. De asemenea, plenara a adoptat măsuri legate de reorganizarea Institutului de istorie a partidului și de îmbunătățirea activității organizației de pioneri.

Plenara C.C. al P.C.R. din 27—28 Iunie 1966. A dezbătut proiectul Planului cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1966—1970.

Plenara C.C. al P.C.R. din 12—14 octombrie 1966. Examinează proiectul Legii de majorare a pensiilor și Informare asupra activității externe a P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 21—23 decembrie 1966. În cadrul acestei ședințe au fost aprobate proiectele Planului de Stat și de Buget pe anul 1967, precum și măsurile în vederea realizării Programului de îmbunătățiri funciare în perioada 1966—1970.

Plenara C.C. al P.C.R. din 27—28 martie 1967. Examinează probleme privind îmbunătățirea conducerii, planificării, finanțării și organizării Gospodăriilor Agricole de Stat. De asemenea plenara hotărăște să se adopte o serie de măsuri, pentru dezvoltarea cooperării economice și tehnico-științifice între Republica Socialistă România și alte țări.

* Prin statornicirea funcției de secretar general al partidului hotărâtă de Congresul al IX-lea al P.C.R. se revine la o denumire tradițională pentru partidul nostru, care exprimă mai bine semnificația și conținutul real al atribuțiilor pe care le implică această funcție.

Plenara C.C. al P.C.R. din 26-27 A dezbătut și aprobat Directivele cu privire la elaborarea planului cincinal pe perioada 1971-1975, precum și Hotărârea C.C. al P.C.R. și a Consiliului de Miniștri de majorare a salariilor mici. În cadrul aceleiași Plenare au fost aprobate unele măsuri de raționalizare și gospodărire mai economicoasă a parcului de autoturisme, a ministerelor, instituțiilor centrale și locale, întreprinderilor, organelor de partid, sindicale, cooperatiste și obștești, unele probleme privind activitatea Ministerului Afacerilor Interne.

Plenara C.C. al P.C.R. din 5-6 octombrie 1967. A dezbătut și aprobat Directivele cu privire la perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale, corespunzător noii etape de dezvoltare socialistă a României, precum și propunerile de îmbunătățire a organizării administrativ teritoriale a României și sistematizarea localităților rurale. Plenara a dezbătut și probleme legate de îmbunătățirea sistemului de salarizare, dezvoltarea construcțiilor de locuințe, îmbunătățirea administrării și întreținerii fondului locativ și noul regim al chirii. În cadrul aceleiași ședințe s-a hotărât să se convoace Conferința Națională a P.C.R. pentru luna decembrie același an.

Plenara C.C. al P.C.R. din 29 noiembrie - 1 decembrie 1967. Se aprobă proiectul planului de stat și proiectul de Buget pe anul 1968 și s-a adoptat Hotărârea cu privire la îmbunătățirea muncii de educație în rândurile U.T.C.

Plenara C.C. al P.C.R. din 3 decembrie 1967. Examinează probleme legate de sesiunea din 9 decembrie 1967 a Marii Adunări Naționale. Totodată Plenara a adoptat unele măsuri organizatorice, pe linie de partid.

Plenara C.C. al P.C.R. din 14 februarie 1968. A aprobat propunerile de reorganizare administrativă a țării și cele referitoare la noua structură a organizațiilor de partid în concordanța cu măsurile de îmbunătățire a organizării administrativ-teritoriale. Plenara a examinat, de asemenea Informarea privind activitatea internațională a P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 1 martie 1968. A discutat unele probleme privind participarea delegației române la ședința Comitetului Politic Consultativ ce urma să aibă loc la Sofia în cursul aceleiași luni.

Plenara C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968. Examinează măsurile privind dezvoltarea învățământului de cultură generală, profesional, tehnic și superior din R.S.R., precum și Informarea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la compoziția partidului, la întărirea continuă a rîndurilor sale și intensificarea activității de educare a comunistilor. În cadrul aceleiași ședințe a fost analizată activitatea organelor și organizațiilor de partid, de stat și obștești privind rezolvarea scrisorilor, sesizărilor și cererilor oamenilor muncii; stadiul de pregătire de luptă și politică a forțelor armate; precum și unele probleme ale activității internaționale a P.C.R. Plenara a adoptat, de asemenea, unele hotărâri în legătură cu reabilitarea unor activiști de partid, care într-o anumită perioadă a activității partidului și statului nostru socialist au fost victimele unor greșeli, abuzuri și ilegalități săvârșite împotriva lor.

Plenara C.C. al P.C.R. din 19 iunie 1968. A analizat proiectul Codului penal, înfățișările privind programul suplimentar de dezvoltare a producției materiale în anul 1968 cât și cea cu privire la organizarea municipiilor, orașelor, comunelor și la constituirea organelor locale de partid și de stat. Plenara a aprobat măsurile în vederea combaterii efectelor secetei, ca și propunerile Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. privind reglementarea acordării unor indemnizații și a remunerării salarii- așilor care îndeplinesc funcții de conducere tehnico-administrative și de specialitate. De asemenea în cadrul aceleiași ședințe se hotărăște să se treacă la controlul proprietății unor bunuri dobândite ilicit de persoanele fizice.

Ședința comună a C.C. al P.C.R., a Consiliului de stat și a guvernului R.S.R. din 21 august 1968. Aprobă în unanimitate măsurile propuse de Prezidiul permanent și Comitetul executiv al C.C. al P.C.R., pentru a se asigura munca pașnică, creșterea și bunăstarea poporului român constructor al socialismului, independența și suveranitatea națională a României socialiste.

Plenara C.C. al P.C.R. din 24-25 octombrie 1968. A examinat unele probleme organizatorice pentru îmbunătățirea continuă a unității moral-politice a poporului muncitor, a frăției dintre oamenii muncii români și ai naționalităților conlocuitoare, a coeziunii națiunii noastre socialiste și a aprobat propunerile Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la structura și organizarea Frontului Unității Socialiste și ale Consiliilor oamenilor muncii ale naționalităților conlocuitoare. În același timp, Plenara a analizat măsurile necesare bunei desfășurări a alegerilor de deputați în Marea Adunare Națională și în consiliile județene, orașenești și comunale; precum și cele legate de perfecționarea structurii organizațiilor de partid în întreprinderi, instituții și comune și desfășurarea adunărilor și conferințelor de partid pentru dare de seamă și alegeri.

În cadrul Plenarei s-au analizat propunerile P.C.R. de organizare a sănătății și îmbunătățirea asistenței medicale. Totodată, Plenara a examinat Informarea privind mersul îndeplinirii hotărârii C.C. al P.C.R. din aprilie 1968 cu privire la reabilitarea unor activiști de partid și de stat.

Plenara C.C. al P.C.R. din 13 noiembrie 1968. A desemnat reprezentanții Partidului Comunist Român în Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste.

Plenara C.C. al P.C.R. din 16-17 decembrie 1968. Aprobă proiectele Planului de stat și de Buget pe anul 1969 și a adoptat unele măsuri organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 11 martie 1969. A dezbătut Informările cu privire la efectivul, compoziția și structura organiza-torică a partidului; la compoziția și mișcarea cadrelor din nomenclatorul organelor de partid și de stat; la desfășurarea campaniei electorale pentru alegerile deputaților în Marea Adunare Națională și consiliile populare (2 martie 1969). Totodată Plenara a adoptat Hotărârea Comitetului Central al P.C.R. și Consiliului de Miniștri cu privire la aniversarea a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist și propunerile privind componența Consiliului de Stat, a Consiliului de Miniștri, a Biroului Permanent a Marii Adunări Naționale.

Plenara C.C. al P.C.R. din 21 mai 1969. Ia cunoștință de activitatea delegației de partid și guvernamentală române la cea de-a XXIII-a sesiune specială a C.A.E.R. și la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești; Totodată Plenara hotărăște convocarea, celui de al X-lea Congres al P.C.R. și stabilește normele de reprezentare și ordinea de zi a Congresului.

Plenara C.C. al P.C.R. din 29 iulie 1969. A examinat Informarea privind dezbaterea publică a documentelor Congresului al X-lea al P.C.R. și Raportul delegației care a participat la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești întrunită la Moscova (iulie 1968).

Plenara C.C. al P.C.R. din 12 august 1969. Întrunit în prima sa ședință Comitetul Central ales de Congresul al X-lea al P.C.R. a desemnat Comitetul Executiv, Prezidiul Permanent, secretariatul C.C. al P.C.R. și Colegiul Central de Partid*.

Plenara C.C. al P.C.R. din 10-13 decembrie 1969. Se aprobă proiectul Planului de stat și al Bugetului pe 1970, precum și propunerile cu privire la majorarea pensiilor țăranilor cooperatori. Plenara a dezbătut și măsurile cu privire la organizarea și funcționarea comisiilor pe probleme pe lângă C.C. și la organele locale de partid; îmbunătățirea consultării și informării activului de partid, a comunistilor și a celorlalți oameni ai muncii asupra activității organelor de partid și de stat, asupra politicii interne și internaționale a partidului.

În cadrul aceleiași ședințe s-a luat cunoștință și de informarea privind desfășurarea întâlnirii conducătorilor de partid și de stat din țările socialiste, care a avut loc la Moscova în zilele de 3-4 decembrie 1969.

Plenara C.C. al P.C.R. din 17-19 martie 1970. Dezbate Programele naționale de dezvoltare a zootehniei și creșterea producției animaliere în R.S.R. în anii 1970-1980 și cel privind gospodărirea rațională a resurselor de apă, extinderea lucrărilor de irigații, indiguiri, desecări și de combatere a eroziunii solului în R.S.R. în anii 1970-1975 și prevederile generale și de perspectivă pînă în 1985. De asemenea, în cadrul aceleiași ședințe se iau în discuție și proiectele de legi pentru asigurarea și controlul calității produselor; pentru organizarea și întărirea disciplinei muncii în unitățile socialiste de stat. În același timp Plenara a aprobat Informările Comitetului Executiv referitoare la efectivul, compoziția și structura organizatorică a partidului; politica de cadre și activitatea internațională a P.C.R. în anul 1969 și Planul de relații externe pe anul 1970. Plenara a adoptat unele măsuri organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 8-9 iulie 1970. Examinează proiectele de Lege privind organizarea producției și a muncii în agricultură, a Legii referitoare la răspunderea conducerii organizațiilor socialiste pentru gospodărirea mijloacelor materiale bănești; a Legii

* Începînd de la cel de-al X-lea Congres al partidului s-a stabilit ca secretarul general să fie ales de către acest înalt for. Adoptarea unei asemenea măsuri a corespuns acțiunilor întreprinse de partid, după Congresul al IX-lea în vederea lărgirii continue a atribuțiilor organului suprem al partidului care este Congresul, a dezvoltării democrației interne de partid și a întăririi legăturilor partidului cu masele.

privind organizarea și funcționarea controlului financiar. Totodată Plenara ia cunoștință și de Informarea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. privind măsurile pentru combaterea urmărilor calamităților*. La propunerea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Plenara a adoptat o Hotărâre cu privire la aniversarea semicentenarului P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 16 decembrie 1970. A dezbătut și analizat Planul de dezvoltare a economiei naționale și Proiectul de

buget pe anul 1971 precum și măsurile luate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. pentru îmbunătățirea planului cincinal pe anii 1971—1975. În același timp Plenara a luat cunoștință și de propunerile de măsuri privind organizarea, planificarea și conducerea agriculturii cuprinse în expunerea secretarului general al partidului la Consfătuirea din noiembrie 1970 cu cadre de conducere din domeniul agriculturii și de Informarea despre lucrările Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia ce a avut loc la Berlin în decembrie același an.

Plenara C.C. al P.C.R. din 10—11 februarie 1971. Dezbate și aprobă proiectul Comunicatului privind îndeplinirea planului de dezvoltare economică și socială a R.S.R. pe anii 1966—1970; proiectul privind perfecționarea continuă a pregătirii profesionale a salariaților din

unitățile socialiste de stat și proiectul Hotărârii cu privire la perfecționarea pregătirii cadrelor de partid, de stat și ale organizațiilor de masă în problemele conducerii activității economice și sociale. De asemenea, Plenara a examinat proiectul Legii cu privire la activitatea de comerț exterior, de colaborare și cooperare economică și tehnică-științifică a R.S.R. precum și Informarea cu privire la efectivul, compoziția și structura organizatorică a partidului la 31 decembrie 1970.

Plenara adoptă o serie de măsuri organizatorice pe linie de partid.

Plenara C.C. al P.C.R. din 5—6 mai 1971. A dezbătut și aprobat proiectul Planului de dezvoltare a economiei naționale pe

perioada 1971—1975 și a hotărât să se treacă la elaborarea unor studii de perspectivă privind dezvoltarea economiei naționale. În această direcție a fost constituită o comisie centrală de partid și de stat, sub conducerea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Plenara a hotărât să se instituie titlul de „Erou al Republicii Socialiste România” și a ordinul Victoria Socialismului și a aprobat ca aceste înalte distincții să fie conferite tovarășului Nicolae Ceaușescu, ca o recunoaștere a meritelor sale deosebite în conducerea vieții de partid și de stat.

Ședință comună a C.C. al P.C.R., Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale R.S.R. din 19 august 1971. Examinează Informarea cu privire la activitatea delegației guvernamentale a R.S.R. la cea de a XXV-a sesiune a C.A.E.R.,

ținută la București și cu privire la Programul complex al adâncirii și perfecționării în continuare a colaborării și dezvoltării, integrării economice socialiste a țărilor membre ale C.A.E.R., adoptat la această sesiune.

* Este vorba de inundațiile catastrofale din mai—iunie 1970, care au afectat o bună parte din teritoriul țării noastre.

Plenara ia cunoștință totodată de rezultatele vizitei delegației de partid și guvernamentale a R.S.R. în unele țări socialiste din Asia*.

Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971. A dezbătut și adoptat Programul P.C.R. de îmbunătățire a activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educației socialiste a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste, întocmit sub directa îndrumare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului și conform hotărârilor ședinței Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 6 iulie 1971.

Plenara C.C. al P.C.R. din 15 decembrie 1971. Examinează proiectul planului de dezvoltare economică și socială a României pe anul 1972 și proiectul Bugetului de Stat al R. S. România.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18 aprilie 1972. Au fost analizate rezultatele activității economico-financiare pe ansamblul economiei naționale pe anul 1971 și principalele aspecte privind îndeplinirea Planului de stat pe trimestrul I 1972 și proiectul de Hotărâre cu privire la perfecționarea sistemului informațional economico-social și de introducere a sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor și dotarea economiei naționale cu tehnică de calcul în perioada 1971—1975.

Totodată, plenara ia cunoștință de compoziția și structura organizatorică a partidului la 31 decembrie 1971, de compoziția și mișcarea cadrelor din nomenclatura organelor de partid și de stat la sfârșitul anului 1971, precum și de rezultatele vizitei efectuate de tovarășul Nicolae Ceaușescu în unele țări africane**. La propunerea secretarului general al P.C.R. — Plenara hotărăște convocarea Conferinței Naționale a partidului. În cadrul aceleiași Plenare au fost adoptate unele măsuri organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 17 iulie 1972. Adoptă în unanimitate Tezele cuprinse în raportul care va fi prezentat de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională a P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 20—21 noiembrie 1972. A dezbătut proiectul Planului de dezvoltare economică și socială a R.S.R. și proiectul Bugetului de stat pe anul 1973 precum și proiectele de Lege cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României, a Legii finanțelor, a Codului Muncii. Plenara a aprobat propunerile cu privire la unele măsuri pentru perfecționarea activității comitetelor județene ale P.C.R., a Consiliilor populare județene și îmbunătățirea controlului pe linie de partid și de stat, precum și normele de organizare

* În luna iunie 1971, au fost vizitate de către delegația de partid și guvernamentală a Republicii Socialiste România condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu țările socialiste din Asia: R. P. Chineză, R. P. Democrată Coreeană, R. D. Vietnam, R. P. Mongolă.

** Vizita delegației de partid și de stat condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu a avut loc în lunile martie—aprilie 1972 și a cuprins următoarele țări africane: Republica Algeriană Democratică și Populară; Republica Africa Centrală; Republica Populară Congo; Republica Zair, Republica Zambia; Republica Unită Tanzania, Republica Democratică Sudan, Republica Arabă Egipt.

a consiliilor de control muncitoresc, al activității economice și sociale și a comisiilor de diferite domenii ale activității economice.

Totodată, plenara a adoptat unele măsuri organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 28 februarie - 2 martie 1973. A analizat conținutul informărilor prezentate de o serie de ministere și comitete județene de partid privind aplicarea măsurilor stabilite de Plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1972, referitoare la pregătirea condițiilor necesare îndeplinirii și depășirii planului pe 1973, precum și proiectul de Lege privind înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României; proiectul de Lege cu privire la înființarea, organizarea și funcționarea Curții Superioare de Control Financiar; proiectul de Decret privind înființarea și funcționarea Consiliului pentru problemele organizării economico-sociale.

Plenara a aprobat de asemenea, propunerile de modificare ale Legii nr. 9/1968 pentru dezvoltarea construcției de locuințe, vânzarea de locuințe din fondul de stat către populație și construirea de case de odihnă și de turism proprietatea personală și ale Legii nr. 10/1968 privind administrarea fondului locativ și reglementarea raporturilor dintre proprietari și chiriași. Plenara C.C. al P.C.R. a luat în discuție și măsurile cu privire la reducerea numărului cadrelor de conducere și îmbunătățirea structurii organizatorice la ministere, centrale și organizații economice și proiectele de hotărâre cu privire la îmbunătățirea organizării și retribuiri muncii în agricultură și cel referitor la dezvoltarea continuă a educației fizice și sportului.

În cadrul aceleiași plenare a fost prezentată de secretarul general al partidului tovarășul Nicolae Ceaușescu Informarea cu privire la activitatea internațională desfășurată de P.C.R. și statul român în 1972 și s-a sărbătorit solemn împlinirea unui sfert de veac de la realizarea unității organizatorice și politice a clasei muncitoare din România.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18 - 19 iunie 1973. Examinează măsurile legate de dezvoltarea și perfecționarea învățământului din România și hotărăște reluarea lucrărilor pentru sistemul de navigație Dunărea - Marea Neagră și amplasamentul noului port maritim*.

Plenara ia de asemeni cunoștință de conținutul Informărilor privind rezultatele aplicării măsurilor stabilite de Plenara C.C. al P.C.R. din februarie - martie 1973, în legătură cu îmbunătățirea activității economico-sociale; precum și de cele privind compoziția, efectivul și structura organizatorică a partidului și politica de cadre.

În cadrul plenarei s-au adoptat unele măsuri organizatorice pe linie de partid.

Sedința comună a C.C. al P.C.R., a Consiliului Suprem, al Dezvoltării Economice și Sociale și a Consiliului de Miniștri din 13 Iulie 1973. A adoptat o serie de măsuri cu privire la majorarea prețurilor de contractare a animalelor și a prețurilor de desfacere cu amănuntul la produsele animale și a hotărât să se treacă la majorarea salariilor pe anul 1973 și compensarea cheltuielilor determinate de modificarea prețurilor la produsele de carne.

* Este vorba de portul maritim din orașul Mangalia.

Plenara comună a C.C. al P.C.R. și a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 27–28 noiembrie 1973.

Examinează proiectul Planului național unic de dezvoltare economică și socială și proiectul Bugetului de Stat pe anul 1974, precum și informarea privind principalele probleme ale dezvoltării energetice în România și măsurile de economisire a combustibilului.

Plenara dezbate de asemenea, raportul privind activitatea internațională a partidului și statului pe anul în curs.

Plenara C.C. al P.C.R. din 25–26 martie 1974.

A examinat proiectele Legii remunerării după cantitatea și calitatea muncii; al Legii privind sistematizarea teritoriului și a localităților rurale. În cadrul aceleiași ședințe au fost dezbătute și aprobate Tezele Comitetului Central pentru cea de-a XXX-a aniversare a eliberării patriei de sub jugul fascist și planul de măsuri pentru întîmpinarea acestei aniversări istorice.

Plenara a luat cunoștință de Informările cu privire la efectivul, compoziția și structura organizațiilor interne ale partidului la 31 decembrie 1973, precum și de activitatea organelor de partid și de stat privind înfăptuirea politicii de cadre a partidului. În cadrul aceleiași ședințe plenare sînt desemnați și delegații Partidului Comunist Român pentru Congresul Frontului Unității Socialiste și s-au adoptat unele măsuri organizatorice, în vederea eliminării unor paralelisme între organele de conducere ale partidului și creșterea operativității și coordonării efective a activității de partid și de stat, stabilindu-se în acest sens modificări la Statut. În aceeași ședință plenară, Comitetul Central a inițiat propunerea adoptată în unanimitate de voturi de instituire în statul nostru a înaltei funcții de președinte al Republicii*.

Plenara C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 27–29 iulie 1974.

A dezbătut și aprobat proiectul Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism proiectul de Directive ale Congresului al XI-lea cu privire la planul cincinal pe 1976–1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada pînă în 1990. Totodată, Plenara a dat o înaltă apreciere contribuției nemijlocite, de inestimabilă valoare, a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la fundamentarea teoretică și la elaborarea Programului, la stabilirea liniei generale și a direcțiilor principale de acțiune în vederea transformării revoluționare a societății, a edificării cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerii la construcția comunismului pe pămîntul României. Plenara a examinat, de asemenea, proiectul de Hotărîre privind convocarea, ordinea de zi și normele de reprezentare la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, precum și criteriile cu privire la candidații ce urmează a fi aleși în organele centrale și locale ale partidului.

* În ședința sa din 28 martie 1974, Marea Adunare Națională alege în mod solemn pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în înalta funcție de Președinte al Republicii Socialiste România.

Plenara C.C. al P.C.R. din 23 noiembrie 1974. Sub președinția tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, s-a desfășurat prima ședință plenară a Comitetului Central al Partidului Comunist Român ales de Congresul al XI-lea. Cu acest prilej a fost ales Comitetul Politic Executiv, Secretariatul C.C. al P.C.R. și constituit Colegiul Central de Partid.

Plenara comună a C.C. al P.C.R. și a Consiliului Național al F.U.S. din 17 martie 1975. A luat cunoștință de informarea privind desfășurarea campaniei electorale pentru alegerile de deputați în Marea Adunare

Națională și a aprobat proiectul de Lege cu privire la depunerea Jurământului de credință și devotament față de Republica Socialistă România. Plenara a hotărât în unanimitate să recomande Marii Adunări Naționale realegerea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în înalta funcție de Președinte al Republicii Socialiste România și a aprobat propunerile de candidați pentru funcțiile de președinte ale Marii Adunări Naționale, de prim ministru al guvernului, de membri ai Consiliului de Stat, ai guvernului, ai Biroului Marii Adunări Naționale, de președinți ai Comisiilor Marii Adunări Naționale, urmînd ca aceste recomandări să fie supuse spre dezbateră și aprobare forului suprem al țării.

Plenara comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 21 – 22 Iulie 1975. Procedează la unele schimbări și completări în Consiliul Superior al Dezvoltării Economice și Sociale și aprobă proiectele Planului național unic de dezvoltare economică și socială și bugetului de stat ale României pe anul 1976.

Plenara comună a luat cunoștință de Informarea Comitetului Politic Executiv cu privire la inundațiile care au avut loc în prima jumătate a lunii iulie 1975 și măsurile ce se impun a fi luate în continuare pentru înlăturarea efectelor acestor calamități și normalizarea întregii activități economice și sociale. Totodată, plenara comună a examinat și aprobat informarea cu privire la activitatea internațională a partidului și statului după Congresul al XI-lea al P.C.R.

Plenara C.C. al P.C.R. din 16 decembrie 1975. A aprobat Programul de măsuri privind conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010; a dezbătut proiectele Planului național unic de dezvoltare economică și socială și Bugetul de stat ale R.S. România pe anul 1976 și informarea privind politica externă și activitatea internațională desfășurată de Partidul Comunist Român și statul român în cursul anului 1975.

Ședința de lucru a Comitetului Central al P.C.R. din 3 februarie 1976. Examinează rezultatele privind îndeplinirea planului cincinal de dezvoltare economică și socială a Republicii Socialiste România în perioada 1971–1975.

Plenara C.C. al P.C.R. din 14 aprilie 1976. A aprobat Programul național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice din țara noastră și a hotărât să se efectueze recensămîntul populației și al locuințelor, în intervalul 5–12 ianuarie 1977, precum și recensămîntul

animalelor domestice. În cadrul aceleiași ședințe a fost analizat și aprobat Raportul cu privire la efectivul și structura organizatorică a partidului la 31 decembrie 1975, precum și activitatea organelor de partid și de stat și a organizațiilor de masă pentru îndeplinirea politicii de cadre a partidului. La propunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu Plenara a aprobat să se creeze Camera legislativă a consiliilor populare și măsurile cu privire la aniversarea în 1977, a 100 de ani de la proclamarea independenței de stat a României și evocarea a 70 de ani de la marea răscoală a țăranilor din 1907. De asemenea, Plenara a hotărât să fie decorate cu înalte ordine ale Republicii Socialiste România județele care au realizat planul cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe 1971—1975 înainte de termen și au fost adoptate de unele măsuri organizatorice pe linie de partid.

Ședința comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 1 iulie 1976.

A dezbătut proiectul îmbunătățit al Planului național unic de dezvoltare economico-socială a Republicii Socialiste România pe perioada 1976—1980; Programul

privind producția și desfacerea către populație a bunurilor de consum în perioada 1976—1980; Programul privind dezvoltarea creșterii animalelor în perioada 1971—1980 și dezvoltarea industriei alimentare în perioada 1976—1980; precum și Rapoartele cu privire la activitatea de rezolvare a propunerilor, sesizărilor și cererilor oamenilor muncii. Totodată, în cadrul ședinței comune au fost rezolvate și unele probleme organizatorice.

Plenara C.C. al P.C.R. din 2—3 noiembrie 1976.

Examinează Programul de măsuri privind aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea

al partidului și ale Congresului educației politice și culturii socialiste în domeniul ideologiei și culturii socialiste; propunerile privind îmbunătățirea unor prevederi ale Planului național unic de dezvoltare economico-socială a României pe anul 1977 și proiectul Bugetului de stat pe același an; precum și Raportul cu privire la aprovizionarea populației pe anul 1976 și Programul privind aprovizionarea populației cu produse agroalimentare și bunuri industriale de consum pe trimestrul IV 1976 și semestrul I 1977. În același timp Plenara a adoptat unele propuneri ale Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. privind introducerea unui sistem simplificat de impunere asupra retribuției, prin plata de către unitățile socialiste a impozitului calculat la fondul total de retribuiție în locul impozitului calculat pe fiecare angajat; precum și propuneri cu privire la desființarea impozitului pe veniturile agricole ale gospodăriilor populației și introducerea unui impozit fix la hectar.

Plenara adoptă unele măsuri organizatorice.

Ședința comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat din 28—29 martie 1977.

A dezbătut activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea urmărilor cutremurului catastrofal din 4 martie 1977, problemele dezvoltării economice și sociale actuale a țării, activitatea internațională

a partidului și statului, precum și situația politică mondială.

Ședința comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale din 29 martie 1977.

și unele concluzii și măsuri pentru anul 1977. Plenara a luat în discuție raportul cu privire la efectivul, compoziția și structura organizatorică a partidului, la data de 31 decembrie 1976 și la activitatea desfășurată în anul 1976 de către organele de partid de stat și organizațiile de masă pentru înfăptuirea politicii de cadre a partidului.

Totodată, Plenara a luat cunoștință de Informarea cu privire la activitatea internațională a C.C. al P.C.R. în 1976 și adoptat unele măsuri organizatorice pe linie de partid.

Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale, activulul central de partid și de stat din 9 mai 1977.

Amplă expunere în cadrul căreia s-a exprimat recunoștința și înalta prețuire pentru lupta și jertfele înaintașilor, hotărîrea partidului și poporului nostru de a milita neabătut pentru înfăptuirea programului partidului de înflorire a patriei socialiste. Cu același prilej a fost adoptată în unanimitate Proclamația sesiunii solemne comune a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale și activului central de partid consacrată sărbătoririi centenarului proclamării Independenței de stat a României.

Ședința comună a C.C. al P.C.R. și a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și sociale a României 28-29 iunie 1977.

stat pe anul 1978.

2. Programul privind creșterea retribuției și a altor venituri, a nivelului de trai al populației pe perioada 1976-1980.
3. Programul privind creșterea veniturilor lucrătorilor din agricultura de stat, ale țărănimii cooperatiste și ale țăranilor din zona necooperativizată.
4. Măsuri privind perfecționarea învățămîntului liceal, profesional și superior.
5. Cu privire la creșterea rolului unităților socialiste, al organizațiilor obștești, al maselor populare în respectarea legalității, sancționarea și reeducarea prin muncă a persoanelor care comit abateri și încălcări de la normele de conviețuire socială și legile țării.
6. Proiectul de hotărîre cu privire la creșterea rolului și răspunderii organizațiilor de partid și de stat, de masă și obștești, uniunilor de creație conducerilor colective ale redacțiilor, ale radioteleviziunii, editurii, caselor de filme, instituțiilor de spectacole în activitatea de informare și educare a oamenilor muncii.
7. Convocarea Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român.

Examinează Raportul privind analiza pe baza de bilanț a rezultatelor economice și financiare obținute în anul 1976, precum

A sărbătorit împlinirea a 100 de ani de la cucerirea Independenței de stat a României. Tovarășul Nicolae Ceaușescu secretar general al partidului, Președintele Republicii Socialiste România, a prezen-

A avut la ordinea de zi următoarele probleme :

1. Proiectul național unic de dezvoltare economico-socială ; proiectul bugetului de

Plenara C.C. al P.C.R. din zilele de 26—27 octombrie 1977. A dezbătut numeroase probleme de partid și de stat privind dezvoltarea economico-socială a României pe anii 1976—1980, aprovizionarea populației cu produse agroalimentare, îmbunătățirea asistenței medicale a populației; a adoptat Proiectul de hotărâri privind politica de cadre a partidului și regulamentul de organizare și funcționare a comisiilor pe probleme constituite pe lângă secțiile C.C. și a Colegiului Central de partid. Plenara a fost informată de stadiul de pregătire a alegerilor generale de deputați în consiliile populare și de activitatea pentru lichidarea urmărilor cutremurului din 4 martie. Au fost, de asemenea dezbătute proiectul de lege privind normele de adresare în relațiile dintre cetățenii României precum și planul de măsuri privind aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent. Au fost prezentate unele probleme privind Conferința Națională a P.C.R. și Proiectul noului imn de stat al Republicii Socialiste România.

SESIUNE ŞTIINŢIFICĂ LA SIBIU

Între 1 și 3 august 1977 s-au desfășurat la Sibiu lucrările celei de-a XV-a sesiuni anuale ale „Cercului de studii transilvane” (*Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde*, Heidelberg, R. F. Germania). Înființat cu 15 ani în urmă (1962), această asociație preluase preocupările modeste ale unui cerc de istorici amatori și admiratori entuziaști ai Transilvaniei, instituționalizându-le și ridicând implicit exigențele și pretențiile. Amatorilor li se adăugaseră o serie de istorici de profesie, unii dintre ei de o binemeritată faimă în domeniul investigației trecutului transilvan. Acest „Cerc de studii” se prezintă ca un continuator al faimosului „Verein für siebenbürgische Landeskunde” care a ființat în Transilvania timp de un veac (1843–1944). Ca atare, el a reluat și publicațiile acestei asociații anume „Siebenbürgisches Archiv” (continuă periodicul „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”) și „Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für siebenbürgische Landeskunde” (continuă „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”), la care se adaugă cîteva publicații de certă valoare științifică. Dar, spre cinstea și lauda conducerii „Cercului de studii transilvane” s-a constatat că lipsa contactului nemijlocit cu țara noastră începea să se răsfrîngă negativ asupra activității științifice a asociației, îndeosebi în condițiile schimbului de generație, în sensul înlocuirii generației vechi, originare din Transilvania și care și-a început aici cariera științifică, cu o generație nouă, în marea ei majoritate fără contact nemijlocit cu Transilvania, cu arhivele și bibliotecile ei. Schimbului de cărți și publicații i-a urmat cu înțeleală operativă un schimb de specialiști și invitații lansate oamenilor de știință din țara noastră de a oferi lucrările lor publicațiilor „Cercului”. Aceste contacte au culminat cu invitația lansată de către asociația „România” de Academia de științe sociale și politice „Cercului de studii transilvane” de a-și ține cea de-a XV-a sesiune anuală la Sibiu. Invitația a fost primită cu mare satisfacție, dîndu-i-se curs de către un mare număr de membri ai „Cercului”, mulți dintre ei fiind istorici de renume din R. F. Germania, Austria, Luxemburg, Belgia și Franța.

Sesiunea s-a ținut la Sibiu la începutul lunii august și a fost consacrată temei generale „Contribuția Transilvaniei la luptele antiotomane”.

Lucrările propriu-zise ale sesiunii au fost precedate de o ședință de deschidere; din cuvîntările de salut, o impresie profundă a provocat cea a prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu din partea Prezidiului Academiei de științe sociale și politice prin căldura și relieful importanței acestei sesiuni într-un context mai general, precum și cea a președintelui „Cercului”, dr. Ernst Wagner care a exprimat recunoștința asociației pe care o conduce pentru modul primirii lor, insistînd și el asupra semnificației mai generale a acestei întruniri; în fapt, această manifestare a fost o premieră vest-germană în sensul că ea a fost prima sesiune a unei asociații științifice din R. F. Germania care-și desfășoară lucrările în R. S. România.

Lucrările sesiunii s-au deschis cu o comunicare de înaltă ținută științifică a prestigiosului medievist din Saarbrücken Harald Zimmermann, simbolizînd și exprimînd parcă nivelul și exigențele întregii sesiuni. Savantul de renume mondial, autor al cîtorva monografii și ediții de izvoare de cea mai bună calitate, și-a consacrat comunicarea unei teme preferate: *Politica europeană și luptele de apărare împotriva turcilor în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg*. Expunerea a avut ca temă centrală expediția din anul 1396 care s-a sfîrșit cu dezastrul cruciaților la Nicopole (25 sept. 1396). Acestei bătălii i-a fost consacrată de altfel și un seminar-dezbateri susținut de cîțiva studenți de la Universitatea din Saarbrücken, pe care prof. Zimmermann i-a adus la Sibiu și care au dovedit cunoștințe surprinzător de vaste, inclusiv de istorie românească. La rîndul său, Carol Göllner (Sibiu) a referat despre *Opinia publică europeană față de confruntarea dintre Islam și Occident în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în care autorul a făcut un inventar conștient al celor mai cunoscute momente ale acestei confruntări (figura centrală fiind desigur marele Ștefan-vodă al Moldovei) și modul în care aceasta a acționat asupra opiniei publice.

A doua ședință plenară a fost inaugurată de densa comunicare a celui mai competent cunoscător al temei centrale a întregii sesiuni, Gustav Gündisch: *Soarta comună a Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești în timpul luptelor antiotomane*. Pericolul otoman a fost un factor de solidarizare și unificare a forțelor umane din cele trei țări medievale locuite de români, el a condiționat și o evoluție internă din aceste trei țări ce vădește numeroase și surprinzătoare similitudini și care în decursul veacurilor se vor dovedi decisive în evoluția de ansamblu a acestei triplete statale. Momente de solidarizare transilvană le-a relevat și comunicarea lui Camil Mureșan: *Lupta comună a românilor, sașilor și ungarilor împotriva turcilor sub Iancu de Hunedoara*.

Alte comunicări au venit să întregască aspecte ale luptei antiotomane și îndeosebi efectele pericolului otoman asupra structurilor medievale din țara noastră: Ernst Wagner, *Pustietăți în cele Șapte Scaune ca urmare a invaziilor turcești*, Arnold Huttmann (Aachen), *Stăvilirea epidemilor de ciumă din Turcia prin cordonul pestilencios transilvano-sirbo-dalmațian*, Eugen Onu (Sibiu), *Lupta antiotomană în dramaturgia românească* și Joachim Wittstock (Sibiu), *Elemente turco-orientale în literatura săsească transilvană*.

În cadrul unei secții s-a dezbătut o temă secundară a luptei antiotomane: *Fortificații transilvane în timpul luptelor antiotomane*. Și în cadrul acestor dezbateri s-a vădit cât de fructuoasă poate să fie conlucrarea dintre istorici români și străini ca de altfel și faptul că nu puțini sînt specialiștii din peste hotare cu solide cunoștințe de istorie românească.

Heinz Stoob (Münster) a prezentat cu profunde cunoștințe și cu un remarcabil simț al generalizărilor *Caracteristicile dezvoltării orașelor medievale în centrul și sud-estul Europei*, după care Paul Niedermaier (Sibiu) a analizat *Fortificațiile orașelor medievale, îndeosebi ale celor din Transilvania*, iar Christoph Machat (Bamberg, absent, referatul său a fost citit de către un coleg) *Bisericile fortificate din Transilvania în contextul european*.

În cea de-a doua ședință a acestei secții, reputatul om de știință Virgil Vătășianu a delectat auditoriul cu o prelegere de cea mai bună calitate universitară consacrată *Însemnătățile cetăților țărănești în lupta antiotomană*. Una din cele mai competente cunoscătoare a acestor fortificații se dovedește a fi Madeleine A. van de Winckel (Bruxelles), autoare a unor studii temeinice în care fenomenul cetăților țărănești și al bisericilor fortificate din Ardeal se integrează unui fenomen general-european, ceea ce îi permite să reliefeze cu adevăral ceea ce este specific melegurilor transilvane. În cursul citorva călătorii prin țara noastră, domnia sa a reușit să-și alcătuiască o fototecă impresionantă, diapozitivele sale dovedindu-se de o înaltă ținută artistică și științifică. Toate acestea i-au permis să schițeze convingător și atât de original *Istoricul construcțiilor bisericilor fortificate din Transilvania*. Comunicarea aceasta a fost în chip fericit completată de arhitectul Herman Fabini (Sibiu): *Restaurarea bisericilor fortificate din Transilvania*.

Două ședințe ale unei secții au fost consacrate ultimei faze din lupta antiotomană, anume războiul de independență și cucerirea independenței de stat a României. A fost aceasta o contribuție a „Cercului de studii transilvane” la festivitățile Centenarului Independenței, autoritățile noastre recunoscînd meritul „Cercului” prin conferirea acestuia a medaliei comemorative bătute cu această ocazie în țara noastră.

Comunicările prezentate în această secție s-au dovedit deosebit de interesante, dovadă discuțiile vii care le-au urmat: Dan Berindei (București), *Războiul de independență 1877/78 — moment crucial din istoria României*; Karl Scheerer (Bad Königshof): *Războiul de independență a României oglindit în presa din Germania* (cu numeroase și surprinzătoare știri necunoscute în țara noastră!); Nicolae Nistor (Sibiu): *Documente din Arhivele Statului Sibiu privind manifestări de solidaritate ale românilor transilvani cu luptătorii Războiului de independență*; Pavel Teodor (Sibiu): *Generația anului 1877 și idealul unității naționale*; Gotthold Rhode (Mainz): *Congresul de la Berlin și Europa de sud-est*.

O altă secție a avut ca temă de dezbateri aspecte ale colaborării dintre diferitele asociații științifice și de culturalizare din Transilvania. Referatele prezentate aici au relevat numeroase legături de prietenie și colaborare dintre oamenii de știință români și sași: Vasile Curticăpeanu (București-Köln, absent, referatul a fost citit): *Colaborarea dintre „ASTRA” și „Verein für siebenbürgische Landeskunde”*, Michael Kroner (Brașov): *Realități ale „Landeskundeverein”-ului în domeniul istoriei*; Thomas Nägler (Sibiu): *Contribuția „Landeskundeverein”-ului la istoria românilor*; Paul Philipp (Heidelberg): *Contribuții ale „Cercului de studii transilvane” la elucidarea unor probleme de istorie, artă și folclor din Transilvania*; Horst Klusch (Sibiu): *Contribuția etnografilor sași din Transilvania în domeniul cercetării ceramice*; Marcela Necula (Sibiu): *Not date despre „România Jună” și „ASTRA”*; Maja Philipp (Brașov): *Not puncte de vedere — după anul 1944 — cu privire la istoria medievală a sașilor transilvani*, Corneliu Irimie (Sibiu): *Cercetări etnografice în România după anul 1944*.

Se cunoaște importanța dialectului sășesc pentru aflarea începuturilor sașilor transilvani. Vechiul „Landeskundeverein” își câștigase mari merite în cercetările dialectului sășesc. Centrul de științe sociale din Sibiu a reluat aceste cercetări, editând câteva volume din Dicționarul graiului sășesc. Preocupări similare se constată și la „Cercul de studii transilvane”. Studiul lucrărilor în acest domeniu a fost prezentat de două comunicări: Kurt Rein (München); *Cercetarea graiurilor sășescilor transilvane în R.F.G. și Austria și Anneliese Thudt/Gerhard Konnerth* (Sibiu): *Din lucrările Dicționarului Graiurilor Săsești*.

Mai amintim, în sfârșit, câteva comunicări de științe naturale susținute pe teme speciale de către oamenii de știință din Sibiu și Landshut și Ulm (R.F.G.)

În continuarea ședințelor plenare și pe secții „Cercul de studii transilvane” și-a ținut obișnuita adunare publică de dări de seamă anuale, după care a urmat ședința festivă de încheiere prezidată de dr. Michael Rehs, conducătorul Institutului pentru relațiile cu străinătatea de la Stuttgart. Domnia sa a insistat în cuvîntarea sa asupra semnificației reuniunii de la Sibiu pentru înțelegerea dintre popoare și pentru politica de destindere internațională. La rîndul său, dr. Ernst Wagner, mulțumind în numele „Cercului de studii transilvane” pentru ospitalitatea gazdelor sibiene și organizatorilor reuniunii pentru eforturile depuse de excelența funcționare, a caracterizat această sesiune ca fiind „cea mai plăcută și cea mai eficientă” din toate sesiunile Cercului. Ca unul care am mai participat la reuniuni internaționale, pot să afirm că sesiunea de la Sibiu a atins realmente cote valorice superioare, iar măsurată la cea precedentă, de la Echternach (Luxemburg), ea a marcat într-adevăr un imens pas înainte.

Adolf Armbruster

PRIMUL CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIE ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A TURCIEI

Cu prilejul aniversării a zece ani de la înființarea universității Hacettepe din Ankara s-a ținut în acest oraș între 11 și 13 iulie 1977 cel dintîi congres internațional de istorie economică și socială a Turciei. La invitația președinților comitetului de organizare, profesorul Dr. Osman Okyar de la Universitatea Hacettepe și profesorul dr. Haili Inalcik de la Universitatea din Chicago, au răspuns cunoscuți învățați din diferite țări în frunte cu profesorul Bernard Lewis din SUA, prof. Robert Mantran și prof. Irène Mélikoff din Franța, prof. A. Tietze din Austria, prof. Nikolai Todorov din Bulgaria și alții.

În prima secție consacrată istoriei economice și sociale preotomane (1071—1300) s-au ținut comunicări privind trecutarea Anatoliei (Osman Turan, Turcia), recrutarea otomanilor de către Osman I (Rudi Lindner, SUA) și expansiunea timpurie a otomanilor (Eram Fraenkel, SUA). În cadrul acestei secții, directorul Muzeului de arheologie din Istanbul, Ibrahim Artuk a prezentat o descoperire personală de mare însemnătate și anume moneta de aur bătută de Osman I (1300—1326), prof. Irène Mélikoff a analizat cu deosebită competență rolul social al primilor Bektași, iar Dušana Bojanić-Lukać (Iugoslavia) s-a ocupat de cucerirea Serbiei de otomani și consecințele ei asupra țărânilor.

În secția II-a s-au discutat probleme legate de diferite aspecte ale istoriei economice și sociale otomane în perioada trecerii de la stat la imperiu (1370—1481) și în „epoca de aur” a acestei mari formații statale (1481—1590).

Unele comunicări au analizat valoarea izvoarelor narative și documentare pentru istoria economică și socială. Astfel prof. A. Tietze a relevat importanța unor pasagii din cronicile otomane din veacul al XVI-lea pentru o mai bună înțelegere a fenomenelor economice înregistrate în documentele de arhivă. Heath Lowry s-a ocupat de „tahrir defter” ca izvoare pentru cercetarea istoriei demografice a Imperiului otoman, profesorul Ö. L. Barkan (Istanbul) a analizat în mod magistral bilanțurile vakfurilor din secolele XVI și XVII, iar Susan Skiliter a prezentat liste de salarii și cheltuieli ale ambasadei engleze din Istanbul (1582) păstrate în hrțile lui William Hareborne.

Un alt grup de comunicări a urmărit evoluția economiei otomane în secolul XVI (Osman Okyar, Ankara), devalorizarea monetară din a doua jumătate a acestui veac și repercusiunile ei asupra situației militare a provinciilor arabe (Abdul-Karim Rafeq, Siria), cauzele alterării akcelei (Murat Çizakça, Istanbul), dezvoltarea producției agricole pentru piață (Suraiya Faruqi, Ankara), a meșteșugurilor și bazarelor (bedestan) din orașe (Semavi Eyice, Istanbul), comerțul Imperiului otoman cu marea hoardă Nogay între 1475—1552 (A. Benningsen și G. Veinstein). În cadrul acestei secții, istoricii români au prezentat comunicări despre relațiile

economice româno-turce în secolul XVI (M. Guboglu) și despre obligațiile economice și financiare ale țăranilor (reaya) din eyaletul Timișoarei în timpul dominației otomane 1552—1716 (M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru). Istoricul Gustav Bayerle (SUA) a urmărit declinul sistemului „țimar” în eyaletul Buda în sec. XVI iar J. L. Bacqué-Grammont s-a ocupat de abuzurile săvârșite de Hüsrev pașa în Diyar Bekir.

În cadrul secției a III-a consacrată perioadei de tranziție (1660—1838) s-au urmărit teme generale ca relațiile dintre Imperiul otoman și economia capitalistă (Immanuel Wallerstein, SUA), influența economiei mondiale asupra situației politice a Imperiului otoman (Ilkay Sunar, Ankara) și probleme de demografie (Mc Neil, SUA) și economie monetară (Robert Mantran). Alte comunicări au tratat probleme speciale: haremul ca sistem politic în veacul al XVII-lea (K. M. Kortepeter, RFG), reformele navale otomane la sfârșitul secolului XVII (Svat Soucek, SUA), secularizarea în Turcia în secolul XVII (Murat Wahba, Egipt), critica împotriva ălemațelor cuprinsă în tratatele despre statul otoman în secolul XVII (H. G. Majer, RFG) și altele.

Secția IV-a, rezervată politicii sociale și economice a Imperiului otoman în timpul perioadei de occidentalizare și consecințelor ei, a fost împărțită în două subsecții. În cea dintâi, Paul Dumont (Franța) a relevat importanța unor izvoare franceze pentru studiul istoriei economice și sociale a Turciei în secolul XIX, prof. N. Todorov (Bulgaria) s-a ocupat de repercusiunile revoluției industriale asupra Imperiului otoman iar Çağlar Keydar (Ankara) a analizat situația economică și financiară a Imperiului otoman, copleșit de datorii, la sfârșitul veacului al XIX-lea. În această subsecție s-au discutat și probleme legate de istoria sud-estului european ca reglementarea relațiilor agrare din Bosnia și Herțegovina în epoca Tanzimatului (Mustafa Imanović, Iugoslavia), politica albaneză a lui Abdulhamid II (George Gavrych), comerțul turc în principalele dunărene la începutul secolului al XIX-lea (Fr. Dreyfus, Franța).

În a doua subsecție, Bernard Lewis (SUA), Bayram Kodaman (Ankara) și Tevfik Güran (Istanbul) s-au ocupat de diferite aspecte ale tanzimatului. Au fost atacate și probleme legate de aceste reforme ca atitudinea ienicerilor (Howard Reed, SUA), Kemal Karpat a analizat structura etnico-socială (urban-rurală) a statului după recensământul din 1893, Jacques Thobie (Franța) a urmărit administrația datoriei publice otomane între 1881—1923, iar Ahmet Özgiray (Izmir) a cercetat poziția financiară și economică a Imperiului otoman între 1919—1923.

Comunicările au fost urmate de discuții rodnice la care au luat parte activă și istoricii români care au prezidat mai multe ședințe în cadrul secției a II-a.

În urma propunerii delegației franceze s-a hotărât ca viitorul congres să aibă loc la Strasbourg.

După încheierea lucrărilor, delegații străini au luat parte la o excursie în Capadocia (14—15 iulie) unde au vizitat orașul subteran de la Kaimaklı (sec. VI—X), bisericile rupestre de la Göreme și Avcılar, locuințele troglodite de la Çavuşin și Zelve precum și karavanseratul seldjukid de la Ağzikara Han din secolul XIII.

Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru

„PENTRU RESPECTAREA ADEVĂRULUI”. DAR CARE-I ADEVĂRUL?

În nr. 1 din acest an al „Revistei de istorie” (p. 133—135), într-o prezentare făcută lucrărilor recente despre Mihail Viteazul, am arătat că Ștefan Olteanu a folosit în monografia sa un sistem de lucru nerecomandabil, preluând o serie de fraze din Istoria României vol. II, fără să citeze lucrarea, conform obiceiului; am ilustrat această afirmație doar cu trei exemple, considerându-le suficiente.

În nr. 6 al acestei reviste (p. 1173—1176) Șt. O. răspunde recenziei mele cu niște „argumente” de-a dreptul penibile. Nu aș mai fi răspuns dacă Șt. O. ar fi recunoscut în mod cinstit că „metoda” utilizată de d-sale este reprobabilă; în loc să-și recunoască greșeala, autorul mă acuză că am procedat „cu totul necinstit” și „de o rea credință deplină” (!!) (termene utilizate de curînd și de un alt istoric, se vede din aceeași „școală” cu Șt. O.).

Urmărind, chipurile, să demonstreze dorința sa sferbinte de „respectare a adevărului și în probleme metodologice”, Șt. O. susține că recenzenta a făcut o „Încercare forțată, prin trunchieri de text exprimate în punctele de suspensie puse pentru a face să «rimeze» unele expresii”. După opinia d-sale, acuzația este „gratuită” și pentru faptul că, în manuscrisul lucrării sale, ar fi citat *Istoria României* la al treilea exemplu oferit de N. S., dar că a trebuit

să renunțe la acest pasaj care „apare hașurat în ms.” (1). Dar eu nu am făcut recenzia lucrării în manuscris, ci a celei tipărite, unde textul hașurat nu apare (în nici un caz nu poate constitui o dovadă de „rea credință” faptul că nu am văzut manuscrisul !). Dacă aș fi avut la îndemână acest manuscris în românește, sint convins că aș fi găsit cu ușurință mai multe fraze care „rimează” mult mai bine decât cele traduse în limba franceză.

Întrucât Șt. O. nu se lasă convins prea ușor că metoda sa nu e cea mai corectă și pentru ca cititorii să-și dea seama în ce măsură „rimează” lucrarea lui Șt. O. cu *Istoria României*, vol. II (citată numai de 4 ori în capitolele analizate de mine, din care de două ori pentru a fi criticată !; vezi p. 38, 43, 57 și 78), reproduc mai multe exemple de „împrumuturi” :

Olteanu

1) „le plus élevé pourcentage d'agglomérations rurales où apparaissent de semblables phénomènes de permanent essartage et défrichement de terres vierges, on le rencontre ... dans les zones actuelles des localités de Filiași, Tîrgu Jiu, Strehăia, Videle, Rîmnîcu-Vilcea, Pitești, Mizil, Rîmnîcu-Sărat, Ploiești, etc. en Valachie, dans les zones de Roman et de Bacău en Moldavie” (p. 26).

2) „La viticulture, qui fournissait de gros revenus aux maîtres du sol, a enregistré un progrès appréciable, car les Turcs n'avaient pas monopolisé l'exportation du vin” (p. 31).

3) „Pour accroître ses revenus personnels ... la classe dominante a su procéder de deux façons différentes. Tout d'abord en augmentant le travail que la paysannerie asservie devait déployer sur la réserve féodale ... En second lieu, la croissance territoriale de la propriété, du domaine féodal, s'est poursuivie aux dépens des communautés villageoises, par l'achat ou par l'occupation forcée de village libres, afin d'obtenir une dime et une main d'œuvre plus importantes ... En même temps, on a cherché à accroître la corvée” (p. 44).

4) < claca a crescut > „non seulement dans le secteur agricole ... mais également ... d'autres formes de prestations de travail comme, par exemple, les transports sur grandes distances, le travail d'entretien des moulins et des étangs, des travaux particuliers de l'entretiens des vignobles ... Un tel état de choses a contribué pleinement à l'augmentation du travail supplémentaire et de l'exploitation des producteurs directs” (p. 44).

5) „... à l'extension du régime d'asservissement, les masses paysannes ont opposé une résistance inflexible pour défendre la terre et la liberté. La lutte des catégories sociales exploitées a revêtu des formes variées, à la mesure de l'aggravation de l'exploitation, de la résistance passive au soulèvement en masse” (p. 54).

6) „Dans des pareilles conditions, la politique extérieure de la Valachie et de la Moldavie fut presque totalement subordonnée à la

Istoria României, vol. II :

„Procentul cel mai mare de sate în care sînt amintite ogoarele, țarinile, ariile ... îl au raioanele de azi Filiași, Tg. Jiu, ... Strehăia ... Videle ... Pitești și Rîmnîcu Vilcea ... Rîmnîcu Sărat și Mizil din regiunea Ploiești, iar în Moldova raioanele Roman și Moinești din regiunea Bacău” (p. 627-628) (Șt. O. a înlocuit raioanele — desființate — cu zonele !)

„Cultura viței de vie cunoaște ... o dezvoltare însemnată ... ; neexistînd monopolul turcesc asupra exportului de vin, viticultura aducea mînăstirilor și boierilor însemnate cîștiguri” (p. 830).

„Pentru înfăptuirea acestor scopuri (sporierea veniturilor — N. S.) clasa stăpînitoare avea la dispoziție două căi importante. Mai întîi, mărirea volumului total al dijmelor, ca urmare a creșterii teritoriale a domeniilor, în dauna pămînturilor obștilor țărănești, prin cumpărarea sau cotopirea satelor libere și deci prin mărirea numărului de țărani dependenți care dau dijma ... Cea de a doua cale a fost intensificarea exploatării țărănimii prin creșterea obligațiilor de clacă pe rezerva feudală” (p. 854) (Olteanu le-a pus în ordine inversă !)

... „pe lîngă extinderea clăcii, și o înmulțire a formelor de prestare a lucrului ... Muncii agricole propriu-zise i s-au adăugat transporturile ... pe distanțe mari ... lucrul la întreținerea morilor și a iazurilor ... , lucrări speciale legate de cultivarea viței de vie. Toate acestea au mărit supramunca ... gradul de exploatare al producătorilor nemijlociți” (p. 854).

„Șerbirea treptată a țărănimii ... a înfrînat tot timpul rezistența dirză a maselor exploatate, care au reacționat viguros pentru apărarea pămîntului și a libertății. Pe măsura creșterii gradului de exploatare s-a întezit și lupta țărănimii, manifestată ... sub variate forme, ce merg de la rezistența pasivă pînă la răscoala armată” (p. 856)

„În asemenea condiții, politica externă a Moldovei și Țării Românești nu putea fi decât cu totul subordonată Porții. Diplomația lor,

Porte. Par leur diplomatie, autrefois appréciable, c'est à peine" ... (p. 74).

7) „Ics armées des deux pays roumaines étaient obligées de participer aux guerres de pillage ... des Turcs. Chacun des deux pays devait mettre environ 10 000 soldats à la disposition du sultan" (p. 75). (Citează aceleași izvoare din *Istoria Românicii!*)

8) Le prince continuait à être choisi au sein de la famille régnante, mais il devait être confirmé par le sultan ... l'intervention ottomane essayait d'instaurer un autre système, celui de la nomination du voivode roumain directement par la Porte, ... sans consulter le Conseil du pays" (p. 75).

9) „Le prince étant considéré un haut dignitaire de la Porte et le pouvoir comme une fonction administrative" (p. 75). (Mai departe se citează aceleași izvoare, dar nu *Istoria României*).

10) „Mihnea Turcitul ... aurait envoyé en 1581, outre le haraci dû, la somme de 200 000 pièces d'or nécessaire pour rester au pouvoir. De mai 1581 jusqu'en 1583, quand il obtient le trône, Petru Cercel envoie à Constantinople d'énormes sommes d'argent. En 1582, par exemple, le sultan recevait 400 000 pièces d'or. L'ambassadeur de France à Constantinople estime que Mihnea aurait envoyé à la Porte la somme totale de 1 000 000 pièces d'or" (p. 78).

11) „Le règlement du 13 avril 1596 concernant l'organisation de la vie monacale, interdisait l'immixtion des grands boyards dans la vie intérieure des monastères ... les attributions des organes religieux se délimitaient par rapport à ceux des organes d'Etat. Etant appliqué à tous les monastères de la Valachie, ... souligne le caractère centralisé de l'Etat" (p. 108).

12) „Le traité prévoyait la collaboration politique et militaire dans la guerre anti-ottomane, l'entretien, aux dépens des impériaux, d'un effectif permanent de mercenaires ... et le caractère indépendant et héréditaire du trône" (p. 111).

13) „la fin de 1598 et le début de l'année suivante apportaient à la Valachie une indépendance renforcée; elle représentait une force politique et militaire dont il fallait tenir compte dans le déroulement du conflit ... l'Empire ottoman et l'Empire de Habsbourg" (p. 112).

14) „En juin il (Mihai) convoqua à Jassy un synode, pendant lequel les prélats partis en Pologne avec Jeremia ... furent défroqués et déclarés déchus de leurs droits. À la tête de la métropole de Moldavie a été élu Denis

altădată remarcabilă, este acum în decadență" (p. 794).

„Oștile țărilor române au obligația să participe la războaiele de jaf ale turcilor. Fiecare din cele trei țări este datoare să pună la dispoziția sultanului cîte 10 000 de ostași" (p. 794).

„Domnii continuă să fie aleși, de obicei din sinul familiei domnitoare, fiind apoi confirmați de sultan ... imixtiunea otomană ... Incepe să se afirme un alt sistem, a numirii directe de către Poartă, fără consultarea boierimii" (p. 795).

„domnia este acum o funcțiune administrativă, iar domnul un înalt dregător al Porții" (p. 796).

„Mihnea Turcitul trimitea în 1581, odată cu haraciul, 200 000 de galbeni pentru menținerea în domnie. Din mai 1581 ... și pînă în iunie 1583 cînd acesta (P. Cercel) obține tronul — izvoarele amintesc marile daruri trimise de Mihnea (nu de Petru Cercel, cum a copiat greșit Șt. O.). Numai sultanul primește, în 1582, 400 000 de galbeni ... Ambasadorul Franței la Poartă ... socotea cheltuielile lui Mihnea ca ridicîndu-se în acest timp la 1 000 000 de galbeni" (p. 782).

„Prin acest așezămînt (de organizare a vieții mînăstirești) se interzicea amestecul boierilor în viața interioară a mînăstirilor ... se delimitau atribuțiile organelor bisericești și ale organelor de stat ... fiind o hotărîre pentru toate mînăstirile ..., fapt caracteristic pentru un stat centralizat" (p. 982).

„Acest tratat prevedea colaborarea politică și militară în războiul antiotoman, întreținerea unui efectiv permanent de mercenari pe socoteala imperialilor și ... caracterul independent și ereditar al domniei" (p. 977).

„la sfîrșitul anului 1598 și începutul anului 1599, Țara Românească nu era numai un stat cu independența consolidată, ci o forță politică și militară de care ... Imperiul habsburgic și Imperiul otoman trebuiau să țină seama de desfășurarea ulterioară a războiului" (p. 978).

„sinodul de la Iași, din iunie 1600, în care înalții prelați fugiți împreună cu Jeremia Movilă erau caterisiți și declarați decăzuți din drepturile lor. Mitropolit al Moldovei devenea Dionisie Rally, sfetnicul lui Mihai Viteazul. Ros-

Rally, conseiller du voïvode. Cette nouvelle organisation de l'Englise avait en même temps pour but d'entériner la légitimité du règne de Michel en Moldavie, ce qui est confirmé par les serments de fidélité envers le prince régnant des nouveaux évêques de Roman et Rădăuți" (p. 131).

Vezi și textele de la p. 29, respectiv 828 (despre Ingrășarea pământului); p. 55 și 857 (cazul satelor Căpățineni și Poenari); p. 58 și 961 (despre tratatul de la Alba Iulia); p. 77 și 781 (despre peșcheșuri) etc., etc. Sper că exemplele citate sînt acum suficiente și convingătoare că „rimează” cam mult din lucrarea lui Șt. O. cu *Istoria României*.

Șt. O. are un mod foarte original de a-și „justifica” „dreptul” de a „împrumuta” din *Istoria României*, vol. II; și d-sa susține că această operă a fost elaborată de un colectiv larg de cercetători, între care s-a numărat și d-sa, și că, deci, fiind vorba de o proprietate colectivă, este îndreptățit să o folosească fără nici un fel de jenă.

Mai întîi de toate, Șt. O. nu a făcut parte din colectiul de autori, nu a redactat paragrafe din vol. II de *Istoria României* și nu a participat nici la „definitivarea” acestui volum, așa cum pretinde d-sa, acuzîndu-l pe N. S. că „nu-și mai amintește acest lucru”. Chiar dacă ar fi fost așa, nimic nu-l îndreptățește pe Șt. O. să „împrumute” din paragrafele redactate de M. Berza, D. Mioc sau Eugen Stănescu, fără să le citeze, așa cum face. Faptul că ms. lucrării d-sale despre meșteșuguri a fost citat în *Istoria României* nu-i dă dreptul în nici un caz să împrumute din paragrafele privind agricultura, relațiile cu turcii sau domnia lui Mihai Viteazul, care nu au beneficiat în nici un chip de luminile d-sale și sînt deci în *intregime* proprietatea științifică a autorilor lor.

Șt. O. susține mai departe că trebuia să citeze *Istoria României* numai „în cazul în care autorii semnatari ai capitolelor respective și-au expus rezultatele cercetărilor proprii, iar în caz contrariu, evident, izvorul primar” (p. 1175). Oare M. Berza, D. Mioc sau Eugen Stănescu au expus în paragrafele lor rezultatele altor cercetări decît ale lor? Mai studiasc cineva înaintea lui D. Mioc dezvoltarea agriculturii în a doua jumătate a sec. XVI, din care Șt. O. a împrumutat copios? După cite știu nu.

În afară de aceasta, mă întreb: cum poate un cercetător serios să copieze fraze întregi din *Istoria României* (inclusiv „izvoarele primare” utilizate acolo) și să se considere acoperit că a citat izvoarele? (și aceasta doar în cîteva cazuri, semnalate mai sus).

Dar *Istoria României*, vol. II, nu este singura lucrare din care autorul „împrumută” fraze întregi, fără să le pună în ghilimele, după obicei; într-o situație asemănătoare sînt și alte lucrări, mai vechi sau mai noi, care nu au „beneficiat” în nici un fel de „colaborarea” lui Șt. O. Iată două exemple:

Olteanu :

„les hommes de cour ... ne pouvant plus représenter un élément sûr et efficace du point de vue militaire et administratif comme jusqu' alors. On a ainsi senti la nécessité de réorganiser cet appareil ... par la création d'un nouveau corps ... Ainsi a pris naissance, vers la fin du XVIe siècle le corps des estafiers ... dépendant directement du pouvoir, qui a constitué, avec les hommes de cour qui ont pu se maintenir ... l'appareil exécutif ... de l'Etat féodal” (p. 65).

„Le document du 28 mai 1594 montre que les paysans libres du village d'Orlești (30 chefs de famille) sont obligés à payer la somme de 28 000 aspres, c'est à dire le bir annuel qui, pour chaque chef de ferme (? !) atteignait en moyenne 933 aspres ... ce même village dut encore payer au trésorier général 12 400 aspres comme bir, 36 880 pour le plocon et la coramă et 13 380 pour les galeata et kila” (p. 46) (Se citează DIR, XVI, vol. VI, deși concluziile sînt după Mioc)

N. Stoicescu, Curteni și slujitorii

„curtenii nu mai puteau constitui elementul sigur și eficace, militar și administrativ, care fusese pînă atunci ... , la sfîrșitul secolului al XVI-lea s-a simțit nevoia reorganizării acestui aparat de stat, prin înființarea unui nou corp de auxiliarii ai domniei. În acest chip au apărut slujitorii, care depindeau direct de domnie și care aveau să fie folosiți ... împreună cu mai vechii curteni care au rezistat împrejurărilor ca aparat executiv al statului feudal” (p. 29).

D. Mioc, *Cuantumul birului* (SMIM, V, 1962) : „actul din 28 mai 1594 ... țărani megiași din Orlești, 30 de capi de familie, erau obligați la plata unei sume de 28 000 de aspri (ceea ce reprezenta numai birul pe un an) revenind fiecăruia în medie ... 933 aspri ... acei sat își se mai repartizează de la vistierie ... 12 400 (aspri) birul, 36 880 ploconul și curama și 13 380 gălețile și chilele” (p. 158).

Dacă la *Istoria României* autorul a găsit o „justificare” într-o așa-zisă „colaborare” cum mai justifică aceste „împrumuturi”? Poate ne trimite din nou la manuscrisul hașurat !,

Am putea înmulți exemplele (și așa destul de numeroase !), dar considerăm că ele sînt suficiente pentru a ilustra „tehnica” de lucru, cu totul reprobabilă, utilizată de autor.

Sînt întru totul de acord cu Șt. O. cînd declară : „folosirea unor formulări, expresii generale întîlnite și în alte lucrări nu constituie o abatere” (p. 1 175). Dar d-sa nu folosește numai unele formulări sau expresii generale devenite bunuri comune, ci ia cu toptanul fraze întregi din lucrările altora, trecîndu-le pe numele său, ceea ce constituie o abatere de la regulile împămîntenite de mult în istoriografia noastră.

Pentru a nu fi singur în această penibilă situație, Șt. O. susține că și recenzentului „i se poate aduce acuzația privitoare la metodologia folosirii unor rezultate mai vechi, fără a fi citați autorii și lucrările din care s-a inspirat” (p. 1 175) și citează 4 scurte pasaje din lucrarea *Vlad Țepeș* care prezintă asemănări cu unele expresii folosite de B. T. Cămpina, autor atît de des citat în lucrarea amintită. Oricine citește primele trei exemple poate constata că este vorba de idei asemănătoare, luate din aceleași izvoare, din care se citează, și exprimate în forme apropiate (nici de cum identice, ca la Șt. O.), ceea ce — cum spune însuși Șt. O. mai jos — „nu constituie o abatere”.

La citatul al patrulea Șt. O. a uitat un lucru important : a omis să amintească faptul că eu citez în notă și izvorul (așa cum a uitat de altfel și la exemplul 3) și pe B. T. Cămpina, *Complotul*, p. 602—603, al cărui text a trecut apoi în *Istoria României*, p. 470. Faptul că la exemplele citate în recenzie am omis o notă a lui Șt. O. (luată și ea tot după *Istoria României!*) este calificat de d-sa drept un fapt „grav și cu totul necăstît”. Oare procedeuul său în cazul de față (inclusiv „trunchierile”) este mai puțin „necăstît”?

Șt. O. mai are și obiceiul de a răstălmăci spusele recenzentului, de a pune pe seama acestuia afirmații pe care nu le-a făcut sau de a-și ajusta propriile-i afirmații așa cum îi convine (las deoparte tonul foarte „amabil” la adresa recenzentului).

1. Autorul susține cu modestia ce-l caracterizează că lucrarea sa „a izvorit dintr-un comandament major al epocii noastre contemporane în domeniul istoriografiei” și că „tocmai acest lucru nu poate fi înțeles de recenzent” (p. 1 173). Nu știu exact ce vrea să îspună autorul cu aceste vorbe umflate. Este adevărat însă că eu înțeleg altfel „comandamentul major” decît Șt. O., și am și spus-o : cititorii străini „ar fi meritat o lucrare ceva mai consistentă” (p. 133) (ca să nu spun altfel !)

2. Șt. O. susține că N. S. „pretinde” că publicul străin este interesat de descoperirea unui „document de întărire a unor proprietăți mănăstirești” (p. 1 173). Nu știu de unde a scos Șt. O. asemenea ineptie ; mie nu îmi aparține în nici un caz.

3. Pe aceeași pagină autorul afirmă că domnia lui Mihai Viteazul „nu s-a bucurat de o sinteză într-o limbă străină” ; în cartea sa vorbește însă doar despre lipsa unei monografii (nu într-o limbă străină ! ; p. 8), ceea ce m-a determinat să-i amintesc în recenzie că asemenea monografii există.

4. Șt. O. susține mai departe că „recenzentul neagă tocmai raportul intim care a existat între lupta poporului nostru pentru libertate și independență și între unirea țărilor române, aspirațiile noastre spre unitate” (p. 1 744). Fără să înțeleg prea bine „raportul intim” stabilit de Șt. O., declar că nu am vorbit despre el în recenzie mea, astfel încît nu aveam cum să-l neg.

5. Cit privește „descătușarea energiilor revoluționare ale maselor țărănești cel mai acut lovit și de aspirirea străină”, de ele nu este vorba în cap. II, care este cam mare, ci în cap. III al lucrării lui Șt. O.

6. În răspunsul său Șt. O. recunoaște că, în afara hotarelor țării, au apărut „destule studii, materiale, care denaturează adevărul obiectiv în legătură mai ales cu unitatea poporului nostru” (p. 1 173). Cu toate acestea, la observația mea că „ținînd seama că unii istorici străini au negat existența conștiinței unității de neam a românilor în vremea lui Mihai Viteazul, ar fi fost bine ca autorul să acorde o importanță mai mare acestei probleme”, d-sa răspunde că, din păcate, „acest lucru este arhicunoscut (!) Este „arhicunoscut” de noi, Șt. O. dar nu de publicul străin, astfel încît, răspunzînd „comandamentului major”, erați obligat să-i acordați atenția cuvenită în prima monografie într-o limbă străină dedicată acestei probleme.

7. Șt. O. mă mai acuză că am săvârșit „o gravă eroare de concepție științifică marxistă” când am afirmat că „unirea țărilor române sub autoritatea lui Mihai Viteazul nu s-a bazat pe factorul economic”, uitând să citeze și restul textului în care spuneam: „nivelul dezvoltării pieței interne a țărilor române nu a putut oferi o temelie solidă unirii din 1599—1600, care s-a bazat îndeosebi pe factorul politic și pe conștiința unității de neam”. Aceasta fiind realitatea acceptată de istorici, unde vede Șt. O. „grava eroare”? Dacă ar fi să-i dăm crezare, care ar fi atunci deosebirea între unirea efemeră din 1599—1600 (pentru că au fost două etape: Transilvania și Moldova) și relizarea statului român modern, bazată și pe factorul economic?

8. Șt. O. mai afirmă (p. 1 176) că N. S. a „proclamat ca principiu” „sistemul utilizat” de d-sa. Nu am asemenea „principii” și de aceea am condamnat acest sistem reprobabil.

Nu mai insist asupra celorlalte probleme; și așa răspunsul meu este cam lung. Cititorii acestei reviste vor fi înțeles desigur din text cum „respectă” Șt. O. adevărul pe care-l proclamă.

La capătul acestei neplăcute îndeletniciri, l-aș întreba pe Șt. O.: cine ar trebui „să tragă învățămintele de rigoare, învățăminte care de mult ar fi fost cazul să-i fie spre luarea aminte” (cum spune la p. 1 176): recenzentul sau autorul care „împrumută” fără jenă din lucrările altora? E datoria noastră să respectăm adevărul, iar când greșim, să recunoaștem deschis, nu să căutăm scuze penibile de genul celor invocate de Șt. O. în răspunsul său.

Nicolae Stoicescu

* * * *Independența României. Documente*, vol. I, *Documente și presă internă*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, LII + 420 p., 32 foto.

Printre operele istorice publicate cu prilejul comemorării a o sută de ani de la războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, eveniment de importanță excepțională în istoria poporului român, un loc însemnat îl ocupă volumele de documente, între care se remarcă în mod deosebit, atât prin conținutul documentelor pe care le cuprinde, cât și prin grija cu care ele au fost selectate și editate, volumul publicat de Direcția generală a Arhivelor Statului¹.

Răspunzând orientărilor cuprinse în Programul P. C. R., de a oglindi adevărul istoric și de a trata de pe poziții marxist-leniniste istoria țării, și continuând tradiția îndelungată de editare de documente, Direcția Arhivelor Statului a luat laudabila inițiativă de a publica, cu prilejul sărbătoririi independenței, sub titlul *Independența României. Documente*, trei volume de documente, dintre care volumul I, pe care îl recenzăm, cuprinde „Documente și presă internă”, volumul al doilea, care va apărea în două părți, este rezervat corespondenței diplomatice străine, iar volumul al III-lea, presei străine.

Volumul I Incepe cu o „Prefață” (p. VII — IX), semnată de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului, în care se arată că în acest volum nu este reluată, ci amplificată, informația din cele nouă volume de *Documente privind Istoria României — Războiul pentru independență* publicate de Editura Academiei, între anii 1952 și 1955, „sub raportul problematicii reflectate”, adăncindu-se mai ales aspectele luptei pentru independență, într-o perspectivă mai largă, și caracterul popular al național al participării României la acest război (p. VII).

Documentele din volum ajută la o înțelegere mai profundă a măsurilor luate de

România, pentru adaptarea economiei naționale la condițiile de război și la conturarea mai precisă a contribuției materiale a masei populare la dotarea și înzestrarea armatei cu echipament și alimente.

Din documente se degajă clar eforturile depuse de guvernul României pentru pregătirea și conducerea acțiunii de cucerire a independenței, capacitatea sa de a face față condițiilor grele ivite, hotărârea de a mobiliza energiile naționale în vederea cuceririi independenței și fermitatea sa în raporturile cu Marile Puteri.

Aspectele militare ocupă un loc important. Noile documente reliefează contribuția armatei române la războiul ruso-româno-turc, mișcările ei tactico-strategice, gradul de echipare și înarmare, starea de spirit a mobilizațiilor și încrederea lor în victoria finală.

Correspondența inedită dintre domnitorul Carol și marele duce Nicolae contribuie la o înțelegere mai profundă a cooperării militare româno-ruse pe front și a hotărârii României de a colabora cu Rusia ca stat deplin suveran și ca „realitatea militară europeană” (p. VIII).

Deosebită însemnătate prezintă știrile referitoare la atitudinea românilor din Transilvania față de războiul de independență, precum și cele privind raporturile dintre România și mișcările de eliberare națională din sudul Dunării. Din documente rezultă îngrijorarea autorităților austriece și maghiare față de revirimentul mișcării naționale românești, determinat de lupta dusă de România pentru obținerea independenței. Mișcarea românilor din Transilvania nu este numai de solidaritate și de stringere de ajutoare pentru armata română ci are și manifestări de subminare și de dezintegrare a statului austro-ungar, de pregătire politică, diplomatică și militară pentru făurirea unității naționale, respectarea autonomiei și cucerirea independenței. Din documente rezultă mai clar acțiunile diplomatice ale guvernului român pe lângă Marile Puteri și repercusiunile relațiilor cu acestea „pe planul pregătirilor interne” (p. VIII).

¹ Volumul a fost editat de Direcția generală a Arhivelor Statului în colaborare cu Academia R.S.R., Institutul de istorie „N. Iorga” și Academia de științe sociale și politice, având coordonator pe Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului iar ca redactor responsabil pe Ștefan Hurmuzache.

Extrasele din periodice ajută la o înțelegere mai exactă și mai completă a atmosferei epocii, la conturarea personalității conducătorilor, faptelor și comunității românești ca „entitate distinctă”; ele contribuie la sesizarea ecoului stîrnit în opinia publică de evenimentelor din preajma și din timpul războiului.

Noile documente întregesc informațiile existente asupra activității politico-diplomatice întreprinsă de guvernul român în vederea recunoașterii independenței sale de către Marile Puteri europene și clarifică atitudinea diferitelor puteri față de proclamarea independenței României, a cărei recunoaștere de către aceste puteri este rezultatul direct al victoriilor obținute de armata română împotriva celei otomane.

Într-o amplă „Introducere” (p. XI—XIX) Traian Lungu fixează locul ocupat de războiul pentru independență în cadrul istoriei României, pe care-l prezintă ca pe unul din obiectivele revoluției lui Tudor Vladimirescu, pe care anul 1877 îl aduce pe primul plan al istoriei naționale (p. XI). În condițiile redeschiderii problemei orientale, în anii 1875—1877.

Principalele aspecte esențiale ale luptei pentru independență a poporului român, cuprinse în documentele din acest volum, sînt grupate de Traian Lungu în următoarele categorii:

1. Pregătirea de luptă a armatei ce constituie una dintre preocupările majore, ale cercurilor politice românești, avînd ca principal obiectiv modernizarea armatei române, ca organizare, dotare și pregătire de luptă, acțiune care caracterizează nu numai activitatea guvernului ci și aceea a Parlamentului României.

2. Tratatelor româno-ruse, în perioada pregătirii declarației de război, în timpul cărora guvernul român s-a străduit să obțină asigurări pentru respectarea integrității teritoriale a țării, recunoașterea independenței României și condiții favorabile de colaborare a armatei române cu armata rusă.

3. Sprijinul acordat de românii din toate colțurile țării pentru cucerirea independenței. Deosebit de valoroase sînt informațiile referitoare la românii din Transilvania, a căror acțiune de sprijinire materială a armatei române se împletea cu alta care îngrijora autoritățile austro-ungare și care viza unitatea națională, realizată abia la 1 decembrie 1918. Amploarea acestor acțiuni, așa cum rezultă din documentele aflate în volum, este mult mai mare decît s-a reflectat pînă în prezent în literatura de specialitate.

4. Pozițiile diferitelor puteri europene față de independența României. Deosebit de clar rezultă din documente mai ales poziția Austro-Ungariei, deoarece numeroase știri provin din

arhivele din Transilvania. Poziția acestei puteri era destul de contradictorie, deoarece ca urmarea 1) menținerea echilibrului european; 2) sporirea influenței în Balcani prin ocuparea Bosniei și Herțegovinei și 3) se temea ca România independentă să nu devină centrul de atracție pentru românii din Transilvania, Banat și Bucovina. Această teamă a făcut ca, la început, Cabinetul de la Viena să nu fie favorabil participării României la război, dar evoluția situației internaționale l-a silit, pînă la urmă, să accepte situația de fapt. Explicabilă este atitudinea favorabilă a Italiei pentru independența României și greu de înțeles, numai prin interesul pe care îl avea în menținerea integrității Imperiului otoman, ostilitatea ministrului de externe francez în aceeași problemă.

Volumul cuprinde un număr de 305 documente (p. 1—370) în limbile română, franceză, maghiară și germană, reprezentînd fie material de arhivă, nepublicat, fie diverse materiale publicate în presa românească a timpului².

Majoritatea lor sînt documente inedite, culese și selecționate de la Direcția Arhivelor Centrale, de la Arhivele Statului din Alba Iulia, Bacău, Brașov, București, Craiova, Sibiu, Tirgoviște, Tirgu Mureș etc.; din fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R., Bibliotecii Centrale de Stat și Ministerului Afacerilor Externe; materialele editate au fost extrase din presa românească a timpului: „Monitorul Oficial”, „Resboiul”, „Timpul”, „Românul”, „Telegraful”, „Telegraful român”, „Familia”, „Gazeta Transilvaniei”, „Curierul financiar”. Documentele sînt întocmite de instituțiile puterii legiuitoare, executivă și ale opiniei publice și acoperă o tematică foarte vastă, legată direct de cucerirea independenței de stat a României.

Autorii acestui volum de documente, fiind arhiviști cu mare experiență în munca de depistare, selectare și editare, s-au străduit să facă din lucrarea lor un instrument de lucru accesibil unui număr cît mai mare de cititori. Astfel, toate textele în limbi străine sînt însoțite de traduceri respective în limba

² Volumul de documente a fost întocmit de: Alexcina Andone, Vasile Arinina, Ioana Burlacu, Ileana Chirtu, Mihaela Ioniță, Ioana Al. Negreanu, Gheorghe Socol, Mircea Spiridoneanu, Elena Stîngaciu și Constantin Vlad. La realizarea volumului au colaborat: Nichita Adăniloie, Mircea Alexandrescu, Mihai Apan, Stan Apostol, Paul Barbu, Viorica Covaci, Ana-Cristina Jalbă, Filofteia Miclea, Ștefan Mihăilescu, Gernot Nussbächer, Paul Opreșcu, Alexandru-Pal Antal, Ion Pleșa, Ion Pușcaș, Octavian Rotaru, Ion Tomole.

română, făcute de specialiști, înclt ele pot fi folosite și de cei ce cunosc numai limba română.

Principiile care au stat la baza culegerii, selectării și pregătirii pentru tipar a documentelor, sînt expuse într-o „Notă asupra ediției” (p. XX—XXII) semnată de Ioana Alexandru Negreanu. Din notă rezultă că documentele au fost așezate în ordinea cronologică și că materialul a fost supus prelucrării pentru elucidarea unor chestiuni filologice sau de datare, precum și îndreptarea unor erori apărute în textul original.

O mare atenție s-a dat transcrierii documentelor românești în ortografia actuală, înlăturîndu-se confuziile dintre ortografiile etimologice și fonetice ale anilor 1870—1880. Dar, în afara uniformizării ortografice, autorii au păstrat neschimbate formele de vorbire ale vremii, neintervenind în vocabular, pentru a-l moderniza. Intervențiile făcute dovedesc utilitatea lor și competența autorilor.

Ca instrumente auxiliare, necesare înlesnirii folosirii documentelor, au fost întocmite: o listă a documentelor, în care sînt prezentate regestele acestor documente, întocmite după criterii precise (p. XXIII—LII), un „Indice toponimic” (p. 371—376), precum și un „Indice onomastic” (p. 377—388). „Lista documentelor” a fost întocmită în limba română dar și în limba engleză, ceea ce face ca volumul să poată fi consultat și de istoricii străini. Pentru o mai mare operativitate, socotim că ar fi fost de dorit ca la fiecare document să fie indicată și pagina, menționarea numai a numărului documentului îngreunînd oarecum căutarea lui în volum.

Fiecare document are menționate, în partea finală, arhiva și fondul sau titlul periodicului și numărul din care a fost extras,

dîndu-se posibilitatea oricui să verifice documentul publicat sau să folosească, după dorință, originalul.

Prin toate măsurile menționate mai sus, autorii, cunoscători de multă vreme pentru competența lor în a edita documente după cele mai moderne și mai științifice metode, reușesc să asigure volumului de față o înaltă ținută științifică și o deosebită utilitate practică, iar prin priceperea cu care au știut să depisteze și să selecteze materialul pun la dispoziția științei istorice din țara noastră informații valoroase, adevărate contribuții, care ajută la elucidarea și aprofundarea a numeroase aspecte ale războiului nostru pentru independență.

Editura Academiei R.S.R., printr-o grijă deosebită, reușește să ne ofere o carte care merită toate laudele, atît în ce privește textul cit și cele 32 de pagini de fotografii de la sfîrșitul volumului.

Apariția acestui volum de documente, în anul centenarului independenței, reprezintă un frumos omagiu prin care Arhivele Statului comemorează pe cei care, acum o sută de ani, prin jertfa și prin sacrificiile lor, au asigurat victoria în cucerirea independenței României. Zestrea documentară pe care el o pune în circulația științifică reprezintă o contribuție de prim ordin la cunoașterea acestui eveniment major din istoria patriei, iar condițiile ireproșabile în care el a fost editat constituie un exemplu de muncă, de dăruire și de pricepere.

Traian Ionescu

PAUL CERNOVODEANU, ION STANCIU, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859*, București, Editura Academiei R. S.R., 1977, 176 p.

A văzut lumina tiparului prima lucrare consacrată începuturilor relațiilor româno-americe, pornindu-se, în chip firesc, de la originile acestora, anume de la imaginea Lumii Noi în țările române în secolele XVI—XVIII. Rod al eforturilor meritorii a doi cercetători români, volumul vine să acopere un gol din istoriografia universală constituind, în același timp, un început care cu certitudine va fi dezvoltat prin lucrări privind aceeași problematică, dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor.

O meticuloasă analiză a diverselor surse editate și inedite, din țara noastră și din Statele Unite, a dus la crearea unei solide baze docu-

mentare a volumului, lucru nu tocmai ușor căci, așa cum subliniază autorii în Cuvînt înainte, „... depărtarea geografică, structurile social-economice, politice și religioase atît de diferite, mentalitățile și sistemele ideologice aparent atît de deosebite au constituit desigur, multă vreme, tot atîtea obstacole în calea înfiripării legăturilor dintre Principatele dunărene și îndepărtata republică de pe continentul nord-american. Și totuși, destule izvoare, ceea ce numim în mod curent documente, cronici, memoriale de călătorie, atlase și mai tirziu presa, atît din țara noastră cit și din Statele Unite conțin încă de timpuriu, în mod surprinzător, suficiente știri nu arareori pline de interes despre pătrunderea la noi a

cunoștințelor privind continentul american și noua națiune ce a luat ființă la 1776, cît și asupra modului în care s-au reflectat în optica americanilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea realitățile din provinciile carpato-dunărene ce au constituit România de mai tîrziu" (p. 5—6).

În structura volumului, corespunzătoare de altfel capitolului lucrării, patru sînt direcțiile fundamentale investigate: imaginea Lumii Noi în țările române (cap. I); primele știri despre țările române în coloniile engleze din America (cap. II) primele contacte între Statele Unite ale Americii și țările române (cap. III) și intensificarea raporturilor româno-americane în anii 1848—1859, stabilirea relațiilor permanente (cap. IV).

Dat fiind faptul că Moldova și Țara Românească au fost preocupate, în momentul descoperirii Americii, de pericolul otoman, primele ecouri ale aflării Lumii Noi și ale consecințelor acesteia au fost înregistrate, în ce privește țările române, în Transilvania care era mai conexată evenimentelor europene. O primă relatare a călătoriei lui Magellan aparține cărturarului Maximilianus Transylvanus, în baza unor discuții cu unii dintre participanții la expediție, cît și a cercetării a diverse documente, dată fiind funcția sa de secretar al împăratului Carol Quintul (p. 10—15).

Sînt trecute apoi în revistă celelalte lucrări aparținînd unor transilvăneni și în care se fac diverse aprecieri despre recent descoperitul continent (p. 16—25) și se consideră că, în același timp, eoul descoperirilor geografice și al știrilor despre continentul american s-a răspîndit și în Țara Românească și Moldova chiar înaintea secolului al XVII-lea, deși nu s-a putut determina precis modul de consemnare. Oricum, după limita cronologică menționată, în special în biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino, au existat cărți referitoare la Lumea Nouă (p. 26—29). De asemenea, în cronică munteanului Radu Popescu sau în cea a moldoveanului Miron Costin se găsesc și mențiuni privind America (p. 29—31).

Dacă în secolele XVI—XVII știrile referitoare la Lumea Nouă au fost relativ sporadice, în secolul al XVIII-lea ele sînt mai numeroase și mai diversificate aparînd, în țările române, și o serie de forme noi de răspîndire. Astfel, pe lîngă circulația tipăriturilor, un rol important va reveni învățămîntului, deci manualelor școlare, utilizate pentru început la academiile domnești din București și Iași (p. 32—33), precum și tratatelor de geografie și mapamondurilor (p. 33—49).

După crearea S.U.A. și mai ales în urma intensificării legăturilor economice și politice ale acestora cu Europa, la începutul secolului al XIX-lea, cunoștințele despre geografia și istoria Americii se multiplică și mai mult. Ca

un element nou al acestei etape, se evidențiază și răspîndirea literaturii economice, privind în special cultura unor plante tipic americane a căror cultivare va fi introdusă treptat și în țările române (porumbul, tutunul, cartoful, floarea-soarelui, fasolea, p. 49—57).

Tabloul complex al imaginii Lumii Noi în țările române între secolele XVI—XIX este urmat, de prezentarea în capitolul al II-lea (p. 58—69) a primelor știri despre țările române în coloniile engleze din America. Treclndu-se în revistă diversele informații de care dispuneau unii intelectuali din America colonială în legătură cu țările române, autorii volumului ajung la concluzia că asemenea știri, deși foarte modeste cantitativ și avînd un caracter cu totul sporadic, adesea prezentat pe calea ficțiunii literare, nu pot fi neglijate, „... avînd învedere tocmai distanța și universal complet diferit în care au evoluat aceste state din colțul euro-răsăritean al Europei, rămas încă sub dominație străină" (p. 69).

Abordînd, în cel de-al III-lea capitol, chestiunea primelor contacte între Statele Unite ale Americii și țările române (p. 70—118), autorii se referă la mai multe aspecte între care imaginea timpurie a Statelor Unite pînă la 1829 (p. 70—83), prin prisma diverselor lucrări editate în Principate în legătură cu Războiul de independență al S.U.A., precum și întreaga problematică a volumului pentru perioada regulamentară. Astfel, în legătură cu această din urmă fază, este prezentată literatura românească despre Statele Unite (p. 85—106) în care se disting cu precădere două surse, anume manualele de geografie și primele traduceri românești din literatura americană. De asemenea, se insistă asupra celor dinți mențiuni din presa americană despre Principate (p. 106—110) precum și asupra primelor contacte directe româno-americane.

Dacă referirile presei americane la Principate se fac mai ales în contextul general al evoluției problemei orientale, și deci au o importanță mai redusă, apoi primele contacte directe sînt mult mai valoroase pentru istoria relațiilor româno-americane. Asemenea contacte directe sînt legate, mai întîi, de trecerea unor călători americani pe meleagurile românești, de regulă pe Dunăre, în drumul lor spre Rusia sau dimpotrivă, spre apusul Europei. Un alt aspect de seamă al celor dinți contacte directe a fost acela al înfiripării legăturilor economice ca urmare a progresului treptat al comerțului american în direcția regiunii Dunării de jos, primul vas sub pavilion american care a intrat într-un port românesc aruncînd ancora la Brăila în toamna anului 1843 (p. 115). Ca o consecință firească a acestor prime, firave, contacte directe s-a pus și pro-

blema înființării unui consulat al Statelor Unite în Principate, dar ea va fi soluționată într-o etapă ulterioară, pînă atunci, reprezentanții diplomați ai Angliei fiind cei care se ocupau de protecția intereselor americanilor aflați, mai mult sau mai puțin întâmplător, în trecere pe teritoriul românesc.

Ca urmare a evenimentelor din anii 1848—1859 care, subliniază autorii, au avut efecte vizibile și asupra contactelor dintre Statele Unite și Principatele române, s-a ajuns la o intensificare și dezvoltare a relațiilor bilaterale (cap. IV, p. 119—172).

Punctul de plecare în analiza noii etape îl constituie revoluția de la 1848 pentru că republica americană, în general ostilă regiunilor monarhice feudale, a manifestat un interes sporit pentru desfășurarea evenimentelor revoluționare și a menținut contactul și cu noile realități de după 1849.

Ecourile revoluției române de la 1848 au ajuns în Statele Unite fie direct, pe canalul diplomatic (Petersburg, Constantinopol) fie indirect, prin preluarea unor informații de regulă deformate din presa germană sau franceză. Pe marginea știrilor preluate din zările europene, și care au dus la crearea unei stări de confuzie în legătură cu evoluția situației în țările române, se scriu și o serie de comentarii originale americane ce tind a clarifica situația (p. 120—124). Astfel, autorii citează articolul scris de profesorul Francis Bowen, de la Harvard University și apărut în ianuarie 1850 în „North American Review” tocmai cu scopul de a clarifica evenimentele din anii 1848—1849.

De evenimentele de la 1848, așa cum relevă autorii, se leagă și primele contacte politice româno-americane, fapt important chiar dacă acestea s-au realizat la nivel neoficial, grație acțiunilor voluntare ale emigrației revoluționare românești. De fapt, chiar Ion Ghica, trimisul guvernului provizoriu de la București la Poartă, a avut legături cu John Brown, consulul general american la Constantinopol, iar mai apoi și cu succesorul acestuia, John March (p. 125—127).

Emigrația revoluționară română a formulat chiar, în toamna anului 1852 ideea trimiterii unei misiuni în America în vederea strîngerii de fonduri pentru efectuarea propaginei în favoarea cauzei românești. Dumitru Brătianu se hotărîse a pleca în S.U.A. împreună cu Ledru Rollin și acest proiect a fost aprobat de către Ștefan C. Golescu, Nicolae Golescu și Golescu Albu. Proiectul a fost pînă la urmă abandonat, probabil din motive financiare, dar, cu toate acestea, tot în această perioadă ajung în Statele Unite cîțiva români, precursorii emigrației ce va începe în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, împreună cu grupuri de revoluționari pașoptiști maghliari

exilați (p. 129). Între acei români cel mai cunoscut este Gheorghe Pomuț, ardelean, participant la revoluția din Ungaria, sosit în S.U.A. pe la mijlocul lunii februarie 1850 și care apoi se va distinge ca voluntar în războiul civil american ajungînd general în armata americană, iar ulterior fiind numit consul general în Rusia.

În etapa istorică dintre revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor, interesul românilor pentru America nu a scăzut deloc. Ca și în anii anteriori, presa românească publică o serie de știri culese de obicei din zările străine, legate de viața americană. Astfel, numeroase informații vizau rapida dezvoltare economică și expansiunea teritorială americană din acei ani (p. 133—140). Continuă, de asemenea, seria tipăririi de manuale de istorie din care nu lipsesc referirile la evenimentele din Statele Unite. Se pot cita un curs de istorie modernă din 1851 sau un Cursu elementar de historia timpurilor moderne, din 1855—1856, editat de I. D. Raciano și care va fi utilizat ca manual pentru clasa a VI-a a Colegiului Național din București. Continuă și seria de traduceri făcute din literatura americană, între care și *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher Stowe prin eforturile lui Teodor Codrescu (p. 142—146).

După 1848 crește și numărul călătorilor americani aflați în tranzit pe teritoriul țării noastre (p. 146—154) și care, parțial, au furnizat o serie de informații pentru realitățile românești. Prezintă interes, în această direcție, relatarea de călătorie a medicului american aflat în slujba armatei otomane în anii războiului Crimeii, James O. Noyes. Între problemele de bază ale epocii istorice, Unirea s-a aflat, fără îndoială, pe primul plan și așa cum subliniază autorii, ea nu a fost absentă nici din dezvoltarea relațiilor româno-americane, prilejuind noi contacte directe, politice. „Din această nouă legătură — se evidențiază în volum — cauza Unirii a câștigat nu numai un sincer simpatizant, ci și un sprijinitor activ” (p. 155). În această direcție se va manifesta mai ales Carroll Spence, ministrul S.U.A. pe lângă Poartă în anii 1853—1858. Diplomatul american va manifesta interes pentru români nu numai ca urmare a îndatoririlor sale profesionale, de informare a Departamentului de Stat asupra situației politice din Imperiul otoman, ci și în urma preocupărilor sale științifice, anume pregătirea unei lucrări istorice asupra Imperiului otoman, în care context și-a oprit atenția și asupra latinității dunărene (p. 155—161).

Dezvoltarea legăturilor politice a fost posibilă și ca urmare a extinderii raporturilor economice româno-americane în acei ani ce au precedat Unirea (p. 161—172). Ca urmare a acestui curs, în 1850, este numit și primul

reprezentat consular, onorific, al S.U.A. în Principate în persoana lui Anton Negroponce. Disparut pentru o scurtă perioadă, consulatul american a fost reînființat în 1858, în post fiind numit Henry Romertze. El va fi acela care va susține cu entuziasm ideea încheierii unui tratat comercial între Principatele române și Statele Unite, idee discutată la sfârșitul anului 1859 ca urmare a unei sugestii autohtone. Datorită opoziției Porții, proiectul a căzut, ceea ce nu-i scade valoarea fiind „... un precursor în politica Principatelor Unite de încheiere a unor tratate proprii pe picior de egalitate cu alte state, ca mijloc de asigurare a autonomiei economice și recunoașterea ei în același timp” (p. 170).

Autorii consideră anul 1859, mai ales prin activitatea primei reprezentanțe americane, anume consulatul de la Galați, ca începutul unei faze noi în evoluția raporturilor bilaterale româno-americane. „Perioada contactelor sporadice — apreciază autorii — a înfiripării legăturilor dintre cele două state era desigur depășită. Ele erau așezate de acum pe o bază permanentă, prin relațiile oficiale stabilite între guvernele celor două țări, care puteau oferi un cadru nou dezvoltării ulterioare, mult mai propice decât cele anterioare. Deși dependente de împrejurările generale viitoare, perspectivele de continuare a apropierei dintre România și Statele Unite

după 1859 existau. Mai târziu, vor apărea, treptat, și celelalte elemente ce caracterizează relațiile de tip dezvoltat dintre cele două state” (p. 171).

Volumul pe care l-am prezentat, o premieră prin problematica abordată, reprezintă fără îndoială o apariție valoroasă în istoriografia noastră. În momentul în care raporturile României socialiste cu Statele Unite ale Americii se extind pe multiple planuri, se simțea nevoia unei lucrări care să reconstituie istoricul relațiilor româno-americane. În acest context, fără îndoială că volumul lui Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu se cere a fi continuat, având marele merit de a fi deschis drumul.

Documentația bogată, în bună parte inedită, mai ales prin utilizarea surselor de arhivă americane, precum și stilul clar, contribuie în egală măsură la evidențierea importanței lucrării. Desigur, la aceasta ar fi contribuit și un capitol final de concluzii, pe care le regretăm, privind principalele caracteristici și direcții ale începuturilor și desigur ale antecedentelor relațiilor româno-americane până în 1859. Cu toate acestea, observația este minoră și nu ne împiedică a ne reafirma convingerea că ne aflăm în fața unei lucrări meritorii, apariție remarcabilă în istoriografia noastră.

Nicolae Dascălu

JACQUES DE LAUNAY, *Titulescu et l'Europe*, Byblos, Suisse, 1976, 196 p.

Istoricul Jacques de Launay, cunoscut prin lucrările *Marile controverse ale istoriei, De Gaulle și Franța sa, Ultimele zile ale nazismului, Istoria secretă* apărută și în limba română, ne prezintă de această dată monografia „*Titulescu și Europa*”.

În cele aproape 200 pagini, autorul înfățișează liniile generale ale concepției lui Titulescu asupra securității europene în contextul securității generale și se oprește asupra momentelor principale ale activității marelui jurist, diplomat și om politic român.

Lucrarea începe cu un reușit portret psihicopolitic al lui Nicolae Titulescu, relevând bogăția de însușiri spirituale, temperamentul său viu, neastîmpărat, inteligența neobișnuită, marea capacitate de abstractizare și generalizare a faptelor și fenomenelor majore ale realităților internaționale ale timpului său, de sondare cu îndrăzneală și clarviziune a viitorului.

Inteligența, vasta sa cultură juridică, temeinica cunoaștere a problemelor politico-diplomatice și economico-financiare ale epocii sale au permis ca timp de peste două decenii

să influențeze în mod hotărâtor politica externă a țării și să-și aducă o neprețuită contribuție la actele de maximă rezonanță din istoria României moderne, vizând desăvârșirea și consolidarea unității naționale, apărarea integrității teritoriale, independenței și suveranității țării, combaterea revizionismului și fascismului.

Pentru asigurarea securității României și a vecinilor ei, pentru întărirea securității general-europene, autorul subliniază rolul și locul Micii Înțelegeri care, în concepția lui Nicolae Titulescu, reprezenta un acord regional de securitate în spiritul Pactului Societății Națiunilor menit să aere statu-quo-ul european, să bareze calea spre agresiune a forțelor revizioniste și fasciste.

Pactul de reorganizare a Micii Înțelegeri încheiat la 16 februarie 1933 la Geneva, la scurt timp după acapararea puterii de către naștiți în Germania, constituie o ripostă la adresa fascismului, un semnal de alarmă dat în Europa, fiind indisolubil legat de numele și meritele activității lui Nicolae Titulescu.

Înțelegerea Balcanică — la a cărei creare și consolidare Nicolae Titulescu și-a adus o contribuție de prim rang — era de asemenea menită să faciliteze apropierea și colaborarea între statele balcanice, să mențină statu-quo-ul teritorial consacrat prin tratatele de pace, să garanteze liniștea și stabilitatea în această regiune a Europei.

Nicolae Titulescu subliniază în repetate rânduri trăsăturile comune din istoria și dezvoltarea statelor din Balcani, relevând că, pe lângă afinități culturale, de limbă, tradiții, obiceiuri etc., le sînt proprii interese similare de ordin economic, politic și social care determină cooperarea dintre ele în consolidarea edificării păcii și securității, în valorificarea potențialului creator al acestor popoare. Aceste aprecieri își păstrează deplina valabilitate și în prezent.

Referindu-se pe larg la istoricul raporturilor româno-sovietice din perioada interbelică, autorul relevă aportul remarcabil al lui Nicolae Titulescu la îmbunătățirea relațiilor României cu statul sovietic, concretizate în aderarea celor două țări la Pactul Briand-Kellogg care interzicea războiul ca mijloc de soluționare a diferendelor dintre state, elaborarea convențiilor pentru definirea agresorului, intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, restabilirea relațiilor diplomatice, în anul 1934 și negocierile purtate cu M. Litvinov pentru încheierea unui pact de asistență mutuală între România și Uniunea Sovietică, la Montreux, act adoptat și parafat de către cei doi miniștri la 21 iulie 1936.

Opera lui Nicolae Titulescu de normalizare deplină și definitivă a raporturilor româno-sovietice prin consacarea drepturilor legitime ale României a fost împiedicată de politica reacționară, antinațională, a camarilei care la 29 august 1936 l-a înlăturat din guvern.

S-a pierdut, astfel, încă un moment favorabil prin care România putea dobîndi sub forma unui tratat bilateral cu Uniunea Sovietică îmbunătățirea relațiilor dintre cele două țări.

Odiseea Pactului celor patru puteri este pe larg înfățișată de autor, subliniindu-se rolul jucat de diplomația română, de Nicolae Titulescu personal, în dejucarea manevrelor celor care prin intermediul acestui pact tindeau să instaurze directoratul unor mari puteri în problemele europene și mondiale, să stimuleze tendințele revizioniste, încălcînd astfel drepturile și interesele vitale ale statelor mici și mijlocii.

Din întreg conținutul cărții se degajă cu pregnanță sistematica preocupare a lui Nicolae Titulescu de a întări Societatea Națiunilor, de a spori eficiența acțiunilor și prestigiul ei în lume. Toate inițiativele politice, diplomatice, juridice, economico-financiare, insti-

tuționale etc. ale statelor trebuiau — în concepția ministrului român — să corespundă spîritului Pactului Societății Națiunilor și să consolideze pacea pentru toate statele și popoarele. El a demascat politica și acțiunile agresive ale statelor fasciste și revizioniste, chemînd toate țările comunității internaționale să-și unească eforturile pentru salvagardarea păcii pînă nu va fi prea tîrziu, să bareze calea forțelor agresiunii și războiului, să se respecte dreptul internațional care — în viziunea sa — constituia pavăza tuturor, îndeosebi a țărilor mici. Cînd a combătut agresiunea Japoniei împotriva Chinei, remilitarizarea zonei renane și încălcarea Tratatului de la Locarno de către Germania nazistă, agresiunea Italiei împotriva Etiopiei, el a dat expresie imperativelor indivizibilității păcii, apărării păcii prin mijloace de drept, condamînd folosirea forței în relațiile internaționale, politica faptului împlinit care repudiază dreptul. În lupta împotriva agresiunii, pentru pace traică și securitate internațională, el înțelegea să acționeze concertat, să asocieze politica externă a României cu cea a statelor cu care avem interese comune, de la național prin regional, la universal.

Sistemul construit de el pentru a menține securitatea României și a aliaților ei trebuia să acționeze cu suplete, să țină seama de realități, să fie permanent consolidat și extins, să se amplifice și suprapună alianțele și acordurile care, în momentele de criză și tensiune, urmau să-și demonstreze eficacitatea. Or, după înlăturarea sa de la conducerea politicii externe a țării, cu toate eforturile făcute de guvernanții României din acea epocă, aceștia nu au reușit să consolideze moștenirea titulesciană, să sporească vitalitatea și supletea instrumentelor juridice la care el lucrase cu pasiune și devotament, să asocieze toate statele interesate în menținerea statu-quo-ului teritorial.

Numeroasele concesiuni făcute Germaniei naziste de cercurile guvernante anglo-franceze, au stimulat poftele agresorilor, au condus la catastrofă, la rapida zdrobire a Franței și a aliaților ei, la spiora pericoului de invadare a Angliei de către Wehrmacht și la izolarea României. Franța, Anglia și îndeosebi Uniunea Sovietică au trebuit să plătească un greu tribut de sînge pentru a înfrînge fascismul. Succesele coaliției antifasciste au fost doblîndite cu grele jertfe prin risipirea de vieți omenești, cum remarcase pe bună dreptate Titulescu.

Încheierea pactului româno-sovietic vizînd facilitarea trecerii Armatei Roșii pe teritoriul nostru pentru a sprijini Cehoslovacia, întărirea alianțelor Franței și Micii Înțelegeri și cu Uniunea Sovietică, poate ar fi „evitat Mîn-

chenul" (p. 167) și ar fi facilitat realizarea apropierei și alianței militare anglo-franco-sovietice din vara anului 1939, respingerea de către U.R.S.S. a ofertelor germane de încheiere a unui pact de neagresiune — conchide autorul — îndreptînd astfel Europa și omeniarea pe alte căi și alternative care ar fi putut determina pe Hitler să renunțe la război.

În concluzie, autorul sintetizează ideile directoare ale concepției lui Nicolae Titulescu cu privire la consolidarea păcii și securității internaționale, a securității europene, astfel: indivizibilitatea păcii; definirea simplă și precisă a agresiunii; evitarea împărțirii lumii, a Europei în special, în blocuri militaropolitice ostile; o largă colaborare economică între țările din răsăritul și apusul Europei, în condițiile realizării dezarmării generale.

Autorul cărții relevă, pe bună dreptate, că aceste idei diriguitoare constituie „testamentul politic" (p. 168) al lui Nicolae Titulescu lăsat moștenire posterității și constituie temelia securității general-europene.

Trebuie subliniat că Nicolae Titulescu concepea o Europă unită, alcătuită din entități naționale, din state suverane, egale în drepturi, indiferent de mărimea sau sistemul social-politic din care făceau parte. Raporturile dintre statele europene și dintre acestea și alte țări situate pe alte continente, considera că trebuie întemeiate pe forța dreptului și justiției internaționale, pe încredere, folosirea forței și amenințarea cu forța fiind interzise de tratatele și acordurile în vigoare. Unitatea

și securitatea Europei în concepția sa excludea orice hegemonie a unora sau altora dintre statele continentului și implica o largă colaborare și cooperare dintre țările europene cu cele situate pe alte continente, astfel încît potențele materiale și spirituale ale statelor bătrînului continent, forța creatoare a civilizației europene, să servească progresul întregii umanități.

Securitatea europeană pentru a cărei edificare a militat cu clarviziune și competență Nicolae Titulescu în epoca interbelică și-a găsit consacrarea în Actul final al Conferinței de la Helsinki și în acțiunile coordonate de statele europene și ale altor țări, menite să facă din leagănul civilizației mondiale, din vulcanul spiritualității umane, un continent al păcii și cooperării reciproc avantajoase.

România socialistă, credincioasă imperativelor menținerii și consolidării păcii, tradițiilor înaintate, în politica sa externă a acționat și militează cu perseverență pentru edificarea unei securități reale și eficiente pentru toate popoarele, pentru excluderea forței și amenințării cu forța din relațiile dintre state, pentru crearea unei Europe a păcii, cooperării și prieteniei dintre națiuni.

Unele aprecieri și concluzii ale autorului lucrării sînt susceptibile de critici și interpretări. Cu toate acestea monografia *Titulescu et l'Europe* reprezintă o reușită prezentare a liniilor directoare ale concepției titulesciene cu privire la securitatea europeană.

Ion C. Grecescu

DANIEL REICHEL, *Davout et l'art de la guerre*, Centre d'histoire et de prospective militaires, Delachaux & Niestlé S. A., Neuchâtel (Suisse), Paris, 1975, 438 p. *

În peregrinările sale prin Franța primilor ani de domnie a lui Louis-Philippe I, venind vorba de Davout, Henri Beyle reliefa „curajul calm și nobil" ¹ al mareșalului napoleonic pe care Stendhal îl apropia în această privință cu Turenne.

Calificativele exprimă de fapt opinia generală asupra lui Davout, ele nu explică însă sursa internă a curajului său. Cartea colonelului de stat major elvețian Daniel Reichel — șeful Bibliotecii militare federale din Berna, conferențiar la secția de științe militare a Școlii politehnice federale din Zürich — își propune o cercetare în această direcție.

Cu alt prilej Stendhal, ofițer de intendanță al primului imperiu, socotea pe Davout „un om

mare căruia nu i s-a făcut plină acum dreptate" ². Era aici un motiv în plus pentru colonelul Reichel de a întreprinde investigația sa.

★

Ceea ce impresionează de la început pe cititorul lucrării lui Daniel Reichel este bogăția informației; imaginile, faptele, analizele de situații, caracterizările oamenilor se susțin printr-o documentație care înmănunchiază, alături de lucrările editate, numeroase manuscrise, documente din arhivele publice sau ale descendenților mareșalului. Istoric militar prin excelență, colonelul Reichel nu omite consultarea izvoarelor cartografice și, ceea ce este esențial în profesiunea sa, reconstituirea isto-

* Trimiterile din text se fac la paginile lucrării recenzate.

¹ Stendhal, *Memoriile unui turist*, vol. I, București, 1976, p. 39.

² *Ibidem*, *Mémoires sur Napoléon*, Editions de Paris, f.a., p. 262, n. 1.

riei pe teren, în Burgundia, Flandra, Bavaria, Polonia.

Prima parte a lucrării este consacrată mediului general și familial, formației școlare a lui Louis d'Avout. Familia originară din Auxerre (Yonne, Burgundia), a cărei descendență poate fi urmărită din secolul al XIV-lea, a avut o adevărată vocație și continuitate în meseria armelor.

Este interesant de remarcat, în legătură cu viața și cariera lui Nicolas d'Avout (1645—1723), străbunicul marelui, dănuirea în Burgundia până la finele secolului al XVII-lea (1690) a chemării la oaste prin sistemul arriere-banului feudal, sistem la care în restul Franței se renunțase în timpul războiului cu Olanda (1672—1678). În această privință există o concordanță cu situații din țările române: aici sistemul datoriei militare față de domnie izvorînd din posesiunea pământului dispare treptat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea.³

După registrele de botezuri ale parohiei Annoux, Louis-Nicolas d'Avout s-a născut la 10 mai 1770 ca fiu al lui Jean-François, locotenent în regimentul Royal-Champagne și al Françoise-Adélaïdei Minard de Velars. Tatăl și unchiul fiind militari, nu este de mirare predilecția tînărului Louis-Nicolas pentru bogat ilustrata Istorie a lui Josephus Flavius, în ediția lui Arnauld d'Andilly, Amsterdam, 1681. Prin gravurile ei tratînd bătăliile antichității în maniera secolului al XVII-lea, cu careuri de lăncieri, ea a avut un important rol didactic pentru formația militară a multor gentilomi francezi în ultimul veac al Vechiului Regim (p. 52).

Între 1780—1785 Davout, orfan de tată, a urmat cursurile Școlii regale militare din Auxerre, apoi, între 1785—1787, a celei din Paris. Urîindu-i pașii, autorul ne dă imaginea programului de învățămînt din școlile militare introdus de contele Claude-Louis de Saint-Germain, (1707—1778) reorganizatorul armatei lui Ludovic al XVI-lea, sistem încredințat spre aplicare erudiților benedictini ai congregației de la Saint-Maur. Regimul de viață înapus elevilor era merit să-i obișnuiască privațiunilor vieții ostășești, să le dea cunoș-

tințele necesare de istorie militară, tactică, fortificație, geografie militară, drept public, statistică economico-politică, desen, limbi — franceza, engleza, germana și latina — religie, muzică, dans. Nulipseau din program sporturile și exercițiile militare, scrima, echitația. Dar scopul contelui de Saint-Germain și a prețioșilor auxiliari benedictini era în concepția raționalismului francez să dea elevilor „o metodă sigură” (p. 60). Trebuie menționat că elevii săraci, Davout de exemplu, ai școlilor militare ale Vechiului Regim erau bursieri ai regelui.

La 19 februarie 1788 în pragul Revoluției, Louis d'Avout părăsește școala militară cu rangul de sublocotenent. Concluzia lui Daniel Reichel la capătul analizei formării școlare a lui Davout este că sistemul contelui de Saint Germain, al Vechiului Regim, — de care profitase și Napoleon Buonaparte * la Brienne — „i-a transmis lui și unei mîni de tineri ofițeri ceea ce el avea mai bun, rigoarea, metoda, stilul” (p. 87).

A doua parte a bibliografiei este consacrată activității militare și politice a lui Davout din timpul Revoluției pînă la bătaia de la Auerstadt (1806). Conținutul depășește însă ceea ce titlul anunța: avem o adevărată frescă a istoriei militare a acestor ani văzută de și prin Davout.

Încadrat în regimentul de cavalerie Royal-Champagne, conform tradiției familiale, Davout parcurge după prescripțiile regulamentare gradele de la cel de simplu cavaler pînă la acela de șef al companiei Montigny. Descrierea instrucției tînărului ofițer ocazională colonelului Reichel o analiză critică a regulamentului serviciului de campanie al cavaleriei franceze din 1788 a cărui turnură defensivă, prudentă, este relevantă în contradicție cu caracterul armeei căreia îi era destinat. Explicația faptului — paradoxal dacă se ține cont de rolul generalului de conte de Guibert în Consiliul de război — se datorește după Daniel Reichel necesității menajării cavaleriei franceze inferioară ca efective celei prusace și austriace (p. 99—100). Din această stare de lucruri incompatibilă cu avîntul tînărului Davout ar rezulta criza lăuntrică, orientarea preocupărilor sale spre lecturi din Voltaire și Jean-Jacques Rousseau. Ele îl vor conduce la atitudini revoluționare, de pildă situaarea sa alături de soldați împotriva ofițerilor regimentului său în 1790.

Între timp evenimentele se precipitaseră. Armata Vechiului Regim, între care regimentul Royal-Champagne, avea de luptat pe două fronturi, împotriva fenomenului de disoluție

* Este propria sa ortografiere în această etapă.

³ În Transilvania ultima recrutare pe baza manselor și a „insurecției” nobiliare se produce în timpul războiului de succesiune la tronul Austriei (1740—1748), dar în acest caz recruții erau vărsați regimentelor armatei regulate Habsburgice (vezi Sergiu Iosipescu, Victor Eskenasy, *Schiță a structurilor militare medievale din țările române*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, 1977, sub tipar).

internă datorat crizei revoluționare și, pe de altă parte, împotriva jefuitorilor, tilharilor și agenților provocatori, mulți în solda ducelui Philippe d'Orléans, care profitau de situație (p. 103—104). După o perioadă de speranțe în succesul unei modernizări prin reforme menite să asigure ameliorarea traiului soldaților, ocuparea funcțiilor de conducere de ofițeri ne-nobili și posibilitatea subofițerilor de a promova în grad, criza se dezlănțuie în 1790.

Davout instigat de ideile revoluționare comunică lui Camille Desmoulins revendicările patrioților spre a le publica în jurnalul său și a le comunica lui Mirabeau. Este, împreună cu câțiva subofițeri și soldați, în fruntea comitetului de confederare al regimentului său cu garda națională locală, participă activ la reuniunile clubului revoluționar din Hesdin. În fine, în iulie—august 1790 participă la ședințele clubului iacobin și dă ample informații lui Robespierre asupra situației regimentului său, folositoare acțiunii politice a acestuia (p. 125—129). Revenit la regimentul său la 18 august, mult după expirarea permisiiei sale, Davout a fost arestat și încarcerat la Arras, concomitent cu licențierea a 36 subofițeri și soldați. Prin intervenții la Paris, Davout a fost curând eliberat retrăgându-se la Raviers, reședința mamei sale.

Spre a rezuma situația generală a armatei franceze în 1789—1790 colonelul Reichel apreciază că stînga și-a ales un obiectiv precis urmărit cu perseverență, prezentat limpede maselor sub formula distrugerii aristocraților prin violență; dreapta și puterea regulă au adoptat o atitudine defensivă, acționînd intermitent și fără violență, centrul a asistat pasiv, preocupat doar de crearea cadrului monarhiei constituționale (p. 126). Elementele de stînga, Dubois-Crancé, Robespierre, au reușit să domine încercările de rezistență ale ministrului de război La Tour du Pin și să submineze puternic armata regală. Autorul schițează aici și politica ducelui d'Orléans, vărul regelui, care finanțase acțiunea stîngii revoluționare, fără a o putea totuși controla: el este inițiatorul primului val de insurecții militare din aprilie 1790 (p. 142).

Problema care se pune acum în istoria militară a Revoluției franceze și cu care Davout ajunge să fie confruntat este aceea a reconstituirii unei forțe armate. Este cazul să menționăm în această privință unele nuanțări contradictorii ale lucrării. Astfel se apreciază că în aprilie 1790 în toată Franța era în curs o acțiune ce tindea la crearea unei armate naționale (p. 144, 148), dar totodată se consideră că dată fiind lipsa unei amenințări externe, „în planul politicii interne, nici un partid (poate cu excepția celui al lui La Fayette) nu are cu adevărat interesul să

întărească o armată care s-ar putea întoarce împotriva sa” (p. 149).

În anul 1791 războiul conturîndu-se la orizont a început acțiunea de creare a trupelor de voluntari (p. 154—155). La 22 septembrie 1791 voluntarii din Yonne s-au adunat la Auxerre și Davout a fost ales locotenent-colonel secund al batalionului al 3-lea.

Contextul general politic al acestui eveniment local a fost succint redat de colonelul Reichel prin intermediul unuia din tabelele cronologice care dezvăluie aspecte ale mecanismului intern, militar al revoluției. În primăvara lui 1791 Adunarea Constituantă a suprimat milițiile și regimentele provinciale (60.000 ostași), trupe instruite. În iulie, prin înțelegerea secretă între Marat, Camille Desmoulins, Brissot, Dumont, Clavière „statul major” orléanist și-a recuștigat creditul și a militat pentru instalarea unui tribun militar. Crearea batalioanelor de voluntari naționali s-a făcut în mijlocul penuriei materialului și echipamentului, a unei stări generale de dezordine, cu o criminalitate ridicată; logistica era aproape nulă iar entuziasmul nu ținea decît parțial locul disciplinei; Franța, țară cu 24 milioane locuitori reușea cu greu să întrețină o armată de 100.000 oameni. În privința purtării războiului atît extrema dreaptă cît și stînga (direcția Robespierre) au evitat întărirea armatei, prima sperînd victoria austriacă, cea de-a doua temîndu-se de dictatura militară (p. 156—159).

La 20 aprilie 1792, Ludovic XVI s-a prezentat în fața Adunării Legislative cu declarația de război contra Sfîntului Imperiu romano-german: „el a propus războiul cu aceeași intonație cu care ar fi decis decretul cel mai puțin important de pe lume” (Doamna de Stael)⁴. Folosind premisele documentare prezentate de colonelul Reichel, o precizare se impune în legătură cu atitudinea regelui. Față de atitudinea Marici Antoaneta, care se confundă cu aceea a extremei dreapta, amintită mai sus, Ludovic al XVI-lea ar fi putut împărtăși, măcar momentan, opinia lui La Fayette potrivit căreia războiul extern ar fi creat unitatea francezilor.

Cerectînd în continuare tabelele cronologice stabilite de autor se poate evidenția resortul intern al „zilelor” de 10 august 1792 și 2-6 septembrie: spre a crea forța de șoc Danton a apelat la federații din Marsilia, a recenzat secțiunile capitalei, creînd o soldă pentru cetățenii săraci capabili să lupte. În condițiile invaziei pruso-austriace și a masacrelor din septembrie Marat a lansat campania sa pentru chemarea lui Philippe-Egalité (ducele d'Orléans) la cîrma statului francez (p. 158—159).

⁴ Apud Joseph Reinach, Franța, Paris, 1921, p. 266.

Din punctul de vedere tactic și strategic, începutul războiului reprezintă un adevărat laborator experimental. La Fayette a încercat introducerea instrucției ostașilor pentru acțiunea în tiraliori, după modelul războiului de independență al coloniilor americane, iar Doumuriez, comandantul armatei de nord, a conceput planul unui atac rapid, fără prea multă metodă, asupra Țărilor de Jos austriace. Preluarea principalei conduceri militare de acesta a determinat trecerea lui La Fayette la austrieci *. Victorios la Jemappes (6 noiembrie 1792) noul comandant șef a plănuit un marș asupra Parisului spre a susține pe girondini: ca răspuns, iacobinii i-au tăiat liniile de subzistență; la 18 martie 1793 Doumuriez a fost înfrânt de austrieci la Neerwinden.

Spre a-și realiza planul marșului asupra Parisului, generalul Doumuriez a negociat cu austriecii stabilirea unei linii de demarcație pe frontiera franco-belgiană. În cursul deplasărilor sale pentru noua dizlocare a trupelor care-i erau credincioase în vederea îndeplinirii planului, Doumuriez și escorta sa au fost atacați la 4 aprilie 1793 de batalionul lui Davout și în fața pericolului de a fi arestați de acesta au trecut peste Escaut la austrieci (p. 179—182).

După atenta investigație a surselor Daniel Reichel conchide că acțiunea batalionului 3 — Yonne (Davout), de o mare importanță pentru consolidarea dictaturii iacobine reprezintă un mare succes al serviciului ei de informații din care făceau parte generalul Pille, Delmas, Guyton-Morveau și Louis Davout (p. 185).

Abordând această etapă a vieții și activității lui Davout, Reichel remarcă influența favorabilă pe care a avut-o prezența în posturi de conducere, la Comitetul Salvării publice, ca reprezentanți ai poporului, la Ministerul de Război, a coregionalilor săi burgunzi — Guyton—Morveau, Bourbotte, Turreau, Pille (p. 194). General adjunct (șef de brigadă) în Vendée-a în iulie 1793, Davout se face cunoscut prin singele rece și prezența de spirit care-i aduc gradul de general de divizie, la 30 iulie, și transferul în armata de Nord. Avertizat despre pregătirea unui decret care excludea din armată pe orice fost nobil, generalul Davout demisionează pentru a nu cădea sub incidența legii, refuzând totodată, în semn de protest gradul de general (p. 194—196).

Intervalul de timp august 1793—august 1794, de retragere a lui Davout la castelul mamei sale din Ravières, este pentru colonelul Reichel ocazia unei succinte prezentări a situației interne din departamentul Yonne sub dictatura iacobină. Cumpărătorii bunurilor

* Aceștia îl vor întemnița pentru cîteva ani la Olmütz (Olomouc).

naționale vindeau fără socoteală lemnul pădurilor, multe pămînturi sechestrate rămîneau nelnsămîntate, legea asupra suspecților per-mitea adesea răfuielei pentru socoteli vechi. S-au făcut schimburi factive de proprietăți — la care se pretează și mama lui Davout — pentru împiedicarea confiscării pămînturilor unor nobili. Prin Vincent, Billaud-Varennes, Collot d'Herbois, hebertiștii au procedat — pînă la zdrobirea lor de Robespierre (13 martie 1794)— la epurarea biroului Ministerului de război și a armatei de nobili, „flagelul umanității” după expresia lui „Père Duchesne” * (p. 197—200).

Arestat o clipă împreună cu mama sa, Davout a fost eliberat cînd, prin intervenția amicilor săi iacobini **, convenționalul Turreau, judecătorul la tribunalul revoluționar, chirurgul Forestier, Pille, Dubois-Crancé, la 21 septembrie 1794 a fost numit general de brigadă în armata de vest. La cererea sa expresă tînărul general a obținut decizia Comitetului Salvării Publice de numire a sa în armata Moselle-ii (p. 202—205). La un examen atent al mobilelor demisiei din armată, al acestei cereri de transfer, a datelor prezentate de Daniel Reichel, sînt tentat să cred că teatrul de operații din Vendée-a îi displăcea lui Davout, lăsîndu-i o amintire profundă.

La armata de nord operînd în zona Luxemburg împotriva imperialilor austrieci, Davout a constatat progresele artei militare franceze: ordinele de luptă ajunseseră să prescrie adevărate manevre în locul vechilor mișcări și ciocniri; de la primele lupte ale voluntarilor cu aspect de simple încercări de mică importanță s-a trecut la complicate evoluții pe teren (p. 208—209, pl. dintre p. 192 și 193).

Este de reamîncat că în fața trupelor comandate de Davout s-au aflat sub comandă arhiducelui Carol și a feldmaresalului Clerfayt ***, unități din armata Sfîntului Imperiu romano-german recrutate și de pe teritoriul marelui principat al Transilvaniei și Banatului. Ecouri ale bătăliilor pentru Țările de Jos austriace, a participării românești, se regăsesc în cronică protopopului Nicolae Stoica de Hațeg.

După cum vededeste Daniel Reichel, una dintre direcțiile principale ale activității de comandă a lui Davout o constituie organizarea sistemului de obținere a informațiilor militare. În acest scop generalul era în legătură cu așa numitul „Cabinet topografic și istoric” al

* Ziarul lui Hebert era subvenționat de ministrul de război și distribuit trupei (p. 195).

** Trebuie precizat că la 9 Thermidor au fost înlăturați doar principalii Robespierre-iști, nu toți.

*** Acesta comandase armata imperială austriacă din Banat în a doua parte a războiului cu Imperiul otoman (1789—1790).

Comitetului salvării publice, devenit un fel de „Birou 2” al armatei republicane. Cele mai precise informații referitoare la armata austriacă de care beneficia Armata Rinului și deci Davout, proveneau de la ambasada Republicii franceze la Berna, al cărui prim-secretar interpret, Bacher, conducea de fapt una dintre principalele rețele de spionaj, preocupată de armata imperială austriacă și activitatea emigranților (p. 211, 232—233). Am insistat asupra acestui aspect intruct el are o legătură cu istoria țării române. În 1811, același Bacher, baron al Imperiului, aflat la Legatia Franței pe lângă principii Confederației Rinului culege informații despre situația Moldovei și Țării Românești sub ocupația rusă⁵.

Urmărind mai departe viața lui Davout, colonelul Reichel plasează în mai—iunie 1795 orientarea cu predilecție militară a acestuia și îndepărtarea sa de politică, odată cu eșecul insurecției din 1 prairial (20 mai) a „ultimilor republicani”, Bourbotte, Romme, Maure etc., mulți dintre ei prieteni apropiați ai generalului. Asupra desfășurării acestor evenimente, pe baza datelor lucrării lui J. Cobb (*Terreur et subsistances, 1793—1795*, Paris, 1965), autorul relevă rolul luptei dintre polițiile rivale: a Comitetului siguranței generale și Comitetul salvării publice. După 9 Thermidor Bourbotte, Romme au comis greșeala de a încerca înlocuirea Comitetului Siguranței generale cu o comisie extraordinară, încercare care le-a fost fatală (p. 217).

Revenind asupra carierei lui Davout, Daniel Reichel își urmează erolul în luptele cu austrieții lui Würmser, insistând în mod deosebit asupra apărării franceze a cetății asediate Mannheim (octombrie—noiembrie 1795) (p. 230—242). Este prilejul unei atente analize a gândirii militare a lui Davout. Ea se poate rezuma în câteva idei generale: diletantismul în conducerea trupelor nu poate fi compensat de bravura personală (p. 235), de aici necesitatea unui șef dotat cu o vedere de ansamblu și cu știința luptei inter-arme, preocupat de perfectă cunoaștere a inamicului — ideea sa preferată, a informațiilor militare.

În planul cărții lui Daniel Reichel capitoul al VI-lea „L'Etude de l'Histoire militaire” (fin 1795—mai 1796) constituie un reper important deschițător de noi orizonturi. Aici autorul relevă efectele studiului de către Davout a operei cavalerului Charles de Folard (1669—1751). Această asimilare prezintă un deosebit interes. Mai întâi opera lui Folard — înnoirea artei războiului în secolul al XVIII-lea

pornește de la premisele unei cercetări de istorie militară: a scrierilor lui Polybios. Davout a parcurs această operă a antichității clasice condus de Folard prin admirabilele-i comentarii și exemplificări referitoare la campaniile de la finele veacului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea. Așadar, formația teoretică a lui Davout beneficiază de o dublă asimilare, relevând cu atât mai mult însemnătatea formativă a studiilor de istorie militară. De acum și până la punctul culminant al cărții — bătălia de la Auerstadt, care consacra genul militar al lui Davout — colonelul Reichel urmărește activitatea eroului său în raport cu monumentală operă a lui Folard. În armata Rinului (iunie 1796—aprilie 1797) Davout, aflat în poziție subalternă, a făcut practica luptei inter-arme ca apoi, în Egipt, (mai 1798—februarie 1800) mai puțin dependent, să se formeze sub raport operativ. Totodată Davout a reluat activitatea în serviciile de informații ale armatei (p. 273), pentru a ajunge, alături de Savary, în jurul anului 1800, în poliția personală a generalului Napoléon Bonaparte (p. 294—296). Conform importanței acordate de Primul consul relațiilor de familie — impecabil studiate de Frédéric Masson — devotatului Davout i s-a oferit mîna lui Aimée, sora generalului Leclerc, soțul Paulinei Bonaparte.

Numit comandant șef al taberei de la Bruges (august 1803) menită să amenințe Anglia, Davout a avut prilejul unei vaste experiențe logistice, instrucție și menținere a sănătății trupelor aflate sub comanda sa. Meritele sale în aceste domenii delicate ale artei militare, precum și atașamentul față de Napoléon i-au adus lui Davout înălțarea la demnitatea de mareșal al Imperiului (19 mai 1804).

În sfîrșit momentul crucial al cărții vieții lui Davout: bătălia de la Auerstadt din 14 octombrie 1806, în care armata principală a regelui Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei (șef de stat major, colonelul von Scharnhorst) a fost zdrobită de francezii sub conducerea lui Davout. Nu este desigur locul aici al unui rezumat măcar al reconstituirii bătăliei făcută de colonelul Daniel Reichel. Voi sublinia numai metoda, perfect stăpînită de autor, a unei analize largi, susținută — ceea ce se uită adesea — pe surse provenind din ambele tabere, precum și grija atentă pentru amănunt. Căci, remarcă Reichel, „istoria militară prezintă această particularitate: riscul de a falsifica atunci cînd vrei să o rezumi” (p. 354).

În chip de concluzie, biografia închinată lui Davout conține o a treia parte „La genèse d'une pensée opérative. Essai de synthèse”. Fie-mi încă permis să insist asupra părții sale finale. Chiar dacă nu am îmbrățișa pe de-a-între-

⁵ Cf. Sergiu Iosipescu, cap. XXII din *Istoria militară a poporului român*, vol. II (în manuscris); sursa Arh. St. București, Mf. Franța, r 69, vol. 13, c. 155 ș.u.

gul opinia autorului potrivit căreia istoria militară face parte integrantă din arta războiului (p. 406) și am include-o mai degrabă între ramurile specializate ale disciplinei istorice, căreia îi aparține prin metodele de cercetare, totuși sub raportul formativ educațional, aserțiunea se justifică. De aici temeinicia caldei pledoarit a autorului în favoarea valorii studiului istoriei militare și a capacității formative a acestuia.

Și nu putem încheia fără a ne exprima speranța unei apropiate reîntâlniri cu Davout ducele de Auerstadt și prinț de Eckmühl, mareșalul napoleonic⁶ în a doua parte a carierei sale (1807—1823), datorată strădaniilor colonelului Daniel Reichel.

Sergiu Iostescu

---

⁶ Interesantă este caracterizarea bunului cunoscător de oameni care a fost împăratul, făcută la Sfânta Elena, referitoare la Davout „care prin natura sa — spunea Napoleon I —

era un temperament polișt și decis” (*Correspondance de Napoléon I-er*, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, tome XXXII, Paris, 1870, p. 350).

* * * *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, t. XII (1975), 418 p.; t. XIII (1976), 479 p.

Continuând, din 1964, la un nivel calitativ superior, revista „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași se prezintă, an de an, cu sumare bogate, variate și echilibrate, înmănunchind studii și articole realizate de cercetători din Institut sau din afara lui. Tomul XII (1975) al Anuarului este deschis de editorialul *Perspective ale cercetării istorice în lumina Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român*, urmat de două articole aniversative: *Premise economice ale victoriei din 10 ianuarie 1475*, de V. Neamțu și *Împrejurările diplomației ale Unirii din 1600*, de D. Ciurea. Cel dintâi din aceste articole poate constitui începutul unei cercetări noi, sistematice, a bazei economice a puterii lui Ștefan cel Mare — dacă ne îngăduim acest împrumut al titlului unei binecunoscute lucrări mai vechi. Pe baza datelor furnizate de documentele medievale, coroborate cu rezultatele celor mai noi săpături arheologice, se urmărește nivelul de dezvoltare economică a Moldovei lui Ștefan, comerțul, producția meșteșugărească, de armament feudal, ca și importul de arme, mai ales din Polonia și Transilvania. Cel de-al doilea articol constituie o succintă punere în ecuație a factorilor care au circumscris acțiunea din 1599-1600 a lui Mihai Viteazul, care „a urmărit constant realizarea unei formații politice românești”, *restitutio Daciae*, supra-punând „unei arii geografice unitare o formație politică consistentă”. Mihai a acționat „fără asentimentul curții vieneze”; în schimb, „a avut asentimentul Porții în 1600”, fără ca paradoxal — să poată sta alături de Polonia hatmanului Zamoyski. Judecând lucrurile în epocă, nu s-ar putea, totuși, spune, că Movileștii s-au condus după o optică îngustă, urmărind doar interesele lor meschine. Între Ieremia și Mihai e doar o deosebire de înțelegere, atât a vremii lor, cât și a căilor de realizare a viitorului.

Urmărind *Clasificarea localităților urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea* după criterii demografice (p. 1—15), Ecaterina Negruți arată că, în Moldova dintre Carpați și Prut, în perioada respectivă, au

apărut 56 de noi așezări urbane, numărul total fiind de 81, împărțite în două tipuri: a) orașele vechi și b) localitățile semiurbane apărute în secolele XVIII—XIX. Clasificarea se face după recensământul rusesc din 1774, conдика liuzilor din 1803, statistica din 1832 și cea din 1859, ale căror date sînt expuse, în desfășurarea lor, în tabelul din anexă.

Rezultatele aplicării Legii minelor din 1924 în industria petrolului din România sînt discutate de Gh. Buzatu (p. 17—33). Inițiată și aplicată de partidul liberal în spiritul lozincii „prin noi înșine”, ea a dus, în perioada 1924—1928, la o sporire de 2,5 ori a producției și de peste 5 ori a exportului de produse petroliere. Legea urmărea „preîntîmpinarea acaparării resurselor petrolifere românești de către trusturile internaționale” (p. 24), încurajînd, în același timp, participarea „factorilor naționali la exploatarea resurselor naționale ale țiteiului” (p. 25); se urmărea, de asemenea, „stabilirea unei strînse corelații între exploatarea izvoarelor de energie (și în primul rînd a petrolului) și dezvoltarea tuturor factorilor economiei naționale” (p. 28), în strînsă legătură și cu „întărirea capacității de apărare națională” (p. 29), „valorificarea superioară a zăcămintelor miniere (inclusiv a celor de petrol)” (p. 30) ca și „apărarea intereselor economiei naționale pe piața internațională” (p. 32). Analizînd realizarea fiecărui din aceste puncte, autorul conchide că, deși nu s-a aplicat integral, din cauza opoziției marilor trusturi, legea minelor a avut „destule rezultate pozitive fără a fi corespuns, însă, pe deplin țelurilor stabilite de legiuitorul din 1924” (p. 33).

Cu rezultate confirmînd presupuneri mai vechi, dar în bună parte aducînd lucruri noi, Ion I. Solcanu înfățișează *Datarea ansamblului de pictură de la biserică Arbore*, referindu-se, în studiul de față (p. 35—53) doar la pictura interioară. Din reconstituirea atentă a celei însemnări a zugrăvului Dragoș Coman, rezultă că acesta a refăcut, în 1541, după dorința Anei, fiica lui Luca Arbure, pictura pe care „turcii cei răi au distrus-o”, desigur în toamna anului 1538. Autorul presupune că acei urmași ai lui Luca Arbure care au rămas

stăpînii satului au decupat frescele care nu fuseseră stricate de turci, iar mai apoi au restaurat pictura. Dragosin zugravul — sau, cum i s-a încetățenit numele, Dragoș Coman — a avut misiunea „să repună la loc portretele decupate la 1538, a căror stare permitea acest lucru, sau să repicteze pe un nou strat portretele martelate în mod irecuperabil de către turci” (p. 47). Din ultima categorie face parte tabloul votiv din naos. Studiind familia lui Luca Arbure, se conchide că tabloul inițial de aici — refăcut, pe suport nou, la 1541 — datează din 1503—1504. În chip firesc, aceasta rămîne și datarea întregului ansamblu de pictură interioară, ceea ce — arată autorul — „aruncă o nouă undă de lumină asupra artei moldovenesti de la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare și, mai ales, deschide o nouă perspectivă asupra datării picturii exterioare de la biserica Arbure” (p. 53).

Editarea și difuzarea cărții românești de istorie în perioada 1821—1848 constituie subiectul studiului (p. 57—73) semnat de V. Cristian. Pînă la 1821, *Istoria* lui Petru Maior fusese „singura lucrare publicată în limba română (...), scrisă de un român pentru români”. După acea dată, intelectualii entuziaști au căutat diferite căi spre a trezi interesul pentru cartea de istorie, văzînd în istorie o armă însemnată în lupta pentru emanciparea națională. Din analiza listelor de prenumerați, rezultă că interesul pentru istorie nu era limitat doar la boierii de diferite ranguri: între ei sînt și clerici, militari, neguțători, orășeni din toate trei țări cele locuite de români. Acest fapt a influențat favorabil evenimentele din 1848, cînd unele revendicări și-au aflat argumentarea în istorie, confirmînd, astfel, afirmația lui Bălcescu: „Istoria este cea dintîi carte a unei nații”.

Pe baza a numeroase documente de arhivă, Dumitru Vitcu cercetează *Condiția socială a rufetului în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 75—89). „Rufetașii” — lucrătorii minelor de sare — beneficiau, în schimbul muncii lor grele și primejdioase, de unele avantaje, scutiri de dări și corvezi, aveau monopolul vînzării de băuturi alcoolice, carne și pline în Tîrgul Oanei și, în plus, li se atribuiau, în preajma ocnelor, parcele pentru case. Deși confirmate de Regulamentul Organic în 1832, practic aceste privilegii au fost mereu diminuate, ceea ce a dus la înrăutățirea treptată a condițiilor de viață ale rufetașilor, adăugîndu-se corupția, abuzurile și dezinteresul total al autorităților, goana după profituri cît mai mari și, nu în cel mai mic grad, obligația de a participa la întreținerea armatelor de ocupație în 1848—1849 și 1854.

În studiul *Asemănări și deosebiri între programele economice ale partidelor politice*

burgheze din România (1922—1928) (p. 91—113), I. Saizu desprinde pozițiile adoptate de aceste partide — liberal, țărănesc (dr. Lupu și Mihalache), naționalist-democrat (Iorga), Liga Apărării Național-Creștine etc — față de problemele apărute în viața economică a României după Unirea din 1918. Deși țelul era, în esență, același, partidele respective propuneau soluții și căi diferite, în funcție de interesele clasei sau grupului ale căror emanații erau. În agricultură, industrie, transporturi, finanțe și comerț, fiecare partid venea cu ideile sale de reorganizare, administrare etc, multe din ele rămînînd literă moartă în programe, intrucît — după cum arată autorul — „prevederile nu aveau la bază, decît parțial, punctele cardinale ale legilor economice, ci reprezentau, în mare măsură, expresia transformării chestiunilor economice în chestiuni de partid” (p. 112—113).

Atitudinea opoziției față de politica economică a guvernului liberal, în legătură cu legea comercializării din 1924, este analizată în studiul (p. 115—132) semnat de I. Ciupercă. Elaborată de guvernul liberal I. I. C. Brătianu, legea avea ca scop sporirea beneficiilor întreprinderilor publice, încurajînd mai ales capitalul și munca autohtonă (conform aceleiași lozinci „prin noi înșine”). Întîmpinată cu ostilitate de către partidele din opoziție — care socoteau că legea avea ca menire satisfacerea doar a intereselor egoiste ale liberalilor și creșterea puterii economice a P.N.L., — inițiativa liberală a provocat aprige discuții. Confruntarea de opinii pe marginea proiectului — care, cu toate argumentele opoziției, a trecut prin Cameră și Senat, devenind lege — a dus la restructurări și în peisajul politic al vremii: Averescu transformîndu-se în succesor al liberalilor, Iorga și Argetoianu s-au aliat, formînd Partidul Naționalist al Poporului, iar din fuziunea Partidului Național Român (I. Maniu) cu Partidul Țărănesc (Mihalache, Lupu, Stere) s-a născut Partidul Național Țărănesc.

D. Șandru cercetează *Rolul Creditului Național Agricol în finanțarea agriculturii românești* (p. 133—142). Este vorba de activitatea Institutului Național de Credit Agricol — instituție întemeiată de guvernul liberal Tătărescu în 1937, pentru a pune la dispoziția proprietarilor de terenuri agricole cuprinse între 0,5 și 50 ha creditele necesare redresării agriculturii — transformat în 1938 în Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole, devenind, în 1940, Creditul Național Agricol. Deși creată pentru a sprijini proprietatea mică și mijlocie, această instituție a ajuns să fie mai ales creditoarea marilor proprietari, fără să-și atingă țelul și fără să contribuie decisiv la progresul agriculturii românești.

Continuând preocupări mai vechi, A. Karetchi și L. Eșanu înfățișează tratamentul aplicat unor *Demnitari polonezi refugiați în România la începutul celui de-al doilea război mondial* (p. 145—163); se știe că în septembrie 1939, când Germania hitleristă a invadat Polonia, președintele acestei țări, Ignacy Mosciski, mareșalul Eduard Rydz Smigly și Intregul guvern polon au găsit pe pământul României nu numai un adăpost și o caldă ospitalitate, ci întreaga înțelegere și compasiune față de catastrofa care lovide țara vecină și prietenă. Pe baza a numeroase documente de arhivă, autorii ajung la concluzia că — în ciuda amenințărilor germane — demnitarii poloni nu au fost, propriu-zis, internați.

Două contribuții la istoria lui Vasile vodă Lupu semnează D. Ciurea și Const. A. Stoide. În primul articol este urmărită *Situația social-economică a Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu* (p. 165—170), cu amănunte interesante, extrase din izvoare diverse, și cu sugestii prețioase pentru studiile viitoare. În al doilea articol, se aduc *Date noi cu privire la relațiile de după 1653 dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan* (p. 171—176), pe marginea unui interesant document emis de Gheorghe vodă Duca la 1 octombrie 1669, cu știri și despre familia fostului domn, dar și despre ctitoria lui Gheorghe Ștefan de la Cașin și despre rolul logofătului Contăș în relațiile dintre cei doi.

Amănunte despre *Conștiința națională a românilor bucovineni* aduce I. Dîldală, într-un scurt articol (p. 177—186); principalele căi pentru a menține viu spiritul național erau cele oferite de diversele activități culturale. L. Boicu puietează câteva chestiuni esențiale privitoare la *Raporturile româno-polone în timpul revoluției de la 1848—1849 în context internațional* (p. 187—191); se subliniază faptul că revoluționarii poloni „avansau nu numai ideea unirii celor două principate într-un stat independent (...), ci și pe cea a reunirii tuturor provinciilor românești” (p. 190). Cincizeci de *Scrieri și discursuri uitate ale lui Mihail Kogălnicanu*, semnalate și comentate de Constantin C. Angelescu, sporesc bibliografia marelui om de stat (p. 194—203). Dumitru D. Rusu prezintă noi informații *Cu privire la aplicarea legii asigurărilor muncitorești din 1912 în porturi* (p. 205—211), lege care, de altminteri, datorită unor lacune, nu a adus nici o ameliorare condițiilor de muncă ale lucrătorilor portuari. Ion Agrigoroaiei înfățișează (p. 213—218) principalele aspecte *Din activitatea Partidului Socialist pentru democratizarea vieții politice românești (1918—1921)*, punând în evidență poziția înaintată a programului electoral al Partidului Socialist, a militanților

socialiști, consecvența cu care aceștia au urmărit democratizarea reală a țării. Cu bogată informație de arhivă, Valeriu Florin Dobrinescu prezintă greutățile pe care le-a avut de împlinit, în perioada 1944—1947, industria extractivă din Moldova, grav dezorganizată atât de exploatările neraționale din perioada anterioară, cât și de bombardamente (*Cu privire la industria extractivă din Moldova în anii 1944—1947*, p. 219—228).

La rubrica *Documente*, Leon Șimanschi comunică *Fotocopii după documente moldovenești din perioada 1448—1458* (p. 229—233), anume, trei documente (al căror conținut e cunoscut din publicațiile mai vechi, ale lui I. Bogdan și M. Costăchescu) ilustrând legăturile domnilor moldoveni cu puternicii feudali poloni din familia Buczacki. Paul Mihail continuă publicarea unor documente — din perioada 1596—1860 — aflate în arhiva Sf. Mormint de la Constantinopol, distrusă de un incendiu în 1955 (*Alte acte românești de la Constantinopol, IV*, p. 235—288). Șase *Documente moldovenești din veacul al XVII*, însoțite de scurte comentarii, prezintă Ștefan S. Gorovei (p. 289—295)¹.

Cu rubricile *Recenzii* (p. 297—338), *Note bibliografice* (p. 339—386), *Revista revistelor* (p. 387—392) și *Viața științifică* (p. 393—418), volumul se încheie.

Cu un sumar la fel de bogat și variat, ilustrând aceeași diversitate de preocupări și receptivitate față de cercetările istorice întreprinse în afara Institutului, tomul XIII (1976) al Anuarului cuprinde 18 articole și studii, acoperind toate epocile istoriei naționale.

Într-un studiu amplu — *Civilizația în Moldova în perioada 1834—1849* (p. 1—51) — D. Ciurea schițează un tablou nou al domniei lui Mihail vodă Sturdza. Pornind de la situația internațională a Moldovei și de la cadrele impuse dezvoltării ei de către prevederile Regulamentului Organic — definit drept o „legiuire originală și parțial adecvată, amestec de tradiție și inovație” (p. 1) — autorul evidențiază principalele caracteristici ale domniei lui Mihail Sturdza, ajungând la concluzia — cu deosebire pozitivă, după părerea noastră — că, „în succesiune directă, Mihail Sturdza, Grigore Ghica și Alexandru I. Cuza au manifestat preocupări similare, în raport și cu

¹ Ulterior, originalul actului din 25 martie 1666 — publicat după o copie nouă — a fost semnalat în depozitul Arhivelor Statului din Bacău — cf. *Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău (1424—1848)*, București, 1976, p. 30, nr. 44.

condițiile obiective, pentru o dezvoltare organică [a Moldovei — n.n.] și înlăturarea decalajului” (p. 21). O creștere a producției și o dezvoltare a pieții interne, pe plan economic, progrese remarcabile în privința edilității, transporturilor, sănătății publice, învățămîntului și culturii, științelor etc., au stat alături de „venalitatea [care] domina întreaga administrație publică, inclusiv justiția” (p. 43). În baza acestei lucide analize — care ar putea constitui punctul de pornire pentru o viitoare monografie — concluzia finală ni se pare nu numai justă, dar și foarte utilă pentru cercetările și interpretările care vor urma: „Mihail Sturdza (...) a contribuit efectiv la schimbări pozitive, pe baza cărora a operat radical și Alexandru I. Cuza” (p. 51).

Studiu de istorie și prosopografie antică, de erudită și strînsă analiză și interpretare a textelor, cel semnat de Nicolae Gostar (*Longinus — Dio Cassius, LXVIII, 12, 1—5*) (p. 53—69) reconstituie, în marginile îngăduite de izvoarele istorice, cariera și activitatea unui comandant roman „care a deținut o funcție importantă printre generalii lui Traian și a îndeplinit o misiune, poate, dintre cele mai pline de risc” (p. 53). Episodul acesta este descris de Dio Cassius în *Istoria* sa, folosită mai ales prin epitomele bizantinului Ioannes Xiphilinus. Dar — arată N. Gostar — fragmentele acestuia omit o serie întregă de amănunte, păstrate, în schimb, în *Excerpta Ursiniana*, în care se spune că Longinus era „*tu* Traianou stratiarhen”, adică „*dux exercitus Traiani*”, identificat în persoana lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus, cu o strălucită carieră militară. După încheierea păcii din 102, Longinus a primit comanda tuturor trupelor romane lăsate în Dacia. Capturat de Decebal, căzut în dizgrația lui Traian — care nu a văzut cu ochi buni depășirea atribuțiilor sale, prin acceptarea unei înțevinderi cu regele dac — Longinus și-a luat viața, probabil în primăvara anului 105.

O reconstituire atentă, amănunțită, sprijinită la fiecare pas pe documente (multe inedite) ne oferă Const. A. Stoide, în ale sale *Contribuții la cunoașterea relațiilor moldo-poloneze din anii 1683—1684* (p. 71—90). Este vorba de împrejurările în care, în toamna anului 1683, pe cînd Gheorghe vodă Duca Insoțea oștile turcești la asediul Vienei, scaunul Moldovei a fost luat, cu ajutor polon, de Ștefan Petriceicu. „A fost — scrie autorul — o domnie lipsită cu totul de stabilitate și în veșnice nevoi materiale”, încheiată în primele zile ale lunii martie 1684, cînd a fost succedat de Dumitrașcu vodă Cantacuzino. Explicînd rapida cădere a lui Ștefan Petriceicu în contextul relațiilor moldo-polone, autorul arată că „acesta este momentul în care regele Ioan Sobieski pune în aplicare noua

sa concepție față de problema moldovenească, prin care se urmărea numai încorporarea acestei țări la regatul polon” (p. 89).

Cu știri foarte prețioase și de prima mîna, Nicos Gaidagis aduce o sumă de *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași* (p. 93—117), arătînd că acest lăcaș de cultură nu-și are începuturile în deceniul al patrulea al veacului trecut, ci cu două secole mai în urmă. Originea B.C.U. de azi trebuie văzută în biblioteca așa-zisei Academii Vasiliene, întemeiată de Vasile Lupu (1634—1653) la Trei Ierarhi, reorganizată de Nicolae Mavrocordat în același local și trecută, apoi, prin mănăstirile Barnovschi și Sf. Sava și în cele din urmă la Mitropolie. Fondurile *acestei* biblioteci au stat la baza aceleia care la 1839 a fost doar reorganizată și îmbogățită. O asemenea îmbogățire s-a făcut prin donarea cărților lui Thoma Dimitrioiu din Castoria (m. 1772/1776), a cărui activitate și carieră autorul le studiază în ultima parte a lucrării sale.

Pe baza informațiilor publicate și a materialelor din arhiva Academiei Române, Al. Zub urmărește relațiile lui I. G. Sbierea (1836—1916) cu această înaltă instituție (*Ioan Sbierea și Academia Română*, p. 119—131). Numit membru al Societății Literare (cum s-a intitulat înții viitoarea Academie) în iunie 1866, ca reprezentant al cărturarilor bucovineni, alături de Al. Hurmuzaki, el a desfășurat o activitate remarcabilă și variată (literatură, lingvistică, folclor, istorie, istoria literaturii), deși, din cauza unor impedimente de naturi diferite, nu a putut participa efectiv la lucrările Academiei, uneori ani în șir.

Un capitol de istorie politică constituirea, guvernarea și dispariția „Blocului parlamentar” (1919—1920) este titlul studiului (p. 133—146) semnat de Gh. Buzatu. Este vorba de guvernarea formațiunii cu acest nume, compusă din Partidul Național Român, din Transilvania (I. Maniu), Partidul Țărănesc, din România (Mihalache), omologul său din Basarabia (I. Inuceț), Partidul Unirii, din Bucovina (I. Nistor) și Partidul Național Democrat (N. Iorga); sub președinția lui Al. Vaida-Voievod, guvernarea a durat de la 5 decembrie 1919 pînă la 13 martie 1920. Analiza politicii interne și externe din această perioadă permite concluzia că scurta guvernare a „Blocului parlamentar” a avut „rezultate notabile”. Căderea sa a fost determinată de disensiunile dintre rege și cabinet, disensiuni provocate de unele proiecte de lege, între care cel al reformei agrare, considerat prea radical.

Alt studiu de istorie contemporană e acela semnat de Valeriu Florin Dobrinescu, *Tineretul studențesc din Iași în procesul prefacerii revoluționare postbelice* (p. 147—166).

Pe baza mai ales a informațiilor de arhivă, folosind și presa vremii, autorul arată că, unită într-un singur front democratic, studențimea ieșeană de acei ani era angajată cu toate forțele în opera de reconstrucție a țării, de democratizare a vieții culturale, pentru crearea unei culturi noi, socialiste, care — cum sublinia în 1946 Lucrețiu Pătrășcanu — „va păstra întotdeauna forma națională” (p. 148).

Nouă articole aduc precizări sau completări în diverse probleme. Astfel, Ecaterina Negruți comunică unele *Știri cu privire la confecționarea uniformei slujitorilor din Moldova la începutul secolului al XIX-lea* (p. 167—170). De culori deosebite, în funcție de instituția tutelară, aceste uniforme se confecționau, plină către sfârșitul veacului XVIII din postavul dăruit de domni; treptat, aceste daruri au fost reduse la slujitorii de la curte și apoi suprimate. Pentru a-și cumpăra postav și confecționa uniforme, slujitorii se înglodau în datorii, recurgând, totodată, la un fel de tovrășerie: cteva uniforme reveneau unei unități. Tudor Mateescu începe înregistrarea și sistematizarea știrilor despre *Sală dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea* (p. 171—183); se remarcă faptul că, în ciuda colonizării turcești, în 1878 mai bine de o treime din toponimia dobrogeană era românească. Cele șase războaie ruso-turce dintre 1768—1878, epidemii de ciumă și holeră, silnicile administrației otomane au determinat pustiirea unor așezări, părăsirea și mutarea lor. Constantin C. Angelescu rezumă constatările juristului grec G. M. Panas, consemnate într-un lung memoriu inedit, scris în 1819, cu privire la *Justiția în Moldova la mijlocul veacului al XIX-lea* (p. 185—189); cunoscător al legislației moldovenești de atunci — pe care o socotește „un amestec confuz de dispoziții felurite de obârșie romano-bizantină și feudală cu rînduiele inspirate din legiurile Europei apusene” (p. 185) — și al situației justiției din acea vreme, Panas face o serie de recomandări, de care s-a ținut seama în 1850, când o comisie instituită de Gr. Al. Ghika a alcătuit mai multe proiecte de coduri. Un capitol din activitatea politică a lui Delavrancea îl înfățișează Mihai Vatavu. În articolul *Barbu Ștefănescu-Delavrancea, luptător pentru desăvîrșirea unității naționale* (p. 191—202); în diferite instituții, prin cuvîntul său înaripat și prin scris, Delavrancea a fost unul din cei care au militat neîncetat pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat. *Partidul Socialist și unele probleme ale economiei naționale (1918—1921)* constituie subiectul articolului (p. 203—210) semnat de Ion Agrigoroaiei; se urmărește, succint, modul în care pozițiile socialiștilor s-au cristalizat, plină la elaborarea programului Partidului socialist-comunist, în preajma congresului din

mai 1921. Silvia Istrate înfățișează unele *Confruntări între patronat și clasa muncitoare în problema Codului muncii (1923—1928)* (p. 211—224); împotriva proiectului, realizat în 1922—1923, s-au ridicat atît mării industriași, care îl socoteau prea . . . larg, cît și muncitorii, care au organizat acțiuni de protest împotriva prevederilor sale restrictive; ca urmare a acestor puternice confruntări, codul nu s-a mai votat, elaborîndu-se, în schimb, o serie de legi care „au adus anumite îmbunătățiri în condițiile de viață și muncă ale clasei muncitoare” (p. 223). Lui Ștefan Bujoreanu îi aparțin cteva pagini despre *activitatea lui Oreste Trafuli* (p. 225—230), căldă evocare a eruditului profesor ieșean, la centenarul nașterii sale. Bazat pe știri din arhivele multor orașe, D. Șandru studiază *Conversiunea datoriilor băncilor populare* (p. 231—246), legiferată la 7 aprilie 1934, dar netcheiată nici plină la sfârșitul anului 1946. *Politica Angliei față de Germania între 1934 și 1937* este evocată de J. Benditer (p. 247—254).

O critică aspră, dar deplin justificată, documentată și constructivă aduce I. Caproșu în articolul *Cu privire la istoria orașului Birlad* (p. 255—266). Este vorba de *Monografia municipiului Birlad*, lucrare colectivă, apărută în 1974 și în paginile căreia incompetența, diletantismul, improvizatia și-au pus amprenta, putîndu-se depista și cazuri de plagiat.

În legătură cu *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729 (Pseudo Amiras)*, recent editată de prof. Dan Simonescu, Const. A. Stoide reia discuția în jurul autorului ei, arătînd că singura concluzie acceptabilă „nu poate fi decît aceea a admiterii lui Amiras ca autor” (*Cronica anonimă și autorul ei*, p. 267—280).

După patru decenii de așteptare, au început să vadă lumina tiparului documentele culese de Th. Holban din arhivele polone și franceze (p. 281—331), folosite și de N. Iorga în ultima sa sinteză de istorie românească. Personaje noi apar în misiuni diplomatice (Baldur, 1537; Ioan Stroici, 1546; Ioan Tăutu, 1550), alături de vechi experți ai relațiilor diplomatice moldo-polone, ca Avram Banilovschi (între 1541—1562) sau Nicoară Burlă (1543—1551). Diverse informații noi se ivesc printre rîndurile acestor documente; astfel, aflăm că în 1538 oastea polonă a ajuns la Hotin la 17 august și a părăsit acest loc la 1 septembrie (p. 285); la 1552, se știa următoarele cifre ale haraciului, plătit în ducați de cele trei țări române: Moldova — 26 000, Țara Românească — 12 000, Transilvania — 20 000 (p. 304). E de regretat doar faptul că documentele nu au fost, cît de puțin, prelucrate; numele, în special, au rămas necorectate: Manilovskij, Manilowicz, Balinukij, în loc de Banilovschi; Gingă în loc de Ghenghea; Chireu în loc de (Petru) Circovici. Documen-

tul nr. 13 e, desigur, din 1541, și anume din intervalul martie-aprilie — în nici un caz din decembrie 1540; el este răspunsul la scrisoarea din <februarie — aprilie> 1541, din care trei fragmente au fost tipărite în „Magazin istoric”, 3/1977, p. 40—41. Voievodul Moldovei menționat la 1540, în documentul 12, și la care se raportează „fiul său Alexandru și hatmanul său Mihul” e, desigur, Ștefan Lăcustă. Documentul 114, din septembrie 1600, aduce știrea — care, plină la un control sigur, trebuie privită cu rezervă — că hatmanul moldovean Andrei ar fi fost tăiat de Mihai Viteazul; dar soția hatmanului nu era „sora lui Stoica logofătul”, ci nepoata de soră a lui Luca Strotet logofătul.

I. Toderășcu descrie patru *Ztare-broșuri private la Războiul de Trezeci de ani* (p. 333—353), tipărite în 1620—1621, la Anvers, de Abraham Verhoeven și găsite în bibliotecile din Anvers și Gand. Veniamin Ciobanu publică *Documente inedite privind relațiile Moldovei cu Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII* (p. 355—371); sînt 18 documente din perioada 1776—1778, ilustrînd o parte din activitatea consilierului regal Karol Boskamp Lasopolski (sînt și patru scrisori de la Constantin vodă Moruzi către acest personaj).

În scrisoarea publicată de Paul Mihail la aceeași rubrică de documente (*Relații din*

1871 despre monumentele istorice din Moldova de nord, p. 373—378), sînt, de asemenea, cîteva știri de interes mai mare. Una dintre ele se referă la mult disputata piatră pusă de Ștefan cel Mare în 1473 pe mormîntul lui Dragoș vodă la Volovăț; Gr. Crețu — autorul scrisorii — devine, astfel, *al treilea* personaj, care a văzut-o și a transcris un fragment din ea, după ce, în prima jumătate a veacului o văzuseră și o copiaseră un călător polon și călugărul putnean Sevastian Georgiescul. Remarcabil e faptul că Gr. Crețu a tradus pasajul respectiv, acum un veac, la fel ca și prof. C. Cihodaru în 1959: „prin sfințita coroană a lui Dragoș voievod”.

Foarte bogate rubrici de *Recenzii* (p. 379—428), *Note bibliografice* (429—472) și obișnuita *Viață științifică* (p. 473—479) încheie acest tom al Anuarului.

Deschis tuturor acelor care au de comunicat rezultatele muncii lor pe terenul cercetărilor istorice, Anuarul Institutului ieșean constituie o permanentă reușită, fiind așteptat cu interes, an de an, atît de istoricii români, cît și de cei care, dincolo de hotarele țării noastre, se ocupă ori se interesează de problemele istoriei românești.

Ștefan S. Gorovei

ISTORIA ROMÂNIEI

*** *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*, vol. X (1351—1355), București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, 461 p.

După o lungă și regretabilă întrerupere, colecția de documente privind istoria României, seria C. Transilvania și-a reluat apariția, într-o formă nouă, sub redacția acad. Ștefan Pascu. Volumul X din cunoscutul corpus *Documenta Romaniae Historica* cuprinde 353 de documente privitoare la istoria Transilvaniei între anii 1351—1355, culese din 16 arhive sau fonduri arhivale, din 5 biblioteci interne și externe, și confruntate — în cazul celor publicate — cu piese din 80 de culegeri de documente și regeste.

Rod al unei activități începute cu ani în urmă de un colectiv pe care unul l-au părăsit prematur, volumul de față a fost întocmit și definitivat de către membrii colectivului de documente medievale ale Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca care, prelucrind materialul transcris și tradus de vechiul colectiv, l-au revizuit, l-au completat cu documente noi, inedite, au verificat și emendat textele publicate în colecții mai vechi, pe baza fotocopiilor originalelor sau a unor microfilme, oferind astfel, printr-o sinteză fructuoasă a muncii colaboratorilor care au pregătit odinioară materialul acestui volum, cu truda celor care l-au întocmit acum, o carte ce poartă nu numai girul unor specialiști de notorietate, dar și pe cel al acribiei și competenței întregului colectiv.

Volumul recenzat se deosebește calitativ de cele șase volume (1075—1350) ale vechilui colectiv de documente privind istoria României, seria C. Transilvania. Dacă în vechea colecție s-au publicat numai traduceri în limba română ale documentelor originale, acum apar atât originalele în limba latină, cât și traduceri în limba română. Această soluție corespunde mai bine rigorii științifice, căci permite confruntarea directă și imediată a textului original cu traducerea românească, ceea ce este deosebit de important atât pentru cei care nu vor să se rezume exclusiv la o tradu-

cere, care, oricât de corectă, ar putea pe alocuri voala involuntar unele nuanțe sau admite chiar unele imprecizii în cazuri subtile sau dificile, cât și pentru cei care nu cunosc limba documentelor, latina medievală.

Volumul include documentația pentru cinci ani din istoria frământată a voievodatului transilvănean și se raportează la o problematică foarte variată. Numeroase documente cuprind date de istorie economică, prezentând totodată și informații deosebit de importante pentru studiul instituțiilor, cât și al toponimicelor (cele de hotărnicire, mai ales). Sunt acte de moștenire, îndeosebi de domenii sau părți de domenii, confirmări de danii (de domenii, cetăți, sau vămi), zalogiri și vânzări de bunuri mobile și imobile, tranzacții. Reflectând deseori, sensibile ostilități și disensiuni în sinul clasei nobiliare, între nobili și clerici, pentru proprietăți funciare; apoi, abuzuri, silnicii, cotropiri de bunuri lăbăgești, ucideri. Altele, sunt acte privilegiate, noi sau mai vechi și reînnoite, obținute de capitluri. Cuprinsul lor este important pentru istoria dreptului. Iar altele sînt semnificative pentru istoria obștilor nobililor și nenobililor, orașenilor și oaspeților, provincialilor sau sașilor. În această lume medievală în plină efervescență, pustiirile unor domenii sau distrugerea unor bunuri, manifestările de rezistență și răzvrătirile împotriva unor nobili, probabil nu puține la număr, se reflectă pregnant și într-o serie de documente din acest volum. Alte acte înfățișează procesul de consolidare a orașelor, creșterea rolului orașenilor, al oaspeților sau negustorilor din Brașov, Cluj, Bistrița, Dej, Sebeș, Sibiu etc. Sunt privilegiile de liberă circulație, de comerț liber, privilegiile de bilci, de frapă monetară; acte în care se reflectă varietatea de monede. Nu puține se referă la dregători și dregătorii: voievozi și vicevoievozi, ducl, baroni, comiți și vicecomiți, cnezi, juzi, jurați, castelani, cămărași, dijmuitori etc. În sfârșit — și prin aceasta nu epuizăm nici pe de parte înșirarea generală a datelor oferite de materialul documentar analizat — informații deosebit de importante privind politica regalității angevine de sprijinire a convertirii la catolicism populației

din Transilvania, ca și cea de atragere a cnezilor și voievozilor români — mai ales mara-murceșeni —, prin concesiuni funciare și titluri de noblete.

Materialul documentar în limba latină și traducere românească, de o mare diversitate și bogăție informativă, concentrat în cele 353 de documente, constituie corpul acestui volum. Precedat de o succintă prefață, de lista prescurtărilor și bibliografia rezumatelor documentelor (în limba română și franceză) și urmat de listele documentelor false, ne cuprinse în edițiile mai vechi de documente de un consistent indice onomastic și toponimic și un indice de materii (pe care seria veche nu le avea), care facilitează utilizarea acestor surse inestimabile. Și 25 de planșe (fotocopii), unele reușite sub raportul realizării tehnice, altele mai puțin (de ex. pl. VII, XIV b, XVIII, XXIV). În ansamblu, o realizare de calitate, o reușită editare de documente medievale. Notăm totuși câteva scăpări mărunte, care nu împietesc asupra ediției.

În documentul din 28 martie 1351 (nr. 19, p. 18) fragmentul „*proxime preteritam ad comitatum Zothmariensem, et ad villam Balur, die videlicet fori, ubi concursus multorum hominum forum faciencium extitisset, accedendo pro preconem in eodem foro, deinde, sabbato proximo post eandem dominicam Reminiscere*”, a fost omis în textul românesc. De asemenea și în documentul din 3 aprilie 1353 (nr. 184, p. 203) lipsește traducerea în limba română a notației „*Fidelibus suis capitulo ecclesie Albensis Transsiluane, pro Johanne dicto Aclj, statulorta*”. La documentul din 7 aprilie 1353 (nr. 185, p. 204) nu poate figura, în textul original, în limba latină, adnotația în limba română: „<Pe verso de aceeași mână: > Un text ilizibil din 1344—1362 privitor la o hotărnicire de la Silvaș”. De regulă și cum se cere, după text urmează deasemenea arhivei sau a fondului arhival și descrierea documentului original sau nu. materialul—hîrtie sau pergament, pecetea cu culoarea ei, șnurul etc.). În câteva cazuri, aceste date sînt incomplete (documentul 288, p. 298 sau documentul nr. 306, p. 311).

Unele mici erori s-au strecurat și în Indici. Astfel, la „războaie” nu se indică cel menționat în documentul nr. 295, p. 304; *Pyriske* (documentul nr. 221, p. 235) nu figurează în Indice, nici cu trimitere la *Pelisor*, unde apar numai formele de *Peleske* și *Pyleske*; domeniul *Philuph* (documentul nr. 218, p. 234) sau *Philup* (documentul nr. 219, p. 234) apare în Indice ca *Philip*; la termenul „lac” se indică numai cel menționat în documentul nr. 353, nu și cel din documentul nr. 345 (p. 366); *magister inaitorum* (în loc de *ianitorum*) de la p. 433, este probabil o greșeală de tipar, ca și denumirea *Lapoad*, care apare în Indice ca *Lapad*.

Apariția volumului de documente „C. Transilvania” (X) este de bun augur. Reluînd, cu un efort remarcabil, firul întrerupt timp de două decenii, colectivul din Cluj-Napoca a marcat doar un început. Un început foarte promițător, care ne face să așteptăm cu încredere volumul următor din această prestigioasă colecție.

S. Goldenberg

ANA TOȘA TURDEANU, *Olttenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1975, 210 p. + 79 fig.

Cercetătoarea Ana Toșa Turdeanu își propune în cadrul unei monografii dedicate Oltteniei în secolul al XVIII-lea să releve cu ajutorul documentelor cartografice nu numai cadrul fizic al provinciei, dar și acel social-economic, deosebit de interesant, ca și vestigiile istorice consemnate în acest gen de mărturii documentare. Este o încercare îndrăzneată, nu lipsită de riscuri, dar cu un rezultat precumpănitor pozitiv în pofida unor scăpări sau erori mărunte; de altfel lucrarea autoarei se numără printre puținele cărți de geografie istorică apărute în țara noastră și a căror lipsă începe să se resimtă în domeniul cercetărilor cu caracter interdisciplinar.

Într-o parte introductivă Ana Toșa Turdeanu se apleacă asupra hărților anterioare secolului al XVIII-lea subliniind interesul lor pentru cunoașterea provinciei de peste Olt, cu toate imperfecțiunile reprezentărilor cartografice rudimentare datorate unor geografi din școlile lui Mercator și Ortelius continuuate de Hondius și Vischer—și ale lui Sansons, aceste hărți marchează principalele forme de relief și hidrografia bogată a Oltteniei, regiune spre care se îndreaptă poftele de cucerire ale Imperiului habsburgic. Pînă la vremea anexării provinciei de către austrieci între 1718—1739, Olttenia nu a figurat în hărți aparte, fiind inclusă în chip fircesc, în cuprinsul celor care reprezentau Țara Românească. După o analiză competentă a caracterului acestor documente cartografice, a căror importanță variază în funcție de criteriile de execuție și de cunoștințele geografice ale autorilor, autoarea acordă cuvenita atenție hărților de bază pentru studierea Oltteniei în secolul al XVIII-lea, adică celor ridicate de stolnicul Constantin Cantacuzino (dedicată principatului muntean în întregime) la 1700, de inginerul militar în slujba administrației habsburgice, Friedrich Schwantz, la 1722 și din

nou Țării Românești în totalitate de un grup de ofițeri de stat major austrieci, sub direcția colonelului Specht între 1790—1791 în timpul războiului austro-ruso-turc.

Autoarea scoate în evidență meritele hărții stolnicului Cantacuzino (la care și-au adus contribuția și cărturarii greci Ioan Comnen și Hrisant Notara) tipărită în limba greacă la Padova în 1700 și reprodusă într-o formă abreviată și introducere italiană de către secretarul florentin al lui Constantin vodă Brincoveanu, Anton Maria del Chiaro, la sfârșitul cărții sale *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* (Veneția, 1718). După cum subliniază Ana Toșa Turdeanu numărul așezărilor inserate de stolnic în harta sa este foarte ridicat, din cele 526 localități indicate, 122 aflându-se în Oltenia, în afara a 28 de mănăstiri și schituri, monumente istorice de o deosebită valoare.

A doua hartă importantă, dedicată de data aceasta în exclusivitate Olteniei — se datorează inginerului militar Schwantz, fiind împodobită cu miniaturi, iar ca execuție tehnică dovedindu-se a fi semi-geometrică; în cadrul ei se precizează coordonatele geografice ale provinciei, se relevă bogățiile subsolului, se indică un număr apreciabil de așezări (878) se înfățișează corect bazinul hidrografic, formele variate de relief etc. Ultima hartă importantă datînd din secolul al XVIII-lea aparține grupului de ofițeri austrieci de stat major de sub comanda colonelului Specht, alcătuită din 107 planșe manuscrise colorate, caracterizată printr-o execuție tehnică superioară și beneficiind de perfecționările aduse în domeniul ridicărilor topografice de școala cartografică europeană a vremii.

Partea a II-a a lucrării Anei Toșa Turdeanu este rezervată studierii cadrului fizic al Olteniei, figurînd în amintirile hărți, autoarea ocupîndu-se de modul în care au fost redată formele de relief (munții, dealurile, cîmpia) rețeaua hidrografică (principalele râuri cu afluenții lor și lacurile), repartitia spațială și evoluția teritorială a padurilor, ca și cauzele despaduririlor redată grafic¹.

Mai interesantă din punct de vedere demografic și istoric ne apare însăși partea a III-a a cărții oglîndind cadrul social-economic al provinciei în secolul al XVIII-lea, adică modul de distribuire a populației în sate și cătune — așa cum rezultă din hărțile examinate

— evidențiîndu-se numărul și repartitia geografică a așezărilor locuite, întinderea, mărimea, structura și textura lor, comparate și cu datele rezultînd din conscripțiile efectuate de către autoritățile locale. Concluziile rezultînd din analiza autoarei, scot în relief descreșterea treptată a numărului satelor libere, înmulțindu-se numărul celor aservite, mai ales în zonele de cîmpie și deal, precum și deplasări ale populației din județele de cîmpie, Dolj, și Romanai, spre Mehedinți și Banat. În privința Țirgurilor și orașelor, Ana Toșa Turdeanu se arată preocupată de numărul, răspîndirea și evoluția acestor așezări, subliniîndu-se în majoritatea cazurilor originea lor rurală dovedită și prin rețeaua drumurilor de exploatare din jurul respectivelor localități. Un ultim paragraf al lucrării este dedicat repartitiei lăcașurilor religioase (mănăstiri și schituri) în cuprinsul provinciei, dintre care Cozia, Tismana, Dintr-un Lemn, Bistrița, Polovragi, Horezu ș.a. prezintă un deosebit interes din punct de vedere istoric și artistic²; sînt identificate cu ajutorul amintirilor hărți și unele ctitorii, astăzi dispărute, ca Torsura, Pîrlu, Voineasa etc. Atenția autoarei mai este reținută și de formele de exploatare economică (agricultură, viticultură, pomicultură) redată grafic în hărțile studiate, apoi de căile de comunicație pe uscat (drumuri, cărări, poteci), poduri, ca și de căile navigabile. În rîndul bogățiilor subsolului menționate în hărți, autoarea amintește ocnela de sare, minele de aramă și de fier, unele intrate în exploatare încă din urmă cu cîteva veacuri.

Ultima parte a lucrării Anei Toșa Turdeanu este dedicată altor elemente cuprinse în hărțile Olteniei din secolul al XVIII-lea, adică întinderii județelor și consemnării unor vestigii istorice ca de pildă antichitățile romane (poduri, urme de ziduri vechi de construcții etc.).

Utilizînd o bogată bibliografie și analizînd cu discernămint datele furnizate de izvoarele cartografice ale epocii tratate, Ana Toșa Turdeanu a adus reale servicii nu numai geografiei istorice românești propriu zise, dar și istoriei social-economice în genere, punînd la dispoziția cercetătorilor o serie de informații mai puțin luate în considerare și a căror prelucrare și interpretare se dovedește a fi necesară. Bogat ilustrată cu schițe, hărți și planuri ca și cu reproduceri după miniaturile de epocă conținute într-unele din reprezentările cartografice amintite, lucrarea Anei Toșa Turdeanu

¹ În acest sens găsim interesantă posibilitatea oferită cititorului de a compara datele lucrării Anei Toșa Turdeanu cu cele aparținînd monografiei acad. C. C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, (ed. a II-a) București, 1976, p. 54—56, 66, 68—69 etc.

² Considerăm că autoarea ar fi putut face trimiteri utile la N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol. 1—2, Craiova, 1970, unde se află reunită toată literatura istorică privitoare la așezările și lăcașurile oltene.

poate fi considerată un auxiliar util în studierea istoriei Olteniei în secolul al XVIII-lea.

Paul Cernovodeanu

„**Cercetări arheologice II. Muzeul de istorie al R. S. România, Biblioteca muzeologică, 4. București, 1976*

La numai un an după apariția primului număr al noii publicații ce prezintă rezultatul săpăturilor și cercetărilor arheologice efectuate de către specialiștii Muzeului de Istorie ale R.S.R. a ieșit de sub tipar volumul al doilea, constituind o etapă de noi realizări arheologice. Lucrarea avînd ca redactori coordonatori pe prof. dr. Florian Georgescu și Valeriu Leahu, a fost executată în condiții grafice mult îmbunătățite în atelierul de reprografie al muzeului.

Prefațînd volumul, directorul Muzeului, prof. dr. Florian Georgescu analizează preocupările colectivelor secțiilor de istorie străveche, veche și medie, antrenate într-o susținută activitate de cercetare, trăsînd totodată și liniile directoare ale acestei preocupări în anii ce vor urma. Se insistă asupra prezentării „programului de săpături arheologice, care trebuie să situeze Muzeul de Istorie al R.S. România cit mai aproape de problemele majore ale istoriografiei românești contemporane”. Sînt prezentate de asemenea și rezultatele săpăturilor arheologice efectuate de către muzeu în anii 1975—1976.

Prima parte a volumului intitulată „Raport de săpături” începe cu articolul lui George Trohani și Alexandru Oancea, *Descoperiri arheologice pe teritoriul comunei Vinătorii Mici, județul Ilfov*, (p. 19—31), în care sînt prezentate rezultatele unor sondaje și periegeze efectuate într-o zonă mai puțin cercetată din nord-vestul județului Ilfov, care au dus la descoperirea și cartarea mai multor culturi materiale din neolitic, epoca bronzului, prima și a doua epocă a fierului și din secolul IV e.n.

Augustin Ulanici în *Noi cercetări arheologice la Braneț* (p. 33—64) prezintă rezultatele săpăturilor din localitatea menționată în intervalul 1973—1975, care au adus date noi referitoare la faza veche a culturii Coțofeni din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și a culturii Gîlna din perioada timpurie a epocii bronzului. Prezentarea materialelor și a concluziilor ce se pot trage pe seama lor sînt deosebit de importante prin faptul că obiectele descrise provin dintr-o așezare plasată în dreapta Oltului, zonă în care cultura Gîlna a fost insuficient cercetată pînă în prezent.

Valeriu Leahu și George Trohani, în *Sondajul arheologic de la Surlari*, (p. 73—83) pun în lumină noi date referitoare la perioada de început și de sfîrșit a epocii bronzului, culturile Tei, faza Tei-Cățelu, și respectiv Coslogeni, ultima încă puțin cunoscută și studiată, precum și din perioada de început a epocii fierului și din epoca geto-dacică (secolele III — II î.e.n.)

Un raport definitiv asupra *Săpăturilor din așezarea geto-dacă de la Vlădiceasca*, prezintă George Trohani (p. 87—129). Cercetările efectuate între anii 1973—1975 au dus la descoperirea unui important centru tribal geto-dac situat pe valea Mostiștei, datînd din secolele III — I î.e.n. Numeroasele piese de inventar au permis studierea amănunțită a ocupațiilor și a modului de viață specific geto-dacilor, care, coroborate cu alte descoperiri, vor duce către noi concluzii privitoare la societatea geto-dacă din Muntenia veacurilor III—I î.e.n.

Valeria Edith Ionescu în *Date cu privire la materialul faunistic din așezarea geto-dacă de la Vlădiceasca, jud. Ilfov*, (p. 135—151), aduce un important aport referitor la studiul unei forme de economie cu o pondere importantă la geto-daci — creșterea animalelor.

Deosebit de important este articolul lui Lucian Chițescu *Cercetări arheologice la Cetățeni, județul Argeș*, (p. 155—182), care semnalează descoperirea unei noi dave geto-dacice, cu puternice fortificații de piatră, ce străjuia una din trecătorile spre Transilvania în secolele II — I î.e.n., și deasemenea prezintă o așezare geto-dacă din aceleași secole, „o fortificație vovodală anterioară creării statului feudal independent” din secolele XIII — XIV, precum și o așezare cu cimitir feudal tot din secolele XIII—XIV.

Partea a doua a volumului, intitulată „Studii” este, în raport cu primul număr al publicației, mult mai bogată și diversificată.

Astfel Alexandru Oancea, în *Unele observații cu privire la fazete finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cîrlomănești, județul Buzău*, (p. 191—230), analizează etapele finale ale uneia dintre cele mai reprezentative culturi a tracilor nord-dunăreni din epoca bronzului: cultura Monteoru. Studiul respectiv fiind însoțit de o succintă prezentare și cartare pe faze evolutive a principalelor descoperiri cunoscute pînă în prezent aparținînd culturii Monteoru este deosebit de util celor ce se ocupă de începutul istoriei tracilor.

Constantin Buzdugan în *Pumnale hallstatiene tirzite pe teritoriul României*, (p. 239—266), pe baza repertoriului și interpretării pe tipuri și în ansamblu a acestor obiecte, ajunge la importante concluzii în privința atribuirii lor etnice, stabilind că marea lor

majoritate aparțin populației autohtone geto-dace.

Multe puncte noi de vedere asupra cronologiei epocii Latène geto-dace aduce Emil Moscalu în *O așezare getică de la sfârșitul secolului al V-lea în Muntenia* (p. 275—281), pe baza reinterpretării materialelor ceramice descoperite la Cernica.

O contribuție la cunoașterea artei provinciale romane în Dacia Malvensis aduce studiul lui Constantin Petolescu intitulat *Relieful votiv în Oltenia romană*, (p. 287—298).

Volumul se încheie prin prezentarea unor *Căldări din lut cu torți interioare descoperite la Tîrșor, județul Prahova*, de Anca Păunescu (p. 305—308), obiecte ceramice ce se datează în secolele X—XI și care ar putea fi atribuite populației românești purtătoare a culturii Dridu.

O calitate de seamă a volumului al doilea de cercetări arheologice constă în faptul că, coordonatorii lui au renunțat la tehnica de prezentare a materialelor arheologice prin fotografie, greu de reprodus în tipografia muzeului și care au redus simțitor calitatea planșelor volumului anterior, adoptându-se acum pentru toate articolele prezentarea prin desene de bună calitate a pieselor arheologice; de asemenea, articolele sînt încheiate prin ample rezumate în limba franceză, lucrarea fiind destinată nu numai bibliotecilor și cabinetelor de specialitate din țară, dar și pentru informarea largă a tuturor arheologilor interesați de problemele arheologiei românești, ale istoriografiei din patria noastră.

Nora Oancea

ISTORIA UNIVERSALĂ

ALEXANDĂR BURMOV, *Hristo Botev i negovata ceta* (Hristo Botev și ceata sa), Sofia Edit. Nauca i izkustvo, 1974, 785 p.

Cu totul binevenit este acest volum intitulat *Hristo Botev și ceata sa* (Trebuie să remarcăm totuși de la început că titlul spune mai puțin decît conținutul cărții, după cum și anul 1974 imprimat pe prima pagină trebuie citit în realitate 1975, cartea aparînd în prima lună a acestui din urmă an). Volumul reprezintă o culegere din studiile talentatului și regretatului istoric Al. Burmov, fost profesor al Universității din Sofia. Toate sînt legate de activitatea lui Hristo Botev după cum urmează: *Creșterea avîntului revoluționar în rîndurile poporului bulgar în anii 1875—1876*; *Criza din Comitetul central revoluționar bulgar din toamna anului 1875 și înființarea Comitetului central de la Giurgiu*; *Formarea cetei lui Botev și Soarta cetei lui Botev după moartea voievodului său*. Toate aceste studii nu ocupă decît 100 de pagini (p. 21—119). Documentele care urmează și care se referă la ceata lui Botev ocupă restul cărții (p. 121—785).

Studiile enunțate mai sus au fost republicate deoarece se referă în foarte mare parte la activitatea lui Botev. Cunoscuta cercetătoare a Renașterii bulgare, Krumka, Șarova, sub îngrijirea căreia a apărut cartea, a considerat pe drept cuvînt că aceste studii, publicate de mult prin reviste (unele fără extrase) au devenit o raritate bibliografică. De pildă cel dintîi dintre ele s-a publicat în revista „Istoriceski Pregled” în anul 1951 și constituie primul studiu al lui Burmov consacrat activității lui Botev în ajunul și în timpul primei răscoale din aprilie 1876. Articolul arată cauzele care au dus la situația revoluționară și după aceea la răscoalele ulterioare.

govina și Bosnia (875), ca și la cea din Bulgaria (1876).

Și cel de al doilea studiu *Criza din Comitetul central revoluționar bulgar și înființarea Comitetului central de la Giurgiu* a fost publicat mai de mult. Aici, bazat pe o bogată documentare, Burmov a acceptat teza, mai veche, potrivit căreia cauza crizei (care a dus apoi la încetarea activității Comitetului central revoluționar bulgar de la București) a fost insuccesul încercării de răscoală de la Stara Zagora din 1875. Burmov adaugă o teză nouă și explică demisia lui Botev din același comitet prin neînțelegerile ultimului cu Ivan Drasov, care reprezenta unele cureuri liberale din emigrația bulgară de la București. Ceea ce nu a putut explica Burmov și nici un alt istoric pînă astăzi a fost lipsa lui Botev din Comitetul central revoluționar de la Giurgiu, cel care a pregătit în linii mari răscoala din aprilie 1876 din Bulgaria.

Penultimul studiu se referă la formarea cetei lui Botev mai bine zis la activitatea poetului revoluționar din momentul demisiei sale din Comitetul central revoluționar bulgar de la București și pînă în mai 1876 cînd a trecut Dunărea cu aproape cei 200 de oameni ai săi pentru a dezlănțui răscoala și în partea apuseană a Bulgariei, unde emigrația de la București, o considera posibilă. În sfîrșit, ultimul articol *Soarta cetașilor lui Botev după moartea voievodului lor* a fost necesar să fie publicat prima oară (1949) din cauza multor legende create de-a lungul a șapte decenii și din care multe începuseră să treacă drept adevăruri istorice. Burmov a ales grîul de neghină și a restabilit realitatea, arătînd cîtăi au căzut în luptă, cîtăi au fost prinși și judecați, condamnați și cîtăi au putut scăpa.

Cea de a doua parte a culegerii cea mai întinsă, așa cum s-a arătat mai sus, se poate împărți în două și anume: în prima parte se publică documente și amintiri ale cetașilor lui Botev, multe din ele inedite. Doar pentru unele dintre ele s-au publicat scurte referiri în cunoscuta culegere de documente *Aprilskoto vâstanie 1876* (vol II, Sofia 1955) apărută tot sub redacția lui Burmov. A doua parte conține mărturii ale acelor care l-au cunoscut pe Botev și au scris despre el. Încă din anul 1945 Burmov a publicat unele din aceste mărturii în cartea sa intitulată *Hristo Botev prez pogleda na săvremenniŭte si* (Hristo Botev văzut de contemporanii săi), lucrare extrem de importantă, atît pentru biografia poetului, cît mai ales pentru atitudinea pe care au avut-o față de el unele autorități sau personalități politice din România. Această lucrare a lui Burmov a rămas multă vreme necunoscută publicului și cercurilor științifice românești, nefiind utilizată — cu foarte mici excepții — în lucrările speciale și deloc în cele de sinteză. Ediția de față este mult îmbunătățită. În primul rînd este vorba de un număr dublu de mărturii. În al doilea rînd, de multe ori conținutul lor este amplificat sau schimbat. Dăm aici un singur exemplu, deosebit de important pentru noi. În ediția din 1945 lipsesc mărturiile lui Constantin Dobrogeanu Gherea, care apar (sub acest nume) pentru prima oară abia acum. Faptul își are explicația sa. În notele ediției sale din 1945, Burmov, publicînd pasaje din amintirile lui Zamfir Arbore, își exprima îndoiala apartenenței lor, emițînd ipoteza că ele s-ar datora lui Constantin Dobrogeanu Gherea. Din 1945 și pînă la moartea sa Burmov și-a îmbunătățit lucrarea pe care însă nu a mai apucat s-o vadă tipărită. Ediția din 1975 precizează, după însemnările lui Burmov, că într-adevăr ele sînt ale lui Gherea, pentru Zamfir Arbore dîndu-se alte pasaje. Remarcăm aici, în paranteză că prima biografie a lui Botev a fost scrisă de un român, este vorba de socialistul Zamfir Arbore. Această lucrare a dispărut în 1881 la o percheziție a poliției. Pasaje din ea s-au păstrat însă în monografia despre Hristo Botev a lui Evghenie Volkov. Fapt este că lucrarea din 1975 nu o elimină total pe cea din 1954, care își păstrează măcar parțial valoarea. Este cazul să facem și o altă observație. În volumul din 1945 amintirile se refereau mai ales la Botev ca persoană, ca poet și ideolog, pe cînd în cartea de față găsim amintiri ce se referă mai ales la fapta sa revoluționară, la pregătirea cetei și la trecerea ei.

Amintirile cetașilor lui Botev ca și celea ale tuturor care l-au cunoscut au o foarte mare importanță și pentru noi, deoarece arată ajutorul dat de autoritățile românești, de mase sau de diferite personalități, atît revoluționarilor bulgari care formaseră Comitetul cen-

tral revoluționar de la Giurgiu, cît și înarmării și trecerii cetei lui Botev și în general mișcării revoluționare bulgare. Cîteva exemple luate din cartea de față sînt convingătoare. Astfel Stoian Zaimov, unul dintre membrii Comitetului de la Giurgiu afirmă în amintirile sale că „în curs de o săptămînă (1875) magazinele din București, care vindeau arme au fost pur și simplu luate cu asalt de cumpărători” (p. 434). Interesantă este și mărturia lui Ernst Kraus, negustor de arme din București, care vorbește de cumpărarea a 255 de puști și revolvere, inclusiv cartușe, de către bulgari, fapt care i-a adus neplăceri. Într-adevăr „guvernul otoman a protestat pe cale diplomatică la București, din care cauză am fost multă vreme cercetat de diferite comisii de anchetă. Am ajuns pînă la Brătianu, pe atunci ministru, care m-a scăpat” (p. 633).

Și alte mărturii arată achiziționarea de arme din România. Astfel Nikola Obretenov arată că Brătianu s-a oferit în 1875, la cererea bulgarilor, să le dea 2000 de puști cu condiția ca într-o singură noapte să le treacă pe toate în Bulgaria, deoarece o cit de mică întîrziere ar fi dat posibilitate spionilor turci să descopere transportul. Tot Nikola Obretenov arată cum au fost înarmați în 1876 de către primarul orașului Bechet, care le-a dat „puști și săbii. Erau depozitate într-o baracă pe care am spart-o vizibil în partea din spate, pentru ca să se poată dovedi că ar fi fost furate. Ne simpatizau și administratorul vămii, și polițaiul orașului, așa încît am lucrat cu totul liber”. (p. 684). De fapt s-a lucrat fără niciun fel de prudență, așa încît spionii turci, care mișunau prin porturile românești, au văzut și au raportat totul. Iată ce povestește în acest sens Andrei Matev, fratele lui Gheorghii Matev, care a fost cetașul lui Botev: „Un ceas după trecerea cetei, caimacamul turc de la Rahova, împreună cu trei agale au venit la Bechet și s-au adresat subprefectului cerîndu-i să mă predea. (pe A. Matev). În același timp însă Ghiță Stănescu, arendașul moșiei Roniștea, a sosit cu trăsura sa și mi-a vestit de primejdia ce mă amenința. M-a luat apoi cu trăsura și m-a dus la moșia sa unde m-a ținut ascuns aproape o săptămînă. Acest Ghiță Stănescu era un tînăr român, frumos ca fizic și cu suflet nobil, care ne-a ajutat foarte mult. El i-a dat haine și arme lui Ivanța Dancev (cetaș al lui Botev) iar la plecarea cetei, care se urca în vasul Radetzki, deoarece cetașilor nu le ajungeau banii pentru bilete, ne-a dat el vreo 15—20 de napoleoni” ... (p. 635—636). Deși s-ar putea da multe exemple de acest fel încheiem aici seria lor.

Documentele publicate acum de Burmov dau date foarte bogate asupra biografiei cetașilor lui Botev. De notat că unul dintre aceștia purta numele de Petrachi Georgescu. Nu avem

alte indicații pentru el în afară de faptul că era originar din regiunea Macedoniei.

Așa cum s-a menționat mai sus Krumka Șarova a dat o ediție bună publicând studiile mai vechi și mai ales cele mai noi pe care Burmov nu a apucat să le mai dea la tipar. Cu acest prilej s-au îndreptat și unele mici greșeli. De exemplu în ediția din anul 1945 Constantin Dobrogeanu Gherea apărea printre „prieteni ruși” ai lui Botev. În ediția de față i se spune, așa cum e bine, „socialistul român Constantin Dobrogeanu Gherea”. Tot Krumka Șarova a semnat prefața volumului, care este de fapt un mic studiu intitulat *Prof. Alexandru Burmov ca cercetător al cauzei lui Hristo Botev și al celei sale*. Aici cunoscuta specialistă scoate în evidență cu deosebită competență, meritele și contribuția regretatului învățat al istoriei mișcării revoluționare bulgare. Deși nu este cazul să le expunem aici, ele fiind cunoscute, trebuie totuși să precizăm că aceste cercetări s-au impus și, cu unele mici excepții, au rămas până azi valabile în știința istorică bulgară. Desigur ele interesează în mod deosebit și istoria noastră dat fiind că, după expresia aceluiași Burmov, mișcarea revoluționară bulgară de eliberare națională s-a născut și s-a dezvoltat în România și în parte în Serbia și Rusia. Tocmai de aceea în încheiere am dori să subliniem doar una din precizările lui Burmov și anume convingătoarea sa argumentare potrivit căreia Comitetul central revoluționar bulgar de la București a fost centrul conducător al organizării revoluționare și înaintea anului 1872, și nu numai din acest an, cum s-a susținut, izolat, în istoriografia bulgară, arătând că acest comitet a luat ființă la București în toamna anului 1869.

Lucrarea de față, apărută în ajunul centenarului morții marelui poet revoluționar, instrument de lucru indispensabil pentru cercetătorii epocii, este în același timp un omagiu adus memoriei lui Hristo Botev.

Constantin N. Velichei

MUSSO, GIAN GIACOMO, *Genovesi e Portogallo nell'età delle scoperte (Nuove ricerche d'archivio)*, Introduzione di Gaetano Ferro, *Antologia documentaria di Rossana Urbani*, Genova, 1976, 95 p., (Civico Istituto Colombiano. Studi e testi, Serie geografica, 1).

Putere mediteraneană, pontică și atlantică, Genova a fost unul din factorii cei mai activi ai reînnoirii vieții economice a Europei medievale prin permanența extindere a ariei și volumului comerțului ei internațional, a tehnicilor comerciale și de credit. Peninsula iberică, departe de a se sustrage comerțului genovez, a fost una din zonele cele mai intens

frecventate de exponenții comerciali ai orașului ligure; mai mult decât atât, prin intermediul Peninsulei iberice, Genova avea să contribuie decisiv la deschiderea drumului spre Lumea Nouă, după ce legătura directă cu Orientul, prin bazinul răsăritean al Mediteranei, a fost interceptată și definitiv blocată de puterea otomană, în a doua jumătate a secolului XV și în primele decenii ale secolului următor. Este meritul lui G. G. Musso, neobosit cercetător al arhivelor orașului său natal, de a fi reînnoit și în această privință studiile de istorie a expansiunii comerțului genovez în evul mediu, printr-o nouă recoltă de știri asupra activității genovezilor în Portugalia.

Noile izvoare descoperite la Genova îngăduie însemnate întregiri la cunoașterea evoluției comerțului ligure în regatul lusitan. Existența unei colonii de negustori genovezi la Lisabona în sec. XV și XVI — realitate din care avea să se desprindă și fenomenul Columb — nu e un fapt necunoscut istoricilor; documentele recent ieșite la iveală prin investigațiile lui G. G. Musso oferă însă prețioase elemente noi și precizări însemnate în legătură cu cele cunoscute.

Pentru negustorii genovezi, Portugalia era fie țel al intensei lor activități comerciale, fie popas pe drumuri mai îndepărtate, în cadrul lumii occidentale (partes occidentales): țărmurile atlantice ale Franței, Anglia, Flandra, spre nord, iar spre sud insulele Canare și Madera (aceasta din urmă însemnat loc de aprovizionare cu zahăr).

Documentele noi atestă și continuarea, dar în proporții scăzute, a legăturii între Mediterana orientală — în deosebi insula Chios — și apusul Europei, care fusese mult timp izvorul puterii Genovei ca și al Veneției; liniile genoveze între cele două zone ale Mediteranei continuă să funcționeze fie direct, fie cu escață în Sicilia sau în sudul Italiei. Un adevărat „sistem triunghiular” se desprinde din analiza documentelor, sistem ale cărui puncte extreme se află în Mediterana orientală, Portugalia și Genova.

Mărfurile principale vehiculate în cadrul acestui intens trafic în care rolul Portugaliei era departe de a fi exclusiv pasiv, erau grânele, sclavi, îndeosebi cei de proveniență magrebină, peștele, pieile etc. Fapt remarcabil pentru răsturnarea curentului comerțului internațional în curs de desfășurare, la începutul secolului XVI, în 1508, e atestat pentru prima oară un transport de piper și spîșierii sosit din Portugalia la Genova. Importate timp de secole din Orient, prin intermediul Mediteranei orientale și al Mării Negre, spîșierii începeau acum să pătrundă în Europa prin noile căi comerciale ale Atlanticului.

Interes deosebit prezintă și știrile referitoare la „monoimportul” zahărului din insulele Atlanticului, activitate acaparată de geno-

vezi, între care se semnaleză și Columb; prezența acestuia la Madera în calitate de reprezentant al intereselor marilor întreprinzători genovezi e atestată de noile izvoare ieșite la lumină din arhivele genoveze. Se adaugă astfel elemente noi la cele cunoscute asupra antecedentelor atlantice ale descoperitorului Americii.

Nu vor rămâne neobservate nici știrile privitoare la exportul de instrumente de orientare nautică, domeniu în care, ca și în cartografie, Genova deținea încă înflăcătatea.

Materialul variat editat în anexă ca și indicațiile valoroase din studiul introductiv sporesc cunoștințele noastre cu privire la unul din cele mai de seamă aspecte ale comerțului internațional și ale extinderii orizontului geografic al lumii la cumpăna dintre evul mediu și epoca modernă.

Șerban Papacostea

GUY RACHET, *Univerul arheologiei*, București, Edit. Meridiane, 1977, vol. I, 454 p., vol. II, 446 p. Traducere de Radu Florescu și Gloria Ceacalopol. Prefață și note, Radu Florescu.

Editura Meridiane s-a impus de multă vreme prin publicarea unor lucrări de înaltă înălțime atât sub raportul conținutului cât și sub raportul tehnicii editoriale. Mai ales colecția *Arte și civilizații* se distinge prin calitățile enunțate mai sus. Cartea profesorului Guy Ratchet, publicată într-o îngrijită traducere în această colecție, este o enciclopedie a arheologiei. Destinată publicului larg ea se dovedește utilă și pentru specialiști căci în literatura de specialitate *Univerul arheologiei* este prima panoramă unde se înfățișează toată problematica acestei științe de la tehnica săpăturii până la rezultatele obținute pe toate meridianele globului. Autorul și-a propus să elimine o prejudecată care și-a croit drum datorită unor lucrări de popularizare, cum este cartea lui C. W. Ceram, *Zei, Morminte, Cărturari*, de exemplu, prejudecată conform căreia „arheologia nu este altceva decât o simplă căutare de comori, iar cei mai mari arheologi sînt aceia care au dezgropat obiectele cele mai de preț; astfel de cărți lasă prea mult să se creadă că arheologul poate fi improvizat ca pe timpul lui Layard sau al lui Belzoni și că arheologia nu este decât un mijloc de a ajunge la renume, ca și muzica ușoară sau cinematograful” (vol. I, p. 34). Guy Ratchet arată toate etapele pe care trebuie să le parcurgă cineva cum și domeniile pe care se cuvine să le stăpînească (istorie, filologie, antropologie, etnologie etc.) până să ajungă un arheolog în adevăratul sens al cuvîntului, căci în concepția sa arheologul „dezvăluie civilizații” (p. 39). Arheologia nu este o simplă tehnică ci „știința omului prin excelență” (p. 41), iar arheo-

logul „un umanist integral al epocii noastre” (p. 42).

Prima parte a cărții *Univerul arheologiei* privește tehnica propriu-zisă a acestei discipline. Autorul trece în revistă toate etapele necesare de la pregătirea cercetătorului și a săpăturii până la prelucrarea descoperirilor făcute, cum și mijloacele tehnice moderne de care beneficiază arheologii (fotografie aeriană, datările cu Carbon 14, Argon-Potasiu etc.). Partea a doua cuprinde *Istoria arheologiei* din antichitate până în prezent. Demn de subliniat ni se pare faptul că nu se insistă aproape deloc asupra caracterului senzațional și spectaculos al unor descoperiri, ci mai ales, asupra evoluției tehnicilor arheologice și a orizonturilor noi deschise de cercetători de dealungul timpurilor. Volumul II are o singură parte intitulată *Bilanțul arheologiei*. Aici Guy Ratchet arată stadiul actual al problemelor pentru toate perioadele arheologice. Toate acestea sînt prezentate pe arii de civilizație: Anatolia, Mesopotamia, Africa, Stepele Eurasiatice etc. Pe lângă civilizații cu care cititorii sînt în general familiarizați (de exemplu, civilizația egipteană, egeeană etc.) autorul zugrăvește și civilizații mai puțin cunoscute: Stepele Eurasiatice; Asia Orientală; China și Japonia; Civilizațiile marginale: culturile arctice și australo-oceanice; America de Nord etc. Tabele cronologice sinoptice încheie cartea *Univerul arheologiei*.

Prefața și notele semnate de Radu Florescu sînt un complement necesar pentru cititorii români, căci prezintă problemele specifice cercetării arheologice românești, cum și concluziile desprinse de specialiștii români. Cum Guy Ratchet atunci cînd discută din punct de vedere juridic chestiunea acordării autorizației de săpătură și dreptul de proprietate asupra obiectelor descoperite se referă la legislația franceză, Radu Florescu prezintă în note legislația românească în această privință. Scrise într-un stil sobru cu unele exagerări asupra cărora nu este cazul să insistăm *Prefața* și notele sînt indispensabile cititorilor români.

Traducerea cărții *Univerul arheologiei* ni se pare un act de cultură; citind această carte publicul nespecialist, amator de istorie și arheologie, va putea realiza cât de complicat este procesul intelectual pentru formularea unor concluzii. Conștient de acest fapt cititorul va fi mai puțin dispus să se lase impresionat de ipoteze fanteziste care nu rezistă nici la cea mai sumară analiză. Arheologia și istoria presupun competență și cartea lui Guy Ratchet demonstrează convingător cîte cunoștințe și cîtă putere asociativă este necesară unui specialist în adevăratul sens al cuvîntului. De aici valoarea educativă a acestei cărți.

Gheorghe Ceaușescu

CONSTANTIN C. GIURESCU

(1901 — 1977)

S-a stins din viață, la 13 noiembrie 1977, academicianul Constantin C. Giurescu, cel mai cunoscut, cel mai popular dintre istoricii români actuali, proeminentă personalitate a istoriografiei românești, pasionat cercetător al istoriei patriei, magistrul a multor generații de istorici, care timp de peste o jumătate de veac și-a pus activitatea științifică în slujba cunoașterii și prezentării istoriei noastre naționale în față și peste hotare.

S-a născut la 13/26 octombrie 1901 al Focșani ca fiu al istoricului român Constantin Giurescu, a cărui pasiune și dragoste pentru trecutul românesc a moștenit-o. După absolvirea cu succes a liceului „Gheorghe Lazăr”, se înscrie la Facultatea de litere și filozofie din București pe care a absolvit-o în 1922 cu mențiunea „magna cum laude”, având printre profesori pe Dimitrie Onciul și Vasile Pârvan.

Își desăvârșește studiile urmînd între 1923—1925 Școala română din Franța, în 1925 își susține teza de doctorat, iar ca urmare a examenului de docență din același an funcționează la Facultatea de litere, apoi de istorie, a Universității din București (1926—1948; 1963—1975). Între anii 1956—1963 a activat ca cercetător științific principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”.

În vasta și îndelungata sa activitate științifică Constantin C. Giurescu a fost un promotor neobosit al științei istorice românești fondînd în 1931 „Revista istorică română”, în 1941 Institutul de istorie națională, participînd la importante congrese și reuniuni internaționale de specialitate.

Lucrările sale de cercetare, de investigații analitice sau de sinteză, cursurile universitare se disting printr-o documentare amplă, spirit critic, originalitate, claritate și sobrietate în expunere. Registrul temelor abordate, extrem de larg, cuprinde, cu egală competență, probleme de istorie veche, medie, modernă sau contemporană, toponimie, geografie istorică, lingvistică, metodologie istorică, ceea ce i-a permis să aștearnă pe hîrtie *Istoria românilor* care înglobează prin strădania autorului suma cunoștințelor unui popor despre el însuși, carte de căpătîi a multor generații, adevărata lor hrană spirituală, izvor de puternice sentimente patriotice.

Opera științifică a lui Constantin C. Giurescu, mărită de el permanent pînă în ultima clipă (numărînd peste 350 de titluri), a cunoscut în problematica ei principală o largă difuzare în străinătate, informînd opinia publică internațională asupra locului și rolului istoriei poporului român în istoria și cultura europeană. În reuniunile internaționale de specialitate Constantin C. Giurescu s-a impus prin ținuta comunicărilor și intervențiilor sale, prin competență și demnitate. El a efectuat cu folos pentru țară misiuni științifice în numeroase centre de studii și cercetări istorice ale lumii, a îmbogățit patrimoniul arhivistic național și a contribuit la creșterea prestigiului școlii noastre istorice.

Ca recunoaștere a muncii și creației sale științifice a fost decorat cu ordine și medalii și ales, în 1974, membru al Academiei Republicii Socialiste România.

Detășăm dintre lucrările, toate de certă valoare științifică, ale regretatului dispărut, pe cele ce îi definesc eforturile și căutările, ardoarea și rigurozitatea depuse de-a lungul anilor în serviciul științei istorice: *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV—XV* (1926), *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul organic* (1947), *Istoria pescuitului și a pisciculturii din România* (vol. I, 1964), *Viața și opera lui Cuza Vodă* (1966), *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre* (1967), *Transilvania în istoria poporului român* (1967), *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi* (1971), *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848* (1972), *An Romanian American cultural Relations* (1972), *Formarea poporului român* (1973), *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi* (1975), *Probleme controversate ale istoriografiei românești* (1977).

Contribuții de elevată ținută științifică se găsesc și în paginile „Revistei de istorie” al cărei colaborator a fost.

Istoriografia românească de astăzi a pierdut prin dispariția în plină activitate creatoare a lui Constantin C. Giurescu una din personalitățile sale de prim rang dar exemplul său luminos de profesor și om de știință cît și creația sa vor rămîne vii în conștiința marelui nostru public, a numeroși oameni de știință din toate generațiile, a tuturor celor care l-au cunoscut și prețuit pentru știința și caracterul lui demn, pentru devotamentul său față de cauza propășirii spirituale a poporului nostru.

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimerile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XE-
NOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SERIE BEAUX-ARTS
  - SERIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINEMA

**LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
-REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- * * * Inscrupțiile Daciei Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl. 51 lei.
MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
Mihai Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
NEAMȚU VASILE, La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
NICOLAESCU PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
PIPPIDI D. M., Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p. XXXIV p., 38 lei.
POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
CIHODARU C., CAPROȘU I. și SIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
NICOLAE STOICESCU, Vlad Țepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
ION POPESCU-PUȚURI, acad. Andrei Oțetea (sub redacția) Documente privind marea răscoală a țărănilor din 1907, 573 p., 38 lei.
- * * * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei
- * * * Arta și literatura în slujba independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.
IONEL GÁL (coordonator), Independența României. Documente, vol. I, 1977, 120 p., 33 lei.
ȘTEFAN PASCU ș.a., Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I, (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păciunul lui Soare. Așezarea medievală (secolele IV—XI), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.

RM ISSN CO—3870

